

महाराष्ट्र शासन

Government of Maharashtra

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

PERFORMANCE BUDGET

२०२३-२०२४

2023-2024

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग

Co-operation Marketing and Textiles Department

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर

२०२३

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२३-२०२४

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग

अनुक्रमणिका
सहकार विभाग

पृष्ठ
क्रमांक

प्रास्ताविक :	..	..	..	..	..
विभाग १-- सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था, म. रा., पुणे-१ यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-					
१) संचालन व प्रशासन	..	..	..	..	१
२) लेखापरीक्षण	..	..	..	..	७
३) सहकारी पतसंस्था	..	..	..	..	१२
४) औद्योगिक सहकारी संस्था (हातमाग व यंत्रमाग यांच्या व्यतिरिक्त)	..	..	..	..	२७
५) शासकीय कर्मचाऱ्यांच्याकरिता सहकारी गृहनिर्माण संस्था	..	..	..	..	२९
६) मजूर सहकारी संस्था	..	..	..	..	३४
७) शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण	..	..	..	..	४०
८) महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद, पुणे	..	..	..	..	४८
परिशिष्ट "ब" सहकार खाते, कार्याचे विवरण	..	..	..	..	५२-अ
परिशिष्ट "क" सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था व त्यांचे अधिनस्त कार्यालयातील पदांचा तपशील	..	..	..	..	५३
परिशिष्ट "ड" सहकार विभागाचा मंत्रालयीन स्तरावरील पदांचा तपशील	..	..	..	..	५५
विभाग २ -- साखर आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-					
१) साखर आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	..	..	..	..	५६
२) साखर आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य पुणे कार्याचे विवरण	..	..	..	..	६६-अ
राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण					
विभाग ३-- राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-					
	..	..	..	..	६९
पणन विभाग					
विभाग ४-- संचालक, कृषी पणन, म. रा., पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-					
१) महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	..	..	..	..	८३
२) महाराष्ट्र राज्य सह. कापूस उत्पादक पणन महासंघ मर्या.	..	..	..	..	८५
वस्त्रोद्योग विभाग					
विभाग ५-- वस्त्रोद्योग आयुक्तालय,					
१) म. रा., नागपूर यांच्या नियंत्रणाखालील विषय	..	..	..	..	१११
२) रेशीम संचालनालय, म. रा., नागपूर	..	..	..	..	१२७
विवरणपत्रे --					
एकूण अर्थसंकल्प २०२१-२०२२ कार्यक्रमानिहाय दर्शविणारे विवरणपत्र (विवरणपत्र "अ")	..	..	..	..	१४१
प्रधान शीर्ष-नि-कार्यक्रमानिहाय एकूण प्रत्यक्ष खर्च २०१९-२०२० व अर्थसंकल्प व सुधारित अंदाज, २०२०-२०२१ आणि अर्थसंकल्प २०२१-२०२२ दर्शविणारे विवरणपत्र (विवरणपत्र "ब")	..	..	..	..	१४४

कार्यक्रम अंदाजपत्रक २०२३-२०२४

सहकार विभाग

प्रास्ताविक-

सहकारी अर्थ व्यवस्था ग्रामीण जनता, आर्थिक व सामाजिक पीडित शोषितांच्या उत्कर्षाचे आशास्थान म्हणून मान्यता पावलेली असून तिने गेल्या शतकांमध्ये सर्वव्यापी स्वरूप प्राप्त केले आहे. व्यक्तींच्या ग्रामीण शेतीविषयक गरजांपासून ते ग्राहकवस्तू वितरण, औद्योगिक प्रक्रिया, इतकेच नव्हे तर सहकारी रुग्णालयांपर्यंत लक्षणीय वाटचाल झाली आहे. सहकारी संस्थांची संख्या १९६१ ला ३१,५६५ होती. तर मार्च २०२२ अखेर ती २,२२,७३८ (अस्थायी) इतकी झालेली आहे. सभासद संख्या १९६१ ला ४२ लाख होती तर मार्च २०२२ अखेर ५८५ लाख (अस्थायी) इतकी झालेली आहे. महाराष्ट्र राज्याची सन २०२२ मधील प्रक्षेपित लोकसंख्या १२.५० कोटी आहे. सबब सहकाराशी निगडित महाराष्ट्र राज्याची लोकसंख्या ही एकूण लोकसंख्येच्या ४७ टक्के (अस्थायी) एवढी आहे.

२. या सहकारी संस्थांचे संचालन व प्रशासन सहकार खाते व त्या अंतर्गत असलेली दोन संचालनालये अनुक्रमे पणन संचालनालय, पुणे व हातमाग, यंत्रमाग व वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, नागपूर आणि आयुक्त साखर म. रा. पुणे यांचेमार्फत केले जाते.

सहकार आयुक्त व त्यांच्या नियंत्रणाखालील संचालनालयामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजनांची प्रभागपरतवे व कार्यालयनिहाय वर्गवारी करून त्यांची माहिती त्या त्या विभागात अंतर्भूत करण्यात आलेली आहे.

विभाग १ : सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, म. रा., पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

- (१) संचालन व प्रशासन (२) लेखापरीक्षण (३) सहकारी पत संस्था (४) औद्योगिक सहकारी संस्था (हातमाग व यंत्रमाग व्यतिरिक्त).
- (५) सहकारी गृहनिर्माण संस्था (६) इतर सहकारी संस्था (७) शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण

विभाग २ : साखर आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

सहकारी साखर कारखाने.

पणन विभाग

प्रास्ताविक-

कृषि पणन संचालनालयाची स्थापना शासन निर्णय दिनांक ६, नोव्हेंबर, १९७१ अन्वये झाली. कृषि पणन संचालनालय हे पूर्वी सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली काम करीत होते. शासन निर्णय, दिनांक १२ डिसेंबर, १९७९ अन्वये पणन संचालक यांना विभाग प्रमुख म्हणून घोषित करण्यात आले व पणन संचालक यांना आर्थिक व प्रशासकीय अधिकार देण्यात आले.

संचालक कृषी पणन, म. रा., पुणे यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

- (१) वखार (२) सहकारी प्रक्रिया संस्था (३) सहकारी पणन संस्था (४) सहकारी गोदामे (५) सहकारी ग्राहक संस्था
- (६) कृषी उत्पन्न बाजार समित्या (७) पणन सर्वेक्षण व संशोधन (८) एकसूत्री बाजार वृत्तसंस्था योजना

वस्त्रोद्योग विभाग

प्रास्ताविक-

मार्च १९८९ पासून मंत्रालय पातळीवर कृषी व सहकार विभाग यांचे विभाजन होऊन सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग हा स्वतंत्र विभाग निर्माण करण्यात आला. या विभागात खालील कार्यालयांचे कामकाज अंतर्भूत करण्यात आले आहे.

वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, म. रा. नागपूर यांच्या नियंत्रणाखालील विषय :-

- (१) हातमाग व यंत्रमाग सहकारी संस्था (२) सहकारी सूतगिरण्या (३) रेशीम उद्योग

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण

प्रास्ताविक-

भारतीय राज्यघटनेतील १७ व्या दुरुस्तीनंतर सुधारित करण्यात आलेल्या महाराष्ट्र सहकारी संस्था, अधिनियम १९६० मधील कलम ७३ (सीबी) अन्वये महाराष्ट्र शासन सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग अधिसूचना क्र. ४३ दिनांक ३० मार्च, २०१३ प्रमाणे राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण महाराष्ट्र राज्य, पुणे गठीत करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग चार-ब, दि. १२.०९.२०१४ रोजी प्रसिध्द झालेल्या राजपत्रामध्ये महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ अधिसूचित होऊन त्या दिवसापासून हे निवडणूक नियम अंमलात आले आहेत.

सहकार विभाग

विभाग १ -- सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, म. रा., पुणे - १ यांच्या नियंत्रणाखालील विषय

१. संचालन व प्रशासन

प्रास्ताविक--

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विषयक स्वतंत्रपणे कामकाज पाहण्यासाठी मंत्रालयामध्ये सहकार पणन व वस्त्रोद्योग विभागामध्ये सहकार, वस्त्रोद्योग व पणन हे तीन स्वतंत्र कक्ष आहेत. सहकार आयुक्तालय, पणन संचालनालय, साखर आयुक्तालय, वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, रेशीम संचालनालय हे पाच मुख्य अंग विभागाचे आहेत. उद्योग विभागाच्या अधिपत्याखाली रेशीम संचालनालय आता वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, नागपूर यांचे अधिपत्याखाली नव्याने कार्यरत आहे. सहकार आयुक्त यांच्यावर सहकारी चळवळीची उन्नती, संघटना, देखरेख, निरीक्षण, नियंत्रण आदिबाबतच्या जबाबदाऱ्या टाकण्यात आल्या आहेत. तसेच सहकारी चळवळीचा नियोजनबद्ध विकास करण्याबाबतची शासकीय धोरणे सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था यांच्यामार्फतच राबविली जातात. सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था यांना मुख्यालयात अप्पर आयुक्त व विशेष निबंधक (वित्त), अप्पर निबंधक, सहनिबंधक, उप-निबंधक, सहाय्यक निबंधक, संख्याशास्त्रज्ञ, आदि कामकाजाचे संदर्भात मदतनीस म्हणून काम करतात. विभागीय पातळीवर राज्यात पुणे, मुंबई, नागपूर, औरंगाबाद, अमरावती, नाशिक, लातूर, कोकण व कोल्हापूर या ९ ठिकाणी विभागीय सह-निबंधक हे त्यांचे मदतनीस म्हणून

काम करतात. विभागीय सहनिबंधकांना क्षेत्रीय कर्मचारी वर्ग जिल्हा व तालुका पातळीवर पुरविण्यात आलेला आहे. जिल्हा पातळीवर जिल्हा उपनिबंधक कामकाज पाहतात तर तालुका पातळीवर तालुका उपनिबंधक/ सहाय्यक निबंधक कामकाज करतात. १९६० च्या सहकारी संस्थांच्या कायद्याच्या तरतुदीनुसार सहकारी संस्थांच्या लेखापरीक्षणाची जबाबदारी सहकार आयुक्त व निबंधक यांच्यावर आहे. लेखापरीक्षणा बाबतची जबाबदारी पार पाडण्यासाठी (१) अपर निबंधक (लेखापरीक्षण), (२) सह निबंधक (लेखापरीक्षण) आणि (३) लेखापरीक्षणा संबंधित इतर कर्मचारी वर्ग देण्यात आलेला आहे. निम्नस्तरातील कार्यालये, शिखर संस्था यांच्या तपासण्या, पुनर्विलोकन, अपिल्सचे कामकाज व चर्चासत्रे आदिमार्फत सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था हे सहकारी चळवळीवर परिणामकारक देखरेख ठेवतात.

अशाच प्रकारे त्यांच्या अखत्यारी खालील असलेल्या संस्थेवर विभागीय, जिल्हा व तालुका पातळी वरील संबंधीत अधिकारी नियंत्रण ठेवतात.

सहकार विभाग व त्या अंतर्गत कार्यरत असलेल्या कार्यालयासंबंधी वित्तिय आवश्यकते बाबतची माहिती तक्ता क्र. १ प्रमाणे आहे.

Section 1 - Co-operative Commissioner and Registrar, Co-operative Society, Topics under the control of Pune, I

1. Directorate and Administration

Introductory :-

There are three separate wings for Co-operation, textile and marketing in the Department of Co-operative Marketing and Textile departments in the Ministry to look after the work independently of Co-operation, Marketing and Textiles. Under the control of Co-operation Commissioner and Registrar, Co-operative Societies. Marketing Directorate, Directorate of Sugar, Directorate of Textiles and Directorate of Textiles, and Directorate of Silk is Co-ordinated by the Co-operation commissioner. Under the Industries Department, the Directorate of Silk is now under the control of commissioner of, Textile, Nagpur. The Co-operation Commissioner has been entrusted with responsibility of the Cooperative movement, organization, supervision, inspection, control etc. as well as the government policies for planning development of Co-operative movement. the functioning is under taken by Commissioner Co-operation and Registrar, Additional Commissioner and Special Registrar (Finance), Additional Registrars, Joint Registrars, deputy Registrars, Assistant Registrars.

At District level, District Deputy Registrar looks after the work and Taluka's Deputy Registrar/Assistant Registrar work at the Taluka level. According to the provisions of the Co-operative Societies Act, 1960, the responsibility of the audit of Co-operation organizations is with the Commissioner Co-operation. To carry out the responsibility of audit (1) Additional Registrar (Audit), (2) Joint Registrar and (3) Other staff members related to the audit assist him. Co-operative Commissioner and Registrar, Co-operative Societies is effectively monitoring the Co-operative movement by the supervision, review, appellate workings and seminars etc. of the subordinate offices, apex organizations and inspections.

Similarly, the concerned officials at the divisional, district and taluka level over see the functioning of the organizations which are concerned with them.

Information regarding the financial requirements of the Co-operative Department and the office operating under it is provided in table No. 1.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

तक्ता एक TABLE I

(ii) Financial Requirements :

कार्यक्रम नं. १ Programme No. 1 (रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३		सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४					
	Actuals for 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(अ) कार्याचे वर्गीकरण	7923269	7923269	7923269	3532518	7197095	7197095	3783781	3783781	7197095	3783781	3783781	7197095
००१ संचालन व प्रशासन	7923269	7923269	7923269	3532518	7197095	7197095	3783781	3783781	7197095	3783781	3783781	7197095
००१ (०१) (०१) सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था (२४२५ ००११) दत्तमत (२४२५ ००२२) भारित	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
०१ वेतन	170688	170688	170688	231146	231146	231146	231146	231146	231146	231146	231146	231146
०३ अतिकालीक भत्ता	49049	49049	49049	257	257	257	206	206	206	270	270	270
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	132	132	132	406	406	406	406	406	406	406	406	406
११ प्रवास खर्च	85	85	85	500	500	500	350	350	350	510	510	510
१३ कार्यालयीन खर्च	1440	1440	1440	1680	1680	1680	1512	1512	1512	1764	1764	1764
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
१४ भाडे, पट्टी व कर	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
१६ प्रकाशने	37	37	37	50	50	50	35	35	35	50	50	50
२६ जाहिरात, विक्री व प्रसिध्दी खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
२० अतिथ्य व करमणूक खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
२८ व्यावसायिक व विशेष सेवा.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
५० भारित .. इतर खर्च	...	...	...	160	160	160	112	112	112	160	160	160
५० दत्तमत .. इतर खर्च	...	...	...	2500	2500	2500	2755750	2755750	2755750	2500	2500	2500
६४ हानी निलंबित करणे...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
५१ मोटार वाहने	...	...	...	1	1	1	1	1	1	1	1	1
१७ संगणक खर्च	10	10	10	245	245	245	172	172	172	257	257	257
भारित	...	...	...	160	160	160	112	112	112	160	160	160
दत्तमत	172441	172441	172441	236785	236785	236785	2989578	2989578	2989578	236904	236904	236904

तक्ता एक -चालू TABLE I Contd

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
००१ (०१) (०२) साखर आयुक्त-(२४२५००३१)												
०१ वेतन	33201	..	33201	48574	..	48574	45957	..	450957	48574	..	48574
०३ अतिकालीक भत्ता	65	..	65	100	..	100	59	..	59	105	..	105
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	183	..	183	380	..	380	342	..	342	380	..	380
११ प्रवास खर्च	82	..	82	150	..	150	105	..	105	158	..	158
१३ कार्यालयीन खर्च	349	..	349	512	..	512	461	..	461	538	..	538
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
२८ व्यावसायिक सेवा	..	..	..	1	..	1	1	..	1	1	..	1
१४ भाडे, पट्टी व कर	557	..	557	619	..	619	557	..	557	619	..	619
१७ संगणक खर्च	61	..	61	118	..	118	83	..	83	124	..	124
१६ प्रकाशने	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
२६ जाहिरात, विक्री व प्रसिध्दी खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
२० अतिथ्य व करमणूक खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
५० इतर खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
५१ मोटार वाहने	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भारित	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
दत्तमत एकूण	34498	..	34498	50454	..	50454	47565	..	47565	50499	..	50499
००१ (०१) (०३) पणन												
संचालक-(२४२५००४९)												
दत्तमत (२४२५०१९८) भारत												
०१ वेतन	40090	..	40090	53765	..	53765	46789	..	46789	56042	..	56042
०३ अतिकालीक भत्ता	..	..	..	30	..	30	24	..	24	30	..	30
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	67	..	67	90	..	90	81	..	81	90	..	90
११ प्रवास खर्च	26	..	26	99	..	99	69	..	69	1	..	1
१३ कार्यालयीन खर्च	350	..	350	410	..	410	369	..	369	431	..	431
१४ भाडे, पट्टी व कर	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
१७ संगणक खर्च	..	..	..	1	..	1	..	..	..	1	..	1
५० भारत .. इतर खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
५१ मोटार वाहाने	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भारित	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
दत्तमत एकूण	40533	..	40533	54395	..	54395	47332	..	47332	56596	..	56596

तक्ता एक -चालू TABLE I Contd.

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
००१ (०१) हातमाग, चंत्रमाग व सहकारी												
वस्त्रनिर्माण यांचे संचालनालय- (२४२५ ००५८)	७८४०५	१०८७९१	१०८७९१	१०३३५१	१०३३५१	१०३३५१	१०३३५१	११९६७०	११९६७०	११९६७०	११९६७०	११९६७०
०१ वेतन	७८४०५	१०८७९१	१०८७९१	१०३३५१	१०३३५१	१०३३५१	१०३३५१	११९६७०	११९६७०	११९६७०	११९६७०	११९६७०
०३ अतिकालीक भत्ता	१६	४४	४४	३५	३५	४४	४४	४६	४६	४६	४६	४६
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	३९४	५४५	५४५	४९१	४९१	५४५	४९१	५४५	४९१	५४५	५४५	५४५
१० जंत्राटी सेवा												
११ प्रवास खर्च	३४९	१३१५	१३१५	८२१	८२१	१३१५	८२१	१३१५	८२१	१३१५	१३१५	१३१५
१३ कार्यालयीन खर्च	१७१७	२२११	२२११	१९९०	१९९०	२२११	१९९०	२३२२	१९९०	२३२२	२३२२	२३२२
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	३७५३	१	१	९६८	९६८	१	९६८	१५९६	९६८	१५९६	१५९६	१५९६
१४ भाडे, पट्टी व कर				१५९६	१५९६	१	१		१	१		१
१६ प्रकाशन												
१७ संगणक...												
२८ व्यावसायीक सेवा												
५१ मोटार वाहन												
३४ शिष्यवृत्त्या व विद्यावेतने												
एकूण ... भारत	८४६३४	११४५०५	११४५०५	१०७६५८	१०७६५८	११४५०५	१०७६५८	१२५५६३	१०७६५८	१२५५६३	१२५५६३	१२५५६३
००१ (०१) (०५) विभागीय व जिल्हा प्रशासन-(२४२५ ००६७)												
(२४२५ ११६१) भारत												
०१ वेतन	१९४१५३२	२३०४५८९	२३०४५८९	२१८९३६०	२१८९३६०	२३०४५८९	२१८९३६०	२५००८६६	२१८९३६०	२५००८६६	२५००८६६	२५००८६६
०१ वेतन	३६७	५७४	५७४	४५९	४५९	५७४	४५९	५७४	४५९	५७४	५७४	५७४
०३ अतिकालीक भत्ता	८७५९	११४३०	११४३०	१०२८७	१०२८७	११४३०	१०२८७	११४३०	१०२८७	११४३०	११४३०	११४३०
०६ दूरध्वनी, वीज व												
१० जंत्राटी सेवा				११	१०	११	१०		१०	११		११
११ प्रवास खर्च	६१६४	१६७३५	१६७३५	९४९२	९४९२	१६७३५	९४९२	१६७३५	९४९२	१६७३५	१६७३५	१६७३५
१३ कार्यालयीन खर्च	१३१३०	१५३६३	१५३६३	१३८२७	१३८२७	१५३६३	१३८२७	१६१३१	१३८२७	१६१३१	१६१३१	१६१३१
२१ पुरवठा व सामग्री												
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण												
१४ भाडे, पट्टी व कर	१५८२०९	१४९९६७	१४९९६७	१३४९७०	१३४९७०	१४९९६७	१३४९७०	१०५४५७	१३४९७०	१०५४५७	१०५४५७	१०५४५७
२८ व्यावसायिक व विशेष सेवा												
५० इतर खर्च												
३१ सहाय्यक अनुदान												
५१ मोटार वाहन	१४९	२००	२००	१४०	१४०	२००	१४०	२००	१४०	२००	२००	२००
१७ संगणक	५९	१६५	१६५	११६	११६	१६५	११६	१७३	११६	१७३	१७३	१७३
एकूण ... भारत	२१२८३६९	२४९९०३४	२४९९०३४	२३५८६६१	२३५८६६१	२४९९०३४	२३५८६६१	२६५१५७७	२३५८६६१	२६५१५७७	२६५१५७७	२६५१५७७
००१ (०१) (०५) Sectional & District Administration (2425 0067)												
०१ Salaries (2425 1161)												
०१ Salaries	२१८९३६०	२५००८६६	२५००८६६	२१८९३६०	२१८९३६०	२५००८६६	२१८९३६०	२५००८६६	२१८९३६०	२५००८६६	२५००८६६	२५००८६६
०३ Overtime Allowance	५७४	५७४	५७४	४५९	४५९	५७४	४५९	५७४	४५९	५७४	५७४	५७४
०६ Tele., Elec. & Water Supply	८७५९	११४३०	११४३०	१०२८७	१०२८७	११४३०	१०२८७	११४३०	१०२८७	११४३०	११४३०	११४३०
१० Contractual Services												
११ Travel Expenses	६१६४	१६७३५	१६७३५	९४९२	९४९२	१६७३५	९४९२	१६७३५	९४९२	१६७३५	१६७३५	१६७३५
१३ Office Expenses	१३१३०	१५३६३	१५३६३	१३८२७	१३८२७	१५३६३	१३८२७	१६१३१	१३८२७	१६१३१	१६१३१	१६१३१
२१ Supply Material												
२४ Petrol, Oil and Lubricants												
१४ Rents, Rates and Taxes	१५८२०९	१४९९६७	१४९९६७	१३४९७०	१३४९७०	१४९९६७	१३४९७०	१०५४५७	१३४९७०	१०५४५७	१०५४५७	१०५४५७
२८ Professional and Special Services												
५० Other Charges												
३१ Grant in aid												
५१ Motor Vehicles	१४९	२००	२००	१४०	१४०	२००	१४०	२००	१४०	२००	२००	२००
१७ Computer Expenses	५९	१६५	१६५	११६	११६	१६५	११६	१७३	११६	१७३	१७३	१७३
... Charged Total	२१२८३६९	२४९९०३४	२४९९०३४	२३५८६६१	२३५८६६१	२४९९०३४	२३५८६६१	२६५१५७७	२३५८६६१	२६५१५७७	२६५१५७७	२६५१५७७
... Voted .. Total	२१२८३६९	२४९९०३४	२४९९०३४	२३५८६६१	२३५८६६१	२४९९०३४	२३५८६६१	२६५१५७७	२३५८६६१	२६५१५७७	२६५१५७७	२६५१५७७

तक्ता एक -चालू TABLE I Contd

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
००१ (०१) (०७) वसुलीच्या कामा- करिता कर्मचारीवर्ग -- (२४२५००८५)													
०१ वतन	2173	2173	2265	2152	2152	2492	2492	2492	2492	2492	2492	2492	2492
०३ अतिकालीक भत्ता	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
११ प्रवास खर्च	3	3	32	22	22	32	32	22	22	32	32	22	32
१३ कार्यालयीन खर्च	18	18	32	24	24	32	27	24	24	27	27	24	27
१४ भाडे, पट्टी व कर	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण	2194	2194	2324	2198	2198	2551	2551	2198	2198	2551	2551	2551	2551
००१ (०१) (०८) साखर आयुक्ता- ल्याच्या कर्मचारीवर्गात वाढ (२४२५१०५४)													
०१ वतन	76655	76655	94919	94919	94919	104411	104411	94919	94919	104411	104411	104411	104411
०३ अतिकालीक भत्ता	13	13	30	15	15	32	32	15	15	32	32	32	32
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	136	136	178	160	160	178	178	160	160	178	178	178	178
११ प्रवास खर्च	252	252	300	210	210	315	315	210	210	315	315	210	315
१३ कार्यालयीन खर्च	4994534	4994534	470	965723	965723	494	494	965723	965723	494	494	965723	494
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	..	..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
१४ भाडे, पट्टी व कर	355	355	425	383	383	425	425	383	383	425	425	383	425
२८ व्यावसायिक सेवा	..	..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
१७ संगणक खर्च	33	33	70	49	49	74	74	49	49	74	74	49	74
५१ मोटार वहाने	..	..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
एकूण	5071978	5071978	96395	1061462	1061462	105932	105932	1061462	1061462	105932	105932	105932	105932
००१ (०१) (०९) महाराष्ट्र राज्य सहकारी अपील न्यायालय (२४२५०१०२)													
०१ वतन	41034	41034	49833	61549	61549	54816	54816	61549	61549	54816	54816	54816	54816
०३ अतिकालीक भत्ता	..	..	1	..	..	1	1	..	..	1	1	..	..
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	486	486	600	4692	4692	600	600	4692	4692	600	600	4692	600
११ प्रवास खर्च	289	289	416	291	291	437	437	291	291	437	437	291	437
१३ कार्यालयीन खर्च	1667	1667	1959	1763	1763	2057	2057	1763	1763	2057	2057	1763	2057
१७ संगणक	17	17	81	57	57	85	85	57	57	85	85	57	85
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
१४ भाडे, पट्टी व कर	37371	37371	37417	70655	70655	40600	40600	70655	70655	40600	40600	70655	40600
५१ मोटार वहाने	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण	80864	80864	90307	139007	139007	98596	98596	139007	139007	98596	98596	139007	98596

तक्ता एक -समाप्त TABLE I—Concl'd.

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
00१ (०१) सहकारी न्यायालयां- साठी कर्मचारी वर्ग -- (२४२५०१११)												
०१ वेतन	112081	..	112081	125545	..	125545	202314	..	202314	202314	..	202314
०३ अतिकालीक भत्ता	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	1
०६ दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	1649	..	1649	2000	..	2000	17094	..	17094	2000	..	2000
११ प्रवास खर्च	715	..	715	1453	..	1453	1017	..	1017	1453	..	1453
१३ कार्यालयीन खर्च	1759	..	1759	2052	..	2052	7847	..	7847	2155	..	2155
१७ संगणक	312	..	312	568	..	568	398	..	398	596	..	596
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
१४ भाडे, पट्टी व कर	4111	..	4111	4570	..	4570	4113	..	4113	4570	..	4570
..	120627	..	120627	136188	..	136188	232783	..	232783	213089	..	213089
(०१) (१३) रेशीम संचालनालय (२४२५१३४१)												
दत्तमत (२४२५१३४१) भारीत												
०१ वेतन भारीत	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
०१ वेतन	166916	..	166916	222450	..	222450	187708	..	187708	212117	..	212117
०३ अतिकालीक भत्ता	156	..	156	250	..	250	200	..	200	250	..	250
०६ दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	1243	..	1243	1740	..	1740	1400	..	1400	1740	..	1740
१० कंत्राटी सेवा	..	..	..	1	..	1	..	..	..	1	..	1
११ प्रवास खर्च	1818	..	1818	3500	..	3500	2450	..	2450	3500	..	3500
१३ कार्यालयीन खर्च	4598	..	4598	5315	..	5315	4784	..	4784	5581	..	5581
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	..	..	..	1	..	1	1	..	1	1	..	1
१७ संगणक	129	..	129	188	..	188	132	..	132	197	..	197
२१ पुरवठा व सामग्री	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
१४ भाडे, पट्टी व कर	5834	..	5834	3301	..	3301	2971	..	2971	3301	..	3301
२५ जाहिरात व प्रसिद्धी	..	..	..	1	..	1	1	..	1	1	..	1
२८ व्यावसायिक सेवा	97	..	97	1	..	1	1	..	1	1	..	1
३० इतर कंत्राटी सेवा	..	..	..	1	..	1	..	..	..	1	..	1
३४ शिष्यवृत्त्या व विद्यावैतने	..	..	..	1	..	1	..	..	..	1	..	1
५० इतर खर्च	6167	..	6167	15000	..	15000	10500	..	10500	15000	..	15000
दत्तमत एकूण	186958	..	186958	251750	..	251750	210148	..	210148	241692	..	241692
भारीत	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
००१ संचालन व प्रशासन												
दत्तमत	7923096	..	7923096	3532137	..	3532137	7196392	..	7196392	3782999	..	3782999
भारीत	..	..	..	160	..	160	112	..	112	160	..	160
निव्वळ एकूण	7923096	..	7923096	3532297	..	3532297	7196504	..	7196504	3783159	..	3783159

२. लेखापरीक्षण

प्रस्तावना --

मा.सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचे कार्यालयात अपर निबंधक, सहकारी संस्था, (लेखापरीक्षण) महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे पद असून त्यांचे अधिपत्याखाली सहनिबंधक सहकारी संस्था (लेखापरीक्षण) महाराष्ट्र राज्य पुणे हे एक पद तसेच विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-१ या दर्जाची दोन कार्यासन अधिकाऱ्यांची पदे कार्यरत आहेत. सदर अधिकारी मा.सहकार आयुक्त यांना राज्यातील सहकारी संस्थांच्या लेखापरीक्षण व अनुषंगीक कामकाजाचे नियमन व नियंत्रण करण्यासाठी सहाय्य करतात. राज्यामध्ये मुंबई, पुणे, नाशिक, कोल्हापूर, औरंगाबाद, अमरावती व नागपूर या सात ठिकाणी विभागीय सहनिबंधक (लेखापरीक्षण) हे विभाग स्तरावर कामकाज करतात तसेच जिल्हा स्तरावर जिल्हा विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-१ सहकारी संस्था हे कामकाज करतात. त्यांच्या मदतीस अन्य विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-१ व २ तसेच क्षेत्रीय स्तरावर त्यांचे अधिनस्त कर्मचारी वर्ग पुरविण्यात आलेला आहे. याशिवाय काही शिखर संस्थांच्या लेखापरीक्षणासाठी योजनानिहाय सहनिबंधकांची पदे कार्यरत आहेत. (उदा. पणन महासंघ, भुविकास बँक, गृहनिर्माण इ.)

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८१ आणि महाराष्ट्र सहकारी संस्था नियम १९६१ मध्ये लेखापरीक्षणाची संकल्पना विषद केलेली आहे. कलम ८१ अन्वये सर्व सहकारी संस्थांनी त्यांची वैधानिक लेखापरीक्षण वार्षिक सर्वसाधारण सभेपूर्वी पूर्ण करण्याची जबाबदारी संस्थेवर सोपविलेली आहे. त्यासाठी प्रत्येक दोन वर्षांनंतर लेखापरिक्षकांची नामतालिका या कार्यालयाच्या स्तरावरून तयार करून शासन मान्यतेने प्रसिध्द केली जाते. या नामतालिकेत सनदी लेखापाल, सनदी लेखापालाची भागीदारी फर्म, परिव्यय लेखापाल, परिव्यय लेखापरिक्षकांची भागीदारी फर्म, प्रमाणित लेखापरिक्षक व सहकार खात्यातील लेखापरिक्षकांचा समावेश असून नियम ६९ मध्ये नमुद केलेल्या लेखापरिक्षकांच्या व संस्थांच्या वर्गवारीनुसार पात्र लेखापरिक्षकांची संबंधीत संस्थेने वार्षिक सर्वसाधारण सभेत नियुक्ती करून संस्थेचे लेखापरीक्षण पूर्ण करून घ्यावयाचे आहे. संस्थेने अधिनियमातील कलम ७५(२)(अ) प्रमाणे लेखापरिक्षकाची नेमणुक करून कलम ७९(१ब) नुसार त्याचप्रमाणे विवरणपत्र निबंधकास सादर न केल्यास, अधिनियमातील कलम ८१(१) अधिन परंतुकांन्वये निबंधक नामतालिकेवरील पात्र लेखापरिक्षकाकरवी संबंधीत संस्थेचे लेखापरीक्षण करून घेईल अशी तरतुद आहे. संबंधीत लेखापरिक्षकाने अधिनियमातील तरतुदीनुसार संस्थेचे लेखापरीक्षण आर्थिक वर्ष संपल्यापासून चार महिन्यांचे आत पूर्ण करून लेखापरीक्षण अहवाल लेखापरीक्षण पूर्ण केल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्यांच्या आत व कोणत्याही परिस्थितीत वार्षिक सर्वसाधारण सभेच्या नोटीस निर्गमनाचे दिनांकापूर्वी निबंधकास व संस्थेस सादर करावयाचा आहे.

९७ व्या घटनादुरुस्ती मुळे अधिनियमात झालेल्या सुधारणेस अनुसरून लेखापरीक्षण विभागातील अधिकारी /कर्मचारी यांचेकडून खालील कामे पार पाडली जातात.

१. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियमातील कलम ८१(१)(अ) अन्वये संस्था ठरावाद्वारे उपलब्ध होणारे सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण कामकाज व निबंधक कार्यालयाकडील परंतुकाखालील आदेशाने उपलब्ध होणारे सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण कामकाज करणे.

२. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कायदा कलम ८१(३)(ब) नुसार सहकारी संस्थांचे फिरते पथकाद्वारे तपासणी कामकाज व कायदा कलम ८१(३)(क) अन्वयेचे सहकारी संस्थांचे चाचणी लेखापरीक्षण कामकाज तसेच कायदा कलम ८१ (६) अन्वये सहकारी संस्थांचे

फेरलेखापरीक्षण कामकाज करणे.

३. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियमातील कलम १०८ अन्वये अवसायनातील सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण कामकाज करणे.

४. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियमातील कलम ८१(१)(ग) अन्वये राज्यातील सर्व संस्थांचे लेखापरीक्षण विहित कालमर्यादेत पूर्ण करण्याचे अनुषंगाने लेखापरीक्षण न झालेल्या / अपूर्ण असलेल्या संस्थांचा वेळोवेळी, जिल्हा, विभाग व राज्यस्तरावर आढावा घेऊन राज्यातील सर्व संस्थांचे लेखापरीक्षण पूर्ण होण्याच्या अनुषंगाने नियमन व नियंत्रणाचे कामकाज करणे.

५. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८३ व ८८ अन्वयेचे सहकारी संस्थांचे प्राधिकृत चौकशी अधिकारी म्हणून कामकाज करणे.

६. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम १०३ अन्वये अवसायक म्हणून कामकाज करणे.

७. अडचणीतील सहकारी संस्थांचे पालक अधिकारी म्हणून कामकाज करणे.

८. सावकारी कर्जमाफी अनुषंगाने निबंधकाच्या आदेशाने पात्र कर्जदार व सावकार निवडणेसाठी सावकारांची दप्तर तपासणी करणे. पात्र कर्जदार व सावकार यांच्या याद्या अंतिम करणे.

९. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८४(४) अन्वये सहकारी संस्थांचे निरीक्षण व तपासणी कामकाज करणे.

१०. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८२ नुसार निबंधक व त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या व्यक्तीस लेखापरीक्षण दोष दुरुस्ती अहवालाची छाननी करावयाची आहे. त्यानुसार लेखापरीक्षण विभागामार्फत सदर दोष दुरुस्ती अहवाल छाननीचे कामकाज केले जाते.

११. महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न खरेदी व विक्री (विकास व विनियम) अधिनियम १९६३ चे नियम ११६ अन्वये कृषी उत्पन्न समित्यांचे लेखापरीक्षण करणे.

१२. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ७३(क)(ब) अन्वये वेळोवेळी उपलब्ध होणारे सहकारी संस्थांचे निवडणूक संदर्भातील कामकाज करणे.

१३. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ७९(४) अन्वये सहकारी संस्थांच्या विवरण पत्रांचे व आर्थिक पत्रकाचे छाननी कामकाज करणे.

१४. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ७७ अन्वये सहकारी संस्थांवर प्रशासक म्हणून कामकाज करणे.

१५. राज्य शासन/केंद्र शासन अर्थसहाय्य प्रस्ताव छाननी कामकाज करणे.

१६. शासनाने वेळोवेळी कर्जमाफी योजना व इतर अर्थ सहाय्याच्या योजना जाहीर केल्यास अशा योजनासाठीचे लाभार्थी निश्चीती व अंमलबजावणीस पुरक तपासणी कामकाज करणे.

१७. सहकारी संस्थांचे लेखापरीक्षण अहवालांची छाननी करून छाननी अहवाल पुढील कार्यवाहीस्तव निबंधकास सादर करणे.

१८. प्रत्येक दोन वर्षांनंतर लेखापरिक्षकांची नामतालिका तयार करून ती शासनास मान्यतेस्तव सादर करणे.

१९. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम ८१(५ब) व नियम ६९(१)(ग) नुसार कसुरदार लेखापरिक्षकांविरुद्ध कारवाई करून अशा लेखापरिक्षकांची नावे नामतालिकेतून कमी करणे.

Audit

INTRODUCTION :

In the office of Hon'ble Commissioner for Cooperation and Registrar Cooperative Societies, Maharashtra State Pune. The post of Additional Registrar (Audit) Co-operative Societies, Maharashtra State, Pune is functional and under his control there is a post of Joint Registrar Cooperative Societies Audit and two posts of Desk Officer of the rank of Special Auditor Class I. These officers assist Hon'ble Commissioner for Cooperation in the regulation and control of Audit relevant activities, of the Cooperative Societies in the State. In the State, in seven divisions namely Mumbai, Nasik, Pune, Kolhapur, Aurangabad, Amravati and Nagpur the Divisional Joint Registrar (Audit) are working at the Divisional level, and District Special Auditor Cooperative Societies, Class I are working at District Level, and to assist them, other special Auditors Class 1/2 and staff is provided at field level under their administrative control. Apart from this, for audit of some apex societies, scheme wise posts of Joint Registrar (Audit) are functioning e.g. Marketing Federation, Land Development Bank, Housing Finance, State Level Account Committee, Sugar etc.).

The concept of Audit is elaborated in section 81 of Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960. and rule 1961. The responsibility of completing audit before the annual general meeting is entrusted on Cooperative Societies as per the provision of sec.81 for that a panel of auditors is prepared at the level of this office and is published with prior approval of the Government after every two years. This panel of auditors consists of individual Chartered Accountants, Partnership firms of Chartered Accountants, individual cost Accountants partnership firms of cost Accountants, Certified Auditors and Government Auditors working in the Cooperation Department, concerned societies should make an appointment of eligible auditors from the panel of auditors, in their annual general meeting according to the classification of auditors and societies, provided in rule 69 and get their audit done at least once on every financial year. It is provided that, if the society fails to appoint an auditor as per the provisions of section 75 (2A) and submit the relevant mandatory returns, as provided in section 79(1B), the Registrar will cause to audit accounts of such societies, by appointing an eligible auditor from the panel of auditors as per the proviso under section 81(1). As per the provisions of the act concerned auditor should complete an audit of a society within the period of four months from closure of its financial year and submit the audit report within the period of one month from the date of completion of audit and under any circumstances before the issuance of notice of annual general meeting, to concerned society and to the Registrar.

In accordance with the revision in the Act due to the 97th Constitutional Amendment below mentioned work are being done by officers / employees of Audit wing.

1) To conduct the audit work made available as per the provisions of sec 81 (1a) of the Maharashtra Cooperative Societies Act 1960 by way of resolution of societies and according to the proviso orders issued by the Registrar.

2) To conduct the work of verification of the books of accounts of co-operative societies under section 81(3b) through the Flying Squad, conduct Test audit of the

Cooperative societies u/s 81(3c) and doing Reaudit of the societies under section 81(6) of the Maharashtra Cooperative Societies Act 1960.

3) Conducting the audit of cooperative societies under liquidation in accordance with the provision of section 108 of Maharashtra Cooperative Societies Act 1960.

4) Taking periodic reviews of audit work at district, Divisional and State level in order to assess the number of unaudited / audit incomplete societies and completion of audit of all the societies in the State. within the prescribed time limit with a view to regulate and control audit work and ancillary activities within the ambit provisions of section 81(1)(g) of the Maharashtra Cooperative Societies Act 1960.

5) Working as authorized officers for conducting enquiries under section 83 and 88 of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

6) Working as a liquidator under Section 103 of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

7) Working as a guardian officer for distressed Cooperative Societies.

8) Conducting inspection of the records kept by money lenders as per the orders of the Registrar for ascertaining eligible borrowers and money lenders and finalizing the list of eligible borrowers and money lenders, pertaining to loan waiver from private money lenders.

9) To do the work of Inspection of the Cooperative Societies as per the provisions Section 84(4) of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

10) To do the work of verification and scrutiny of the audit compliance report on behalf of the Registrar as further provisions of section 82 of the Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

11) Conduct the audit of Agricultural Produce of Market Committees as per the provisions of the Rule 116 of the Maharashtra Agricultural produce Marketing (Development and Regulation) Act, 1963.

12) Performing the work related to the elections of Cooperative Societies as and when order by the Registrar Under Section 73(c)(b) of Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

13) Doing the work of scrutiny of the mandatory returns of Co-operative society and doing scrutiny of the financial statements U/s 79(4) of Maharashtra Co-operative society Act 1960.

14) To work as an Administrator under section 77 of Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960.

15) Doing the work of Scrutiny of the proposals regarding Financial Aid schemes / packages of the State Government / Central Government.

16) Ascertaining the beneficiaries of the financial aid schemes declared by the Government and carrying out an ancillary verification work supportive for the implementation of such schemes.

17) Doing the work of Scrutiny of the audit reports. of Cooperative societies and submitting the scrutiny reports to the Registrar for further action.

18) Preparing panel of auditors and submitting it for approval to the Government, biennially.

19) Taking action against delinquent auditors for removing their names from the panel of auditors as per the provisions of sec. 81(5B) of the Act and rule (69)(1g) of the MCS Rules.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता--

तक्ता दोन TABLE II

(ii) Financial requiremeants--

कार्यक्रम नं. २ Programme No. 2

(रुपये हजारात) (Rupees in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals for 2021-2022			अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३ Budget Estimates, 2022-2023			Particulars
	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	
अ) कार्याचे वर्गीकरण--							A. Activity Classification--
(अ) लेखा कर्मचारी	1749482		1749482	2115450		2115450	(a) Audit Staff
एकूण--(अ)	1749482		1749482	2115450		2115450	Total—A 24250227
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण--							B. Objectwise Classification--
०१ वेतन	1617767		1617767	1999537		1999537	01 Salaries
०३ अतिकालिक भत्ता	22		22	83		83	03 Overtime Allowance
०६ दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क	2486		2486	2947		2947	06 Tele., Ele. Water Charges
११ प्रवास खर्च	17958		17958	46474		46474	11 Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	8927		8927	4513		4513	13 Office Expenses
१४ भाडे पट्टी व कर	102146		102146	61644		61644	14 Other Exptd.
१७ संगणक	176		176	251		251	17 Computer
२४ पेट्रोल तेल व वंगण							24 Petrol, Oil, Lubricant
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी							26 Advertising & Publicity
५० इतर खर्च							50 Rent, Rates & Taxes
५१ मोटार वाहने				1		1	51 Motor Vehicles
एकूण--(ब) स्थूल	1749482		1749482	2115450		2115450	Total—B Gross
वजा							Deduct
एकूण--(ब) निव्वळ	1749482		1749482	2115450		2115450	Total—B Net
(क) वित्तव्यवस्थेची साधने--							C. Source of Finance--
प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक							Msjor Head Demand No.
२४२५ व्ही २	1749482		1749482	2115450		2115450	2425 V-2
२८५१ व्ही २	10060		10060	11519		11519	2851 V-2
एकूण--(क) स्थूल	1759542		1759542	2113410		2113410	Total—C Gross
वजा				2126969		2126969	Deduct
एकूण--(क) निव्वळ	1759542		1759542	2126969		2126969	Total—(C) Net

तपशील	सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimates, 2022-2023			अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४ Budget Estimates, 2023-2024			Particulars
	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	
	8	9	10	11	12	13	
अ) कार्याचे वर्गीकरण--							A. Activity Classification--
(अ) लेखा कर्मचारी	1992612		1992612	2292369		2292369	(a) Audit Staff
एकूण--(अ)	1992612		1992612	2292369		2292369	Total—A
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण--							B. Objectwise Classification--
०१ वेतन	1899560		1899560	2199491		2199491	01 Salaries
०३ अतिकालिक भत्ता				87		87	03 Overtime Allowance
०६ दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क	2652		2652	2947		2947	06 Tele., Ele. Water Charges
११ प्रवास खर्च	26713		26713	40000		40000	11 Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	9513		9513	9036		9036	13 Office Expenses
१४ भाडे पट्टी व कर	53997		53997	40543		40543	14 Rent & Taxes
१७ संगणक	176		176	264		264	17 Computer
२४ पेट्रोल, तेल, वंगण							24 Petrol, Oil, Lubricant
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी							26 Advertising & Publicity
५० इतर खर्च							50 Other Exptd.
५१ मोटार वाहने	1		1	1		1	51 Motor Vehicles
एकूण--(ब) स्थूल	1992612		1992612	2292369		2292369	Total—A Gross
वजा							Deduct
एकूण--(ब) निव्वळ	1992612		1992612	2292369		2292369	Total—(B) Net
(क) वित्तव्यवस्थेची साधने--							C. Source of Finance--
प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक							Major Head Demand No.
२४२५ व्ही २	1992612		1992612	2292369		2292369	2425 V-2
२८५१ व्ही २	14782		14782	15808		15808	2851 V-2
एकूण--(क) स्थूल	2007394		2007394	2308177		2308177	Total—C Gross
वजा							Deduct
एकूण--(क) निव्वळ	2007394		2007394	2308177		2308177	Total—(C) Net

तक्ता क्रमांक ३

TABLE III

१) शासन निर्णय राजस-१००८/प्र.क्र.५३८/५-स दिनांक ०५-०५-२०११ नुसार योजनानिहाय पदे

२) शासन निर्णय राजस/२०१७/प्र.क्र.६६/५-स दिनांक २५-०४-२०१७

३) शासन शुध्दीपत्रक दिनांक २६-०४-२०१७

उपरोक्त शासन निर्णय क्र. २ व ३ अन्वये सहकार विभागातील गट ड संवर्गातील मंजूर पदांपैकी २५ टक्के पदे निरसित करण्याबाबत निर्देश देण्यात आलेले होते. त्यास अनुसरून १. या कार्यालयाने पत्र जा.क्र. आस्था क्रक्ष ४/ड संवर्ग निरसित पदे/२०१८ दिनांक ३०/७/२०१८ अन्वये लेखा परिक्षण विभागातील एकूण १४८ गट ड संवर्गातील पदे निरसित करण्याबाबतचे आदेश संबंधित सर्व विभागीय सहनिबंधक (लेखापरिक्षण) यांना निरसित करावयाचे पदसंख्या निश्चित करून त्यानुसार पदे निरसित करण्याबाबत कारवाई करण्याबाबत आदेशित केलेले होते. २. तसेच नवनिर्मित पालघर जिल्ह्यासाठी सहकार विभागाचे अधिनस्त जिल्हा विशेष लेखापरिक्षक वर्ग-१ सह संस्था पालघर येथील वर्ग-१ या पदाची निर्मिती शासन निर्णय क्र. पदनि२०१४/प्र.क्र.२४५/५स दिनांक १ ऑगस्ट, २०१६ अन्वये झालेली आहे. त्यास अनुसरून संबंधित विभागीय सहनिबंधक (लेखापरिक्षण) यांनी विविध योजनांमधील गट ड संवर्गातील अस्थायी पदे निरसित करण्याबाबतचे आदेश त्यांचे स्तरावर पारित केलेले आहेत. त्यानुसार उक्त शासन निर्णय क्र. १ चे मंजूर योजनानिहाय पदांमध्ये बदल झाला असून तो खालीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र.	तपशील	अपर निबंधक	सह-निबंधक	विलेप वर्ग-१	विलेप वर्ग-२	लेप श्रेणी-१	लेप श्रेणी-२	लघुटंक लेखक	उपलेप	लिपीक	शिपाई	वाहन चालक	एकूण	
१	महाराष्ट्र राज्य पणन महासंघ मर्या., मुंबई	..	१	०	४	०	०	५	५	१०	१	०	२६	
२	महाराष्ट्र राज्य कापूस उत्पादक पणन महामंडळ	..	१	५	९	५	१	२६	५	२५	०	०	७७	
३	महाराष्ट्र राज्य कृषी व ग्रामीण विकास बँक	..	१	०	११	१	१	१०	१३	११	२	०	५०	
४	महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक मर्या., मुंबई	..	०	१	१	४	०	१	३	७	०	०	१७	
५	महाराष्ट्र राज्य सह. गृहनिर्माण वित्त संस्था	..	१	०	०	१	०	१	१	२	०	०	६	
६	जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक	..	०	२१	६	१४	०	१५५	६८	१९६	०	०	४६०	
७	सहकारी सूतगिरणी	..	०	४	०	०	०	६	४	६	३	०	२३	
८	सहकारी साखर कारखाने	..	१	३५	०	७०	२	७२	१५	५७	३६	०	२८८	
९	पणन (खरेदी विक्री) संस्था	..	०	४	२१	१६	०	२२	४९	७७	२४	०	२१३	
१०	जंगल कामगार संस्था	..	०	०	०	५	०	९	०	१५	५	०	३४	
११	मुळा प्रवरा सह. संस्था	..	०	०	१	०	०	०	१	१	०	०	३	
१२	महाराष्ट्र राज्य सह. जनजाती विकास महामंडळ आणि आदि.वि.सह.संस्था	..	०	१	०	५	०	३	४	९	३	०	२५	
१३	शेतकरी सहकारी संस्था	..	०	१	०	१	०	३	२	६	१	०	१४	
१४	राज्यस्तरीय लेखा समिती	..	१	०	०	२	१	२	१	२	२	२	१३	
१५	नियमित पदे	१	९	४७	६२	७१	२	४०८	५७०	४६६	२९५	७	१९३८	
१६	फिरते पथक	..	०	५	०	३	१	०	४	३	१	०	१७	
१७	बलुतेदार संस्था	..	०	०	०	११	०	०	०	०	०	०	११	
१८	नागरी बँक	..	०	१	८	०	०	१२	१८	१५	५	०	५९	
१९	कृषि प्रक्रिया संस्था	..	०	०	४	३	०	२	४	१२	६	०	३१	
२०	विणकर सह.संस्था	..	०	०	५	२	०	०	१२	११	५	०	३५	
२१	ग्राहक सहकारी संस्था	..	०	२	९	०	०	१३	१५	१९	९	०	६७	
२२	बृहन्मुंबई सह.गृहनिर्माण संस्था	..	०	०	७	०	०	७	७	९	०	०	३०	
२३	म.ज.फुले वि.का.सेवा व इतर	..	०	०	१	०	०	०	१	१	०	०	३	
२४	पदुम सहकारी संस्था	१	०	१३	३७	८२	३	५४	८५	९४	३८	१	४०८	
	एकूण		२	१५	१४०	१८६	२९६	११	८११	८८७	१०५४	४३६	१०	३८४८

तक्ता क्र. ४
TABLE No. IV

(रु. लाखात) (Rs. in Lakhs)

तपशील 1	प्रत्यक्ष जमा		अर्थसंकल्प	Particulars 5
	2019-2020 2	2020-2021 3	2021-2022 4	
लेखापरीक्षा फी	656.61	927.03	747.50	Audit Fees
सेवा व सेवा फी	..	..	..	Service & service Fee
इतर जमा	..	..	..	Other Receipts
एकूण	656.61	927.03	747.50	Total
वजा परतावे	..	..	..	..
निव्वळ बेरीज	656.61	927.03	747.50	Net Total

३. सहकारी पतसंस्था

प्रस्तावना--

१) डॉ.पंजाबराव देशमुख व्याज सवलत योजना (सर्वसाधारण) :-
(२४२५१००९)

१. राज्यातील शेतकऱ्यांना पीक कर्जावरील व्याज दरामध्ये वसुलीशी निगडीत प्रोत्साहनात्मक सवलत देण्याचा निर्णय शासनाने दिनांक २४/११/१९८८ च्या शासन निर्णयान्वये घेतला आहे. त्यानुसार दिनांक ०२/११/१९९१ च्या शासन निर्णयानुसार सदरची योजना दिनांक ०१/४/१९९० पासून पीक कर्ज घेतलेल्या शेतकऱ्यांना लागू करण्यात आली आहे.

२. या योजने अंतर्गत सहकारी कृषी पतसंस्थेकडून तसेच बँकांकडून पीक कर्ज घेणाऱ्या व त्याची प्रतिवर्षी ३० जून पर्यंत संपुर्ण परतफेड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना व्याज सवलत देण्यात येत आहे. थकीत कर्जास तसेच मध्यम मुदत व दीर्घ मुदत कर्जास सदरची योजना लागू नाही.

३. सदरची योजना सुरुवातीस सहकारी कृषी पतसंस्थांमार्फत घेतलेल्या पीक कर्जास लागू होती. दिनांक २८/६/२०१० च्या शासन निर्णयान्वये राष्ट्रीयीकृत बँका, प्रादेशिक ग्रामिण बँका व खाजगी क्षेत्रातील बँकांकडून घेतलेल्या अल्प मुदत पीक कर्जासही सदर योजना लागू करण्यात आली.

४. या योजनेअंतर्गत शेतकऱ्यांना सहकारी कृषी पतसंस्थांमार्फत व बँकांमार्फत मिळणाऱ्या पीक कर्जावरील व्याज दराशी निगडीत व्याज सवलत देण्यात येत आहे. सुरुवातीस सदरची सवलत वार्षिक ४ टक्के दराने देण्यात येत होती. दिनांक ११.६.२००७ च्या शासन निर्णयान्वये रु.२५०००/- पर्यंतच्या पीक कर्जास ४ टक्के व त्यापुढील ३ लाखापर्यंतच्या पीक कर्जावर वार्षिक २ टक्के दराने व्याज सवलत देण्यात येत होती. दिनांक २८.६.२०१० च्या शासन निर्णयान्वये रु.५० हजार पर्यंतच्या पीक कर्जास वार्षिक ४ टक्के दराने व त्यापुढील रुपये ३ लाखापर्यंतच्या पीक कर्जासाठी वार्षिक २ टक्के दराने व्याज सवलत देण्यात येत होती. दिनांक १९.१०.२०११ च्या शासन निर्णयान्वये रु.१ लाख पर्यंतच्या पीक कर्जास वार्षिक ३ टक्के दराने व त्यापुढील रुपये ३ लाखापर्यंतच्या पीक कर्जास वार्षिक २ टक्के दराने व्याज सवलत लागू करण्यात आली. त्याचप्रमाणे दिनांक ३.१२.२०१२ च्या शासन निर्णयानुसार रुपये १ लाखापर्यंतच्या पीक कर्जावर वार्षिक ३ टक्के व त्यापुढील ३ लाखापर्यंतच्या पीक कर्जावर वार्षिक १ टक्का दराने व्याज सवलत लागू करण्यात आली. शासन निर्णय दिनांक ११.६.२०२१ अन्वये रु.३ लाखापर्यंतच्या अल्प मुदती पीक कर्जासाठी वार्षिक ३ टक्के दराने व्याज सवलत सन २०२१-२२ पासूनच्या पीक कर्जास लागू करण्याचा निर्णय घेतला आहे. सन २०२१ पासून वित्तीय संस्थांकडून रु.३ लाखापर्यंत अल्प मुदतीचे पीक कर्ज घेणाऱ्या व या कर्जाची प्रतिवर्षी दिनांक ३० जून पर्यंत संपुर्ण परतफेड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना वार्षिक ३ टक्के दराने व्याज सवलत अनुज्ञेय राहिल.

५. सदर योजने अंतर्गत सहकारी कृषी पतसंस्थांनी व संबंधीत व्यापारी बँक शाखांनी पीक कर्जाच्या वसुली वेळेस या योजनेतील व्याज सवलतीचा लाभ शेतकऱ्यांना द्यावयाचा आहे व दिलेल्या व्याज सवलतीच्या लाभाच्या रकमेची मागणी विहित नमुन्यात संबंधीत तालुका सहाय्यक / उपनिबंधक सहकारी संस्था यांच्याकडे करावयाची आहे.

६. सदर योजनेअंतर्गत मागील ०३ वर्षातील अर्थसंकल्पीय तरतुद व खर्च खालीलप्रमाणे आहे.

वर्ष	तरतुद (लाख)	खर्च (लाख)
२०२०-२१	१०७००	१६०५
२०२१-२२	१०४०० (+) ९६००.०० (पुरवणी मागणी)	११९९८
२०२२-२३	२३२०० (+) ३००००.०० (पुरवणी मागणी)	८१२० (ऑक्टो.२०२२अखेर)

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ९२६००.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

२) राज्यातील अल्पमुदत सहकारी पतसंरचनेतर्गत (STCCS) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांचे सक्षमीकरणासाठी अर्थसहाय्य :- (२४२५२५२४)

१.सदर योजना शासन निर्णय क्र. सीसीआर-१४०६/प्र.क्र.२४७/२-स दि. १७.०५.२००६ अन्वये अंमलात आली. सदर योजनेचा उद्देश राज्यातील शेतकऱ्यांना वार्षिक ६% दराने अल्पमुदती पीक कर्ज पुरवठा होण्यासाठी जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकाना व्याज परतावा देणे हा आहे. योजनेचे स्वरूप खालीलप्रमाणे आहे.

२. शेतकऱ्यांना अल्प व्याजदराने उत्पादन तथापि पीक कर्ज उपलब्ध होण्यासाठी बँकानी ७% व्याजदराने कर्जपुरवठा केल्यास केंद्र शासनाकडून १% व्याजदराने व्याज परतावा देण्यात येतो. याच धर्तीवर बँकानी ६% व्याजदराने पुरवठा केल्यास राज्य शासनाकडून १% दराने बँकाना व्याज परतावा देण्यात येत आहे.

३. राज्य शासनामार्फत व्यापारी बँकांना पीक कर्ज वाटपावर एक टक्का दराने व्याज परतावा देण्यात येत असून शासनाने जिल्हा मध्यवर्ती बँकांसाठी दिनांक ०५.०९.२०१४ च्या शासन निर्णयान्वये सुधारणा करून व्याज परताव्याचा दर जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांसाठी २.५ टक्के केला आहे.

४. जिल्हा मध्यवर्ती बँकांनी नाबार्डकडून घेतलेल्या अल्प मुदती फेर कर्जावर व्याज परतावा अनुज्ञेय नाही.

५. या योजने अंतर्गत बँकांनी शेतकऱ्यांना दिलेल्या रु. ३ लाखापर्यंतचा पीक कर्जाचा समावेश होत असून व्याज परतावा रक्कमेचा हिशोब कर्ज दिल्याचा तारेखेपासून प्रत्यक्ष कर्ज परतफेड होणाऱ्या तारखेपर्यंत किंवा सदर कर्ज परतफेडीची मुदत संपेल त्या तारखेपर्यंत (खरीप हंगामसाठी ३१ मार्च व रब्बी हंगामासाठी ३० जून) यापैकी जी तारीख आधीची असेल ती विचारात घेऊन करण्यात येतो.

६.सदर योजनेची अंमलबजावणी खालीलप्रमाणे करण्यात येते.

(१) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका सभासद विविध कार्यकारी संस्थांना ४% दराने पीक कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येत असून संबंधीत विविध कार्यकारी सहकारी संस्था, २% गाळा आकारून शेतकरी सभासदांना ६% व्याज दराने पीक कर्ज उपलब्ध करून देतात. त्याचप्रमाणे जिल्हा बँकांनी तथा राष्ट्रीयीकृत व ग्रामीण बँकानी शेतकऱ्यांना थेट कर्जपुरवठा केल्यास अशा कर्जाचा व्याजदर ६% आवश्यक आहे.

(२) जिल्हा बँकांचे अनुदान मागणीचे प्रस्ताव बँकांनी वैधानिक लेखापरिक्षक यांचेमार्फत तपासून / प्रमाणित करून सहकार आयुक्त कार्यालयाकडे मंजूरीस्तव सादर केले जातात.

(३) सहकार आयुक्त कार्यालयाच्या स्तरावर बँकाकडून तथा क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांकडून प्राप्त झालेले प्रस्ताव मंजूर करून अनुदान रक्कमेचे वितरण संबंधित बँकेस करण्यात येते.

७. सदर योजनेअंतर्गत अर्थसंकल्पीय तरतुद व खर्च खालीलप्रमाणे-

वर्ष	तरतुद (रु.लाख)	खर्च (रु.लाख)
२०१९-२०	१५०००	४६८०
२०२०-२१	१७५००	०.००
२०२१-२२	४३०००	४३०००
२०२२-२३	१००००	३०००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ४०६००.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

३. जिल्हा मध्यवर्ती, सहकारी बँकांना भागभांडवली अंशदान :- (४४२५०७६८)

१. भारतीय रिझर्व्ह बँकेने नियुक्त केलेल्या राकेश मोहन समितीच्या शिफारशीनुसार भारतीय रिझर्व्ह बँकेने जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना भांडवल पर्याप्तता (CRAR) विहित प्रमाणात साध्य करण्याच्या व त्यामध्ये सातत्य राखण्याच्या सूचना दिल्या आहेत. त्यानुसार बँकांना दि. ३१.०३.२०१२ पर्यंत ४%, दि. ३१.०३.२०१५ पर्यंत ७% व ३१.०३.२०१७ पर्यंत ९% भांडवल पर्याप्तता साध्य करणे आवश्यक करण्यात आले.

२. भारतीय रिझर्व्ह बँकेने विहित केलेली भांडवल पर्याप्तता साध्य करता यावी म्हणून राज्य शासनाने सन २०१२-१३ मध्ये खालीलप्रमाणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना अर्थसहाय्य दिले आहे.

(रुपये कोटीत)

अ.क्र	बँक	शा.नि. दिनांक	रक्कम
१.	धुळे-नंदुरबार	२९.०३.२०१३	५०.८९
२.	जालना	२९.०३.२०१३	२०.२०

३. नागपूर, वर्धा व बुलढाणा या तीन जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांना रिझर्व्ह बँकेने विहित केलेल्या निकषाप्रमाणे ७% भांडवल पर्याप्तता प्राप्त करण्यासाठी राज्य शासन व केंद्रशासनाकडून अर्थसहाय्य देण्यात आलेले आहे. या अर्थसहाय्याचा तपशील खालीलप्रमाणे.

(रु. कोटी)

अ.क्र	शा. नि. दिनांक	एकूण मंजूर अर्थसहाय्य	नागपूर	वर्धा	बुलढाणा
१	२	३	४	५	६
१.	२७.०३.२०१५	२१२.००	६५.८७	७७.५९	६८.५४
२.	३१.०३.२०१५	३७.९७	१३.१७	११.०८	१३.७२
(नाबार्ड हिस्सा)					
३.	२७.१०.२०१५	६५.९८	२४.८१	०.००	०.००
४.	११.०२.२०१६	७९.११	०.००	५०.३७३०	६९.९०७०
	एकूण राज्य शासन	३९५.०६	१०३.८५	१३९.०४३	१५२.१६७
	केंद्र शासन	१२९.७१	५२.७०	२२.१७	५४.८४
	एकूण अर्थसहाय्य	५२४.७७	१५६.५५	१६१.२१	२०७.०७

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

४. अल्प मुदतीच्या कर्जांच्या मध्यम मुदतीच्या कर्जात रुपांतर करण्यासाठी सहकारी पतसंस्थाना कर्जे:- (६४२५००३७)

नाबार्ड अधिनियम १९८१ मधील कलम ५२ मधील तरतुदीनुसार सदरची योजना १९७८-७९ पासून कार्यन्वीत झाली. टंचाईप्रस्त शेतकऱ्यांकडील पीक कर्जाची वसुली न करता अशा कर्जांचे मध्य मुदती कर्जांमध्ये रुपांतरण करून शेतकऱ्यांना नव्याने पीक कर्जास घेण्यास पात्र करणे हा योजनेचा हेतु आहे.

योजनेचे स्वरूप खालीलप्रमाणे आहे.

(१) विविध कार्यकारी सहकारी संस्था स्तरावर प्रत्यक्ष रुपांतर केलेल्या कर्ज रक्कमेच्या ६०% रक्कम नाबार्डकडून शासन हमीवर १५% शासनाकडून १५% रक्कम संबंधीत जिल्हा बँकाकडून व १० टक्के रक्कम राज्य सहकारी बँकेकडून पतस्थिरता निधी म्हणून संबंधीत जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेस देण्यात येते.

(२) शासन हिस्स्याची १५ टक्के रक्कम राज्य सहकारी बँकेच्या प्रस्तावा-नुसार राज्य सहकारी बँकेस मध्यम मुदत कर्ज म्हणून दिली जाते. सदर कर्जाची परतफेड नाबार्डकडील पुर्णवित्त कर्जावरील व्याजदरानुसार पाच वर्षात करावयाची आहे..

(३) रिझर्व्ह बँकेकडील व शासनाच्या सूचनेनुसार पीककर्ज रकमेसह मध्य मुदत कर्जांच्या वसुलीस पात्र हप्त्याचे रुपांतरण करणे आवश्यक आहे व यावरील व्याजाची वसुली एक वर्षासाठी पुढे ढकलावयाची आहे.

(४) रिझर्व्ह बँकेकडील दि. २१.०८.२०१५ रोजीच्या सूचनेप्रमाणे ३३% ते ५०% पर्यंत पीक नुकसान असल्यास रुपांतरण कालावधी दोन वर्ष व असे प्रमाण ५०% पेक्षा अधिक असल्यास रुपांतरणाचा कालावधी पाच वर्ष ठेवण्याच्या सूचना आहेत.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

५. शेतकऱ्यांना अल्पमुदती पीक कर्ज पुरवठा करण्यासाठी १% व्याज दराने अर्थसहाय्य (२४२५ १५०९)

राज्य शासनाने राज्यातील शेतकऱ्यांना ६% व्याज दराने अल्प मुदत पीककर्ज पुरवठा होण्यासाठी शासकीय अर्थसहाय्याचा निर्णय दि. १७/५/२००६ अन्वये घेतलेला आहे. या निर्णयानुसार, केंद्र शासनाचे धोरणानुसार बँका ज्या ठिकाणी शेतकऱ्यांना ७% व्याज दराने कर्जपुरवठा करणार आहेत, त्या ठिकाणी बँकांनी ७% ऐवजी शेतकऱ्यांना ६% व्याज दराने कर्जपुरवठा करावा, असे राज्य शासनाने धोरण आहे.

या प्रयोजनासाठी १% व्याज फरकाच्या रकमेचा आर्थिक भार राज्य शासन सहन करित आहे. या निर्णयाचा फायदा सन २००६-०७ पासून खरीप व रब्बी हंगामामध्ये राज्यातील राष्ट्रीयकृत बँका आणि प्रादेशिक ग्रामीण बँका व सन २०१३-१४ पासून खाजगी बँका यांच्याकडून शेतकऱ्यांना रुपये ३ लाखापर्यंत पीक कर्ज वाटप करणाऱ्या बँकांना देण्यात येत आहे.

सदर योजनेअंतर्गत मागील वर्षामधील अर्थसंकल्पीय तरतुद व खर्चाचा तपशिल खालीलप्रमाणे आहे :-

वर्ष	अर्थसंकल्पीय तरतुद	अर्थसंकल्पीय खर्च
२०२०-२१	१०००० लाख	५००० लाख
२०२१-२२	१२५०० लाख	६२५० लाख
२०२२-२३	१५०० लाख	५२५ लाख

(ऑक्टो २०२२ अखेर)

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये २२३००.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

६. छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना २०१७:- (२४३५००८२)

छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना २०१७ ही कर्जमाफीची योजना शासनाने दिनांक २८.०६.२०१७ च्या शासन निर्णयान्वये जाहीर केलेली आहे. या योजनेतर्गत राज्यातील थकबाकीदार शेतकरी ज्यांनी दिनांक ०१.०४.२००१ नंतर पीक कर्ज व मध्यम मुदत कर्ज घेतले व असे कर्ज दिनांक ३०.०६.२०१६ रोजी थकित झाले आहे, अशा शेतकऱ्यांचे मुद्दल व व्याजासह रु. १.५० लाख या मर्यादेत कर्ज काही निकषाच्या अधिन राहून माफ करण्यात येत आहे. तसेच रु. १.५० लाखापेक्षा जास्त कर्ज थकबाकी असलेल्या शेतकऱ्यांसाठी एकवेळ समझोता योजना (OTS) घटकांतर्गत रु. १.५० लाख एवढ्या रकमेचा लाभ देण्यात येत आहे. तथापि यासाठी अशा शेतकऱ्यांनी त्यांच्या हिश्याची संपूर्ण परतफेड दि. ३१.१०.२०१९ पर्यंत बँकेत जमा केल्यानंतर शासनमार्फत रु. १.५० लाख अदा करण्यात येत आहेत. या योजनेमध्ये सन २०१५-१६ व २०१६-१७ या वर्षातील घेतलेल्या पीक कर्जाची दिनांक ३१.६.२०१७ पर्यंत परतफेड केल्यास अशा शेतकऱ्यांना सन २०१५-१६ मधील घेतलेल्या पीक कर्जाच्या परतफेडीच्या रकमेवर २५ टक्के अथवा रु.२५,०००/- लाभ देण्यात येत आहे.

सदर योजनेमध्ये दिनांक १.४.२००१, दिनांक ३१.३.२०१६ पर्यंत उचल केलेले पीक कर्ज ज्याचे दिनांक ३०.६.२०१६ पुर्वी किंवा नंतर फेरपुनर्गठन केलेल्या रकमेची थकबाकी व उर्वरीत हप्ते मिळून रु.१.५० लाख पर्यंत रकमेचा शेतकऱ्यांना लाभ देण्यात येत आहे. सदर कर्जमाफी योजना राष्ट्रीयकृत बँका, खाजगी बँका, ग्रामीण बँका व जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकानी / विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्थांनी शेतकऱ्यांना दिलेल्या कर्जास लागू आहे.

सदर योजनेअंतर्गत राज्यातील शेतकऱ्यांना खालीलप्रमाणे अर्थसहाय्याचा लाभ देण्यात आला आहे.

अ.क्र.	बाब	लाभार्थी संख्या लाखात	रक्कम रु. कोटी
१.	कर्जमाफी	२४.८८	१३७०५
२.	एकवेळ समझोता	४.२७	२६.३०
३.	प्रोत्साहनपर लाभ एकूण	१४.८९	२४२७
		४४.०४	१८७६२

सदर योजनेसाठी अर्थसंकल्पीय तरतुद व खर्च खालीलप्रमाणे आहे.

वर्ष	अर्थसंकल्पीय तरतुद	वर्ष अखेर एकूण खर्च
२०१७-१८	३५००० कोटी	१५०२०.२९कोटी
२०१८-१९	६०२९.१० कोटी	३५३४.७१ कोटी
२०१९-२०	२९०५.६२ कोटी	१४९०.५२ कोटी
२०२०-२१	४८.५४ कोटी	४८.५४ कोटी
२०२१-२२	०.५६ कोटी	०.५६ कोटी
एकूण खर्च		२००९४.६२ कोटी

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ५९७६२९.५१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

७. महात्मा ज्योतिराव फुले शेतकरी कर्जमुक्ती योजना २०१९- राज्यस्तर (२४३५०१४२)

सन २०१५-१६ ते २०१८-१९ या सलग चार वर्षात राज्यातील विविध

भागात नैसर्गिक आपत्तीमुळे मोठे नुकसान झाले. या नैसर्गिक आपत्तीच्या पार्श्वभूमीवर शेतकऱ्यांचे नुकसान झाल्यामुळे शेतकऱ्यांना पीक कर्जाची मुदतीत परतफेड करता आली नाही. शेतकऱ्यांना कर्जाच्या दुष्टचक्रातून बाहेर काढून चिंतामुक्त करण्याच्या हेतूने महाराष्ट्र शासनाने "महात्मा ज्योतिराव फुले शेतकरी कर्जमुक्ती योजना २०१९" जाहीर केली आहे. त्याअनुषंगाने शासन निर्णय दिनांक २७-१२-२०१९ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे.

या योजनेअंतर्गत राष्ट्रीयकृत बँका, खाजगी बँका, ग्रामीण बँका, जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक व विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्था मार्फत शेतकऱ्यांनी दिनांक १.४.२०१५ ते दिनांक ३१.३.२०१९ या कालावधीत घेतलेली अल्पमुदत पीक कर्जे तसेच अल्पमुदत पीक कर्जाचे पुर्नगठन / फेरपुनर्गठन केलेली कर्जे, या कर्जांचे दिनांक ३०.९.२०१९ पर्यंत थकित असलेल्या व परतफेड न झालेल्या रकमेची मुद्दल व व्याजासह रक्कम रु.२ लाखापर्यंत असलेली कर्जे विचारात घेण्यात येत आहेत. या योजनेत कर्जमाफीचा निधी शेतकऱ्यांच्या कर्जखाऱ्यावर वर्ग करण्यात येत आहे.

सदर योजनेअंतर्गत खालीलप्रमाणे अर्थसंकल्पीय तरतुद उपलब्ध / खर्च झालेली आहे.

वर्ष	खर्च (रुपये कोटी)
२०१९-२०	१२०००
२०२०-२१	८०८०
२०२१-२२	३९२.७५
२०२२-२३	११९.६१

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

८. सावकारी कर्जमाफी (२४२५ २४४४)

विदर्भ व मराठवाड्यातील शेतकऱ्यांनी परवानाधारक सावकारांकडून घेतलेल्या कर्जास माफी देण्याबाबत शासनाने दि. १०/४/२०१५ रोजी शासन निर्णय निर्गमित केला. सदर शासन निर्णयानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील १९ जिल्हातील जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली गठीत केलेल्या जिल्हास्तरीय समित्यांनी दिलेल्या मंजूरीनुसार दि. ३१/३/२०१८ पर्यंत ४२,६८७ शेतकऱ्यांनी परवानाधारक सावकारांकडून घेतलेले कर्ज व त्यावरील व्याज अशी एकूण रु. ६२८७.२० लाख इतकी रक्कम संबंधित १२७३ सावकारांना वितरित करण्यात आली आहे.

उपरोक्त शासन निर्णयातील मुद्दा क्र. १ (३) नुसार सावकाराने सावकारी परवान्यात नमूद केलेल्या क्षेत्राच्या बाहेर शेतकऱ्यास दिलेले कर्ज या योजनेस अपात्र ठरविण्यात आले होते. त्यानुषंगाने दि. १०/४/२०१५ रोजीच्या शासन निर्णयातील सदर अट दि. १३/९/२०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये एक वेळ शिथिल करण्यात आलेली आहे.

सदर शासन निर्णयानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील १४ जिल्ह्यातील २८३ सावकारांनी एकूण ३७४९ कर्जदार शेतकऱ्यांना दिलेले कर्ज रु. ९,०३,५९,२२५/- एवढी रक्कम सावकारांना अदा करावयाची होती. त्यानुसार सदर संपूर्ण रक्कम संबंधित सावकारांना अदा करण्यासाठी सहकार आयुक्तांना वर्ग करण्यात आली आहे.

तथापि, उपरोक्त सावकारी कर्जमाफी योजनेचा लाभ न मिळालेल्या काही शेतकऱ्यांनी व सावकारांनी मा. उच्च न्यायालयात याचिका दाखल

केल्या आहेत. त्यामुळे भविष्यात मा. उच्च न्यायालयाच्या निर्देशानुसार सदर याचिकाकर्त्यांना प्रस्तुत योजनेचा लाभ देण्याकरिता सन २०२३-२४ करिता रुपये १००० ची मागणी केली आहे.

९. उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य :- (२४२५१२६१)

१) सदरची योजना दिनांक १९ नोव्हेंबर, १९९४ च्या शासन निर्णयान्वये दिनांक १ एप्रिल १९९४ पासून अमलात आली आहे. तसेच दि. २४.१२.२०१३ व दि. २८.०२.२०१४ या शासन निर्णयान्वये सदर योजनेमध्ये सुधारणा करण्यात आलेली आहे.

२) या योजने अंतर्गत उपसा जलसिंचन संस्थांच्या योजना उभारणीसाठी बँकांनी मंजूर केलेल्या प्रकल्प खर्चाच्या २५% अथवा रु. १०० लाख यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम शासनाकडून अनुदान म्हणून संस्थाना देण्यात येते.

३) उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांनी त्यांच्या प्रकल्पाचे मूल्यांकन (Project Appraisal) कार्यरत असलेल्या नॅबकॉन्स (Nabard Consultancy Services) अथवा राज्य शासनाच्या अंतर्गत असलेल्या महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (MGP) अथवा संबंधित जिल्हयाच्या जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेतील तज्ञ अभियंतामार्फत करणे आवश्यक आहे. या ऐवजी उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांच्या प्रकल्प राष्ट्रीय कृषी व ग्रामीण विकास बँकेने मंजूर केलेला असावा तथापि विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्था, अथवा नागरी/ग्रामीण बिगरशेती सहकारी पतसंस्थाकडून सहकारी उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांनी त्यांच्या सभासदानी कर्ज घेऊन उभारणी केलेल्या सहकारी उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांनी त्यांच्या उपसा जलसिंचन संस्थांचे प्रकल्प मूल्यांकन (Project Appraisal) कार्यरत असलेल्या नॅबकॉन्स (Nabard Consultancy Services) अथवा राज्य शासनाच्या अंतर्गत असलेल्या महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (MGP) अथवा संबंधित जिल्हयाच्या जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेच्या तज्ञ अभियंतामार्फत करणे आवश्यक आहे.

४) जिल्हा मध्यवर्ती, सहकारी बँक, महाराष्ट्र राज्य, कृषी ग्रामीण विकास बँक, व्यापारी बँका तसेच विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्था अथवा नागरी/ग्रामीण बिगर शेती, सहकारी संस्थाकडून सहकारी उपसा जलसिंचन, सहकारी संस्थांनी अथवा त्यांच्या सभासदानी कर्ज घेऊन उभारणी केलेल्या सहकारी उपसा जलसिंचन योजना अनुदानासाठी पात्र ठरतील.

५) शासनाकडून दिल्या जाणाऱ्या अनुदानाची अथवा अर्थसंकल्पाची रक्कम उपसा जलसिंचन सहकारी संस्थांच्या योजनेस अर्थसहाय्य करणाऱ्या बँकेस अदा केली जाते. व त्यानंतर अनुदानाची रक्कम कर्जदार शेतकऱ्यांच्या नावावर कर्जाच्या प्रमाणात वर्ग केली जाते.

६) या योजने अंतर्गत उपसा जलसिंचन, सहकारी संस्थांचे किमान ७५% क्षेत्र ओलीताखाली आलेले असावे.

७) या योजनेतर्गत योजनेच्या प्रकल्प खर्चासाठी योजनेत समाविष्ट सभासदानी केलेल्या गुंतवणुकीची रक्कम वजा जाता उर्वरित रक्कम बँकाकडून कर्ज म्हणून घेतलेली असावी.

८) उपसा जलसिंचन संस्थांच्या सभासदांनी अल्प व अत्यल्प भूधारक शेतकऱ्यांनी ५% मध्यम भूधारक शेतकऱ्यांनी १०% व मोठ्या शेतकऱ्यांनी १५% गुंतवणूक केलेली असावी.

९) उपसा जलसिंचन, सहकारी संस्थेच्या भूजलाचा वापर अभिप्रेत असल्यास संस्थेने भूजल सर्वेक्षण यंत्रणेचे प्रमाणपत्र घेतलेले असावेत.

१०) या योजनेतर्गत उपसा जलसिंचन, सहकारी संस्थेची योजना राबवित असताना काही शेतकऱ्यांना पाणी मिळत नाही. अशी अपवादात्मक परिस्थिती निर्माण झाल्यास शासन अनुदान देण्यापूर्वी ज्या शेतकऱ्यांच्या जमीनीवर कर्जाचे बोजे चढविण्यात आले आहेत. परंतु ज्यांच्या जमीनी योजनेतर्गत भिजत नाहीत अशा जमीनीवरील कर्जाचे बोजे चढविण्यात आले आहे परंतु त्यांच्या जमीनी योजनेअंतर्गत भिजत नाहीत अशा जमीनीवरील कर्ज बोजे कमी करण्यात येऊन सदर कर्जाचे बोजे ज्यांना पाण्याचा प्रत्यक्ष लाभ मिळतो अशा लाभधारक शेतकऱ्यांच्या त्यांनी धारण केलेल्या जमीनीच्या क्षेत्राच्या प्रमाणात चढविणे आवश्यक आहे.

११) शासनाकडे अर्थसहाय्य मागणी करण्यापूर्वी संस्थेने अद्यावत लेखापरिक्षण अथवा खात्याच्या क्षेत्रिय अधिकऱ्यामार्फत तपासणी केली असावी.

१२) सदर योजनेतर्गत अनुदान मंजुरीचे अधिकार शासनास असून लाभधारक संस्थेने सहाय्यक / उपनिबंधक, सहकारी संस्था, यांचेमार्फत अनुदान मागणीचे प्रस्ताव दाखल करण्यात येतात.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ८०३.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

१०. राज्यातील अल्पमुदत सहकारी पतसंरचनेतर्गत (STCCS) प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे सक्षमीकरण (कार्यक्रम) (२४२५२५१५)

राज्यातील प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे नूकसान भरून काढण्यासाठी त्यांना या संस्थांनी प्रत्येक आर्थिक वर्षात केलेल्या पीक कर्ज वाटपाच्या प्रमाणात शासन निर्णय क्रमांक सीसीआर१४०६/प्र.क्र.२४७/२-स, दिनांक १७.५.२००६ नुसार देण्यात येणाऱ्या व्याज परतावा योजनेअंतर्गत खालीलप्रमाणे अर्थसहाय्य मंजूर करण्यात येते.

१.रु.२५ लाखापर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १.५%

२.रु.२५ लाख ते रु.५० लाखापर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १%

३.रु.५० लाख ते १ कोटीपर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना ०.७५%

४.रु.१ कोटीपेक्षा जास्त पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना ०.५०%

तथापि वरीलप्रमाणे प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांना द्यावयाचे अर्थसहाय्याची कमाल मर्यादा रु.१ लाख प्रती संस्था एवढी राहिल.हे सुधारीत धोरण शेतकऱ्यांना ६% दराने (परिणामकारक दर शुन्य टक्के) पीक कर्जवाटप करण्याचे शासन धोरण अंमलात असेपर्यंत चालू ठेवण्यात यावी. सन २०१४-१५ या आर्थिक वर्षात प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांमार्फत करण्यात येणाऱ्या पीक कर्जपुरवठ्यावर वरीलप्रमाणे अर्थसहाय्य देय राहिल. वरीलप्रमाणे अर्थसहाय्य देण्यात येणाऱ्या प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांनी खालील निकषांची पूर्तता करणे बंधनकारक राहिल.

शासन निर्णय दिनांक ०६.९.२०१४ मधील १ ते ६ निकषांपैकी १,५ व ६ निकषांमध्ये सुधारणा करण्याबाबत प्रस्ताव शासनास दिनांक २३.९.२०१५ अन्वये सादर केला. त्यानुसार शासन शुध्दीपत्रक दिनांक ०२.८.२०१७ अन्वये निकषामध्ये सुधारणा करण्यात आली आहे.

शासन निर्णय क्रमांक सीसीआर ०३१३/प्र.क्र.१४४/२-स, दिनांक ०६.०९.२०१४ व शासन निर्णय क्रमांक प्राकृस ०९१७/प्र.क्र.२१३/२-स, दिनांक ०५.१०.२०१७ च्या शासन निर्णयातील निकष खालीलप्रमाणे आहेत -

१. प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थेचे प्रत्येक आर्थिक वर्षाचे वैधानिक लेखापरिक्षण महाराष्ट्र सहकारी संस्था, अधिनियम १९६० चे कलम ८१(१)(क) मधील तरतुदीनुसार विहित कालावधीत पूर्ण होणे आवश्यक आहे. त्या संस्थेचे लेखापरिक्षण विहित कालावधीत पूर्ण होणे आवश्यक आहे. ज्या संस्थेचे लेखापरिक्षण विहित कालावधीत पूर्ण होणार नाही अशा संस्था या अर्थसहाय्यास पात्र असणार नाहीत.

२. वैधानिक लेखापरिक्षण अहवालाची संस्थेच्या वार्षिक साधारण सभेस नोंद घेऊन अर्थसहाय्याचा प्रस्ताव वैधानिक लेखापरिक्षण अहवालातील कर्जवाटपाच्या तपशिलानुसार सहाय्यक / उपनिबंधक सहकारी संस्था यांना दिनांक ३१ ऑक्टोबरपर्यंत सादर करावा. ज्या संस्थांची वार्षिक साधारण सभा विहित कालावधीत होणार नाही अशा संस्था अर्थसहाय्यास पात्र असणार नाहीत.

३. रु. ५० लाखापर्यंत पीक कर्जवाटप असणाऱ्या संस्थेच्या व्यवस्थापन व आस्थापना खर्चाचे प्रमाण खेळत्या भांडवलाच्या २.५ टक्केपेक्षा जास्त नसावे. तसेच रु. ५० लाखापेक्षा जास्त पीक कर्जवाटप असणाऱ्या संस्थेच्या व्यवस्थापन व आस्थापना खर्चाचे प्रमाण खेळत्या भांडवलाच्या २ टक्केपेक्षा जास्त नसावे.

४. लेखापरिक्षण अहवालानुसार संस्थेत अफरातफर / गैरव्यवहार झाला असल्यास व त्याची वसुली झाली नसल्यास अशा संस्था अर्थसहाय्यास अपात्र ठरतील. ज्या संस्थांमध्ये मागील लेखापरिक्षण कालावधीत अफरातफर / गैरव्यवहार झाले असतील मात्र त्याबाबतीत कायदेशीर कारवाई झाली असेल व रक्कम वसूल झाली असेल आणि अर्थसहाय्यासाठी प्रस्ताव सादर केलेल्या वर्षातील लेखापरिक्षण अहवालात कोणतीही अफरातफर / आर्थिक गैरव्यवहार नसतील अशा संस्था अर्थसहाय्यास पात्र ठरतील.

५. संस्थेच्या पीक कर्जाच्या वसुलीचे प्रमाण ६० टक्के असणे आवश्यक आहे. वसुलीचे प्रमाण यापेक्षा कमी असल्यास अशा संस्था या अर्थसहाय्यास पात्र असणार नाहीत. तथापि शासनाने ज्या हंगामासाठी व ज्या जिल्ह्यात ५० पैसेपेक्षा कमी पैसेवारी जाहिर केली आहे अशा जिल्ह्यांसाठी पीक कर्ज वसुलीचे प्रमाण किमान ३० टक्के असणे आवश्यक आहे. दिनांक ०६.९.२०१४ च्या शासन निर्णयानुसार देण्यात येणाऱ्या व्याज परतावा योजनेतर्गत मंजूर करण्यात आलेल्या अर्थसहाय्यामध्ये शासन निर्णय क्रमांक संकिर्ण ०९१९/ प्र.क्र.१०६/१८-स, दिनांक १६.११.२०२१ नुसार खालीलप्रमाणे सुधारणा करण्यात आली आहे.

१. रु. २५ लाखापर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना २%
२. रु. २५ लाख ते रु. ५० लाखापर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १.५%
३. रु. ५० लाख ते १ कोटीपर्यंत पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना १%
४. रु. १ कोटीपेक्षा जास्त पीक कर्ज वाटप केलेल्या संस्थांना ०.७५%

तथापि वरीलप्रमाणे प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांना द्यावयाचे अर्थसहाय्याची कमाल मर्यादा रु. १.५ लाख प्रती संस्था एवढी राहिल.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करीता रु. १०००.०० लाख तरतुद अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेली आहे.

११. महात्मा जोतिराव फुले शेतकरी कर्जमुक्ती योजना २०१९ अंतर्गत प्रोत्साहनपर लाभ योजना (राज्यस्तर) :- (२४३५०१८९)

सन २०२२ च्या अर्थसंकल्पीय अधिवेशनात अल्पमुदतीच्या पीककर्जाची नियमितपणे परतफेड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना रु. ५० हजारापर्यंत प्रोत्साहनपर लाभ देण्यासाठी सन २०२२-२३ या वित्तीय वर्षात अर्थसंकल्पीय तरतुद करण्याची घोषणा करण्यात आली होती. त्यानुसार अल्पमुदत पीक कर्जाची पुर्णतः परतफेड केलेल्या शेतकऱ्यांना पीक कर्जाच्या रकमेवर जास्तीत जास्त रु. ५० हजार पर्यंत प्रोत्साहनपर लाभ देणेबाबत दिनांक २९.०७.२०२२ रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. सन २०२२-२३ या वित्तीय वर्षात रु. ४७००.०० कोटीची तरतुद करण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

अ) केंद्र पुरस्कृत प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकार संस्थांचे संगणकीकरण योजना :-

केंद्र हिस्सा (२४२५ २५७१) राज्य हिस्सा (२४२५ २५८९) :-

प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांना सक्षम व्यवसायिक उपक्रम बनविण्याची आवश्यकता विचारात घेऊन या संस्थांना "आत्मनिर्भर भारत" अभियानच्या धर्तीवर स्वावलंबी बनविण्यासाठी केंद्र शासनाने दिनांक २९ जून, २०२२ रोजी "केंद्र पुरस्कृत प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे संगणकीकरण" या योजनेस मान्यता दिली आहे. योजनेची अंमलबजावणी सन २०२२-२३ ते २०२६-२७ या पाच वर्षात नाबार्ड मार्फत करण्यात येणार आहे. या योजनेतर्गत देशातील सुमारे ६३,००० प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे संगणकीकरण करावयाचे आहे.

या योजनेतर्गत सर्वसमावेशक सॉफ्टवेअर, प्रशिक्षण, डिजीटायझेशन इ.चा संपूर्ण खर्च केंद्र शासनामार्फत करण्यात येणार असून हार्डवेअर बाबतचा खर्च केंद्र व राज्य (६०:४०) या प्रमाणात करण्यात येणार आहे.

उपरोक्त योजनेस राज्यशासनाने दिनांक १३-९-२०२२ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मान्यता दिली असून योजनेतर्गत राज्यातील एकूण १२,००० प्राथमिक कृषि पतपुरवठा संस्थांचे संगणकीकरण करावयाचे आहे. सदर योजनेमध्ये राज्याच्या हिशशाची रक्कम रुपये १५३.२५ कोटी होत असून सन २०२२-२३ या वर्षात निवडण्यात येणाऱ्या राज्यातील ४,००० प्राथमिक कृषि पत पुरवठा सहकारी संस्थांसाठी रुपये ५१.०८ कोटी राज्य शासनामार्फत उपलब्ध करून देण्यात येणार आहेत.

3. Co-operative Credit Society

Introduction

1. Dr. Panjabrao Deshmukh Interest Rebate Scheme-(24251009)

1. By the Government Resolution dated 24/11/1988, the Government resolved to provide interest rebate for prompt recovery of crop loans. Accordingly, by the Government Resolution dated 02.11.1991, the Scheme has been made applicable to the farmers for the crop loans borrowed from 01.4.1990.

2. Under this scheme, farmer availing crop loans and repaying the same entirely before 30th June every year are eligible for the interest rebate. The scheme is not applicable to overdue loans and medium and long term loans.

3. Initially, the scheme was applicable to loans availed from Primary Agricultural Cooperative Societies only. By the Government Resolution dated 28.06.2010 the scheme is made applicable to short term crop loans availed from Nationalized Bank, Regional Rural Banks & Private Banks as well.

4. Initially the rebate under the scheme was @4% per annum. By the Government Resolution dated 11.06.2007 4% rebate was provided for the loans upto Rs.25000/- and for the loans above Rs.25000/- to 3 lakhs, 2% rebate was provided. By the Government resolution dt.28.06.2010 4% rebate for the loans upto Rs.50,000/- and for the loans above Rs.50,000/- to 3 lakhs, 2% rebate was provided. By the Govt.resolution dt.19.10.2011 3% rebate for the loans upto Rs.1 lakh and for the loan above Rs.1 lakh and upto Rs.3 lakhs, 2% rebate was provided. likewise by the government resolution dt.3.12.2012 3% rebate for the loans upto Rs.1 lakh and for the loans above 1 lakh and upto Rs.3 Lakhs 1% rebate has been made applicable to crop loans availed from 2021-22 by GR dated 11.6.2021.

5. Under this scheme, agriculture Co-operative credit societies and respective branches of commercial banks are required to provide interest rebate to farmers at the time of recovery of crop loans and the same is to be claimed from in the prescribed format District Deputy Registrar, Cooperative Societies in a prescribed format.

6. The budgetary provision and expenditure for the scheme is as under -

Year	Budget Prov. (in lakhs)	Exp. (in lakhs)
2020-21	10700	1605
2021-22	10400 + 9600 (Suppl.Dem)	11998
2022-23	23200 +	
2022-23	30000 (Suppl.Dem)	8120 (oct22)

Proposed demand of Rs. 92600.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

2. Financial Assistance to Strengthen District Central Cooperative Banks (DCCBs) within Short Term Cooperative Credit Structure (2425 2524)

1. This scheme was initially launched by Government by GR No.CCR-1406/CR 247/2-C, dated 17.5.2006. The objective of the scheme is to provide interest subvention to banks in order to make available short term crop loans to the farmers at the 6%. The salient features of the scheme are as under.

2. The Government of India provides 2% interest subvention to banks for their involvement in ground level credit to farmers at the rate of 7%. On the similar lines, State Government provides additional 1% interest subvention to banks for their involvement in ground level credit to farmers at the rate of 6%.

3. State Government is providing interest subvention at the rate 1% to commercial banks while interest subvention at 2.5% is being provided to District Central Co-operative Banks by G.R dated 5.9.2014.

4. Re-finance availed by DCCBs from NABARD is not eligible for Interest Subvention.

5. The short term crop loans extended by banks to the farmers up to Rs.3 lakh are covered under the scheme. Interest subvention is calculated from the date of drawal of the loan and up to the date fixed by the bank for the repayment if such loan (31st March for kharip crops and 30 June for rabbi crops) or actual date of repayment, whichever is earlier.

6. The DCCBs provide crop loan to primary agricultural credit societies (PACS) at the rate of 4% and there after PACS provide crop loan to farmers at the rate of 6%. Similarly the rate of interest is 6% where DCCBs or commercial banks provide crop loans directly to farmers.

7. The interest subvention claim proposals of banks are verified and certified by the Statutory Auditor appointed by banks. The banks submit claim proposal in prescribed format along with auditors certificate and submit it to Commissioner office for sanction. The Commissioner office carries out primary scrutiny of the proposal and accords sanction and transfer funds in the bank account provided by the bank.

8. The budgetary provision and expenditure for the scheme is as under -

Year	Budget Prov. (in Lakhs)	Exp. (in lakhs)
2019-20	15000	4680.00
2020-21	17500	0.00
2021-22	43000	43000
2022-23	10000	3000

Proposed demand of Rs. 40600.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

3. Share Capital Contribution to District Central Co-operative Banks (44250768)

1. On the recommendations of Rakesh Mohan committee, which was appointed by Reserve Bank of India, Reserve Bank of India has instructed all DCCBs to achieve CRAR at prescribed level and maintain it on continuous basis. Accordingly, banks have to achieve CRAR of 4% up to 31.3.2012, 7% upto 31.3.2017 and 9% up to 31.3.2017.

2. To achieve 4% CRAR prescribed by RBI, State Government has given Share Capital to the following District Central Cooperative Banks.

DCC Banks	Govt.Resolution	Rs (in Cr.)
Dhule-Nandurbar	29.3.2013	50.89
Jalana	29.3.2013	20.20

State Government and Central Government has provided Share capital to Nagpur, Wardha and Buldhana banks to achieve 7% CRAR as per criteria prescribed by Reserve Bank of India.

S.No	GR dt.	Total Assistance	(Rs.CR.)		
			Nagpur	wardha	Buldhana
1	27.3.2015	212.00	65.87	77.59	68.54
2	31.3.2015	37.97	13.17	11.08	13.72
(Nabard Share)					
3	27.10.2015	65.98	24.81	0.00	0.00
4	11.02.2016	79.11	0.00	50.3730	69.9070
5	State Govt	395.06	103.85	139.043	152.167
Total					
6	Govt of India	129.71	52.70	22.17	54.84
7	Total Asstt (Central +State)	524.77	156.55	161.13	207.07

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for the year 2023.24.

4. Loans to Credit Co-operative Societies for the Conversion of Short term loan to Medium term loan.(64250037)

1. The scheme has been launched under section 52 of NABARD Act 1981 and this scheme is being implemented from 1978-79. The Aim of Scheme is to convert short term loans into medium term loans of farmers from scarcity affected area and make them eligible for the new crop loan.

2. The features of the scheme are as under -

(1) Out of the total converted / restructured loan, 60% amount is given by NABARD on the government guarantee, 15% by the Government, 15% by the respective DCCB and 10% by the State Cooperative Bank.

(2) The government share of 15% is given as medium term loan to State Cooperative Bank. This loan is to be repaid as per the interest rate on refinance loan of NABARD and within a period 5 years.

(3) As per the instruction issued by RBI and Government, it is necessary to convert short term loan into the medium term loan inclusive of the principle amount of the crop loan into recoverable instalments and to postpone recovery of interest for a period of one year.

4. According to instructions issued on 21.8.2015, by Reserve Bank of India, if the damage to crops is between 33% & 50 % the conversion period is two years and if it is more than 50% the conversion period is five years.

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for the year 2023.24.

5. Interest Subvention to Commercial Banks to provide Short-term crop loan to farmers at 1% interest rate.(2425 1501)

1. The State Government has on the lines of Govt. of India policy decided to provide financial assistance to commercial banks for providing short term crop loans at 6% interest rate to the farmers vide GR dated 17.05.2006

2. As per Central government policy Banks provide crop loans at 7% rate of interest and as per State Government policy banks are required to provide Crop Loan at 6% rate of interest and for this purpose, the State Government provides interest subvention @ 1% interest.

3. The budgetary provision and expenditure for this scheme is as under -

Year	Provision (in Lakhs)	Exp.Rs.in Lakhs
2019-20	5000	4800
2020-21	10000	5000
2021-22	12500	6250
2022-23	1500	315

Proposed demand of Rs. 22300.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

6. Chhatrapati Shivaji Maharaj Shetkari Sanman Yojna 2017 - (24350082)

1. The Government of Maharashtra has declared and implemented this loan waiver scheme by resolution dated 28/6/2017. Under this scheme, owing to certain conditions, the defaulter farmers who have borrowed short term and medium term loan after 01/4/2001 & which is overdue as on 30/6/2016, such farmers are eligible for loan waiver up to Rs 1.50 lakh including Principal and interest. Similarly, under one time settlement scheme (OTS) Component of the scheme farmers having overdue amount above Rs. 1.50 lakhs are eligible for the Waiver benefits of Rs 1.50 lakhs. Provided farmers deposits first his share of amount over & above Rs.1.50 Lakhs.

2. Under this scheme, crop loan borrowed in 2015-16 and year 2016-17 and repaid on or before 31/7/2017 are eligible for the benefit of incentive against the repayment amount of loan for the year 2015-16, upto 25% of repaid amount or Rs. 25000 whichever is less. Under this scheme, the short term agricultural loan availed on or after 1-4-2001 to 31-3-2016 and restructured on or after 30-6-2016, the overdue amount and remaining installments upto 1.50 lakh are eligible for loan waiver benefit. This scheme is applicable to loans given by the Nationalized Bank, Private Bank, Rural Banks and District Central Cooperative Banks / PACs.

3. The State government has extended benefit of the the scheme to farmers as under -

Particulars	No of Beneficiaries	Amt in Cr
Loan Waivers	24.88 Lakhs	13705
OTS	4.27	26.30
Incentive	14.89	2427
Total	44.04	18762

4. The budgetary provision and expenditure for this scheme is as under -

Year	Provision (in Cr)	Exp.Rs.in Cr
2017-18	35000	15020.29
2018-19	6029.10	3534.71
2019-20	2905.62	1490.52
2020-21	48.54	48.54
2021-22	0.56	0.56

Proposed demand of Rs. 597629.51 lakh is made under the scheme for 2023.24.

7. Mahatma Jotirao Phule Shetkari Karj Mukti Yojna 2019 - (24350142)

1. During the period 2015-16 to 2018-19 natural calamities caused huge damages in many regions of the State. Due to this natural calamity, farmers in the State suffered huge losses and they are unable to repay their crop loans. To rescue the farmers from the debt cycle and eliminate their worries, Government of Maharashtra has announced the scheme named Mahatma Jotirao Phule Shetkari Karj Mukti Yojna 2019. In this regard, Government has passed resolution on 27.12.2019.

2. This scheme includes the short term crop loans and restructured short term crop loans availed by the farmers from Commercial Banks, Rural Banks, District

Central Cooperative Banks and PACS during the period 1.4.2015 to 31.3.2019, which are overdue and unpaid on 30.9.2019 upto Rs.2.00 lakhs including principal and interest. The amount of waiver is deposited in the bank loan accounts of the respective farmers.

3. The Budgetary provision and expenditure for this scheme is as under -

Year	Exp.Rs.in Cr
2019-20	12000
2020-21	8080
2021-22	392.75
2022-23	119.61

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023.24.

8. Money Lender waiver Scheme : (2425 2444)

Government took decision on 10/4/2015 to waive off the loans of the farmers from Vidarbha and Marathwada region who had taken loans from Money Lender registered under the Maharashtra Money Lending (Regulation) Act, 2014. Under this scheme till 31st march, 2018, Rs.6287.20 lakhs was disbursed to 1,373 registered Money Lenders against the loans (including interest) of 42,687 farmers in 19 districts from Vidarbha and Marathwada.

As per the para 1 (3) of the afore mentioned GR, the farmers residing outside the area of operation as mentioned in the licence of the Money Lenders were not eligible for the benefit under the earlier scheme. Accordingly the said condition in the government decision dated 10.4.2015 has been relaxed once as per the government decision dated 13.9.2019.

Proposed demand of Rs. 803.00 lakh is made under the scheme for the year 2023.24.

9. Financial Assistance to Co-operative Lift irrigation societies. (24251261)

1. The said scheme is being implemented from April 1st 1994 by G.R. dated 19/11/1994. The said scheme has been amended G.R. dated 24/12/2013 & 28/2/2014.

2. Under the scheme the Co-operative Lift Irrigation Societies are sanctioned financial assistance in form of subsidy up to 25% of their project which has to be appraised by the financing bank or Rs. 100 lakhs, whichever is less.

3. The co-operative lift irrigation societies shall prepare their project which has to be appraised by NABARD Consultancy services or Maharashtra Jeevan Pradhikaran or certified engineer of financing DCCBs.

Similarly the Co-operative Lift Irrigation Societies who have financed their scheme from PACS or Urban Credit Societies shall also get their project proposal appraised from the above mentioned agencies.

4. The lift irrigation co-operative societies or their members who have obtained loan from DCCBs, PACS, Maharashtra State Agricultural and Rural Development Banks, Commercial Banks and various executive service Cooperative society or Urban / Rural Non Agricultural Cooperative Societies will be eligible for subsidies.

5. The Govt. gives the financial assistance [in form of subsidy] to the Lift Irrigation Co-operative Societies. The same is allotted to the financing bank which credit the subsidy amount in the name of loan farmers in proportion of their loan.

6. Under the scheme 75% of the total area of the lift irrigation co-operative societies shall be under irrigation.

7. Under the scheme, the financing agency shall sanction loan for the lift irrigation project excluding the contribution made by the members of the society.

8. The small and marginal farmers shall contribute 5%, medium farmers shall contribute 10% & large farmers shall contribute 15% of the total project cost.

9. If the lift irrigation co-operative societies uses ground water as a source then the availability of water shall be certified by Ground Water Survey Department.

10. Under this scheme, the charge on the land of the farmers who are deprived of irrigation shall be shifted on the land of the beneficiary farmers in proportion of their land holding.

11. The record of the lift irrigation co-operative societies shall be audited. Similarly, department shall conduct the field inspection before the disbursement of financial assistance [subsidy].

12. Under the scheme the Govt. has the final authority to sanction the subsidy. The societies claiming the assistance shall submit the financial assistance proposal to the Assistant Registrar/Deputy Registrar, co-operative societies.

Proposed demand of Rs. 803.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

10. Financial Assistance for strengthening of Primary Agriculture Cooperative Credit Societies (PACS) (24252515)

To compensate the losses of Primary Agriculture Credit Societies in the State. The State government provides financial assistance to the societies based on the disbursal of crop loan made by in the said financial year. In this regard the government has issued Resolution No.CCR-1406/Prakra-247/2-C, dated 17.5.2006. By the said government resolution, societies are provided financial assistance as follows -

1. Societies disbursing crop loans upto Rs.25 lakh - 1.5%

2. Societies disbursing crop loans from Rs.25 lakh to 50 lakh - 1%

3. Societies disbursing loans from Rs.50 lakhs to 1 crore - 0.75%

4. Societies disbursing loans above Rs.1 crore - 0.50%

However, the maximum limit of financial assistance to be given to the PACS in the financial year Rs.1 lakh per society. This financial assistance will continue till the policy of lending crop loan to the farmers @ 6% (effective rate 0%) is in continuance. The financial assistance will be payable to PACS disbursing crop loans from the year 2014-15 onwards. However, the financial assistance will be subject to the fulfilment of following terms in Govt.Resolution dated 06.9.2014 and 05.10.2017.

1. The Statutory audit of all PACS shall be completed in time as per the provision of Maharashtra Cooperative Societies Act 1960,Section 81(1)(C). The Societies whose audit is not held within time would not be eligible for the assistance.

2. The PACS shall take a note of the statutory audit report in its annual general body meeting and submit the proposal for financial assistance to the Assistant / Deputy Registrar Cooperative societies based on the crop loan disbursed as mentioned in the audit report. The societies whose AGM is not held within time would not be eligible for the assistance.

3. The management and establishment cost of PACS disbursing crop loans upto Rs.50 lakhs shall not be more than 2.5% of their working capital. Similarly, the management and establishment cost of the societies disbursing crop loans more than Rs.50 lakhs should not be more than 2% of their working capital.

4. The societies whose audit report disclose misappropriation / mis utilization of funds which have not been recovered shall not be eligible for the financial assistance. However the society whose last audit report shows misappropriation / misutilisation of funds, which have subsequently being recovered by following legal action and if the financial assistance.

5. The recovery percentage of the crop loan shall be minimum 60%. The societies whose recovery is less than 60% will not be eligible for the financial assistance. However, if the government has declared Paisewari less than the 50 Paisa in any district for a given season, then in such district the crop loan recovery shall be minimum 30%.

The financial assistance granted under the interest refund scheme given as per government resolution dated 06.09.2014 has been amended as per government resolution no.Sankirna 0919/Prakra.106/18-C, dated 16.11.2021.

1. Societies disbursing crop loans upto Rs. 25 lakh- 2%
2. Societies disbursing crop loans from Rs. 25lakh to 50 lakh - 1.50%
3. Societies disbursing crop loans from Rs. 50 lakh to 1 crore - 1%
4. Societies disbursing crop loans above Rs.1 crore-0.75%

However, the maximum limit of financial assistance to be given to the PACS in the financial year Rs.1.50 lakh per society.

For the said scheme in the year 2023-24, Rs.1000.00 lakhs has been budgeted.

11. Incentive Benefit Scheme under Mahatma Jotirao Phule Shetkari Karjmukti Yojna 2019 (State Level) (2435 0189)

In the Budget session of the year 2022, It was announced to make a budgetary provision in the financial year 2022-23 to provide an incentive benefit upto Rs.50 thousand to the farmers who have regularly repay short term crop loans. To provide incentive benefits up to Rs.50,000/- a government resolution has been issued on 29.07.2022. The Budgetary provision of Rs. 4700.00 cr.has been made in the financial year 2022-23.

a) Computerization Scheme of Centrally Sponsored Primary Agricultural Credit Cooperative Societies Center Share (2425 2571) State Share (2425 2589) :-

“Considering the need to make primary agricultural credit cooperatives viable business ventures, the Central Government has approved the scheme "Computerization of Centrally Sponsored Primary Agricultural Credit Cooperatives" on June 29, 2022 to make these organizations self-reliant on the lines of "Atmanirbhar Bharat" campaign. The scheme will be implemented through NABARD in five years from 2022-23 to 2026-27. Under this scheme, about 63.000 primary agricultural credit cooperative societies in the country are to be computerized.

Under this scheme comprehensive software, training, digitization etc. The entire expenditure will be done through the central government and the expenditure on hardware will be done in the ratio of center and state (60:40).

The above scheme has been approved by the State Government vide Government Decision dated 13.9.2022 and under the scheme a total of 12,000 Primary Agricultural Credit Supply Institutions in the State are to be computerized. The amount of State's share in the said scheme is Rs. 153.25 crore and for the 4,000 Primary Agricultural Credit Cooperative Societies in the state to be selected in the year 2022-23 Rs. 51.08 crore will be made available through the state government.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :
(ii) Financial requirements :

तक्ता पाच
TABLE V
कार्यक्रम नं. ३
Programme No. 3

(रुपये हजारत)
(Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals for 2021-2022		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023		सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३ Revised Estimates 2022-2023		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024		Particulars			
	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme		एकूण Total		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(ए) कार्याचे वर्गीकरण --												
(१) प्राथमिक कृषी पतपेढ्या	546	10295280	10295826	1000	5680008	5681008	700	66486977	66487677	1000	7279656	7280656
(२) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक	..	..	..	..	2	2	..	1	1	..	2	2
(३) महाराष्ट्र राज्य सह. भू-वि. बँक	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(४) नागरी सहकारी बँका	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(५) शेती पत (सहाय्य व हमी) फंड व स्थिरीकरण निधी	..	..	..	..	1	1	..	1	1	..	1	1
(६) जिल्हा देखरेख संस्था	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(७) पतपुरवठा संस्थांना गोदाम बांधणीसाठी भागभांडवल (रासविनी)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (ए)	546	10295280	10295826	1000	5680011	5681011	700	66486979	66487679	1000	7279659	7280659
(बी) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --												
(एक) प्राथमिक कृषि पतसंस्था --												
भागभांडवली अंशदान	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कर्ज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अनुदान	546	10295280	10295826	1000	5680011	5681011	700	66486979	66487679	1000	7279659	7280659
एकूण -- (एक) स्थूल वजा--भागभांडवली अंशदानाचा परतावा	546	10295280	10295826	1000	5680011	5681011	700	66486979	66487679	1000	7279659	7280659
एकूण -- (एक) निव्वळ	546	10295280	10295826	1000	5680011	5681011	700	66486979	66487679	1000	7279659	7280659

तबता पाच -- चालू TABLE V—Contd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(दोन) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका ...												
भागभांडवली अंशदान	...	..	..	..	2	2	..	1	1	..	2	2
कर्ज	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थसहाय्य	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (दोन) स्थूल	...	..	..	..	2	2	..	1	1	..	2	2
वजा--भागभांडवली अंशदानाचा परतावा...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(दोन) निव्वळ	...	..	..	..	2	2	..	1	1	..	2	2
(तीन) महाराष्ट्र राज्य भूविकास बँक-कर्ज												
भागभांडवली अंशदान	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
ऋणपत्रासाठी अंशदान	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थ सहाय्य	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (तीन) स्थूल	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा--मुदत पूर्ण झाल्यानंतर ऋणाच्या कर्ज रोख्यासाठी दिलेल्या अंशदानाची परतफेड	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (तीन) निव्वळ	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(चार) नागरी सहकारी बँका आणि संस्था												
भागभांडवली अंशदान	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (चार) स्थूल	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा--भागभांडवली अंशदानाचा परतावा...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (चार) निव्वळ	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

तक्ता पाच--समाप्त TABLE V—Concl'd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(पाच) शेती पत सहाय्य व हमी निधी व कस्यरीकरण निधी अर्थसहाय्य अनुदान कर्ज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (पाच) स्थूल	..	..	..	..	1	1	..	1	1	..	1	1
एकूण -- (पाच) निव्वळ	..	..	..	..	1	1	..	1	1	..	1	1
(सहा) जिल्हा निरीक्षण संस्था-- अर्थसहाय्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (सहा) स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा-भागभांडवली अंशदानाचा परताना	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (सहा) निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(सात) पतपुरवठा संस्थांना गोदाम बांधणीसाठी भागभांडवल (रासविनि)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (सात) स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (बी) स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा--वसूली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (बी) निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(सी) वित्त व्यवस्थेची साधने-- प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक	..	3933088	3933088	..	1996160	1996160	..	58565086	58565086	..	562653	562653
२४२५ व्ही-२	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
३४५६ व्ही-२	546	6362192	6362738	1000	3683901	3684901	700	7921891	7922591	1000	6717003	6718003
२४२५ व्ही-२	..	..	..	..	1	1	..	1	1	..	1	1
६४२५ व्ही-४	..	..	..	..	2	2	..	1	1	..	2	2
४४२५ व्ही-३	546	10295280	10295826	1000	5680011	5681011	700	66486979	66487679	1000	7279659	7280659
एकूण -- (सी) स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (सी) निव्वळ	546	10295280	10295826	1000	5680011	5681011	700	66486979	66487679	1000	7279659	7280659

अ) जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका :-

जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांच्या विवरणपत्रावरून असे दिसून येते की, जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांच्या ३७२३ शाखा आहेत. सन २०२०-२०२१ मध्ये एकूण भागभांडवल व स्वनिधी रु.११०३१.७६ कोटी होते ते सन २०२१-२२ मध्ये रु.११७०३.९५ कोटी झाले आहे. चालु वर्षामध्ये जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांच्या ठेवीची रक्कम रु. १०२८०३.८० कोटी आहे.

सन २०२०-२१ मध्ये वाटप केलेली कर्जाची एकूण येणे बाकी रु.६३५७२.४६ कोटी होती. ती सन २०२१-२२ मध्ये रु. ६४१७३.३६ कोटी झाली आहे. सन २०२०-२१ मध्ये रु. १०१७३.२५ कोटी व सन २०२१-२२ मध्ये रु.१०१६७ कोटी थकबाकी आहे.

तक्ता

तपशील	(रुपये कोटी)	
	३१.३.२०२१	*३१.३.२०२२
१. बँकांची संख्या	३१	३१
२. शाखांची संख्या	३७५६	३७२३
३. लेखापरीक्षण वर्गीकरण--		
अ	१६	
ब	११	
क	१	
ड	३	
४. एकूण भागभांडवल व निधी	११०३१.७६	११७०३.९५
५. ठेवी	९७८७६.५९	१०२८०३.८०
६. वर्षात दिलेली कर्जे (अल्पमुदत शेती नवीन - कर्ज वाटप)	१७७५७	१८४१७
७. येणे कर्जे	६३५७२.४६	६४१७३.३६
८. थकीत कर्जे	१०१७३.२५	१०१६७.२२
९. थकीत कर्जाची येणे कर्जाशी टक्केवारी	१६%	१६%
१०. नफा (+)	(+)६००.६६	(+)६९६.०३
संचित तोटा (-)	(-)२०७६.४२	(-)२०८७.७४

* अलेखापरिशीत

ब) महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक लि.मुंबई:-

खालील विवरण तक्त्यावरून तुलनात्मक परिस्थिती लक्षात येईल.

महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक लि.,	तक्ता	
	३१-३-२०२१	३१-३-२०२२
१. सभासद संख्या	१९१७	१९२६
२. पैकी संस्था	१८५८	१८६०
३. व्यक्ती व इतर	५९	६६
४. एकूण भागभांडवल	६१८.८९	५४४.३५
५. वर्षातील कर्जवाटप	२१२१९.०६	२०५९१.५१
६. कर्ज येणेबाकी	२३२९४.५४	२५९६०.३५
७. थकीत कर्जे	१६७३.०३	१७५५.९८
८. दिलेली कर्जाशी थकीत कर्जाची टक्केवारी	७.१८%	६.७६%
९. नफा	३६४.४१	६०२.८०

A) District Central Co-operative Banks: -

The following statement shows that there are 3723 branches of District Central Co-operative Banks. Total share capital of 2020-21 is Rs.11031.76 Cr. and in 2021-22 is Rs.11703.95 Cr. The total deposit in District Central Co-operative Banks in the current year are Rs.102803.80 lakhs. The total loan outstanding for the year 2020-21 was Rs.63572.46Cr. & and for 2021-22 it is Rs.64173.36 Cr.

TABLE

(Rs. Crore)

Sr.No.	Details	31.3.2021	*31.3.2022
1	Number of Banks	31	31
2	Number of Branches	3756	3723
3	Audit Classification		
	A	16	
	B	11	
	C	1	
	D	3	
4	Total share Capital	11031.76	11703.95
5	Deposit	98876.59	102803.80
6	Total share Capital (Short Term Farming New Debt. Distribution)	17757	18817
7	Dues loans	10173.25	10167.22
8	Outstanding loans	63572.46	64173.36
9	Tired of debt given the percentage of the loan	16%	16%
10	Profit (+)	600.66	696.03
	Loss(-)	2076.42	2087.74

* Unaudited

(B) The Maharashtra State Co-operative Bank Ltd Mumbai :-

The comparative situation will be noticed from the following statement table. (Rs.in Crore)

Sr.No.	Details	31.03.2021	31.03.2022
1	Number of Members	1917	1926
2	Out of which soc	1858	1860
3	Out of which		
	Individuals and Others	59	66
4	Total share capital ⁰	618.89	544.35
5	Loan advance during the year	21219.06	20591.51
6	Loans outstanding	23294.54	25960.35
7	Loans overdue	1673.03	1755.98
8	Percentage of overdue to Loans outstanding	7.18%	6.76%
9	Profit	364.41	602.80

४. औद्योगिक सहकारी संस्था (४८५१००२३)

(हातमाग व यंत्रमाग यांच्या व्यतिरिक्त)

प्रस्तावना--

आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांच्या औद्योगिक सहकारी संस्थांना आपला आर्थिक पाया मजबूत करावा याकरिता व त्यांच्या अडचणी निवारण्याकरिता महाराष्ट्र शासन अशा संस्थांना वेगवेगळ्या योजनांद्वारे अर्थसहाय्य मंजूर करते अशा योजना खालीलप्रमाणे :

१. औद्योगिक सहकारी संस्थांना १:३ प्रमाणात भाग-भांडवल मंजूर करण्याची योजना शासन निर्णय कृषी व सहकार विभाग क्र. आरसीएफ-११.०९.१९७४ हद, २-सी/१८९७३/१९७४ अन्वये दिनांक ११ सप्टेंबर, १९७४ अन्वये दिनांक ११ सप्टेंबर, १९७४ ते दिनांक ३१ मार्च, १९९६ या कालावधीत जिल्हास्तरावरून राबविण्यात येत होती. या वित्तीय वर्षापासून म्हणजेच सन १९९७-९८ परंतु सन ०१.०४.१९९७ पासून ही योजना पुन्हा सुरु करण्यात आलेली आहे. सदर योजना जिल्हास्तरावरून राबविण्यात येत नसल्याने या योजनाखाली भाग भांडवल मंजूर करण्याकरिता जिल्हा नियोजकास मंडळाकडे आवश्यक ती तरतूद उपलब्ध करून घेतल्यानंतर भाग भांडवल मंजूर करण्यात येत होते. तथापि जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाकडे त्यामुळे बऱ्याच अंत्यत अपुऱ्या तरतूदी उपलब्ध होत असल्यामुळे अशा संस्थांची मागणी मान्य करणे शक्य होत नसून व संस्था अर्थसहाय्यापासून वंचित राहत असत व त्यांचे प्रकल्प विहित मुदतीत पूर्ण होत नसत या सर्व बाबींचा विचार करून शासनाने ही योजना शासन निर्णय सहकार सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग क्र. औद्योसं-१०९४/५९०५/

प्र.क्र.३२०/९-स, दिनांक २ जानेवारी २००२ पासून जिल्हा स्तरावरून राज्य स्तरावर घेतली आहे. सदर शासन निर्णयातील तरतुदीनुसार या योजनेंतर्गत खालील आकृतिबंधात दर्शविण्यात आल्यानुसार कमाल रु.५.०० कोटीपर्यंतचे अर्थसहाय्य औद्योगिक सहकारी संस्थांना मंजूर करण्यात येते.

शासन निर्णयानुसार औद्योगिक सहकारी संस्थांना खालील तक्त्यात दर्शविल्यानुसार रु. ५-०० कोटी पर्यंत अर्थसहाय्य देण्यात येते.

अ.क्र.	बाब	प्रमाण	प्रकल्प किंमत (कमाल रु. ५००.०० लाख)
१)	शासनाच्या हमीशिवाय वित्तीय संस्थांकडून कर्ज	६०%	३००.००
२)	शासकीय भाग-भांडवल	३०%	१५०.००
३)	संस्थेचे स्व-भाग भांडवल	१०%	५०.००
	एकूण	१००%	५००.००

२. औद्योगिक सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य मंजूर करणे याबाबतच्या योजनेचा आढावा दिनांक ५-१०-२००९ रोजी घेताना सदर योजना बंद करण्याची शिफारस करण्यात आली आहे. सदर शिफारशीच्या अनुषंगाने शा.नि.क्र. औद्योसं-१०१०/प्र.क्र. १६०/९-स, दिनांक ३० ऑक्टोबर, २०१० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये योजना टप्प्याटप्प्याने बंद करण्याबाबतचे आदेश निर्गमित केलेले आहेत.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

Industrial Co-operative Societies (48510023)

INTRODUCTION :

In order to strengthen economic condition of industrial co-operative societies of economically weaker section. The Government of Maharashtra sanctions financial assistance under different schemes. The Government of Maharashtra sanctions share capital contribution at the ratio of 1:3 to of industrial co-operative societies.

This scheme was implemented at district level from 11th September 1974 to 31st March 1996 vide G.R. dated 11th September 1974. A Share capital was sanctioned on due to short economic provisions. Several societies could not get financial assistance from the district planning & development council & they also could not complete their project within certain period. Considering all these facts this scheme was transferred from district level to State level vide G. R. No. Ind-1094/5905/CR-320/9-C dated 2nd January 2002.

Under this Scheme, maximum assistance of Rs. 5 crore is sanctioned to the Industrial Co-operative societies as per following pattern-

Sr. No.	Particulars	% of	Project Cost
1.	Loan from financial institutions without Govt. Guarantee.	60%	300.00
2.	Share Capital by State Govt.	30%	150.00
3.	Societies own Share Capital	10%	50.00
	Total	100 %	500.00

2. While taking review of Financial assistance to Industrial Co-op Societies on dt. 5.10.2009, it has been recommended that the scheme should be discontinued.

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023-24

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

TABLE VII

(रुपये हजारत)

कार्यक्रम नं. ६ Programme No. 6

(Rs. in thousands)

Particulars	प्रत्यक्ष, २०२१-२०२२ Actuals, 2021-2022		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023		सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३ Revised Estimates 2022-2023		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024					
	अनिवार्य Committed	एकूण Total	अनिवार्य Committed	एकूण Total	अनिवार्य Committed	एकूण Total	अनिवार्य Committed	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
तपशील												
(अ) कार्याचे वर्गीकरण												
औद्योगिक संस्था --	...	12500	12500	155	25450	25605	17815	17815	17815	171	25450	25621
एकूण (अ)	...	12500	12500	155	25450	25605	17815	17815	17815	171	25450	25621
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --												
औद्योगिक संस्था												
वेतन	...	..	..	155	..	155	..	..	..	171	..	171
प्रवास खर्च	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यालयीन खर्च	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भाडे	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भागभांडवली अंशदान	...	..	..	..	1	1	..	..	..	..	1	1
कर्ज	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थसहाय्य	...	12500	12500	..	25450	25450	17815	17815	17815	..	25450	25450
विलंबित हानी	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(ब)-स्थूल	...	12500	12500	155	25451	25606	17815	17815	17815	171	25451	25622
वजा - भागभांडवली	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अंशदानाचा परतावा	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(ब)-निव्वळ	...	12500	12500	155	25451	25606	17815	17815	17815	171	25451	25622
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने--												
प्रधान शीर्ष मागणीक्रमांक												
२८५१ व्ही २	...	12500	12500	155	25450	25605	17815	17815	17815	171	25450	25621
४८५१ व्ही ३	...	..	..	..	1	1	..	..	..	..	1	1
६८५१ व्ही ५	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(क)-स्थूल	...	12500	12500	155	25451	25606	17815	17815	17815	171	25451	25622
वजा	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(क)-निव्वळ	...	12500	12500	155	25451	25606	17815	17815	17815	171	25451	25622

५. शासकीय कर्मचाऱ्यांच्याकरिता सहकारी गृहनिर्माण संस्था

प्रास्ताविक :

राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना सहकारी घरबांधणी संस्थांना कर्जे या योजनेखाली राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना स्वतःची घरे बांधण्यास आर्थिक सहाय्य देण्याकरिता व त्याचबरोबर ग्रामीण व शहरी भागांतून गृहनिर्माणसंबंधी असणाऱ्या अडचणींवर उपाय म्हणून शासनाने दिनांक ०६/१२/१९६७ पासून ही कर्ज योजना सुरु केली आहे. दिनांक १३/०९/१९७१ पासून ही योजना राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांप्रमाणे जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांना देखील लागू करण्यात आलेली आहे. दिनांक ६ डिसेंबर १९६७ ते दिनांक २४/०१/१९८० पर्यंत ही योजना वित्त विभागामार्फत राबविण्यात येत होती. ही योजना सहकाराच्या माध्यमातून (Co-operative Sector) राबविण्यात येत असल्याने दिनांक २४ जानेवारी, १९८० पासून तत्कालीन कृषी व सहकार विभागाकडे वर्ग करण्यात आली. सध्या सदर योजना सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागातील सहकार कक्षामार्फत राबविण्यात येते.

योजनेची वैशिष्ट्ये :-

गटविमा योजनेतर्गत राज्य शासकीय व जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांच्या वेतनातून दरमहा जी वर्गणी कपात करण्यात येते तो निधी एकत्रितरित्या वित्त विभागाकडे जमा होतो व त्या निधीतून वित्त विभाग या योजनेकरिता सहकार विभागास अंदाजपत्रकानुसार तरतूद उपलब्ध करते व या निधीचा वापर राज्य शासकीय व जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांना त्यांच्या मालकी हक्कांची निवासस्थाने बांधण्यासाठी सहकारी घरबांधणी संस्थामार्फत उपलब्ध करून देण्यात येते. यासाठी शासनास वेगळा निधी मंजूर करावा लागत नाही. ह्या निधीतील रक्कम कर्मचाऱ्यांना कर्जरूपाने वितरित करण्यात येते त्यावर शासनास व्याजाच्या रूपाने महसूल प्राप्त होतो. कर्जाची वसुली कर्मचाऱ्यांच्या मासिक वेतनातून थेट होत असल्यामुळे कर्ज वसुलीचे प्रमाण जवळ जवळ १००% आहे. कर्जदार सभासद शासन सेवेत असेपर्यंतच मुद्दल व व्याज वसुली होते. याउपरही वसुली शिल्लक असल्यास ती कर्जदार सभासदाच्या निवृत्तीविषयक लाभातून करण्यात येते. म्हणजेच कर्ज वसुलीचे प्रमाण १००% आहे. घर अग्रिमासाठी जे व्याजाचे दर वित्त विभाग निश्चित करते तेच व्याजाचे दर या योजनेस लागू आहेत.

योजनेच्या इतर बाबी :-

अ. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० खाली नोंदविण्यात आलेल्या शासकीय व जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांच्या सहकारी घरबांधणी संस्थांच्या सभासदांना या योजने अंतर्गत मूळ वेतन+अनुज्ञेय महागाई भत्त्याच्या ५० पट किंवा जास्तीत जास्त रु. १५,००,०००/- किंवा घराची किंमत किंवा कर्ज परतफेडीची क्षमता यापैकी कमीत कमी असलेली रक्कम कर्ज म्हणून मंजूर करण्यात येते. या योजने अंतर्गत प्रकल्प खर्च हा एका संस्थेकरिता कमाल रु. ०३.०० कोटीपर्यंत निश्चित करण्यात आलेला आहे. इमारत बांधकामाच्या प्रगतीनुसार मंजूर कर्ज ३ हप्त्यात वितरित करण्यात येते. पहिला हप्ता ३० टक्के वितरित केल्यानंतर संस्थेने त्याच्या इमारतीचे/सदनिकेचे बांधकाम जोत्यापर्यंत पूर्ण केल्यावर मंजूर कर्जाचा दुसरा हप्ता ४० टक्के व संस्थेच्या इमारतीचे बांधकाम छतापर्यंत (Slab Level) पूर्ण झाल्यानंतर सक्षम अधिकारी/संस्था नोंदणी अधिकारी यांच्या पाहणी अहवालानुसार मंजूर कर्जाचा तिसरा हप्ता ३०% वितरित करण्यात येतो.

ब. या योजनेतर्गत संस्थांमध्ये किमान ११ व कमाल ७५ सभासदांचा समावेश करण्यात येतो. संस्थेमध्ये एकूण सभासद संख्येच्या २०% मागासवर्गीय

सभासद असणे आवश्यक असून संस्था एकूण सभासद संख्येच्या १०% अशासकीय सभासदांचा समावेश करू शकते. या योजनेतर्गत सभासदांना एकदाच कर्ज मंजूर करण्यात येत असल्याने सभासदांना दुसऱ्या संस्थेचे सभासदत्व स्वीकारता येत नाही. कर्ज मंजुरीच्या दिनांकास संबंधित कर्मचाऱ्याची सेवा कमीत कमी ५ वर्षे पूर्ण झालेली व कमीत कमी ५ वर्षे सेवा शिल्लक असणे आवश्यक आहे. या योजने अंतर्गत कर्जाची वसुली विवरण पत्रात दर्शविण्यात आल्यानुसार अगर घरे पूर्ण झाल्याच्या पुढील महिन्यापासून किंवा कर्ज मंजुरीच्या दिनांकापासून २४ महिने पूर्ण झाल्याच्या पुढील महिन्यापासून या पैकी लवकर असलेल्या महिन्यापासून सुरु होईल. तसेच ज्या कर्मचाऱ्याची सेवा १० वर्षांपेक्षा कमी असल्यास त्या कर्मचाऱ्याच्या कर्जाची वसुली कर्ज मंजुरीच्या पुढील महिन्यापासून सुरु करण्यात येते. कर्जाची मुद्दल वसुली कमाल १९२ समान हप्त्यात व व्याजाची वसुली सेवा निवृत्ती पूर्वी कमाल ४८ समान हप्त्यात करण्यात येते. या योजनेतर्गत व्याजाचा दर हा घरबांधणी कर्जाकरिता शासन वेळोवेळी घोषित करेल त्या दराने त्या त्या आर्थिक वर्षाकरिता आकारण्यात येतो.

कर्ज मंजुरीची प्रक्रिया :-

अ. या योजने अंतर्गत संस्थांना कर्जाचे वितरण ३ हप्त्यात करण्यात येते संस्थेस मंजूर कर्जाचा पहिला, दुसरा व तिसरा हप्ता वितरित करण्याकरिता खालील कागदपत्रांच्या आधारे पहिल्या हप्त्याची प्रतिक्षा यादी तयार करण्यात येऊन निधीच्या उपलब्धतेनुसार प्रतिक्षा यादीतील क्रमांकानुसार संस्थांना पहिला, दुसरा व तिसरा हप्ता वितरित करण्यात येते.

पहिला हप्ता :-

- संस्था नोंदणी दिनांक
- जमिनीचे खरेदी खत दिनांक
- बोजारहित प्रमाणपत्र दिनांक
- बांधकाम परवानगी दिनांक
- प्रस्ताव शासनास सादर केल्याचा दिनांक

दुसरा हप्ता :-

- पहिल्या हप्त्याचे विनियोग प्रमाणपत्र
- वास्तुशास्त्रज्ञाचा बांधकाम प्रगतीचा दाखला
- राज्यपालांच्या नांवे नोंदणीकृत गहाणखत
- प्रस्ताव शासनास सादर केल्याचा दिनांक

तिसरा हप्ता :-

- दुसऱ्या हप्त्याचे विनियोग प्रमाणपत्र
- वास्तुशास्त्रज्ञाचा बांधकाम प्रगतीचा दाखला
- सक्षम अधिकारी/नोंदणी अधिकारी यांचा पाहणी अहवाल
- प्रस्ताव शासनास सादर केल्याचा दिनांक

ब. उपरोक्त सर्व कागदपत्रांच्या आधारे संस्थांना मंजूर कर्जाचे तीनही हप्ते वितरित करण्याकरिता साधारणपणे दोन ते तीन वर्षांचा कालावधी लागतो. दरम्यानच्या कालावधीत संस्थेचे काही सभासद कर्ज मंजुरीस उशीर झाल्यामुळे संस्थेच्या सभासदत्वाचा राजीनामा देतात, सभासदांकडून कर्ज मंजुरीतील फरकाची रक्कम संस्थेकडे वेळेवर भरणा न करणे, एखाद्या सभासदाचे आकस्मिक निधन इ. कारणांमुळे संस्थेतील जागा रिक्त होतात.

पहिला हप्ता कर्ज मंजूरीच्या वेळी संस्थेच्या एकूण सभासद संख्येपैकी पुरेशी सभासद नोंदणी न झाल्याने संस्थेतील जागा रिक्त राहतात. व त्या जागांवर नवीन सभासदांची नोंदणी करून कर्ज मंजूर करून प्रकल्प पूर्ण करणे संस्थेस आवश्यक असते. त्यामुळे संस्थेस दुसरा हप्ता व तिसरा हप्ता वितरित करताना त्यावेळी नवीन सभासद घेऊन त्यांना कर्ज मंजूर करून पहिला व दुसरा हप्ता वितरित करण्याचे प्रस्ताव संस्था सादर करतात.

क. पहिल्या हप्त्याच्या कर्ज मंजूरीच्या वेळेस संस्थेचा संपूर्ण दस्तऐवज छाननी करण्यात आलेला असतो व सभासदांची संख्या मंजूर नकाशानुसारच निश्चित करण्यात आलेली असते. त्या सभासद संख्येच्या मर्यादेतच उर्वरित सभासद घेण्यास व त्यांना कर्ज मंजूर करण्यास मान्यता देण्यात येते.

कर्ज मंजूरीचे सक्षम प्राधिकारी :-

अ. शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या सहकारी घरबांधणी संस्थांना कर्जे ही योजना सहकारी तत्वावर राबविण्यात येते. यात किमान ११ व कमाल ७५ सदस्य असतात. ही सदस्य संख्या उपलब्ध असलेल्या सदनिकांच्या फ्लॅटच्या संख्येत मर्यादित असते. म्हणून सदस्यांची संख्या सदनिकांच्या/फ्लॅटच्या संख्येत मर्यादित असते. म्हणून सदस्यांची संख्या सदनिकांच्या/फ्लॅटच्या संख्येच्या प्रमाणात मर्यादित ठेवावी लागते. या सदस्यांना कर्ज मंजूरी तसेच नकाशा (Plan) मंजूरीसाठी मा. प्रधान सचिव (सहकार) हे सक्षम प्राधिकृत अधिकारी आहेत.

ब. सहकारी घरबांधणी संस्थांचा कर्जाचा पहिला हप्ता सचिव सहकार यांच्या मान्यतेने मंजूर करण्यात येतो. त्यानंतर दुसरा व तिसरा व उर्वरित पहिला, दुसरा व तिसरा हप्ता मंजूर करण्याचे अधिकार उपसचिव (गृहनिर्माण) यांना शासन आदेश क्र.एचएसजी-२००१/प्र.क्र.०९/१८-स, दि. २७.४.२००१ व दि. २२.५.२००७ अन्वये प्रदान करण्यात आलेले आहेत.

योजनेचे इतर वैशिष्टे :-

अ. घराची किंमत सभासदांना मंजूर होणाऱ्या कर्ज रक्कमेपेक्षा जास्त असल्यास जास्तीची रक्कम संबंधित सभासदांनी संस्थेकडे थेट अदा करणे आवश्यक आहे. संबंधित सभासदांने उर्वरित रक्कम संस्थेकडे अदा केल्याशिवाय त्यास सदनिकेचा ताबा देण्यात येत नाही.

ब. संस्थेस कर्जाचा पहिला हप्ता मुक्त करण्यात आला नंतर लवकरात लवकर किंवा दुसरा हप्ता प्रदानापूर्वी संस्थेने त्याची संपूर्ण जमीन त्यावरील बांधकामासह राज्यपालांच्या नांवे गहाण ठेवल्याचे नोंदणीकृत गहाणखत सादर करणे आवश्यक आहे. संस्थेच्या सर्व सभासदांकडून त्यांच्या कर्जाची मुद्दल व अनुज्ञेय व्याजाची वसुली झाल्याशिवाय संस्थेची जमीन गहाणखत मुक्त करण्यात येत नाही.

क. संस्थेस मंजूर कर्जाचा दुसरा हप्ता मुक्त केल्यानंतर लवकरात लवकर किंवा तिसरा हप्ता वितरित करण्यापूर्वी संस्थेने इमारतीचा विमा शासकीय विमा निधीकडे उतरविणे आवश्यक आहे.

ड. सन २००७ मध्ये कर्ज मंजूर होऊन पहिला हप्ता दिलेल्या जवळपास ३५० संस्थाना निधीअभावी अद्याप संपूर्ण कर्ज वितरित झालेले नाही. दरम्यान बांधकाम खर्चात झालेल्या वाढीमुळे २००७ मधील संस्थाना घरांच्या किंमतीत ४०% पर्यंत वाढ करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे. तसेच इमारतीचे बांधकाम पूर्ण करणे शक्य व्हावे, याकरिता गृहनिर्माण संस्थाना/सभासदाना दुबार इतर वित्तीय संस्थाकडून कर्ज घेण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे.

शासकीय कर्मचाऱ्यांकरिता सहकारी गृहनिर्माण संस्थाना वित्तीय आवश्यकतेची माहिती तक्ता क्र. ८ मध्ये दर्शवली आहे.

5. Co-operative Housing Societies for Government employees. Introduction:

For giving financial assistance to the state government employees for construction of their own houses under the scheme of loan to Housing Societies for the State Government employees and similarly as a remedy for the difficulties faced regarding construction of houses in the rural and urban areas, the government has started this scheme from 06/12/1967. From 13/09/1971 the same scheme is made applicable to the District Council employees too as to the State Government employees. From 6th December, 1967 to 24/01/1980 this scheme was implemented by the Finance department. As this scheme is being implemented through the medium of Co-operative Sector, from 24th January, 1980 the same is transferred to the then Agriculture and Co-operation department. At present the said scheme is being implemented through the Co-operation section in the Co-operation, Marketing and Textile Industry department.

Peculiarities of the Scheme :—

The monthly subscriptions being deducted from the salaries of State Government and District Council employees under Group Insurance scheme, that fund was deposited in the Finance department in lumpsum and from that fund the finance department makes provisions for this scheme to the Co-operation department as per budget and this fund is utilized through the Co-operative Housing Societies for construction of houses of their ownership right for the State government and District council employees. For this purpose the government need not sanction separate fund. The amounts in this fund are sanctioned to the employees in the form of loan, on that the government receives revenue in the form of interest. Since the recovery of loan is made directly from the monthly salaries of the employees, the quantum of loan recovery is nearly 100%. The capital and interest are recovered till the time the debtor member is in the Government service. Over and above this if anything is remaining, the same will be recovered from the retirement benefits of the debtor member. Means the quantum of loan recovery is 100%. The rate of interest the Finance department fixes for Housing advance, the same rate will be applicable to this scheme.

Other issues of the Scheme :—

a. The members of the Co-operative Housing Societies of the government and District Councils registered under Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960, will be sanctioned amount of 50 multiples of basic salary + admissible dearness allowance or maximum Rs. 15,00,000/- or cost of the house or capacity of loan repayment, out of this whichever is less as loan under this scheme. Under this scheme

Project cost upto minimum 03.00 crore is fixed for one Society. As per progress of the building construction the sanctioned loan will be distributed in 3 installments. After disbursement of First installment 30 percent, after the Society completes construction of building/flats upto plinth level, the second installment of 40% of the sanctioned loan will be disbursed, and after completion of construction of the Society's building upto slab level, as per site inspection report of the Competent Authority/ Society registration Officer, the third installment of 30% of the loan will be disbursed.

b. Under this scheme minimum 11 and maximum 75 members will be included in the Society under this scheme. Since it is necessary that 20% of the total number of members in the society should be from Backward class, the Society can include 10% of the total number of members from non-government members. As loans are sanctioned to the members in lumpsum under this scheme, the members cannot accept membership of other societies. On the date of sanction of the loan it is necessary that the service of the employee should be minimum 5 years complete and minimum 5 years service should remain balance. Under this scheme, the recovery of the loan will be as shown in the Statement or from the next after completion of the house or after completion of 24 months from the date of sanction of loan, out of that from the month whichever is earlier. Also those employees whose service is less than 10 years, the recovery of their loan will start from the next month of loan sanction. The recovery of capital amount of loan should be complete in minimum 192 equal installments and recovery of interest should be completed in 48 equal installments. Under this scheme, the rate of interest will be estimated as per the rate declared by the government for construction of house from time to time for such and such years.

Process of loan sanction :

A. Under this scheme, loan is disbursed to the Societies in 3 installments. For the disbursement of first, second and third installments to the Society, after preparing waiting list of first installment on the basis of the following documents, as per availability of funds, first, second and third installments will be disbursed to the Society as per serial number in the waiting list.

First Installment:-

- a. Date of registration of Society
- b. Date of Purchase Deed of the land.
- c. Date of Burden-less certificate
- d. Date of construction permission.
- e. Date of submission of the proposal to the government.

Second Installment :—

- a. Utilisation certificate of the first installment.
- b. Construction Progress certificate of the Architect.
- c. Mortgage Deed registered in the name of Governor.
- d. Date of submission of the proposal to the government.

Third Installment :—

- a. Utilisation certificate of the first installment.
- b. Construction Progress certificate of the Architect.
- c. Site inspection report of the competent authority/ registration officer.
- d. Date of submission of the proposal to the government.

B. For disbursing all the three installments of the sanctioned loan on the basis of all the aforesaid documents, it takes generally two to three years. During the period intervening period, some members resign from the membership of the society due to delay in sanctioning the loan, members do not pay the amount of difference in the sanctioning of loan in time, sudden death of certain members, due to these reasons, places become vacant in the society. At the time of sanction of loan out of the total number of members of the Society, as sufficient number of members do not register, places become vacant. And by registering new members of those vacant places and getting loan sanctioned, it is necessary for the Society to complete the project. Hence while disbursing second and third installments to the Society, at that time by taking new members and sanctioning loans to them, the society submits proposal for disbursement of second and third installments.

C. At the time loan sanction for the first installment, the entire documents of the Society are scrutinized. and the number of members is fixed as per approved plan. On the limit of those number of members, the remaining members will be taken and approval is given to them for sanctioning of loan.

Competent authority of loan sanction :—

a. This scheme of sanctioning of loans to Co-operative Housing Societies of the government employees is implemented on Co-operative principles. Here there will be minimum 11 and maximum 75 members. This number of members will be within the

limit of number of flats. Hence it becomes necessary to keep the number of members in the quantum of flats. For sanctioning loans to those members so also for the approval of plan, the Hon'ble Principal Secretary (Co-operation) is the competent Authority.

b. The first installment of the loan to the Housing Society is approved with the approval of the Secretary Co-operation. Thereafter the right to sanction the second and third and the remaining installments is granted to the Deputy Secretary (Housing) *vide* Government order No. HSG-2001/pr.a.kra.09/18-Sa dated 27/4/2001 and 22/5/2007.

Other peculiarities of the Scheme:-

a. If the cost of house is more than the amount of loan to be sanctioned to the members, it is necessary for the member to pay the excess amount to the Society directly. Without the concerned members paying the remaining amount, possession of the flats should not be given to them.

b. After releasing the first installment of the loan to the Society, immediately or before release of the second installment, it is necessary for the Society to submit mortgage deed mortgaging the entire land together with the structures therein the name of the Governor. Without recovering the capital and admissible interest of their loans from the members of the society, the mortgage deed of the land will not be released.

c. After releasing the second installment of the loan to the Society, immediately or before release of the second installment, it is necessary for the Society to download the insurance of the building in the Government Insurance fund.

d. In the year 2007 when loan was sanctioned and first installment is released, loan could not be disbursed to approximately 350 Societies due to non-availability of funds. In the meanwhile in the year 2007 due to increase in the construction cost, permission was granted to the Societies for 40% increase in the cost of the houses. Also the construction of the building could not be completed. For this permission was granted to the societies / members to take loans from other financial institutions.

For government employees the information regarding the necessity of requirement of finance to the Co-operative Housing Societies is shown in Table No. 8.

कार्यक्रम क्र. ९ Programme No. 9

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२०-२०२१ Actuals, 2020-2021		अर्थसंकल्प, २०२१-२०२२ Budget Estimates 2021-2022		सुधारित अंदाज, २०२१-२०२२ Revised Estimates 2021-2022		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023		Particulars				
	अनिवार्य Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed Scheme	एकूण Total					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--	A Activity Classification—												
(१) शासकीय कर्मचारी व जिल्हा परिषद कर्मचारी यांच्यासाठी गृह निर्माण एकूण 'अ'	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	(i) Housing to Government Servants & Z.P. Employees. Total (A)
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --	B Objectwise Classification-												
(१) शासकीय कर्मचारी व जिल्हा परिषद कर्मचारी यांच्यासाठी सहकारी गृहनिर्माण संस्था व कर्जे एकूण-(एक)-स्थूल वजा - परतावा एकूण-(एक)-निव्वळ	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	(i) Loans to Co-operative Societies of Government Servants and Z. P. Employees Loan Total—(i) Gross Deduct—Refund Total—(i) Net
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने-- प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक ६२१६ व्ही ५ एकूण-(क)-स्थूल वजा एकूण-(क)-निव्वळ	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	C Sources of Finance— Major Head Demand No. 6216 V 5 Total (c) Gross Deduct— Total (c) Net

६. मजूर सहकारी संस्था

प्रस्तावना--

(१) मजूर सहकारी संस्था

समाजातील दुर्बल घटकांना, बेरोजगार तसेच अल्पभूधारकांना रोजगार पुरविण्यासाठी मजूर सहकारी संस्थांची भूमिका महत्त्वाची ठरली आहे. या संस्थांना चालना दिल्याने त्यांच्या सभासदांना आर्थिक स्थैर्य रोजगाराची निश्चिती व नफ्याचे वाटप या तीन प्रकारे मदत होत असून त्या योगे त्यांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यास फार मोठ्या प्रमाणावर हातभार लागला आहे. तथापि या योजनेचा लाभ घेण्याच्या उद्देशाने काही कंत्राटदार व स्वतः मजुरीचे काम न करणाऱ्या व्यक्ती या संस्थांमध्ये शिरल्यामुळे संस्थांमध्ये गैरव्यवहार वाढण्यास सुरुवात झाली. ज्या उद्देशाने मजूर सहकारी संस्था स्थापन झाल्या तो उद्देश असफल होऊ लागला. म्हणून सार्वजनिक बांधकाम खात्याकडील शासन निर्णय दिनांक ३०-३-१९७९ व दिनांक ५-१२-१९८४ नुसार सवलती देण्यात आल्या होत्या, त्या सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडील शासन निर्णय क्रमांक एलएबी-१०८६-सी आर-२९६/का/इमारती-२, दिनांक २२-१०-१९८६ अनुसार सवलती काढून घेण्यात आल्या होत्या. तथापि यामुळे ज्या संस्था खऱ्याखऱ्या मजुरांच्या होत्या त्याही सवलतीपासून वंचित झाल्या तेव्हा काही जिल्हा मजूर सहकारी संघानी मा. उच्च न्यायालयात या सवलती पुन्हा मिळव्यात म्हणून अर्ज दाखल केला होता. मा. उच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार शासनाने शासन निर्णय क्र. एलसीएस/१०८६-६२९१-७/३६८/९-सी, दिनांक २३ मार्च १९८७ अनुसार ज्या मजूर सहकारी संस्था खालील चार अटीची पूर्तता करतील अशा मजूर सहकारी संस्थांना सार्वजनिक बांधकाम खात्याने पूर्वी दिलेल्या सवलती पुन्हा देण्याबाबत आदेश दिलेले आहेत.

ज्या संस्था (१) मजुरीचे काम न करणाऱ्या सर्व सभासदांना काढून टाकतील. (२) मजूर सभासदांना ओळखपत्रे देतील (३) सभासदांचे बँकेत खाते उघडून त्यांना धनादेशाद्वारे मजुरीची रक्कम अदा करतील (४) सभासदांसाठी अपघाती विमा सुरू करतील अशांना या सवलती लागू करण्यात आल्या.

शासन निर्णय क्र. न्यायप्र-१५१६/प्र.क्र.२४५/९-स दिनांक २१.०१.२०१७ नुसार खालील प्रमाणे सूचना दिलेल्या आहेत.

१. प्रत्येक मजूर सहकारी संस्थांचा सभासद हा फक्त मजूरच असला पाहिजे.

२. प्रत्येक मजूर सहकारी संस्थेने मजुरांची नोंद वही ठेवावी. नोंदवहीमध्ये मजुरांची नावे, त्यांचे आधारकार्ड क्रमांक/मतदान ओळखपत्र क्रमांक, बँकेचे नाव व खाते क्रमांक या माहितीचा समावेश असावा.

३. मजूर सहकारी संस्थेने सभासदांची कामाबद्दलची मजुरी त्यांच्या बँक खात्यात धनादेश/इलेक्ट्रॉनिक क्लिरन्सद्वारे जमा करावी.

४. संस्थेस सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या शासन निर्णयानुसार वर्गीकरणासाठी पात्रता प्रमाणपत्र देण्याकरिता यापुढे संस्थेच्या अध्यक्षानी अर्ज करताना त्यांनी मागील वर्गीकरणाचे पात्रता प्रमाणपत्र मिळाल्यापासून अर्ज करण्याच्या दिनांका पर्यंत केलेल्या कामाची संख्या, मिळालेली मजुरीची रक्कम व प्रत्येक मजूर सभासदांच्या बँक खात्यात किती रक्कम जमा केली याबाबतचा तपशील सादर करणे आवश्यक राहिल. तसेच सादर केलेली माहिती खरी असल्याबाबत प्रपत्र-अ नुसार स्वयंघोषणापत्र सादर करावे या स्वयंघोषणापत्राच्या आधारे संबंधीत सहाय्यक/उपनिबंधक यांनी पात्रता प्रमाणपत्र द्यावे.

५. संस्थेने सादर केलेले स्वयंघोषणापत्र भविष्यात खोटे असल्याचे आढळल्यास, त्या संस्थेस शासकीय कामाचे वाटप करण्यात येणार नाही.

६. उपरोक्त तरतुदीचे पालन होत आहे की नाही याबाबतची खात्री करण्याची जबाबदारी सर्व जिल्हा उपनिबंधक यांची राहिल. तसेच विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था यांनी याबाबत नियंत्रण ठेवावे.

तसेच सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था, पुणे यांचे जा.क्र. सर्वसा/१६-सआ/मजूर सं/निर्देश/४५४/२१, दि. १४-१०-२०२१ च्या परिपत्रकान्वये नियोजित मजूर सहकारी संस्थेला जिल्हा मजूर सहकारी संघाने ना-हरकत प्रमाणपत्र बंधनकारक करण्याची आवश्यकता नाही अशा सूचना देण्यात आल्या आहेत.

मजूर सहकारी संस्थांना गेल्या तीन वर्षात वाटप केलेल्या एकूण कामांची रक्कम खालीलप्रमाणे :

अ. क्र.	वर्ष	रुपये लाखात
१	२०१९-२०२०	४६४६१.७८
२	२०२०-२०२१	३२८४८.४२
३	२०२१-२०२२	१०१४७१.६४

6 LABOUR CO-OPERATIVE SOCIETIES

INTRODUCTION :

The labour Co-operative societies (LCS) the role of labour Cooperative societies has become important to provide employment to the weaker section of the society as well as the unemployed. The operation of these organization has helped its member in three ways namely financial stability. Job security and distribution of profit which has greatly contributed to the improvement of their financial position. However, in order to take advantage of this scheme, some contractors and non self employed person joined these organization which led to an increase in malpractices in the organization. The propose for which the labour where established began to fail. Therefore, concessions were given as per the decision of the Public Works Department dt.30.3.1979 and dt.5.12.1984 from the Public Work Department G.R. The concessions were withdrawn on 22.10.1986. However, due to this, even the organization which belonged to real workers were deprived of the concessions an application was filed in the High Court seeking reinstatement of the concession. As per the order of Hon'ble High Court the government has given concessions to the labour cooperative societies which will fulfill the following four conditions as per government resolution no.LCS/2086-6291-7/368/9-C, dt.23rd March 1987. Repurchase order have been issue organization which will (1) remove all non-wage members. (2) will issue identity cards to wage members. (3) These concessions are applicable to those who open bank accounts of the member and pay them wages by cheque. (4) Initiate accident insurance for the members.

As per Government Resolution No. न्यायप्र-१५१६/प्र.क्र. २४५/१-स, दिनांक २१-१-२०१७ the following instructions are given.

1) The member of every labour cooperative society should be labour only.

2) Every labour Cooperative societies should keep a record of labour. The Registrar should contain the names of the worker. There Adhar Card number / Voting Card number, Bank name and account number.

3) Labour Co-operative societies should deposit the wages of its member in their banks account by cheque / Electronic clearance.

4) To apply for the insurance of eligibility certificates for classification as per the ruling of Public Work Department, the president of the organization should submit the details of the amount of work received from the date of receipt of qualification certificate of previous classification to the date of application and the amount deposited in the bank account of each labour member.

will remain necessary. Also it the information submitted is true, the concerned assistance / Deputy Registrar should issue a certificate of eligibility on the basis of the self declaration from to be submitted as per Form -A.

5. If the self declaration submitted by the organization is found to be false in the future, the government work will not allotted to that organization.

6. All District Deputy Registrar will be responsible for ensuring compliance with the above provision. Also the Divisional Joint Registrar Cooperative Societies should control this.

The District labour cooperative union does not need to make the no objections certificate binding on the planned labour cooperative society as per the corrigendum No.16 / SA/Labour No./ Directive/454/21, dt.14.10.2021.

2) The amount of total works allotted to labour cooperative societies in the last three years is as under -

Sr.No.	Year	Rs.in lakhs
1.	2019-20	46461.78
2.	2020-21	32848.42
3.	2021-22	101471.64

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

तक्ता नऊ TABLE IX

(रुपये हजारत)
(Rs. in thousands)

कार्यक्रम क्र. १० Programme No. 10

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२१-२०२२ Actuals, 2021-2022		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023		सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३ Revised Estimates 2022-2023		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024		Particulars			
	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme		एकूण Total		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
अ) कार्याचे वर्गीकरण--												
(एक) गृहनिर्माण संस्था	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(दोन) कामगार कंत्राट संस्था..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(तीन) जंगल कामगार संस्था...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(चार) उद्धरण जलसिंचन संस्था	398	17466	17864	1518	20000	21518	1442	14000	15442	1226	80000	81226
(एक) इतर संस्था	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(एक) शेती संस्था	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(अ)	398	17466	17864	1518	20000	21518	1442	14000	15442	1226	80000	81226
ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --												
(एक) गृहनिर्माण संस्था--												
वेतन	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
प्रवास खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यालयीन खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भाडे	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भागभांडवली अंशदान	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कर्ज/अर्थसहाय्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(एक)-स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा - भागभांडवली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अंशदानाचा परतावा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(ब)-निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

तक्ता नऊ-चालू TABLE IX —Contd

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(दोन) कामगार जंत्राट संस्था --												
वेतन	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अतिकालीकभत्ता	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
दूरध्वनी बील व पाणी शुल्क ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
प्रवास खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यालयीन खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भाडे	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भागभांडवली अंशदान...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कर्ज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थसहाय्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(दोन)-स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अंशदानाचा परतावा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(दोन)-निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(तीन) जंगल कामगार संस्था --												
भागभांडवली अंशदान...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कर्ज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थसहाय्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(तीन)-स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा - भाग भांडवली...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अंशदानाचा परतावा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(तीन)-निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

तक्ता नऊ-चालू TABLE IX —Contd

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(चार) उधरण जलसिंचन संस्था --												
वेतन	398	..	398	1518	..	1518	1442	..	1442	1226	..	1226
अति. भत्ता	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
प्रवास खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यालयीन खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
भाडे	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
सर्वेक्षणाची कामे	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कर्ज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थसहाय्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(चार)-स्थूल	398	..	398	1518	..	1518	1442	..	1442	1226	..	1226
एकूण-(चार)-निव्वळ	398	..	398	1518	..	1518	1442	..	1442	1226	..	1226
(पाच) इतर संस्था-मिक्सड टाईप --												
भागभांडवली अंशदान...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कर्ज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थसहाय्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(पाच)-स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा - भाग भांडवली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अंशदानाचा परतावा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(पाच)-निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(iv) Lift Irrigation Societies—												
Salaries	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Overtime Allowance	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Travel Expenses	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Office Expenses	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Rent	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Survey works	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Loan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Subsidy	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Total—(iv) Gross	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Total—(iv) Net	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(v) Other Co-operatives—												
Mixed Type												
Share Capital Contribution	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Loan	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Subsidy	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Total—(v) Gross	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Deduct—Refund of Share capital contribution.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Total—(v) Net	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

तक्ता नऊ--समाप्त TABLE IX—Conclud

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(सहा) शेती संस्था --												
भागभांडवली अंशदान...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कर्ज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अर्थसहाय्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(सहा)-स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(सहा)-निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(ब)-स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा - भाग भांडवली...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अंशदानाचा परतावा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(ब)-निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(क) वित्तव्यवस्थेची साधने--												
प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक												
२२३० व्ही-२	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
२४२५ व्ही-३	398	17466	17864	1518	20000	21518	1442	14000	15442	80000	81226	81226
४२५० व्ही-३	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
६४२५ व्ही-५	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
६२५० व्ही-...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण -- (क) स्थूल	398	17466	17864	1518	20000	21518	1442	14000	15442	80000	81226	81226

७. शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण

प्रास्ताविक:

महाराष्ट्र राज्य सहकारी संघाची योजनेतर्गत कार्यक्रमाच्या (Plan-Sector) प्रगतीची व कार्यवाहीची माहिती (२४२५ ०२१८)

अनुदानाचे स्वरूप :

महाराष्ट्र सहकारी संस्था, अधिनियम १९६० चे कलम ६८ मधील तरतुदीनुसार, सहकारी संस्थांकडून मिळणारा शिक्षणनिधी, नुकत्याच ९७ व्या घटनादुरुस्तीमुळे कलम ६८ हे रद्द करण्यात आले, त्याऐवजी कलम २४ अ या नवीन कलमाचा अंतर्भाव करून सहकारी संस्थानी आपल्या सभासदांना प्रशिक्षण देणे अनिवार्य केले आहे. त्यासाठी प्रत्येक सहकारी संस्थानी आपल्या सभासदांना प्रशिक्षण देणे अनिवार्य केले आहे. त्यासाठी प्रत्येक सहकारी संस्थांनी दरवर्षी ताळेबंद पत्रकामध्ये शिक्षण प्रशिक्षण निधी निर्माण करावयाचा आहे. सदर निधी राज्य सहकारी संघाला देणेबाबतची अधिसूचना अद्याप निघाली नाही. केंद्र व राज्य हिस्सा महाराष्ट्र राज्य सहकारी संघ मर्या.पुणे यांचा आर्थिक परिस्थिती विवरणपत्र तक्ता क्र.१० प्रमाणे आहे.

धनंजयराव गाडगीळ सहकारी प्रबंध संस्थान, नागपूर (८८८८८८८८) (९९९९९९९९) (केंद्र व राज्य हिस्सा) :- राष्ट्रीय सहकारी प्रशिक्षण परिषद, नवी दिल्ली यांच्या अधिपत्याखाली कार्यरत असलेल्या धनंजयराव गाडगीळ सहकारी प्रबंध संस्थान, नागपूर या सहकारी प्रशिक्षण महाविद्यालयाची

स्थापना दिनांक ०५.०९.१९७२ च्या शासन निर्णयान्वये करण्यात आली आहे. सदर संस्थानास राष्ट्रीय सहकारी प्रशिक्षण परिषद, केंद्र शासन तसेच राज्य शासन यांनी ५०:५० या प्रमाणात संस्थानचा खर्च वहन करण्याचे सूत्र विहित करण्यात आलेले आहे. हे संस्थान ठरवून दिलेल्या उद्दीष्टाप्रमाणे सहकार खाते व सहकारी संस्थेतील विविध कर्मचारी, पदाधिकारी व सभासदांना अल्पकालीन व दीर्घकालीन गरजाधिकृत प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे आयोजन करून मनुष्यबळ विकासाचे कार्य करीत आहे. हे संस्थान सहकार प्रशिक्षण बरोबरच सहकारी संस्थांना विविध विषयांवर सल्ला/मार्गदर्शनाचेही कार्य पार पाडीत असते. या संस्थानच्या वार्षिक कार्यक्रम सल्लागार समितीचे अध्यक्ष हे मा. सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था म.रा.पुणे असून त्यांच्याच अध्यक्षतेखाली या संस्थानचे वार्षिक प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट ठरविण्यात येते. या उद्दिष्टांची आजमीतीपर्यंत हे संस्थान यशस्वीपणे पूर्ती करत आहे. या संस्थानने आर्थिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये माहे मार्च २०२२ अखेर ४५ प्रशिक्षण पाठ्यक्रम राबवून २७०४ पदाधिकारी/कर्मचारी /सभासद प्रशिक्षित करून महाराष्ट्रातील सहकार चळवळीस आवश्यक असणाऱ्या व्यवसायीक मनुष्यबळ विकास निर्मितीत मोलाचे सहकार्य केले आहे.

वर्ष २०२२-२३ करिता संस्थानास रु.५० लाख इतकी अर्थसंकल्पिय तरतूद मंजूर करण्यात आली आहे.

7. Education, Research and Training

Fund Structure :

The section 68 of Maharashtra societies Act, 1960 having the provision of getting education fund from Co-operative Societies is cancelled due to 97th amendment and section 24 A is newly included which says that it is mandatory for every Co-operative Society to train their members and for that purpose every Co-operative society must have provision to raise education training fund in their balance sheet. There is no notification till the date regarding provision to provide this fund to Rajya SahkariSangh. Financial statement of Maharashtra Rajya Sahkari Sangh is enclosed herewith in table No. 10.

Dhananjayrao Gadgil Institute of Co-operative Management, Nagpur (88888888) (99999999) (Central and State Contribution) : working under National Council for Co-operative Training, New Delhi is established on 5-9-1972. This Institute carries its expenses through

National Council for Co-operative Training, Central Government and state Government in the ratio of 50:50. This institute provides short term and long term need based training to the Cooperative department official, employees, official-directors and members of Co-operative societies. This institute along with Co-operative training provides guidance and advice over various topics. The Commissioner of Co-operation is the chairman of Annual Programme Advisory Committee of this institute. Under his chairmanship Annual Training Programme of this institute is formulated. In the financial year 2021-2022 this institute has organised 45 training programmes and trained 2704 officers, employees and members added valuable contribution in professional Human Resource Development which is needed for Co-operative movement of Maharashtra.

For the year 2022-2023 there is budgetary provision of Rs. 50 Lakh for this institute,

तक्ता दहा TABLE X

महाराष्ट्र राज्य सहकारी संघ मर्यादित, पुणे-१ आर्थिक परिस्थिती विवरणपत्र सन २०२२-२०२३

Statement showing the position of the budgetary position in respect of education fund miscellaneous receipts Grant and Expenditure of the Maharashtra Raja Sahakari Sangh Maryadit, Pune-1 for the year 2022-2023

(रुपये लाखात Rs. in Lakhs)

अ. नं.	तपशील	संघाचे उत्पन		खर्च		शिल्लक Excess	विनियोग Purpose for which amount spent	Item
		अंदाजे Estimated	प्रत्यक्ष Actuals	अंदाजे Estimated	प्रत्यक्ष Actuals			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
(१)	शिक्षण निधी	...	1852.07	3.00	..	..		(1) Education Fund -3.00
(२)	इतर विक्रकोळ उत्पन्न	...	1270.80	325.00	958.04	425.60		(2) Misc.receipts - 325.00
	एकूण	...	3122.87	328.00	958.04	425.60		Total - 328.00
								Management 398
								..
								Programmes 8983
								9381
(३)	शासकीय अनुदान--	...						(3) Government Grant
	योजनांतर्गत	...	..	..	..	..		Plan
	योजनेतर	...	..	..	..	..		Non-plan

जी. डी. सी. अॅण्ड ए. व सी. एच. एम. परीक्षा

सहकार आयुक्त यांचे अध्यक्षतेखाली १९३६ पासून शासनाने जी. डी. सी. अॅण्ड ए. बोर्डामार्फत वेळोवेळी सुधारणा केलेल्या नियमानुसार व सध्या अस्तित्वात असलेला शासन निर्णय क्रमांक सीएसजी-१५८०/२५६०/VII/सीआर-२८७/१२-सी दिनांक १३-१-१९८१ अन्वये राज्यातील ९ केंद्रामध्ये वर्षातून एकदा परीक्षा घेण्यात येत होती. त्यानंतर मे १९९० पासून दरवर्षी एकूण २६ जिल्हा केंद्रातून परीक्षा एकदा घेण्यात येत होती. सन १९९५ पासून सदरहू परीक्षा प्रशासकीय निर्णयानुसार ठरलेले केंद्रावर घेण्यात येत आहे. सध्या एकूण १६ केंद्रांवर परीक्षा घेण्यात येते.

सहकारी चळवळीची व विविध प्रकारच्या सहकारी संस्थांच्या कामकाजाची सर्वकष माहिती सहकार क्षेत्रातील विविध स्तरावर काम करणाऱ्या व्यक्तींना देण्याचा प्रयत्न करणे हा ही परीक्षा घेण्यामागचा मुख्य उद्देश आहे. सहकारी खात्यातील मुख्य लिपिक, सहकार अधिकारी श्रेणी-२ तसेच लेखा-परीक्षक श्रेणी २ या पदावर निम्न श्रेणीतून बढती मिळण्यासाठी जी.डी.सी.अॅण्ड ए. परीक्षा उत्तीर्ण होणे आवश्यक आहे. सहकारी अधिकारी श्रेणी १ व २, लेखापरीक्षक श्रेणी १ व २ आणि सहकार खात्यातील वर्ग अ व वर्ग ब चे राजपत्रित अधिकारी सरळ सेवेने भरती होतात त्यांना सदर परीक्षा उत्तीर्ण होणे आवश्यक आहे. सहकारी संस्थांमधील जे कर्मचारी पदवीधर नाहीत व ज्यांची किमान ५ वर्षे सलग सेवा झालेली आहे अशांनाही या परीक्षेस बसण्याची परवानगी आहे. सन १९८१ पासून सर्व शाखांचे पदवीधर या परीक्षेस बसण्यास पात्र आहेत.

सन २०१७-२०१८, २०१८-१९, २०१९-२०२०, २०२०-२१ व २०२२-२३ या वर्षात परीक्षेस बसलेल्या विद्यार्थ्यांचा तपशील खालील तक्ता क्र. १ मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता क्रमांक--१ TABLE I

आर्थिक वर्ष	परीक्षा सत्र महिना Exam.held in the month	नोंदलेले उमेदवार No. of Candidates Admitted	परीक्षेस बसलेले No. of Candidates Appeared	उत्तीर्ण उमेदवार No. of Candidates passed	मिळालेली फी रक्कम (रु. मध्ये) Fees received (in Rs.)	Financial Year
1	2	3	4	5	6	
२०१७-२०१८	.. May 2017	11274	7223	3420	83,91,507	.. 2017-2018
२०१८-२०१९	.. May 2018	11181	6807	3478	1,07,90,514	.. 2018-2019
२०१९-२०२०	.. May 2019	10214	6607	2191	80,93,200	.. 2019-2020
२०२०-२०२१	.. May 2020	10852	कोरोना प्रादुर्भावामुळे दि.२३,२४ व २५ ऑक्टो रोजी परीक्षा घेण्यात आली)		८७,०७,६८९	.. २०२०-२०२१
2021-22	.. ..	..	..	..	..	.. ..
2022-23	.. May 2022	14260	8548	(निकालाबाबतचे कामकाज सुरु आहे)	1,12,38,300	.. 2022-2023

४. जी.डी.सी. अॅण्ड ए. परीक्षेसाठी केली गेलेली वर्षनिहाय अंदाजपत्रकीय तरतूद व त्या त्या वर्षी परीक्षेसाठी झालेला खर्च खालील तक्ता क्रमांक-२ मध्ये दर्शविण्यात आलेला आहे.

लेखाशिर्ष

मुख्यलेखाशिर्ष २४२५-सहकार

उपलेखाशिर्ष ००३(०१)(०१) परीक्षा

(२४२५ ०१७४)

तक्ता क्रमांक--२ TABLE II

आर्थिक वर्ष	अंतिम आर्थिक तरतूद (रु)	प्रत्यक्ष खर्च (रु)	शेरा	
२०२०-२०२१	.. ..	३५०००००	१५९००००	प्राप्त तरतूद रु.१७,५०,०००/-
२०२१-२०२२	.. ..	३५०००००	६,४३,९७४	प्राप्त तरतूद रु.२६,२४,०००/- (ऑक्टो.२०२१ अखेर)
२०२२-२०२३	.. ..	३५०००००	१६,४१,०२९	प्राप्त तरतूद रु.१७,१५,०००/- (ऑक्टो.२०२२ अखेर)

मे २०१३ पासून ०६ विषय जी.डी.सी. अँड अे. च्या अभ्यासक्रमामध्ये अधिक्रमीत आहेत.

१. सहकारी गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन
२. जमाखर्च
३. लेखापरिक्षण
४. सहकाराचा इतिहास, तत्वे व व्यवस्थापन
५. सहकारी कायदा व इतर कायदे
६. सहकारी बँक, संस्था व इतर वित्तीय संस्था

सन २०१३ पासून सहकारी गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन (CHM) प्रमाणपत्र परिक्षा घेणेस सुरुवात झाली. गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन(CHM) प्रमाणपत्रसाठी वरीलपैकी प्रथम तीन विषय असतात. सहकारी गृहनिर्माण संस्थांचे व्यवस्थापन यांचे प्रमाणपत्र असल्यास उमेदवारास जी.डी.सी.अँड अे परिक्षेमध्ये पहिले तीन विषयामध्ये सूट देण्यात येते.

शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण -(३४५१ २९०६)

अधिकारी/कर्मचारी वर्गाचे प्रशिक्षण

प्रशासकीय व सेवांतर्गत प्रशिक्षण

महाराष्ट्र शासनाचे सामान्य प्रशासन विभागाकडील शासन निर्णय दिनांक २३/९/२०११ चे शासन निर्णयानुसार महाराष्ट्र राज्याचे प्रशिक्षण धोरणानुसार सहकार विभागातील वर्ग-१ अधिकार्यांना प्रशासकीय व सेवांतर्गत प्रशिक्षण (पायाभूत प्रशिक्षण, उजळणी प्रशिक्षण, पदोन्नतीनंतरचे प्रशिक्षण) यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधनी (यशदा) राजभवन कॉम्प्लेक्स बाणेर रोड, पुणे या ठिकाणी देण्यात येते. तसेच वर्ग-२ चे अधिकारी व वर्ग-३ चे कर्मचारी यांना प्रशासकीय व सेवांतर्गत प्रशिक्षण (पायाभूत, उजळणी, पदोन्नतीनंतरचे प्रशिक्षण) विभागीय स्तरावर असणाऱ्या प्रशिक्षण संस्थेमध्ये देण्यात येते. तसेच वर्ग-४ च्या कर्मचाऱ्यांना सदर प्रशिक्षण जिल्हा पातळीवरील प्रशिक्षण संस्थेत देण्यात येते.

तांत्रिक प्रशिक्षण (३४५१२९०६)

शासन निर्णय दिनांक २३/०९/२०११ नुसार सदर प्रशिक्षण संबंधीत विभागाच्या अधिनस्त संस्थांच्या मुळ व तांत्रिक कामकाजाशी संबंधीत असल्याचे नमुद आहे. त्यानुसार सदर प्रशिक्षणासाठी ३४५१-सचिवालयीन आर्थिक सेवा उपलेखाशिर्ष-००३ (००)(०१) शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१२९०६) या लेखाशिर्षांतर्गत शासनाकडून प्रशिक्षणासाठी प्राप्त होणाऱ्या निधीमधून सहकार विभागातील अधिकारी/कर्मचारी यांचेसाठी विविध प्रशिक्षणाचे संस्थामध्ये तसेच क्षेत्रीय कार्यालयाच्या स्तरावर तांत्रिक प्रशिक्षणाचे आयोजन करण्यात येते.

तक्ता क्रमांक--३ TABLE III

आर्थिक वर्ष (रुपये)	अर्थसंकल्पीय तरतूद (रुपये)	उपलब्ध तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च
२०१९-२०२०	१५,००,०००	१५,००,०००	७,४४,८६५
२०२०-२०२१	१५,००,०००	तरतूद प्राप्त झाली नाही	--
२०२१-२०२२	२०,००,०००	तरतूद प्राप्त झाली नाही	--
२०२२-२०२३	५,००,०००	माहे ऑक्टो २०२२ अखेर तरतूद उपलब्ध झालेली नाही--	

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ५०.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता : (ii) Financial Requirements :

तक्ता अकरा TABLE-XI

कार्यक्रम क्र. ११ Programme No. 11

(रुपये हजारत) (Rs. in Thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३		सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४		Particulars			
	Actuals, 2021-2022	एकूण Total	Budget Estimates 2022-2023	अनिवार्य Committed	Revised Estimates 2022-2023	अनिवार्य Committed	Budget Estimates 2023-2024	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत	अनिवार्य कार्यक्रमान्तर्गत
Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme	Committed Scheme
(अ) कार्याचे वर्गीकरण	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
(अ) परीक्षा	...	3119	3119	3500	..	3500	..	3150	3150	..	3500	3500
(ब) महाराष्ट्र राज्य सहकार	...	2500	2500	..	5000	5000	..	3820	3820	..	10000	10000
(क) खात्यातील कर्मचाऱ्यांचे	...	..	..	32	..	32	29	..	29	32	..	32
एकूण--(अ)	..	5619	5619	3532	5000	8532	29	6970	6999	32	13500	13532
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
(एक) परीक्षा	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वेतन	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अतिरिक्तिक भत्ता	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
प्रवास खर्च	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
दूरध्वनी बील व पाणी शुल्क	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यालयीन खर्च	..	3119	3119	..	..	..	..	3150	3150	..	3500	3500
भाडे	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
जाहिरात	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
व्यवसायिक व विशेष सेवा	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
इतर	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(एक) स्थूल	..	3119	3119	..	..	..	..	3150	3150	..	3500	3500
एकूण--(एक) निव्वळ...	..	3119	3119	..	..	..	..	3150	3150	..	3500	3500
वैकुण्ठलाल मेहता	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
(दोन) महाराष्ट्र राज्य सहकारी	...	2500	2500	..	5000	5000	..	3820	3820	..	10000	10000
एकूण--(दोन) स्थूल	...	2500	2500	..	5000	5000	..	3820	3820	..	10000	10000
एकूण--(दोन) निव्वळ	...	2500	2500	..	5000	5000	..	3820	3820	..	10000	10000

तक्ता अकरा- पूर्ण
TABLE XI—Concl'd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(तीन) खात्यातील कर्मचाऱ्यांचे प्रशिक्षण												
वेतन	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
अतिकालिक भत्ता	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
दूरध्वनी बील व पाणी शुल्क	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
प्रवास खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यालयीन खर्च	..	..	..	32	..	32	29	..	29	32	..	32
भाडे	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(तीन) क स्थूल	..	..	..	32	..	32	29	..	29	32	..	32
एकूण--(तीन) निव्वळ ..	..	..	..	32	..	32	29	..	29	32	..	32
एकूण--(ब) स्थूल	..	5619	5619	3532	5000	8532	29	6970	6999	32	13500	13532
वजा---	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(ब) निव्वळ	..	5619	5619	3532	5000	8532	29	6970	6999	32	13500	13532

45

क-- वित्तव्यवस्थेची साधने --

प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक

२४२५व्ही-३

एकूण--(क) स्थूल

वजा--

एकूण--(क) निव्वळ

C--Sources of Finance--

Major Head Demand No.

2425 V-3

Total C--Gross

Deduct

Total--C--Net

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

G. D. C. & A. EXAMINATION

The G. D. C. & A. Board which has been constituted in 1936 under the Chairmanship of the Commissioner for Co-operation and Registrar C. S. M. S. Pune is working since then as per the approved rules of the Board. The Rules have been changed from time to time and the examination was being conducted annually at 9 centres as per the Rules laid down in Govt. Resolution No. CSG 1580/2560/(VII)/CR-287/12-C dated 13/1/1981 issued by the Agriculture and Co-operation Department. Since May, 1990 the examination was conducted annually at 26 District centres. but From May, 1995 the examination is conducted at those centers as per the administrative decision taken from time to time. At present examination is conducted on 16 centres.

The purpose of this examination is to make an endeavor to develop awareness about the Co-operative movement as a whole amongst workers employed in various spheres of Co-operative field. It is also a qualifying examination for the promotion to Head clerk, Co-operative officer (grade-II) and Auditor (grade-II) from lower cadre. It is a compulsory to pass the examination to those who are directly recruited as Co-operative officer grade-I & II, Auditor, grade I & II and who are directly recruit as a class A & B gazetted officer in the department. The employees of various Co-operative societies who are under graduate and have completed continuous five years service in the institution are allowed to appear for this examination, similarly, those applicants who are graduate of any faculty are also allowed to appear for this examination.

The number of candidates who appeared for this examination during the last four years *i.e.* 2016-2017, 2017-2018, 2018-19, 2019-20 and 2020-21 are given in the following statement.

Statement -I

Year	Month	Total Applications received	Candidates appeared for the exam.	No. of candidates passed	Examination Fee Rs. credited to (Govt. Treasury)
2017 -2018	May, 2017	11274	7223	3420	8391507
2018 -2019	May, 2018	11181	6807	3478	10790514
2019 -2020	May, 2019	10214	6607	2191	8093200
2019-2020	May, 2019	10214	6607	2191	8093200
2020-2021	May, 2020	10852	Due to Corona pandemic exam conducted on dt.23,24,&25 Oct.2021		8707689
2021-2022	--	--	--	--	--
2022-2023	May,2022	14260	8548	Result work in progress 11238300	

The information regarding the budget provision and the expenditure incurred for the examination during the last five years

Budget/Accounts Head

Main Head - 2425-Co-operation Sub head - 003-Training 003[01][01] Examination [24250174]

Statement -II

Financial Year	Budget provision (Rs)	Actual expenditure (Rs)	Remark
2018-2019	2380000	1267186	--
2019-2020	3500000	1126631	--
2020-2021	3500000	1590000	Received Rs.1750000/-
2021-2022	3500000	643974 (uptp Oct21)	Received Rs.2624000/-
2022-2023	3500000	1641029 (upto Oct22)	Received Rs.1715000/-

The expenditure incurred on the G. D. C & A Examination paper and supplementary expenditure relating to its in all the years stated above are less than amount received by the Government by way of examination fee.

5. For the G. D.C.& A Examination May 2013 the 6 subjects as per new syllabus will be as under

1. Management of the Co-operative Housing societies
2. Accounts
3. Auditing
4. History Principles & Management in Co-operation.
5. Co-operative law and other laws
6. Co-operative banking and credit societies

Examination for the certificate in Co-operative Housing Management (CHM) conducted from 2013. First three subjects mentioned here above are for CHM Certificate exam. Candidate holding CHM Certificate is exempted for first three subjects to appear for GDC&A exam.

TRAINING TO GOVERNMENT EMPLOYEES (3451 2906)

Training for officers and staff

Administrative and In service training

As per State Training Policy of Government of Maharashtra (dated 23/9/2011). Class I officers in Co-operation Department has been sent to Yashwantrao Chavan Academy of Development Administration (YASHADA) Baner, Pune for Administrative Training (Foundation Training, Refresher Training, Post-Promotional Training) for the same Class II officers and Class III employees has been sent to Regional level Administration Training Institutes for Administrative Training as well as class IV employees has been sent to the District level Administrative Training Institutes.

Technical Training (34512906)

Grants received from State Government under Head 3451-Secretariat Services 003 (00)(01) 34512906 has been utilizing for imparting Technical Training as per State Training Policy to the officers and staff of Co-operation Department. This training has been given at various Training Institutes and at regional office level.

Table No. 3

Year	Budgeted grants	Grants available	Actual Expenditure
2019-20	15,00,000	15,00,000	18,71,149
2020-21	15,00,000	Grants not released on BDS	Nil
2021-22	20,00,000	Grants not released on BDS	Nil
2022-23	5,00,000	Grants not released on BDS till Oct.22	Nil

Proposed demand of Rs. 50.00 lakh is made under the scheme for 2023-24.

८. महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद, पुणे

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम १५४-अ (१) तरतुदीनुसार महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद या नावाने संबोधण्यात येणारी परिषद असेल आणि ती अध्यक्ष आणि उपाध्यक्ष यांसह जितके सदस्य राज्य शासन वेळोवेळी निश्चित व नामनिर्देशित करील तितके सदस्य मिळून बनलेली असेल. (२) राज्य शासन परिषदेच्या सचिवाची नेमणूक नेमणूक करील.

राज्य सहकारी परिषदेची पुर्नरचना करण्यात आली असून श्री. विद्याधर अनास्कर यांची अध्यक्ष म्हणून शासन निर्णय क्र.संकिर्ण २०२१/प्र.क्र.५८/२२ स, दिनांक ०६/०८/२०२१ नुसार नेमणूक करण्यात आली होती. शासन निर्णय क्रमांक संकिर्ण -२०२२/प्र.क्र.१८७/२२-स, दिनांक ११.०८.२०२२ अन्वये महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम १५४-अ (१) मधील तरतुदीनुसार महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषदेवरील अध्यक्ष या पदावर केलेली नियुक्ती रद्द करण्यात आलेली आहे. सद्यस्थितीत अध्यक्ष पद रिक्त आहे.

राज्य सहकारी परिषदेची कार्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :

- १) सहकारी चळवळीशी संबंधीत अशा सर्व बाबींवर राज्य शासनाला सल्ला देणे.
- २) सहकारी चळवळीचा आढावा घेणे, राज्यातील सहकारी संस्थांच्या कार्याचा समन्वय साधण्याचे मार्ग सूचविणे.
- ३) सहकारी संस्थांना येणाऱ्या अडचणी दूर करणेसाठी मार्ग व उपाय सुचविणे.
- ४) राज्य शासन परिषदेकडे निर्देशित करील अशा सर्व बाबींवर राज्य शासनाला अहवाल देणे.
- ५) राज्यातील सहकारी चळवळीच्या विकासाबाबतच्या योजना व धोरणे यांची शिफारस करणे.
- ६) विशेषतः समाजातील मागासवर्गीय व आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल वर्ग यांच्या विकासासाठी असलेल्या सहकारी चळवळीचा विकास करण्यासाठी असलेल्या विद्यमान परियोजनांचे मुल्यांकन करणे व नवीन परियोजना सुचविणे.
- ७) सहकारी पध्दतीद्वारे आर्थिक विकास करण्याच्या विशेष परियोजनेची अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्य शासनाला सल्ला देणे.
- ८) विभागामार्फत किंवा खास स्थापन केलेल्या मंडळमार्फत उपरोक्त कोणत्याही प्रयोजनासाठी अभ्यास करण्याचे काम हाती घेणे.

महाराष्ट्र राज्य सहकारी परिषद, पुणे या कार्यालयाचा कार्यालयीन खर्च भागविण्यासाठी सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षासाठी रु. १०.०० लाख अर्थसंकल्पीय तरतुद करण्यात आली आहे.

Maharashtra State Co-Operative Council, Pune

Section 154 A-Constitu of State Co-operative Council, Its functions, etc. There shall be a Council to be called the Maharashtra State Cooperative Council Consisting of such number of members, including the Chairman and Vice Chairman, as State Government may determine.

The State Government shall appoint a Secretary of the Council. State Government appointed Shri Vidyadhar Anaskar as a Chairman of the Maharashtra State Cooperative Council Pune vide G.R. dated 06/08/2021. Government of Maharashtra as per the provision of Sec.154-A(1) of the Maharashtra Cooperative Societies Act, 1960 the appointments made to the post of Chairman and members of Maharashtra State Co-operative Council Pune have been cancelled vide G.R. dated 11.08.2022.

The functions of Maharashtra State Cooperative Council Pune under section (1) shall be as follows -

- (1) To advise the State Government on all matters relating to Cooperative movement.
- (b) To review the Cooperative movement and to suggest ways of co-ordinating the activities of co-operative societies in the State.
- (3) To suggest ways and means to remove the difficulties experienced by the co-operative societies in the State.
- (4) To report the State Government on such matters as may be referred to it by the State Government.
- (5) To recommend the plans and policies for the development of cooperative movement in the State.
- (6) To evaluate existing schemes and suggest new schemes for Cooperative development especially for the development of backward classes and economically weaker sections of the society.
- (7) To advise the State Government for the implementation of special scheme of economic development through Co-operative methods and
- (8) To undertake studies for any of the purposes aforesaid either through department or specialised bodies.

For the year 2022-23 there is budgetary provision of Rs.10.00 lakh for this State Co-operative Council.

"शुश्रुषा सिटीझन्स को-ऑपरेटीव्ह हॉस्पिटल लि., मुंबई" साठी भाग भांडवल (४४२५२२३२)

शुश्रुषा सिटीझन्स कोट-ऑपरेटीव्ह हॉस्पिटल लि., मुंबई या सहकारी संस्थेला रुग्णसेवा व रुग्णोपचार सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी रु. २५ कोटी इतके अर्थसहाय्य भागभांडवल स्वरूपात (Redeemable preference shares) टप्याटप्याने उपलब्ध करून देण्यास, तसेच, सदरहू नविन योजनेस व त्यासाठी आवश्यक लेखाशीर्ष उघडण्यास काही निकषांच्या अधीन राहून मा. मंत्रिमंडळाने दिनांक ०९-०९-२०१९ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीत निर्णय घेतला आहे. त्याअनुषंगाने शासन निर्णय संकीर्ण-२०१७/प्र.क्र.२२/२२-स, दिनांक ११-०९-२०१९ अन्वये निर्गमित करण्यात आला आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

Share Capital for Shushrusha Citizens Co-Operativa Hospital Ltd. Mumbai (44252232)

Shushrusha Citizens Co-Operativa Hospital Ltd. Mumbai in order to provide Rs. 25 Crore share Capital in the form. In phases, and also for the new scheme and submission of necessary accounting for it. Subject to certain criteria the Hon'ble Cabinet decided in its Cabinet meetings on 5th September, 2015 has taken. Accordingly it has been issued under Government resolution No. संकीर्ण-२०१७/प्र.क्र.२२/२२-स, Dated 11-09-2019

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023-24.

वृक्ष लागवड आणि संगोपन (सहकार) (२४०६ A ४०७)

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागाच्या दिनांक २७-२-२०१९ व दिनांक २५-६-२०१९ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार "वृक्ष लागवड आणि संगोपन" (सहकार) ही योजना सहकार विभागामार्फत सुरू करण्यास मान्यता प्रदान करून लेखाशिर्ष व निधी वितरणास मंजुरी दिलेली आहे.

सन २०२२-२०२३ या वर्षाकरीता सदर योजनेकरीता रुपये ०.०१ लक्ष इतकी तरतूद प्रस्तावित केलेली आहे.

मागील तीन वर्षांची तरतूद व खर्च बाबत माहिती खालीलप्रमाणे

(रुपये लाखात)			
अ.क्र.	वर्ष	तरतूद	खर्च
१.	२०२०-२१	१००.१२	०.००
२.	२०२१-२२	०.०१	०.००
३.	२०२२-२३	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करीता रुपये ०.०२ लाख (मजुरी व पुरवठा सामुग्री) ची मागणी प्रस्तावित करण्यात आली आहे.

Tree Planting and Maintenance (Co-operation) (2406 A 407)

As per the Government Resolution dated 27-2-2019 and 25-6-2019 of the Department of Co-operation, Marketing and Textile Industry, approval has been given to start the tree plantation and maintenance (Co-operation) scheme through the Department of Co-operation.

A provision of Rs.0.01 lakh has been proposed for this scheme for the year 2022-23.

The information about the provision and expenditure for the last three years is as follows

Sr. No.	Year	Provisions	Expenditure
1.	2020-21	100.12	0.00
2.	2021-22	0.01	0.00
3.	2022-23	0.01	0.00

Proposed demand of Rs. 0.02 lakh (Wages & Supplies) is made under the scheme for 2023-24.

ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (सहकार)

मागणी क्र. व्ही-२, ३४५१ सचिवालयीन आर्थिक सेवा (००) (९०), सचिवालयीन (०२) ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (०२)(०३) ई गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१ २७५५) सहकार, १७-संगणक खर्च या लेखाशिर्षाखाली सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाकरिता रु.२०.०१ इतकी अर्थसंकल्पित तरतुद करण्यात आलेली आहे. तसेच सहकार,पणन व वस्त्रोद्योग विभागाची एकत्रित परिपूर्ण वेबसाईट विकसीत करणे व EODB अंतर्गत सहकारी संस्था नोंदणीसाठी आवश्यक Digital Signature सहकार विभागातील सर्व निबंधकांना उपलब्ध करून देण्याकरीता सन २०२२-२३ मध्ये रु.१३०.३५ लाख एवढी अतिरीक्त रकमेची तरतुद पुरक मागणीद्वारे करण्यात आलेली आहे. सन २०२३-२४ मध्ये सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग (खुद्द) साठी संगणक यंत्रसामुग्री खरेदी करण्याकरिता, सहकार विभागाच्या विविध वेबसाईट ऐवजी एकच परिपूर्ण वेबसाईट नव्याने विकसित करण्याकरिता व सहकार आयुक्त स्तरावर संगणक व प्रिंटर खरेदी करण्याकरिता सदर लेखाशिर्षांतर्गत एकूण रु. ३०५३.०० लक्ष इतकी मागणी प्रस्तावित आहे.

E-Governance Program (Co-operation)

Budget Provision of Rs.20.01 lakhs has been made for financial year 2022-23 under Demand No. V-2, 3451 Secretarial Financial Services (00) (90) Secretariat (02) E-Governance Program (02) (03) E-Governance Program (3451 2755) Co-operation. 17-Computer Expenses. Also to develop new website of Cooperation,Marketing and Textile department and to provide Digital Signature to all Registrars under EODB for Registration of Cooperative Societies, provision supplymentary demand of Rs.130.35 lakh is made. In the year 2023-24, for the purchase of computer machinery for the Department of Co-operation, Marketing and Textile (self), for the Development of Single complete website instead of various website of Co-operative Department and for the purchase of Computers and Printers at the level of Co-operative Commissioner, a total of Rs. 3053.00 lakh demand is being proposed under said scheme.

संगणकीकरण

मा. अपर मुख्य सचिव (सहकार) यांनी सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग व अंतर्गत क्षेत्रीय कार्यालयातील विविध योजना, उपक्रम इत्यादी बाबींचे एकत्रिकृत संगणकीकरण सन २०२१-२२ या आर्थिक वर्षाकरिता १०० कोटी तरतुद करण्याचे निर्देश दिले आहेत.

उपरोक्त निर्देशास अनुसरून सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग व अंतर्गत क्षेत्रीय कार्यालयातील विविध उपक्रम, योजना, माहिती इत्यादी बाबींचे एकत्रिकृत संगणकीकरण करण्यासाठी सन २०२१-२२ या आर्थिक वर्षाकरिता १०० कोटी एवढी तरतुद करण्याची अर्थसंकल्प शाखेस विनंती करण्यात येत आहे.

Computerisation

The Hon'ble Additional Chief Secretary (Co-operation) has directed to make provision of Rs. 100 Cr. for the financial year 2021-22 for integrated computerisation of various schemes and activities in the Department of Co-operation, Marketing and Textiles and Internal Regional Offices.

In accordance with this directive, the Budget Branch has been requested to provide Rs. 100 Cr. for the financial year 2021-22 for integrated computerisation of various activities, schemes, information etc. in the field offices under the Department of Co-operation, Marketing and Textiles.

सहकार विभागाच्या अधिपत्याखालील पुणे शहरातील २९ कार्यालये खाजगी जागेत भाडेपट्टीवर कार्यरत असून त्यांच्या वार्षिक भाड्यापोटी बराच शासकीय निधी खर्ची पडतो आहे. सदरचा नाहक होणारा खर्च कमी करणेकरिता तसेच, सहकार विभागाची पुणे शहरातील सर्व क्षेत्रीय कार्यालये एका ठिकाणी असणेकरिता पुणे येथे "सहकार संकुल" उभारण्याकरीता मौजे येरवडा, स. नं. १९१ अ.पै. पुणे येथे " सहकार संकुल " उभारण्याकरीता प्रस्तावित इमारतीच्या बांधकामासाठी शासनाने रु.९४.५९ कोटी (रुपये चौऱ्यान्व कोटी एकोनसाठ लाख फक्त) इतक्या किंमतीच्या अंदाजपत्रकास प्रशासकीय व वित्तीय मान्यता दिलेली आहे. सदर योजनेच्या अनुषंगाने "सहकार विभागाअंतर्गत विविध इमारती/संकुल/भवन बांधकामे" या योजनेअंतर्गत लेखाशीर्ष घेण्यात आले आहे.

Under the auspices of the Department of Co-operation, 29 offices in the city of Pune are operating on private lease and a large amount of government funds is being spent on their annual rent. In order to reduce the inconvenient cost and also to set up a "Co-operative Complex" in Pune to have all the Regional Offices of the Co-operation Department in one place in Pune city, The total budget of Rs.94.59 crores Administrative has been approved. Also in connection with this scheme" under the scheme Various buildings/ complexes/building constructions under the department of co-operation" new headings are being taken.

परिशिष्ट 'अ' APPENDIX 'A'

१ एप्रिल २०१८ व २०१९ रोजी असल्याप्रमाणे सहकार खात्याचा कर्मचारीवर्गविषयक गोषवारा

Consolidated Personnel Summary of the Co-operative Department as on 1st April 2018 and 1st April 2019

कार्यक्रम क्रमांक	१ एप्रिल २०२१ 1st April 2021			१ एप्रिल २०२२ 1st April 2022			Programme No.		
	स्थायी	अस्थायी	एकूण	स्थायी	अस्थायी	एकूण			
	Permanent	Temporary	Total	Permanent	Temporary	Total			
१ प्रशासन							1. Administration		
(अ) राजपत्रित	..	..	370	301	670	370	301	670	.. (a) Gazetted
(ब) अराजपत्रित	..	..	3042	1341	4383	3042	1341	4383	.. (b) Non-Gazetted
एकूण	..	..	3412	1641	5053	3412	1641	5053	.. Total
२ लेखापरीक्षण							2. Audit		
(अ) राजपत्रित	..	..	70	273	343	70	273	343	.. (a) Gazetted
(ब) अराजपत्रित	..	..	1382	2123	3505	1382	2123	3505	.. (b) Non-Gazetted
एकूण	..	..	1452	2396	3848	1452	2396	3848	.. Total
(अ) राजपत्रित	..	..	440	574	1013	440	574	1013	
(ब) अराजपत्रित	..	..	4424	3464	7888	4424	3464	7888	
एकूण एकंदर			4864	4038	8902	4864	4038	8902	

टीप:- १. शासन निर्णय क्र. पदनि/२०१४/प्र.क्र.२४५/५-स दि. ०१.०८.२०१६ अन्वये नवनिर्मित पालघर जिल्ह्यांसाठी प्रशासन विभागात वर्ग- १ चे १ पद व वर्ग-२ चे १ पद व वर्ग-३ ची ११ पदे नव्याने निर्माण झालेली आहेत. तसेच लेखापरीक्षण विभागाचे वर्ग- १ मध्ये १ पद नव्याने निर्माण झालेले आहेत.

२. शासन निर्णय क्र. राजस२०१७/प्र.क्र.६६/५-स दि. २५.०४.२०१७ अन्वये गट-ड संवर्गातील २३८ व लेखापरीक्षण विभागातील १४८ पदे अशी एकूण ३८६ पदे निरसीत करण्यात आलेली आहेत.

३. शासन निर्णय क्रमांक ससाका-२०१६/प्र.क्र.२०५/२५ स, दिनांक २४.१.२०१९ अन्वये सहसंचालक या पदाची नव्याने निर्मिती केलेली आहे.

परिशिष्ट-क

APPENDIX-C

सहकार आयुक्त व निबंधक सह. संस्था म. रा. पुणे व त्यांचे अधिनस्त कार्यालयातील एकूण पदांचा तपशील
प्रशासन विभाग

अनुक्रमांक Sr. No.	पदनाम (गट)	वेतन संरचना/श्रेणी Scale of Pay	पदांची संख्या No. of Posts	Designation
1	2	3	4	5
1	सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था	.. संवर्ग पद	.. 1	Commissioner for Co-operation and Registrar of Co-operatives Societies
2	साखर आयुक्त	.. संवर्ग पद	.. 1	Commissioner of Sugar
3	आयुक्त वस्त्रोद्योग	.. संवर्ग पद	.. 1	Commissioner of Handlooms, Powerlooms Textiles
4	पणन संचालक	.. S-28 : 124800-212400	.. 1	Director of Marketing
5	अपर आयुक्त व विशेष निबंधक	.. S-28 : 124800-212400	.. 1	Additional Commissioner And Special Registrar of Co-operative societies
6	अपर निबंधक	.. S-27 : 118500-214100	.. 5	Additional Registrar of Co-operative Societies
7	सहनिबंधक (प्रशा.)	.. S-23 : 67700-208700	.. 29	Joint Registrar of Co-operative Societies
8	उपनिबंधक (प्रशा.)	.. S-20 : 56100-177500	.. 133	Deputy Registrar of Co-operative Societies
9	सहाय्यक संचालक (लेखा)	.. S-20 : 56100-177500	.. 2	Assistant Director of Accounts
10	संख्याशास्त्रज्ञ	.. S-20 : 56100-177500	.. 2	Statistician
11	कार्यकारी अभियंता	.. S-23 : 67700-208700	.. 2	Executive Engineer
12	उप अभियंता	.. S-15 : 41800-132300	.. 1	Deputy Engineer
13	न्यायाधीश,	.. S-20 : 56100-177500	.. 0	Judge, Co-operative Court
14	अध्यक्ष अपील न्यायालय	.. Pay in judiciary service	.. 0	President Appellate Court
15	सदस्य अपील न्यायालय	.. Pay in judiciary service	.. 0	Member Appellate Court
16	उपसंचालक सांख्यिकी	.. Pay in judiciary service	.. 1	Member Appellate Court
		एकूण गट अ	.. 180	Total
17	सहाय्यक निबंधक	.. S-15 : 41800-132300	.. 449	Assistant Registrar of Co-operative Societies
18	सहाय्यक संख्याशास्त्रज्ञ	.. S-15 : 41800-132300	.. 1	Assistant Statistician
19	सहाय्यक संचालक (कृ) साखर	.. S-15 : 41800-132300	.. 2	Assistant Director (Agriculture)
20	कृषि अधिकारी	.. S-16 : 44900-142400	.. 7	Agriculture Officer
21	लेखाधिकारी गट ब	.. S-16 : 44900-142400	.. 3	Account Officer
		एकूण गट ब	.. 462	Total

परिशिष्ट-क
APPENDIX-C

1	2	3	4	5
22	लघुलेखक उच्चश्रेणी	.. S-15 : 41800-132300	.. 15	Stenographer (Higher Grade)
23	कार्यालय अधीक्षक	.. S-14 : 38600-122800	.. 116	Office Superintendent
24	सहकार अधिकारी श्रेणी-१	.. S-14 : 38600-122800	.. 358	Co-operative Officer Grade-1
25	लघुलेखक निम्न श्रेणी	.. S-13 : 35400 -112400	.. 66	Stenographer (Lower Grade)
26	लेखापाल वरिष्ठ श्रेणी	.. S-13 : 35400-112400	.. 42	Accountant (Higher Grade)
27	मुख्य लिपीक	.. S-13 : 35400-112400	.. 478	Head Clerck
28	सहकार अधिकारी श्रेणी-२	.. S-13 : 35400-112400	.. 443	Co-operative Officer Grade-2
29	प्रतवारी पर्यवेक्षक	.. S-13 : 35400-112400	.. 19	Grading Supervisor
30	प्रतवारी निरीक्षक	.. S-13 : 35400-112400	.. 6	Grading Inspector
31	शिरस्तेदार	.. S-13 : 35400-112400	.. 0	Bench Clerck
32	विभागीय मूल्यनिरीक्षक	.. S-13 : 35400-112400	.. 5	Divisional Price Inspector
33	कनिष्ठ अभियंता	.. S-13 : 35400-112401	.. 4	Divisional Price Inspector
34	वरिष्ठ लिपिक	.. S-8 : 25500-81100	.. 327	Senior Clerk
35	सहाय्यक सहकार अधिकारी	.. S-8 : 25500-81100	.. 521	Assistant Co-operative Officer
36	सांख्यिकी निरीक्षक	.. S-8 : 25500-81100	.. 8	Statistical Inspector
37	सांख्यिकी सहाय्यक	.. S-8 : 25500-81100	.. 27	Statistical Assistant
38	लेखापाल कनिष्ठ श्रेणी	.. S-8 : 25500-81100	.. 2	Accountant Lower Grade
39	लघुटंकलेखक	.. S-6 : 19900-63200	.. 13	Steno Typist
40	वरिष्ठ पर्यवेक्षक/हातमाग वस्त्रनिर्माण निरीक्षक	.. S-8 : 25500-81100	.. 14	Textile Inspector
41	कनिष्ठ लिपीक	.. S-6 : 19900-63200	.. 855	Junior Clerck
42	हातमाग पर्यवेक्षक	.. S-13 : 35400-112400	.. 17	Handlooms Supervisor
43	प्रयोगशाळा सहाय्यक	.. S-6 : 19900-63200	.. 8	Laboratory Assistant
44	कनिष्ठ पर्यवेक्षक	.. S-6 : 19900-63200	.. 15	Junior Supervisor
45	प्रतवारीकार	.. S-6 : 19900-63200	.. 87	Grader
46	यंत्रमाग निदेशक	.. S-10 : 29200-92300	.. 8	Powerloom Jobber
47	वाहनचालक	.. S-6 : 19900-63200	.. 75	Driver
48	संशोधन सहाय्यक	.. S-6 : 19900-63200	.. 02	Driver
		एकूण गट क	.. 3531	Total
49	प्रयोगशाळा परिचर	.. S-1 : 15000-47600	.. 2	Laboratory Attendant
50	दफ्तरबंद	.. S-3 : 16600-52400	.. 3	Daftarband
51	नाईक / हवालदार	.. S-3 : 16600-52400	.. 44	Naik
52	रोनिओ ऑपरेट	.. S-3 : 16600-52400	.. 2	Ranio Operator
53	झेरोक्स ऑपरेटर	.. S-3 : 16600-52400	.. 3	Xerox Operator
54	शिपाई	.. S-1 : 15000-47600	.. 561	Peon
55	प्रतवारी परिचर	.. S-1 : 15000-47600	.. 33	Grading Attendant
56	पहारेकरी	.. S-1 : 15000-47600	.. 02	Watchman
		एकूण गट-ड	.. 650	Total
		एकूण (गट-अ+गट-ब+गट-क+गट-ड)	.. 4823	Total

परिशिष्ट क
पदांचा तपशील (लेखापरीक्षण विभाग)

अनुक्रमांक Sr. No.	पदनाम (गट)	वेतन संरचना/श्रेणी Scale of Pay	पदांची संख्या No. of Posts	Designation
१.	अपर निबंधक	.. S-27 : 118500-214100	.. 02	Additional Registrar (Audit)
२.	सहनिबंधक	.. S-23 : 67700-208700	.. 15	Joint Registrar (Audit)
३.	विशेष लेखापरीक्षक वर्ग-१	.. S-23 : 56100-177500	.. 140	Special Auditor Class I
		एकूण वर्ग-१	.. 157	Total
४	विशेष लेखापरीक्षक वर्ग-२	.. S-15 : 41800-132300	.. 186	Special Auditor Class-2
		एकूण वर्ग-२	.. 186	Total
५	लेखा परीक्षक श्रेणी-१	.. S-14 : 38600-122800	.. 296	Auditor Grade-1
६	लेखा परीक्षक श्रेणी-२	.. S-13 : 35400-112400	.. 811	Auditor Grade-2
७	लघुलेखक / टंकलेखक	.. S-14 : 38600-122800	.. 11	Steno-typist
८	उपलेखा परीक्षक	.. S-8 : 25500-81100	.. 887	Sub-Auditor
९	लिपीक	.. S-6 : 19900-63200	.. 1054	Junior Clerck
१०	वाहन चालक	.. S-6 : 19900-63200	.. 10	Driver
		एकूण वर्ग-३	.. 3069	Total
११	शिपाई	.. S-1:15000-47600	.. 436	Pune
		एकूण वर्ग-४	.. 436	Total
		एकूण (गट-अ+गट-ब+गट-क+गट-ड)	3848	

परीशिष्ट "ड" APPENDIX-D

सहकार विभागाचा मंत्रालयीन स्तरांवरील पदांचा तपशील

१	प्रधान सचिव	.. २२५०००	.. १	Additional Chief Secretary
२	प्रधान सचिव	.. २०५१००	.. १	Principle Secretary
३	सहसचिव / उप सचिव	.. S-२७ : ११८५००-२१४१०० S-२५ : ७८८००-२०९२००	.. ७	Jt. Secretary/Dy. Secretary
४	अवर सचिव	.. S-२३ : ६७७००-२०८७००	.. ८	Under Secretary
५	अवर सचिव (विधी)	.. S-२३ : ६७७००-२०८७००	.. १	Under Secretary (Law)
६	कक्ष अधिकारी	.. S-१७ : ४७६००-१५११०० S-२० : ५६१००-१७७५००	.. २३	Section Officer
७	सहायक लेखा अधिकारी	.. S-१५ : ४१८००-१३२३००	.. ३	Asst. Accounts Officer
८	सहायक कक्ष अधिकारी	.. S-१४ : ३८६००-१२२८००	.. ४८	Asst. Section Officer
९	लिपीक-टंकलेखक	.. S-६ : १९९००-६३२००	.. ७६	Clerk cum Typist
१०	वरीष्ठ स्वीय सहायक	.. S-१६ : ४४९००-१४२४००	.. १	Selection Gr. Steno
११	उच्चश्रेणी लघुलेखक	.. S-१५ : ४१८००-१३२३००	.. ८	Higher Gr. Steno
१२	निम्नश्रेणी लघुलेखक	.. S-१४ : ३८६००-१२२८००	.. १२	Lower Gr. Steno
१३	लघुटंकलेखक	.. S-८ : २५५००-८११००	.. ३	Steno-Typist
१४	वाहन चालक	.. S-६ : १९९००-६३२००	.. ३	Driver
१५	नाईक	.. S-६ : १९९००-६३२००	.. ५	Naik
१६	शिपाई	.. S-१ : १५०००-४७६००	.. १८	Peon
		एकूण	.. 218	Total

विभाग २--साखर आयुक्तालय महाराष्ट्र राज्य, पुणे

साखर आयुक्त कार्यालयाची पुनर्रचना :

साखर उद्योगाची महाराष्ट्र राज्यात संख्यात्मक व गुणात्मक वाढ करणे, त्यांच्या गुंतवणुकीच्या समस्यांची अभ्यासपूर्वक सोडवणूक करणे, आजारी साखर कारखान्यांचे पुनर्वसन व पूरक उद्योग व्यवसायाची वाढ करणे या सर्व बाबींचे सुयोग्य नियोजनासाठी शासनाने स्वतंत्र साखर संचालनालयाची स्थापना सन १९७१ मध्ये केली.

या संचालनालयाची सन १९९१ मध्ये पुनर्रचना होऊन "साखर आयुक्तालय" स्थापन करण्यात आले.

साखर आयुक्त कार्यालयातील पदांचा तपशील :

मंजूर आकृतीबंधानुसार साखर आयुक्त १ पद, साखर संचालक २ पदे, सहसंचालक (साखर) ४ पदे, कार्यकारी अभियंता वर्ग-अ चे १ पद, सहनिबंधक लेखापरीक्षण १ पद, संख्याशास्त्रज्ञ वर्ग-अ चे १ पद, सहाय्यक संचालक साखर ८ पदे, सहाय्यक संचालक कृषी १ पद, लेखाधिकारी वर्ग-ब चे १ पद, वर्ग-क ची ६७ पदे, वर्ग-ड ची १६ पदे, अशी एकूण १०३ पदे, साखर आयुक्त कार्यालयाच्या आस्थापनेवरील आहेत.

साखर आयुक्त कार्यालयांची रचना :

साखर आयुक्त कार्यालयाच्या अधिनस्त पुणे, कोल्हापूर, सोलापूर, अहमदनगर, औरंगाबाद, नांदेड, नागपूर व अमरावती येथे एकूण ८ प्रादेशिक कार्यालये आहेत. या कार्यालयांचे प्रमुख म्हणून प्रादेशिक सहसंचालक (साखर) हे काम पाहतात. तसेच सदर कार्यालयामध्ये प्रादेशिक उपसंचालक वर्ग अ चे १ पद कार्यरत आहे तसेच या कार्यालयात कृषी विभागाचे कृषी अधिकारी वर्ग-ब चे १ पद कार्यरत आहे. या कार्यालयातील वर्ग-क व वर्ग-ड ची पदे सर्बांधित विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था, या कार्यालयाच्या आस्थापनेवरील असतात. तसेच सहकारी साखर कारखान्याचे लेखापरीक्षणासाठी विशेष लेखापरीक्षक वर्ग-अ ची सद्यस्थितीत मंजूर पदे ३५ आहेत.

साखर कारखान्यांनी ग्रामीण भागात सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, आरोग्य इत्यादी क्षेत्रामध्ये खूपच क्रांती घडवून आणली आहे. सद्या राज्यात १७५ सहकारी साखर कारखाने आहेत. देशातील एकूण उत्पादनापैकी ३६ टक्के उत्पादन एकट्या महाराष्ट्रात होते. १९७४-७५ पासून महाराष्ट्र राज्य हे साखर उत्पादन करणाऱ्या राज्यांमध्ये अग्रभागी आहे.

(१) अनुसूचित जाती / नवबौध्द शेतकऱ्यांना सहकारी साखर कारखान्याचे भाग खरेदी करण्यासाठीची अर्थसहाय्य योजना (२४२५०५८६) :-

अनुसूचित जाती / नवबौध्द शेतकऱ्यांना सहकारी साखर कारखान्याचे भाग खरेदी करण्यासाठी अर्थसहाय्याची योजना ही कृषी व सहकार विभागाच्या शासन निर्णय बीसीसी-१०८३/(८४)/३-स, दि. ६/५/१९८३ नुसार सुरू झाली. शा.नि. क्र. ससाका-१०२०००/९७७३/प्र.क्र.२६/३-स, दि.०७/६/२००४ नुसार अर्थसहाय्याची मर्यादा दिनांक १६/१/२००१ च्या पूर्वलक्षी प्रभावाने रु. ५,०००/- अशी प्रती सभासद वाढविण्यास मान्यता दिलेली आहे. योजनेतील अनुदान व बिनव्याजी कर्जाचे प्रमाण (५०:५०) असे राखण्यात आले असून ज्या शेतकऱ्याकडे २.५ एकर बागायती जमीन आहे व विहिरीने सिंचन होणारी ५ एकर जमीन आहे, असे शेतकरी या योजनेखाली आर्थिक सहाय्य मिळण्यासाठी पात्र आहेत.

योजनेच्या बिनव्याजी कर्जाची वसूली ही लाभ दिल्यानंतर ३ वर्षे किंवा साखर कारखान्याचा प्रथम गाळप हंगाम यापैकी जी उशिरा असेल तेव्हा सुरू होवून ती ३:३:४ या प्रमाणात ३ वर्षात करण्याची तरतूद आहे.

शा.नि. क्र. ससाका-१०२०००/९७७३/प्र.क्र.२६/३-स, दि. ७/६/२००४ अन्वये शासनाने पूर्वलक्षी प्रभावाने रु. ५,०००/- प्रती सभासद मर्यादेत फरक अदा करण्यास पूर्वीच्या अटी शर्ती कायम ठेवून मान्यता दिलेली आहे. सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग यांचेकडील विधयो-२०१०/ प्र.क्र. २६/विधयो दिनांक १३ एप्रिल, २०१७ चे शासन निर्णयान्वये जिल्हाधिकारी हे त्या जिल्ह्याचे अनुसूचित जाती उपयोजनेसाठी निधी वाटपसंबंधात नियंत्रक अधिकारी राहतील. प्रशासकीय मान्यता देणे व पुर्नविनियोजन करणे याची संपुर्ण जबाबदारी जिल्हाधिकारी यांची राहिल. सदरची जबाबदारी जिल्हाधिकारी हे जिल्ह्याचे सहाय्यक आयुक्त, समाजकल्याण यांच्या सहाय्याने पार पाडतात.

गत पाच वर्षात केलेले अर्थसहाय्य खालीलप्रमाणे :-

अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	आर्थिक (रु. लाखात)	भौतिक (सभासद)
१	२०१७-१८	०	०
२	२०१८-१९	०	०
३	२०१९-२०	०	०
४	२०२०-२१	०	०
५	२०२१-२२	०	०

२(अ) केंद्र व राज्य शासन जाहीर सॉफ्टलोन योजना २०१५ (२४२५०९८९)

केंद्र शासनाने दिनांक २३/६/२०१५ अन्वये सॉफ्टलोन योजना जाहीर केलेली आहे. सदर आधिसूचनेमध्ये वेळोवेळी केलेल्या बदलाबाबत केंद्र शासनाने दिनांक १८/८/२०१५ व दिनांक ५/१०/२०१५ रोजी सुधारित आधिसूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. सदर आधिसूचनेच्या अनुषंगाने साखर कारखान्यांना त्यांचे पात्र कर्ज मर्यादेपर्यंत वित्तीय संस्थांमार्फत विहित कालावधीमध्ये मंजूर व वितरित कर्ज रकमेवरील १० टक्के किंवा बँकेकडून प्रत्यक्ष आकारण्यात येणारा व्याज दर यापैकी जे कमी असेल त्याप्रमाणे प्रथम १ वर्षांचे व्याज अनुदान केंद्र शासनाकडून मिळणार आहे. सदर आधिसूचनेच्या अनुषंगाने व्याज अनुदान वगळून त्यापुढील ४ वर्षांचे १० टक्के प्रमाणे व्याज अनुदानाबाबत राज्य शासनाने शासन निर्णय दिनांक ३०/७/२०१५ व शुध्दीपत्रक दिनांक १/८/२०१५ आणि २८/९/२०१५ अन्वये निर्णय जाहीर केलेला आहे. वरील निर्णयानुसार सदर योजनेकरिता राज्यातील एकूण १४८ साखर कारखाने पात्र झाले आहेत.

केंद्र शासन योजनेकरिता पात्र न झालेल्या २२ कारखान्यांसाठी राज्य शासनाने केंद्रीय योजनेच्या अनुषंगाने शासन निर्णय दिनांक ५/९/२०१५ अन्वये वरील दोन्ही योजनांचा लाभ न मिळालेल्या ६ साखर कारखान्यांसाठी शासन निर्णय दिनांक ९/१२/२०१५ अन्वये सॉफ्टलोन योजना जाहीर केलेल्या आहेत. तसेच केंद्र व राज्य शासन जाहीर सॉफ्टलोन योजनांचा लाभ न मिळालेल्या व हंगाम २०१३-१४ मध्ये कच्ची साखर उत्पादित केलेल्या साखर कारखान्यांचा समावेश सॉफ्टलोन योजनेतर्गत करण्यासाठी शासन निर्णय दिनांक २१/४/२०१६ अन्वये सुधारित सॉफ्टलोन योजना जाहीर केलेल्या आहेत. राज्य शासन जाहीर सर्व सॉफ्टलोन योजनेतर्गत साखर कारखान्यांचे कर्जावर १० टक्के प्रमाणे होणारे ५ वर्षांचे व्याज अनुदान वार्षिक कस्वरुपात साखर कारखान्यांना राज्य शासन

निधीतून देण्यात येणार आहे. केंद्र व राज्य शासन जाहीर सॉफ्ट लोन योजनेअंतर्गत राज्यातील पात्र १७६ साखर कारखान्यांपैकी एकूण १५९ साखर कारखान्यांना बँकामार्फत रु.१७८४.१९ कोटी इतके कर्ज वितरीत झालेले आहे. या योजनेअंतर्गत राज्य शासन निर्णयानुसार व्याज अनुदान मागणीबाबत अर्थसंकल्पीय अंदाज पत्रकात तरतुद केलेली आहे. वर्षनिहाय उपलब्ध तरतुद व आणि सदर तरतुदीतून दिनांक ३१.३.२०२१ अखेर प्रत्यक्ष खर्च रकमेचा तपशिल पुढीलप्रमाणे :-

(रु.लाखात)

वर्ष	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारीत अंदाज	प्रत्यक्ष खर्च
२०१७-१८	३२००.००	३२००.००	३१७७.८३
२०१८-१९	४५७०.००	३६५६.००	३६५६.००
२०१९-२०	६८६०.००	०.००	०.००
२०२०-२१	९०३५.००	४५१७.५०	३०००.००
२०२१-२२	४९३४.८१	३३७०१.११	२४६७.२४
एकूण	२८५४७.३१	१५०७४.६१	१२३०१.०७

या योजनेअंतर्गत वर्ष २०१७-१८, २०१८-१९ व २०२०-२१, २०२१-२२ या वर्षाकरीता सहकारी साखर कारखान्यांना व्याज अनुदान वितरीत करण्यात आलेले आहे. २४२५०९८९ या लेखाशिर्षाखाली सन २०२२-२३ करीता रक्कम रु.५१४४.७५लाख अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकात तरतुद उपलब्ध आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ५५०२.५२ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

ब) गाळप हंगाम २०२१-२२ मध्ये उत्पादीत होणाऱ्या अतिरिक्त ऊसाचे गाळप करण्यासाठी साखर कारखान्यांना ऊस वाहतूक अनुदान व ऊस गाळप अनुदान (२४२५०९८९)

राज्यात गाळप हंगाम २०२१-२२ मध्ये ऊसाचे क्षेत्र व उत्पादनामध्ये वाढ झाल्यामुळे साखर कारखान्यांच्या गाळप क्षमतेपेक्षा अतिरिक्त ऊस उपलब्ध आहे. विशेषतः मराठवाड्यातील साखर कारखान्यांच्या कार्यक्षेत्रात गाळप क्षमतेपेक्षा जास्त ऊस उपलब्ध आहे अशा कारखान्यांच्या कार्यक्षेत्रातील अतिरिक्त ऊस इतर कारखान्यांकडून गाळप करण्यासाठी ऊस वितरणाचे आदेश देणे आवश्यक आहे. या पार्श्वभूमीवर शेतकऱ्यांचे व साखर कारखान्यांचे आर्थिक नुकसान होऊ नये म्हणून अतिरिक्त ऊसासाठी ऊस वाहतूक अनुदान व ऊस गाळप अनुदान शासन निर्णय क्रमांक ससाका-०४२५/प्र.क्र.११२/२५-स, दिनांक २५/०५/२०२२ रोजीच्या शासन निर्णयाद्वारे मंजूर केलेले आहे.

१) दिनांक १/०५/२०२२ पासून गाळप होणाऱ्या व साखर आयुक्तालयाने अनिवार्य वितरीत केलेल्या ऊसासाठी ५० कि.मी अंतर वगळून वाहतूक खर्च प्रतीटन प्रति किमी दर रु.५/- प्रमाणे ऊस वाहतूक अनुदान देण्यात येणार आहे.

२) शेतकऱ्यांचा शिल्लक ऊस गाळप होण्यासाठी दिनांक ०१/०५/२०२२ नंतर गाळप होणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या उर्वरीत सर्व ऊसाला ऊस गाळप अनुदान म्हणून रु.२००/- प्रति टन प्रमाणे संबंधीत कारखान्यांना अनुदान देण्यात येणार आहे.

सदर योजनेसाठी ऊस वाहतूक अनुदानासाठी रु.२००० लाख व गाळप अनुदानासाठी रु.१०४०० लाख असे एकूण रु.१२४०० लाखाची पुरवणी मागणी प्रस्तावित करण्यात आलेली आहे.

क्यूबी ४६६-५

(३) रस्ते विकासासह पायाभूत विकासासाठी साखर कारखान्यांना सहाय्यक अनुदान (२४२५१०३६) :- ऊस खरेदी कराच्या वाढीव महसुलातून राज्यातील साखर उद्योगाच्या मूलभूत सुविधांसाठी सहकारी साखर कारखाना (मूलभूत सुविधा व परिरक्षण) निधीची स्थापना शासन निर्णय क्र. ससाका-३१९०/३८९२७/सीआर-३७३/३-स दिनांक. १३ डिसेंबर, १९९० अन्वये करण्यात आली. सदर निधीमधून राज्यातील साखर कारखान्यांच्या परिसरातील रस्त्यांचे बांधकाम, दुरुस्ती व परिरक्षण, साखर कारखान्यांच्या व्यवस्थापनाचे आधुनिकीकरण आणि संगणकीकरण यासाठी कारखान्यांनी संबंधित आर्थिक वर्षात भरणा केलेल्या ऊस खरेदी कराच्या रकमेतून करपात्र टनेज करिता रु. ४/- प्र.मे.टन या दराने अनुदान देण्याची योजना कार्यान्वित आहे.

शा.नि. क्र.ससाका-१००८/प्र.क्र.५८/२५ स दि. १२ मार्च, २००८ अन्वये शासन वित्त विभागाने सादर केलेल्या राखीव निधी रद्द करण्याच्या प्रस्तावास मा.मंत्रीमंडळाने मान्यता दिली असल्यामुळे सहकारी साखर कारखान्यांच्या पायाभूत सोयीचा विकास आणि परिरक्षण निधीला अंशदान हा राखीव निधी रद्द करण्याचा शासनाने निर्णय घेतला असून या प्रयोजनासाठी लागणारा आवश्यक तो निधी यापुढे अर्थसंकल्पीय तरतुदीतून उपलब्ध करून देण्यात येतो. सन २०२२-२३ मध्ये व्हाईट बुक द्वारे रु.१ हजाराची तरतुद करण्यात आलेली आहे.

मागील पाच वर्षात साखर कारखान्यांना खालीलप्रमाणे अनुदान वितरीत करण्यात आलेले आहे.

(रु.लाखात)

आर्थिक वर्ष	अनुदान रुपये लाखात	कारखान्यांची संख्या
२०१७-१८	०.००	--
२०१८-१९	०.००	--
२०१९-२०	०.००	--
२०२०-२१	०.००	--
२०२१-२२	०.००	--

सदर योजनेसाठी आर्थिक वर्ष २०२३-२४ करीता रुपये ०.०१ लाख इतक्या रकमेची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(४) वसंतदादा साखर संशोधन संस्था, मांजरी बु. तालुका हवेली, जिल्हा पुणे या संस्थेस संशोधन सहाय्यक अनुदानाबाबत (२४२५१०४५) :-

ऊस खरेदी कराच्या वाढीव महसुलातून राज्यातील साखर उद्योगाच्या मूलभूत सुविधांसाठी साखर संशोधन (महाराष्ट्रातील विकास) या निधीची स्थापना शा.नि. क्रमांक ससाका -३१९०/३८९२७/सीआर-३७३/३-स दिनांक १३ डिसेंबर, १९९० अन्वये करण्यात आली आहे.

या निधीतून वसंतदादा साखर संशोधन संस्थेस साखर कारखान्यांच्या यंत्रसामुग्रीचे आधुनिकीकरण, उप उत्पादनाचा वापर, उसाच्या एकरी उत्पादन क्षमतेमध्ये वाढ, साखरेच्या उताऱ्यात सुधारणा व्हावी यासाठी संशोधन करणे, साखर कारखान्यांच्या कर्मचारी वर्गास प्रशिक्षण देणे इत्यादी बाबींसाठी अनुदान देण्यात येते.

शासनाने शा.नि.क्रमांक ससाका १००८/प्र.क्र.५८/२५-स, दि. १२/३/२००८ अन्वये साखर संशोधन (महाराष्ट्रातील विकास निधीला अंशदान) हा निधी रद्द करण्यात आला असून या प्रयोजनासाठी लागणारा आवश्यक तो निधी यापुढे अर्थसंकल्पीय तरतुदीतून उपलब्ध करून देण्याचा निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय दि. १७ जून, २००९ अन्वये संस्थेस आर्थिक वर्ष २००९-१० पासून दरवर्षी संशोधन सहाय्याची तरतूद किमान रुपये ५०० लाख तसेच गाळप ५०० लाख मे. टनापेक्षा जास्त झाल्यास या तरतूदीत त्यावरील गाळपावर प्रतिटन रुपये १/- वाढ करण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे. तसेच शासन निर्णय दिनांक १८ ऑगस्ट, २००९ अन्वये संस्थेस उपलब्ध करून घ्यावयाच्या अनुदानाच्या वापरासाठी नियमावली निश्चित करण्यात आली आहे.

उपरोक्त योजने अंतर्गत या संस्थेस १९९०-९१ ते २०२०-२१ या कालावधीत एकूण रक्कम रु. १३३.३३ कोटी अनुदान शासनाकडून वितरीत वितरीत करण्यात आलेले आलेले आहे.

मागील पाच वर्षात वसंतदादा साखर संशोधन संस्था पुणे या संस्थेला खालीलप्रमाणे अनुदान वितरीत करण्यात आलेले आहे -

(रु.लाखात)

अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	अनुदान रुपये लाखात
१	२०१७-१८	४५०.००
२	२०१८-१९	५००.००
३	२०१९-२०	९५२.००
४	२०२०-२१	१०४७.९७
५	२०२१-२२	१०००.००

(५) साखर निर्यात (कच्ची साखर) (कार्यक्रम) (२४२५१३६८) -

महाराष्ट्र शासनाने राज्यातील सहकारी व खाजगी साखर कारखान्यांनी उत्पादीत केलेल्या हंगाम २०१४-१५ मध्ये निर्यात केलेल्या कच्च्या साखरेस प्रती मे.टन रुपये १०००/- प्रोत्साहन रक्कम मंजूर करण्याबाबतचा शासन निर्णय दिनांक २३ जून २०१५ अन्वये पारित करण्यात आला. गाळप हंगाम २०१४-१५ मध्ये एकूण ९ सहकारी साखर कारखान्यांनी १५७३३६.४५ मे.टन कच्ची साखर निर्यात केलेली असून रु.१०००/- प्र.मे.टन प्रमाणे रक्कम रु.१५,७३,३६,४५०/- चे पात्र प्रस्ताव या कार्यालयास प्राप्त झाले होते. सदर प्रस्तावास साखर आयुक्त कार्यालयाचे स्तरावर मान्यता देण्यात आली. तसेच ३ खाजगी साखर कारखान्यांनी हंगाम २०१४-१५ मध्ये २०८३४.१ मे.टन कच्ची साखर निर्यात केलेली असून रु.१०००/- प्र.मे.टन प्रमाणे रक्कम रु.२,०८,३४,१००/- चे प्रस्ताव या कार्यालयास प्राप्त आहेत. सहकारी व खाजगी साखर कारखान्यांची एकूण रक्कम रु. १७,८१,७०,५५०/- चे प्रस्ताव या कार्यालयाकडे प्राप्त आहेत. त्यापैकी ९ सहकारी साखर कारखान्यांच्या रुपये १५,७३,३६,४५०/- रकमेच्या प्रस्तावाची या कार्यालयाने शिफारस केली होती. त्यास शासनाने खालील नमुद शासन निर्णयाद्वारे मंजुरी दिलेली आहे.

कारखा-	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	शा.नि.दि.	विविधशा.नि.
न्यांची	२०/७/१७	१७/२/१८	२१/३/१८	३१/३/१८	३१/३/१९	अन्वये खर्च
संख्या						केलेली रक्कम
						रुपये
९ससाका ७	कोटी	१	कोटी	५.१८९४	५४.५२	१.९९९०
				कोटी	लाख	कोटी
						१५.७३३६

सहकारी साखर कारखान्यांसाठी कोणतीही रक्कम वितरीत करण्याचे शिल्लक राहिलेले नाही. खाजगी तीन साखर कारखान्यांनी हंगाम २०१४-१५ मध्ये २०८३४.१ मे.टन कच्ची साखर निर्यात केलेली असून रुपये १०००/- प्र.मे.टन प्रमाणे रक्कम रुपये २०८,३४,१००/- रकमेचे प्रस्ताव या कार्यालयाकडे प्राप्त आहेत. खाजगी साखर कारखान्यांना अनुदान देण्याबाबत मा.उच्च न्यायालय,मुंबई आणि मा.उच्च न्यायालय,औरंगाबाद खंडपीठाने दिलेले निर्णय परस्पर विसंगत असल्यामुळे शासनाने मा.सर्वोच्च न्यायालयात SLP(C)31077-31078/2018 दाखल केलेले असून सदर प्रकरण न्यायप्रविष्ट आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करीता रु. ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(६) सहकारी साखर कारखान्यांना भागभांडवली अंशदान

(४४२५०३०२) :- केंद्र शासनाने ऑगस्ट १९९८ मध्ये साखर धोरण शिथिल केल्यानंतर या नवीन धोरणानुसार राज्यामध्ये नवीन सहकारी साखर कारखान्यांची नोंदणी करण्यासंदर्भात तत्कालीन मंत्री (सहकार) यांच्या अध्यक्षतेखाली साखर उद्योगातील तज्ज्ञ व्यक्तींची एक समिती गठीत करण्यात आली होती. सदर समितीच्या शिफारशीनुसार प्रतिदिन १२५० मे. टन गाळप क्षमतेच्या कारखान्यांची उभारणी करण्याचे धोरण ठरविण्यात आले. नवीन नोंदणी झालेल्या प्रति दिन १२५० मे. टन गाळप क्षमतेच्या यंत्रसामुग्रीची किंमत राज्य सल्लागार समितीने रु.१४२९.०० लाख एवढी निश्चित केली होती. त्या अनुषंगाने दि.०४/०८/२००० च्या शासन निर्णयान्वये प्रतिदिन १२५० मे. टन गाळप क्षमतेच्या सहकारी साखर कारखान्यांची प्रमाणित किंमत २८००.०० लाख निश्चित करण्यात आली होती. तथापि सिंसेट, स्टील व तदनुषंगीक बाबींच्या दरामध्ये गेल्या १० वर्षात झालेली वाढ विचारात घेऊन दि.०६/८/२०१० रोजी झालेल्या मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत १२५० टी. सी. डी. क्षमतेच्या साखर कारखान्यांची प्रमाणित किंमत रु. ४५००.०० लाख एवढी निश्चित करण्यात आली. त्या अनुषंगाने दि. २७ ऑक्टोबर, २०१० रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. उभारणी खालील १२५० टी.सी.डी. क्षमतेच्या ७ सहकारी साखर कारखान्यांना प्रमाणित किंमत रु. २८.०० कोटी विचारात घेऊन देय असलेल्या शासकीय भागभांडवल या पूर्वी वितरित करण्यात आले आहे. सदर कारखान्यांना सुधारित प्रमाणित किंमत रु. ४५००.०० लाख विचारात घेऊन वाढीव शासकीय भांडवल मंजूर करण्याबाबत दि. ३१.०५.२०१४ रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला. सन २०१४-१५ या आर्थिक वर्षात या शासन निर्णयानुसार ६०% च्या मर्यादित पुढील पाच सहकारी साखर कारखान्यांना एकूण रु. १६९९.४० लाख शासकीय भागभांडवल वितरित करण्यात आले आहे. तसेच दि.३१.३.२०१५ च्या शासन निर्णयान्वये ६ सहकारी साखर कारखान्यांना एकूण रु.६९९.८१ लाख इतकी रक्कम वितरीत करण्यात आली आहे. दिनांक २३.०३.२०१६ च्या शासन निर्णयाद्वारे ५ सहकारी साखर कारखान्यांना एकूण रु.५४४.७९ लाख इतकी रक्कम वितरीत करण्यात आली आहे. शासन निर्णय दिनांक ३१.०३.२०१८ चे शासन निर्णयान्वये उभारणीखालील शरद सहकारी साखर कारखाना म.पैठण,जि.औरंगाबाद यांना रक्कम रुपये १६०.०० लाख मंजूर करण्यात आली व त्याप्रमाणे ती वितरीत करण्यात आली. सहकारी साखर कारखान्यांना भागभांडवली अंशदान (४४२५०३०२) या लेखाशिर्षाखाली आर्थिक वर्ष सन २०२२-२३ करीता रु.१०००/- इतकी तरतूद अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करीता रु. ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(७) सहकारी साखर कारखान्यांना सहवीज निर्मितीसाठी भागभांडवल

अंशदान (४४२५२१७२) :- महाराष्ट्र शासनाने राज्यातील सहकारी साखर कारखान्यांना सहवीज निर्मिती प्रकल्प उभारण्यासाठी आर्थिक मदत करण्याचे धोरण शासनाने दि. २० फेब्रुवारी, २००८ रोजी जाहीर केले आहे. त्यानुसार सहकारी साखर कारखान्यांना १०% भाग भांडवल प्रथम उभे करावे लागणार असून त्यापैकी शासनाकडून जास्तीत जास्त ५% पर्यंत भागभांडवल ग्रीनसेसमधून उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. कारखान्यांनी बँका किंवा वित्तीय संस्थांकडून ६०% रक्कम कर्ज स्वरूपात उभारवायाची आहे. उर्वरित ३०% रक्कम साखर विकास निधीतील भागभांडवल म्हणून कारखान्यांनी उपलब्ध करून घ्यावयाची आहे. साखर विकास निधीतील रक्कम ही ३०% पेक्षा कमी पडल्यास ग्रीनसेस फंडामधून शासनाचे ५% भागभांडवलसह एकूण १०% कमाल.

योजनेच्या बिनव्याजी कर्जाची वसूली ही लाभ दिल्यानंतर ३ वर्षे किंवा साखर कारखान्याचा प्रथम गाळप हंगाम यापैकी जी उशिरा असेल तेव्हा सुरू होवून ती ३:३:४ या प्रमाणात ३ वर्षात करण्याची तरतूद आहे. (६.७३ लाख)

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ६७२.०० लाख इतकी मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

साखर आयुक्तालय, पुणे येथे जागतिक दर्जाचे साखर संग्रहालय उभारणी (४४३५ ००६६)

भारतातील साखर उद्योग हा कृषि आधारित उद्योगामध्ये दुसऱ्या क्रमांकावर असून जागतिक साखर उत्पादनामध्ये देखील भारत ब्राझीलनंतर सर्वात जास्त उत्पादन घेणारा देश आहे. महाराष्ट्राच्या जडणघडणीमध्ये साखर उद्योगाचे महत्वपूर्ण योगदान झालेले आहे. महाराष्ट्र तसेच देशातील साखर उत्पादन तसेच साखरेशी निगडीत इतर उत्पादने यांचे जागतीक स्तरावर माहिती प्रसारीत होण्याच्या अनुषंगाने साखर आयुक्तालय पुणे येथे जागतिक दर्जाचे साखर संग्रहालय (Museum) उभारणी करण्याचे अनुषंगाने शासनाने सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग शासन निर्णय क्रमांक ससाका २०२१/प्र.क्र.१०३/२५-स, दिनांक १२.१०.२०२१ अन्वये निर्णय घेतला आहे.

या प्रकल्पाची अंदाजे किंमत रु. ४०.०० कोटी आहे. आणि पुढील ३ वर्षात निधी उपलब्ध करून दिला जाईल या नवीन योजनेसाठी नवीन लेखाशिर्ष (CRC) चा प्रस्ताव नियोजन विभाग आणि वित्त विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर केला आहे. या नवीन योजनेसाठी २०२२-२३ या आर्थिक वर्षासाठी रु. १५.०० कोटी अर्थसंकल्पीत तरतूद मंजूर करण्यात आलेली आहे.

सदर शासन निर्णयान्वये साखर संग्रहालय (Museum) उभारणी करण्यासाठी एवढ्या रकमेस प्रशासकीय मान्यता मिळाली आहे.

साखर संग्रहालयामध्ये समाविष्ट बाबी -

१. साखर संग्रहालयाद्वारे जागतीक स्तरावरील तसेच देशांतर्गत व राज्यातील साखरेसंबंधी आवश्यक माहिती उपलब्ध करून देणे.
२. गुळ / साखर निर्मातीचे प्रात्याक्षीकांसह अद्ययावत मशिनरी (demo)
३. गुन्हाळ / साखर कारखान्यांची सुक्ष्म प्रतिकृती.
४. साखर उद्योगाबाबत अकांत्मक (Digital) प्रदर्शनी
५. साखर उद्योगामध्ये उत्पादीत होणाऱ्या सर्व वस्तुंचे विक्री केंद्र.

या साखर संग्रहालय उभारणीमुळे साखर उद्योगाची संपुर्ण माहिती लोकांपर्यंत पाहोचेल यामुळे शासन आणि तळागाळातील शेतकरी यांची प्रतीमा उंचावली जाईल. त्यांनी केलेल्या कष्टाची पोहोच पावती जागतीक स्तरावर दाखविणे शक्य होणार आहे. साखर उद्योगाची संपुर्ण जडणघडण एकाच दृष्टीक्षेपात साध्य होईल. साखर आयुक्तालय पुणे येथे जागतीक दर्जाचे साखर संग्रहालय (Museum) तयार झाल्याने महाराष्ट्र शासनाची मान जागतिक स्तरावर उंचावली जाईल.

या साखर संग्रहालय (Museum) पाहणीमुळे जनमानस किंबहुना युवक वर्ग साखर उद्योग व पुरक उत्पादने यांच्याकडे व्यवसायीक दृष्टीकोनातून पाहून नोकरीकडून वळून व्यवसायीक होईल. जेणे करून महाराष्ट्रातील तसेच देशातील बेरोजगारी दूर होण्यास मदतच होईल. त्यामुळे शासन स्तरावर सर्व जनहिताचा दृष्टीने विचार करून साखर आयुक्तालय पुणे येथे जागतिक दर्जाचे साखर संग्रहालय (Museum) उभारणीचा अभुतपूर्व निर्णय घेतला आहे.

शासनाने दिनांक ११.८.२०२२ च्या पत्रान्वये सदरहू शासन निर्णयान्वये करावयाची कार्यवाही पुढील आदेश होईपर्यंत स्थगित करण्याबाबत या कार्यालयास कळविण्यात आले आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. १५००.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

९) ऊस खरेदी कराचे बिनव्याजी कर्जात रुपांतर करणे (६४२५०१४४)

राज्यातील नवीन सहकारी साखर कारखाने तसेच ज्या कारखान्यांनी त्यांच्या गाळप क्षमतेमध्ये विस्तारवाढ केली आहे अशा कारखान्यांच्या ऊस खरेदी कराचे बिनव्याजी कर्जात रुपांतर करण्याची योजना शासन निर्णय क्रमांक ससाका-१०८९/१०११/सीआर-१३८/८९/३-स, दिनांक २३ जानेवारी १९९० अन्वये कार्यान्वित करण्यात आली आहे. उक्त योजनेसाठी आर्थिक वर्ष २०२२-२३ करिता रुपये ५०० लाख इतकी अर्थसंकल्पीत तरतूद उपलब्ध असून कोणत्याही कारखान्याच्या ऊस खरेदी कराचे बिनव्याजी कर्जात रुपांतर झाले नाही. सन २०२२-२३ या वर्षाकरिता रु.५०० लाख व्हाईट बुकद्वारे तरतूद करण्यात आली आहे.

मागील पाच वर्षात साखर कारखान्यांना खालीलप्रमाणे अनुदान वितरीत करण्यात आले आहे.

(रु.लाखात)

अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	अनुदान रुपये लाखात
१	२०१७-१८	०.००
२	२०१८-१९	७००.००
३	२०१९-२०	०.००
४	२०२०-२१	०.००
५	२०२१-२२	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. १४५९.७७ लाख इतकी मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

१०) उभारणी खालील प्रतिदीनी १२५० मे.टन क्षमतेच्या कारखान्यांना रा.स.वि.नि.कडील उभारणी कर्ज राज्य शासनामार्फत वितरीत करणे (६४२५०६०९)

दिनांक १२.०६.२००८ रोजी झालेल्या मंत्रीमंडळाच्या बैठकीतील निर्णयानुसार उभारणी खालील प्रतिदीनी १२५० मे.टन गाळप क्षमतेच्या ७ सहकारी साखर कारखान्यांना कर्ज वितरण करण्यात आले या सहकारी साखर कारखान्यांच्या आकृतीबंधात बदल न करता शासकीय भागभांडवलाचे प्रमाण पूर्वीइतकेच रु.२८.०० कोटीच्या मर्यादेत प्रत्येकी रु.१६.८० कोटी प्रमाणे एकूण रु.११७.६० कोटी कर्जरूपाने रा.स.वि.नि.कडून घेऊन ते राज्य शासनामार्फत संबंधीत सहकारी साखर कारखान्यांना कर्ज म्हणून उपलब्ध करून देण्यास शासन निर्णय दिनांक ०५ जुलै २००८ अन्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे.

दिनांक ३१.०३.२०१५ अखेर वेगवेगळ्या शासन निर्णयान्वये खालील सहकारी साखर कारखान्यांना कर्ज रक्कम वितरीत करण्यात आली आहे.

- १) टोकाई स.सा.का.लि.हिंगोली - रु.२६१२.०० लाख
- २) छत्रपती स.सा.का.लि.बीड - रु.२६२९.०० लाख
- ३) भाऊसाहेब बिराजदार स.सा.का.लि.उस्मानाबाद - रु.२५५४.८०लाख
- ४) बाणगंगा स.सा.का.लि.उस्मानाबाद - रु.२५८०.०० लाख
- ५) शिवशक्ती स.सा.का.लि.उस्मानाबाद - रु.२०२५.०० लाख
- ६) शरद स.सा.का.लि.पैठण, जि.औरंगाबाद - रु.२०२५.००लाख
- ७) संत कुर्मादास स.सा.का.लि.सोलापूर - रु.२२६६.०० लाख

उभारणी खालील सहकारी साखर कारखान्यांना रा.स.वि.निगम कडून कर्ज घेऊन ते राज्य शासनामार्फत देण्याबाबत (६४२५०६०९) या लेखाशिर्षाखाली सन २०२२-२३ करीता रु.१०००/- इतकी अर्थसंकल्पीत तरतुद अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करीता रु.०.०१ लाख इतकी मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(११) सहकारी साखर कारखान्यांना खेळत्या भांडवलासाठी सिमांत रक्कम म्हणून कर्ज (रा.स.वि.म.) (योजना) (६४२५ ०६५४)

मागणी क्रमांक व्ही-५, ६४२५- सहकारासाठी कर्ज, (१०८) इतर सहकारी संस्थांना कर्जे, (०३) सहकारी साखर कारखाने, (०३) (११) सहकारी साखर कारखान्यांना खेळत्या भांडवलासाठी सिमांत रक्कम म्हणून कर्ज (रा.स.वि.नि.) ५५, कर्जे व आगाऊ रक्कम--(६४२५०६५४)

महत्वाच्या अटी :-

१. कारखान्यांच्या जमीनीच्या ७/१२ वर सदरील कर्जाचा बोजा नोंदविण्यात यावा.

२. कर्जाची परतफेड ५ समान वार्षिक हप्त्यात करावी.

३. रा.स.वि.नि. (NCDC) कडून आकारण्यात येणाऱ्या व्याजदराने कर्जाची वसूली करावी.

गत पाच वर्षात केलेले अर्थसहाय्य खालीलप्रमाणे--

अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	आर्थिक खर्च रुपये लाखात	भौतिक सभासद
१.	२०१८-२०१९	०.००	०.००
२.	२०१९-२०२०	०.००	०.००
३.	२०२०-२०२१	०.००	०.००
४.	२०२१-२०२२	०.००	०.००
५.	२०२२-२०२३	०.००	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करीता रु. ०.०१ लाख इतकी मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

दोन) वित्तीय आवश्यकता :

(ii) Financial Requirements :

तक्ता बारा

TABLE 12

कार्यक्रम क्रमांक ५ Programme No. 5

(रुपये हजारत) (Rs. in Thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३		सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४		Particulars			
	Actuals, 2021-2022	एकूण Total Committed Scheme	Budget Estimates 2022-2023	एकूण Total Committed Scheme	Revised Estimates 2022-2023	एकूण Total Committed Scheme	Budget Estimates 2023-2024	एकूण Total Committed Scheme				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
अ कार्याचे वर्गीकरण												
(अ) सहकारी साखर कारखाने...	..	354240	354240	..	712480	712480	..	1927880	1927880	..	789935	789935
एकूण--(अ)	..	354240	354240	..	712480	712480	..	1927880	1927880	..	789935	789935
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --												
(एक) सहकारी साखर कारखाने												
भागभांडवल अंशदान	..	7500	7500	..	98001	98001	..	78401	78401	..	40001	40001
कर्ज	..	..	..	..	50002	50002	..	2	2	..	49680	49680
अर्थसहाय्य	..	346740	346740	..	564477	564477	..	1789477	1789477	..	600254	600254
एकूण--(एक) स्थूल	..	354240	354240	..	712480	712480	..	1867880	1867880	..	689935	689935
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने												
प्रधान शिर्ष मागणी क्रमांक												
२४२५ व्ही-२	..	346740	346740	..	564477	564477	..	1789477	1789477	..	600254	600254
६४२५ व्ही-५	..	..	..	..	50002	50002	..	2	2	..	49680	49680
४४२५ व्ही-३	..	7500	7500	..	10001	10001	..	78401	78401	..	40001	40001
एकूण--(क) स्थूल	..	354240	354240	..	712480	712480	..	1867880	1867880	..	689935	689935
वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण--(क) निव्वळ	..	354240	354240	..	712480	712480	..	1867880	1867880	..	689935	689935

Commissioner of Sugar Maharashtra State Pune

Reconstruction of Sugar Commissionerate :-

In order have to quantitative and qualitative growth of sugar industry and to solve the problems faced by industry with respect to investment, rehabilitation of sick mills and to look after complimentary business and to have proper planning and monitoring of sugar industry Govt. has established independent Directorate of Sugar in 1971.

The Directorate of Sugar has been upgraded as "Sugar Commissionerate" in the year 1991.

Details of posts working under Sugar Commissionerate :-

As per sanctioned Staffing pattern of sugar commissionerate, there are total 103 post on the establishment. The posts are Commissioner of sugar - 01 post, Director of Sugar 02 post, Joint Director (Sugar) 04 post, Executive Engineer-01 post, Joint Registrar (Audit) - 01 Post, Statistician-01 post, Asstt Director (Sugar) -08 post, Asst. Director (Agri) -01 post, Account Officer -01 Post, Class C-67 and Class D -16 post.

Structure of Sugar Commissionerate :-

Under Sugar Commissionerate there are 8 regional offices working at Pune, Kolhapur, Solapur, Ahmednagr, Aurangabad, Nanded, Amaravti and Nagpur. Regional Joint Director (RJD) of Sugar is head of regional office. There are Regional Deputy Director to assist him. Apart from this, there is agricultural officer of Class B cadre working in the RJD office from agriculture department. There are Class-C and Class-D employees working in the office of RJD. Similarly 35 Post of Special Auditor, Class-A dealing with audit of the Sugar Factories working under Regional Joint Director (Sugar)

The dominance of sugar industry in the rural area has made revolution in the field of social, economical, educational and health. As on today there are 175 co-operative sugar factories. Maharashtra State contribute 36 % of the total sugar production of the country. The state was leading sugar producer state since 1974-75 among the various States of the India.

1) Scheme of Financial Assistance to marginal farmers scheduled cast and Neo Budhas category for purchase of shares of cooperative sugar factories (24250586) :-

Government of Maharashtra had sanctioned the scheme of financial assistance to marginal farmers from

scheduled caste & Neo-Buddhas category for becoming share holder member of cooperative sugar factories by Government Resolution No. BCC-1083/[84]/3-C, Bombay-32, dated 6th May, 1983. Under this scheme 50% financial assistance is given in the form of subsidy and 50% in the form of interest free loan. The farmers who has 2.5 acre irrigated land and 5 acre irrigated land under well is eligible for this scheme. This Govt. has raised the share amount to Rs. 5000/- vide G.R. dated 7.6.2004 with retrospective effect from 16.1.2001. It is recovered in the ratio of 3 : 3 : 4 in three annual installment. The 1st installment falls due after 3 years from the date of the disbursement of financial assistance or from the year when the factory goes into production whichever is later.

By the Government Resolution dated 13 April, 2017, the District Collector is controlling officer in respect of the fund for the Scheduled Caste Sub Plan of that District. The Dist. Collector has responsibility of administrative approval, and Reappropriation and it will be carried out with the help of Assistant Commissioner Social Welfare of that district.

Financial Assistance given in the last 5 years is as following :-

Years	Expenditure (in Lakh)	Beneficiaries
2017-18	0	0
2018-19	0	0
2019-20	0	0
2020-21	0	0
2021-22	0	0

2)(A) Scheme for Extending Soft Loan to Sugar Mills, 2015 :- (24250989)

The Central Government, with a view to facilitate payment of cane dues of the farmers for the sugar season 2014-15 notifies the scheme for extending soft loan to sugar mills vide with notification dated 23 June, 2015 and amendments dated 18.08.2015 and 05.10.2015 in the scheme. Sugar factories received the loan equivalent to the limit prescribed in the scheme. Under this scheme, all loans sanctioned and disbursed in prescribed period by lending banks, was covered under interest subvention facility. Central Government has giving interest subvention on the loan for the first year at a rate of 10% per annum. As per this scheme

State Government announced the interest subvention for next 4 year on the all loans sanctioned under the Central Government scheme with vide resolution dated 30th July, 2015 and succieve amendmant dated 1st August, 2015 and 28 September, 2015. Those sugar factories which are not covered under the Central Government soft loan scheme State Government announced the new soft loan scheme for 22 sugar mills with vide resolution dated 5 September, 2015 and for 6 sugar mills which were not covered under the Central and State government scheme with vide resolution dt.9.12.2015. Also State Government annouced new soft loan scheme for the sugar mills which are not covered under all the soft loan scheme of Central and State Government scheme.State Govt. will give the interest subvention to all its scheme for five year on the loan sanctioned to the mills. Total 176 Sugar mills are covered under the Central and State Govt.Scheme.amoung that 159 sugar mills have sanctioned the loan of a quantum of Rs.1784.19 cores.

Year	Budget Estimates (in Lakh)	Revised Estimates	Act.Exp
2017-18	3200.00	3200.00	3177.83
2018-19	4570.00	3656.00	3656.00
2019-20	6860.00	0.00	0.00
2020-21	9035.00	4517.50	3000.00
2021-22	4934.81	3701.11	2467.24
Total	28547.31	15074.61	12301.07

Under this scheme only eligible Co-operative Sugar Mills got interest sub-vention for the year 2017-18, 2018-19,2020-21 and 2021-22 under the major head 24250989 provision of Rs. 5144.75 lakh is made for the year 2022-23.

Proposed deedmand of Rs. 5502.52 lakh is made under the scheme for 2023-24.

(B) Sugarcane Transport Subsidy and Sugarcane crushing subsidy to Sugar Mills for crushing the surplus sugarcane produced in the crushing seasons 2021-22 (24250989)

Due to increase in sugarcane area and sugarcane production in the state during the crushing season 2021-22, surplus cane is available over the crushing capacity of the sugar mills especially in Marathwada, Sugarcane available is more than the crushing capacity of the Sugar Mill. It is necessary to distribute the surplus cane with

the area of operation of such factory to form other factories . In this background, in order to avoid financial loss to farmers and sugar mills, Sugarcane transport subsidy and sugarcane crushing subsidy for surplus sugarcane is approved by the government resolution no.-Sasaka-0422/P.No.112/25-S, dt.25.05.2022

1. From 01/05/2022 onwards and for sugarcane which complusorily distributed by Sugar Commissionerate Sugarcane transportation subsidy will be given @of Rs.5/- per tone per k.m. excluding 50 k.m.distance.

2. In order to crush the remaining sugarcane of the farmers a subsidy of Rs.200 per tone to the respective factories of sugarcane crushing subsidy after dt.01/05/2022 will be given.

Supelementary deemand of Rs.2000 lakhs of Sugarcane transport subsidy and Rs.10400 lakhs for sugarcane crushing subsidy, a total of 12400 lakhs has been proposed for the said scheme.

3) Financial Assistance for Infrastructure development to Sugar Factories for additional revenue collected from cane purchase tax (24251036)

Fund named “Cooperative Sugar Factory (Infrastructure facilities development and maintenance)” has been created from the year 1990 to 91 vide government resultion no.Sasaaka-3190/38927/CR-373/3-C,dt.13.12.1990. Out of the amount of Sugarcane purchase tax by the sugar factories and amount of Rs.4/- per M.T.of Sugar cane trust is given to the Sugar factories for construction and maintainences of road within the area of operation of the factory is as follows. -

No	Financial Year	Expenditure (Rs.in lakh)
1	2017-18	0
2	2018-19	0
3	2019-20	0
4	2020-21	0
5	2021-22	0

Proposed demand of Rs. 0.01 is made under the scheme for year 2023-24.

4) Financial Assistance for Sugar Research to Vasantdada Sugar Institute, Pune (24251045) :-

As per provisions of Govt. resolution dated 13 Dec, 1990 financial grant is given to the Vasantdada Sugar Institute, Pune out of the sugarcane purchase tax collected to the tune of Rs. 1/- M. T. of the cane crushed. A separate fund was created for this purpose. However by Govt. resolution dated 17 June, 2009 the fund has been abolished and now budget provision is made for this purpose. Accordingly, the Institute is to be given a minimum grant of Rs. 500 Lakhs per year and an additional grant of Rs. 1 per M. T. for extra sugarcane crushed beyond 500 lakh metric tonnes by the mills in the state.

The assistance is mainly given for carrying out research in the area of modernization of mill machineries, increase in the production and productivity of sugarcane and increasing recovery of sugar.

The yearwise financial Assistance given to VSI, Pune for last 5 years is as follows :

Financial Year	Expenditure (Rs. in Lakh)
2017-18	450.00
2018-19	500.00
2019-20	952.00
2020-21	1047.97
2021-22	1000.00

5) Sugar Export (Raw Sugar) (Scheme) (2425 1368) :-

Government of Maharashtra has issued the government resolution dt.23rd June 2015 regarding Sanction of subsidy amount of Rs.1000/- per M.T.for raw sugar exported by Cooperative and private sugar mills in the state during the season 2014-15.

During crushing season 2014-15, 9 Cooperative sugar factories has exported 157336.45 M.T.raw sugar @of Rs.1000 per M.T.as per above GR eligible proposals of Rs.15,73,36,450/- were approved by the office of Sugar Commissioner. 3 Private Sugar factories have also exported 20834.1 M.T of raw sugar in crushing season 2014-15 and submitted proposals of Rs.2,08,34,100/- amount. The proposals of

Cooperative and private sugar factories of amount of Rs.17,81,70,550/- have been received by the office of Sugar Commissioner. Out of that amount, proposals received from 9 Cooperative sugar factories of amount Rs.15,73,36,450/- have been recommended by the office of Sugar Commissioner and said proposals have been approved by the Govt.of Maharashtra by the following government resolution.

Sugar Fact.	G.R. Date	G.R. Date	G.R. Date	G.R. Date	G.R. Date	Total Amount disbursed
	20/7/17	17/2/18	21/3/18	31/3/18	30/3/19	
9SSK	7 Cr.	1 Cr.	5.1894 Cr.	54.52 Lakh	1.9990 Cr.	15.7336 Cr.

The entire amount has been disbursed to the Cooperative Sugar factories as per the above GR 3 Private Sugar factories have also exported 20834.1 M.T of raw sugar in crushing season 2014-15 and submitted proposals of Rs.2,08,34,100/- have been received by the office of Sugar Commissioner.

Hon'ble High Court Mumbai and Hon'ble High Court Aurangabad bench has given the judgement contradictory to each other in respect of given subsidy to the private Sugar factories. The State Government has filed SLP (C)31077-31078/2018 in the Hon'ble Supreme Court in this regard. The said SLP is pending for decision.

Proposed demand of Rs.0.01 lakh is made under this scheme for 2023-24.

6) Share capital contribution to Co-operative sugar factories (4425 0302)

After declaration of sugar policy by Central Government in August 1998 the committee of experts was formed for registration of new Co-operative Sugar Factories under the chairmanship of Minister (Cooperation). As per policy decided by the said experts committee, Cooperative sugar factories of 1250 TCD Capacity, were to be erected. The Plant & Machinery cost of newly registered 1250 TCD Capacity Sugar Factories was fixed of Rs.1429 Lacs by State Level Consult Committee. The normative cost of 1250 TCD plant was fixed at Rs. 2800 Lacs by Government Resolution dated 4.8.2000. However, due to increase in the rates of Cement, Steel & other necessary material in the last 10 years, government has fixed normative cost of 1250 TCD capacity at Rs. 4500 lakhs in the meeting held on 6.8.2010 and GR is issued on 27.10.2010.

The Government share Capital is given to seven (7) Co-operative Sugar Factories having 1250 TCD

Capacity considering normative cost of Rs.2800 lakhs which were under erection. The decision of sanction of additional share capital to be paid to these Sugar Factories by considering revised normative cost of Rs.4500 lakhs was issued by Government Resolution dated 31.5.2014. According, to this decision during the financial year 2014-15, the Government Share Capital of Rs.1699.40 lakhs was given to following 5 Sugar Factories within 60% Limit.

As per the Government decision dated 31.3.2015 the Government Share Capital of Rs. 699.81 lakhs was given to the following 6 Cooperative Sugar Factories.

As per the Govt. decision dt.23.3.2016 the Govt.share capital of Rs.544.79 lakhs was given to the following 5 Coop.sugar factories.

As per the Government Resolution dt.31.3.2018 an amount of share capital of Rs.16 lakhs has been disbursed to Sharad Coop.sugar factory Ltd Paithan Dist.Aurangabad.

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023--24.

7) Government Share Capital to the Co-generation project of Cooperative Sugar Factories (4425 2172)

Government of Maharashtra announce the polilcy to give financial assistance to the co-generation project of the Cooperative Sugar factories in the state vide GR dt.20.02.2008.

Cooperative Sugar factories will have to raise 10% share capital out of which 5% share capital will be given by the State Government through green cess. Sugar Factories will have to raise 60% of amount in the form of loan from the banks or other financial institute. Remaining 30% of amount will be made available to the Cooperative Sugar factories to sugar development fund SDF. If 30% amount from the SDF is not available, then short fall amount will be given by the State Government upto the 10% equity limit included 5% share capital from the State government from green cess.

Funds disbursed spent under this scheme for last five years are as follows -

Sr.NO	Year Rs.in lakhs	Provision	Exp. (Rs in lakhs)
1	2018-19	700.00	0.00
2	2019-20	900.00	0.00
3	2020-21	500.00	374.97
4	2021-22	100.00	75.00
5	2022-23	980.00	0.00

Proposed demand under this scheme for the Year 2023-24 is Rs.672.00 lakhs.

8) To set up a world class sugar museum at Pune (4435 0066)

India's sugar industry is the second largest agro based industry and is also the world's second largest producer of sugar after Brazil. The sugar industry has made a significant contribution to the Development of Maharashtra. In connection with the globl dissemination of information on sugar production in Maharashtra and the country as well as other sugar related products and as decided in the Cabinet meeting dated 22-9-2021 Govt.of Maharashtra has issued Government Resolution on date 12-10-2021 to set up a World Class Sugar Museum, at Pune. The approximately cost of the project is Rs. 40 Crore & the fund will be provided in next 3 years. A proposal of new account code (CRC) for this new scheme is submitted for the approval of Planning Department and Finance Department. A Budget allocation of Rs.15.00 Crore has been approved for Financial Year 2022-23 for this new scheme.

Particulars covered in Sugar Museum:-

1. To provide necessary information about sugar at the global level as well as domestic and in the state through the Sugar Museum.
2. Updated machinery (demo) with demonstration of jaggery / sugar production Micro replicas of cattle / sugar factories.
3. Digital Exhibition on Sugar Industry.
4. Sale centers for all produced in the sugar industry.

The Platform of this sugar museum will provide the complete information of the sugar industry to the people and will uplift the image of the government and the farmers at the grassroots level. It will be possible to

show the reach of their hard work on a global scale. The whole integration of the sugar industry will be achieved at a single glance. The establishment of a world class Sugar Museum at the Sugar Commissionerate, Pune will enhance the name of the Government of Maharashtra at the Global level.

The observation of the Sugar Museum will help the people especially the youth to look at the sugar industry and supplementary products from a business perspective and turn from jobs to business. Thus it will help to reduce unemployment in Maharashtra, an unprecedented decision has been taken to set up a world class Sugar Museum at the Sugar Commissionerate Pune by Govt. of Maharashtra in public interest.

The Government, vide letter dt.11.08.2022 has stopped the action as per the GR till further orders.

Proposed demand of Rs. 1500.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

9) Conversion of Purchase tax into interest free loan (64250144) :-

Government vide its resolution dt.23rd Jan.1990 has taken the decision of conversion of sugar cane purchase tax into interest free loan for the new Cooperative Sugar factories and Cooperative Mills which has taken expansion in their crushing capacity for the first five year. Under this scheme budgetary provision of Rs.5 cr. has been made available for the financial year 2022-23.

The amount of financial assistance given to the Sugar factories for the last five years is as follows -

Sr.No	Year	Expenditure (In Lakh)
1.	2017-2018	0.00
2.	2018-2019	700.00
3.	2019-2020	0.00
4.	2020-2021	0.00
5.	2021-2022	0.00

Proposed demand of Rs.1959.76 lakh is made under this scheme for financial year 2022-23

Proposed demand of Rs. 1459.77 lakh is made under the scheme for 2023.24.

10) Disbursement of Loans taken from NCDC through State Government for 1250 TCD capacity Sugar Factories under erection (64250609) :-

As per the Cabinet meeting held on 12th June 2008, decision is taken to give the government share capital of

Rs.16.18 cr. to 7 Cooperative sugar factories of 1250 TCD capacity, within the previous limit of normative cost of Rs.28 cr. An amount of Rs.117.60 cr. was taken from NCDC in form of loan and disbursement to the cooperative sugar factories which were under erection without any change in their funding structure.

According to various Govt. resolution the amount disbursed to the Coop sugar factories is as following :

1. Tokai SSK Ltd. Hingoli	Rs. 2612.00
2. Chhatrapati SSK Ltd. Beed	Rs. 2629.00
3. Bahusahab Birajdar SSK Ltd. Osmanabad	Rs. 2554.80
4. Banganga SSK Ltd. Osmanabad	Rs. 2580.00
5. Shivshakti SSK Ltd. Osmanabad	Rs. 2025.00
6. Sharad SSK Ltd. Aurangabad	Rs. 2025.00
7. Sant Kurmadas SSK Ltd. Solapur	Rs. 2266.00

11) Loan Assistance as margin money for working capital of Cooperative Sugar Mills (N.C.D.C. sponsored) (Scheme) (6425 0654)

Demand No. V-5] 6425-Loans for Cooperatives. (108) Loans to other cooperative Societies, (03) Cooperative Sugar Factories, (03) (11) Loan Assistance as margin money for working capital to cooperative Sugar Mills (N.C.D.C. sponsored) 55, Loans and Advances (Scheme)-- (64250654).

Importance conditions-

1. The charge of loan should be recorded on the 7/12 of sugar factory.

2. The repayment period of loan is of 5 years in equal annual instalment.

3. Recovery should be done as per the interest rate charged by NCDC.

Financial assistance given in last five years is as under:-

Sr. No.	Years	Expenditure (In Lakh)	Beneficiary
1.	2017-2018	3590	01
2.	2018-2019	..	..
3.	2019-2020	..	..
4.	2020-2021	..	..
5.	2021-2022	..	..
6.	2022-2023	..	--

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023.24.

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण,
महाराष्ट्र राज्य, पुणे
**State Co-operative Election Authority,
Maharashtra State, Pune**

विभाग-३--राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रस्ताविक :-

भारतीय राज्यघटनेतील १७ व्या दुरुस्तीनंतर राज्यघटनेतील कलम २४३ झेड के अन्वये व सुधारीत करण्यात आलेल्या महाराष्ट्र सहकारी संस्था, अधिनियम १९६० मधील कलम ७३ (सीबी) अन्वये महाराष्ट्र शासन सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग अधिसूचना क्र.४३ दिनांक ३० मार्च २०१३ च्या अधिसूचनेप्रमाणे राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण महाराष्ट्र राज्य, पुणे गठीत करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग चार-ब, दि. १२.०९.२०१४ रोजी प्रसिध्द झालेल्या राजपत्रामध्ये दि. १२.०९.२०१४ रोजीची महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ ची शासन अधिसूचना अधिसूचित होऊन त्या दिवसापासून हे निवडणूक नियम अंमलात आले आहेत.

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग चार ब, दिनांक ०६.०८.२०१८ रोजी प्रसिध्द झालेल्या राजपत्रामध्ये महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ मध्ये विविध अधिक्रमण करून महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) (प्रथम सुधारणा) नियम २०१७ लागू झाले.

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाची रचना व पदांचा तपशील

महाराष्ट्र शासन सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक: सर्ववि३१३/प्र.क्र७२/आस्था दिनांक ३१.१०.२०१३ अन्वये एकूण ४४ पदांस मान्यता दिलेली असून मंजूर पदसंख्येपैकी सुमारे ५०% अधिकारी व कर्मचारी वर्ग सहकार विभागातील मुख्यालय व वेगवेगळ्या विभागीय कार्यालयामधून नियमित प्रतिनियुक्तीने तसेच ५० टक्के अधिकारी व कर्मचारी वर्ग सेवानिवृत्त अधिकारी/कर्मचाऱ्यामधून कंत्राटी तत्वावर घेण्याची तरतूद शासनाने केलेली आहे.

१) आयुक्त :- दिनांक ०१.०८.२०१९ अन्वये आयुक्तांच्या पदस्थापनेचे शासनाकडून आदेश निर्गमित केले आहेत.त्यानुसार आयुक्त हे भारतीय प्रशासकीय सेवेतील सेवानिवृत्त अधिकारी असतील.शासन अधिसूचना दिनांक ७ सप्टेंबर २०२१ अन्वये आयुक्त,राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण हे पद भारतीय प्रशासन सेवेतील अपर मुख्य सचिव पदाच्या समदर्जाचे असेल असे अधिसूचित केले आहे. मा.आयुक्त यांच्या नेमणूकीस दि.६.८.२०२२ रोजी ३ वर्षांचा कालावधी पूर्ण झालेला असल्याने दि.५.८.२०२२ रोजीच्या सहकार,पणन व वस्त्रोद्योग विभागाच्या अधिसूचनेद्वारे आयुक्त,राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण यांची पुढील २ वर्षांसाठी किंवा वयाची पासष्ट वर्षे पूर्ण होतील यापैकी जे अगोदर घडेल तोपर्यंत पुनर्नियुक्ती केलेली आहे.

२) सचिव :- सहकार विभागातील अपर निबंधक, सहकारी संस्था दर्जाचे अधिकारी- १ पद

३) सह सहकारी निवडणूक आयुक्त:-२ पदे

४) उप सहकारी निवडणूक आयुक्त:-२ पदे

५) विधी अधिकारी/सल्लागार :-१ पदे

६) सहायक सहकारी निवडणूक आयुक्त:- ६ पदे

७) लेखाधिकारी:- १ पद

८) सांख्यिकी अधिकारी:-१ पद

९) उच्च श्रेणी लघुलेखक:- २ पदे

१०) सहायक प्रशासकीय अधिकारी:- १२ पदे

११) लिपीक-टंकलेखक:- १२ पदे

१२) शिपाई:- ३ पदे

सहकारी संस्थांचे निवडणूक वर्गीकरण :-

महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम २०१४ व महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) (प्रथम सुधारणा) नियम २०१७ मधील निवडणूक नियम ४ मधील तरतुदीनुसार सर्व सहकारी संस्थांच्या निवडणूकांच्या प्रयोजनार्थ अ, ब, क, ड असे वर्गीकरण करण्यात आलेले आहे. प्राधिकरणामार्फत या वर्गवारीतील ज्या सहकारी संस्थांची समितीची मुदत संपणार आहे, अशा संस्थांच्या निवडणूका विद्यमान संचालक मंडळाचा कार्यकाल संपण्यापूर्वी निवडणूका मुदतीत पार पाडण्यासाठी वेळोवेळी आदेश, परिपत्रके, मार्गदर्शक सूचना वेळेवेळी निर्गमित करण्यात आलेले आहेत.

अ - वर्गातील संस्था :-

- १) राज्यस्तरीय किंवा शिखर किंवा संघीय संस्था
- २) महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक
- ३) महाराष्ट्र राज्य सहकारी, कृषी आणि ग्रामीण बहुउद्देशीय विकास बँक
- ४) महाराष्ट्र राज्य सहकारी, गृहनिर्माण वित्तीय महामंडळ
- ५) महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ
- ६) महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ
- ७) सर्व सहकारी साखर कारखाने
- ८) सर्व जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँका
- ९) सर्व सहकारी सूत गिरण्या
- १०) सर्व सहकारी दूध महासंघ किंवा संघटना ज्यांचे दररोज सरासरी प्रतीदीनी १ लाख लिटर किंवा त्यापेक्षा जास्त मागील वार्षिक आर्थिक वर्षामध्ये झाले आहे.

ब - वर्गातील संस्था:-

- १) सर्व नागरी सहकारी बँक
- २) सर्व पगारदारांच्या सहकारी बँक
- ३) सर्व प्राथमिक कृषी सहकारी पतसंस्था आणि आदिवासी कृषी सहकारी पतसंस्था
- ४) सर्व सहकारी पतसंस्था ज्यांचे कार्यक्षेत्र एका जिल्ह्यापेक्षा जास्त आहे.
- ५) नोकरदार सहकारी पतसंस्था ज्यांचे मागील वर्षाचे ३१ मार्चपर्यंतचे भरणा झालेले भाग भांडवल रु.१ कोटी आणि जास्त आहे.
- ६) सर्व शासकीय अनुदान असलेल्या सहकारी प्रक्रीया संस्था (साखर कारखाने वगळून)
- ७) सर्व शासकीय अनुदान असलेल्या सहकारी औद्योगिक संस्था किंवा औद्योगिक वसाहती.

- ८) सर्व जिल्हा/तालुका सहकारी खरेदी विक्री संघ.
- ९) सर्व जिल्हा मध्यवर्ती, सहकारी ग्राहक संस्था.
- १०) सर्व सहकारी रुग्णालये आणि सहकारी शैक्षणिक संस्था
- ११) सर्व सहकारी दूध महासंघ / संघटना ज्यांचे मागील वित्तीय वर्षात झालेले सरासरी दूधाचे संकलन एक लाख लि.पेक्षा कमी नाही.
- १२) इतर कोणत्याही तालुका / जिल्हा सहकारी महासंघ किंवा संघ ज्यांचा अ वर्गातील संस्थांमध्ये समावेश नाही.

क - वर्गातील संस्था :-

- १) सर्व सहकारी पतसंस्था ज्यांचे कार्यक्षेत्र एका जिल्हापुरते आहे.
- २) नोकरदार सहकारी पतसंस्था ज्यांचे भरणा झालेले भागभांडवल रु.१०० लाखापेक्षा मागील ३१ मार्च रोजी कमी आहे.
- ३) २५१ पेक्षा जास्त सभासद असलेल्या सहकारी गृहनिर्माण संस्था.
- ४) प्राथमिक सहकारी ग्राहक भांडार
- ५) सर्व प्राथमिक सहकारी दूध संस्था ज्यांचे दैनिक सरासरी दूध संकलन लगतच्या आर्थिक वर्षात १०० लि.पेक्षा जास्त आहे.
- ६) सर्व विभागीय आणि जिल्हा सहकारी मंडळे
- ७) सर्व प्रकारच्या प्राथमिक सहकारी पणन संस्था,
- ८) इतर कृषी सहकारी संस्था,
- ९) सहकारी उपसा जलसिंचन आणि पाणी वापरणाऱ्या संस्था ज्यांचे मागील वर्षी ३१ मार्च रोजी २०० सदस्य आहेत किंवा २०० पेक्षा जास्त सदस्य आहेत.

ड - वर्गातील संस्था :-

१. सर्व सहकारी उपसा जलसिंचन व पाणी वापर संस्था ज्यांचे २०० पेक्षा कमी सभासद आहेत.
२. मजुर / जंगल कामगार सहकारी संस्था
३. सर्व अनुदान अप्राप्त सहकारी औद्योगिक संस्था.
४. सर्व अनुदान अप्राप्त सहकारी प्रक्रिया संस्था (साखर कारखाने वगळून)
५. सर्व प्रकारच्या प्राथमिक विणकर (हातमाग आणि यंत्रमाग) सहकारी संस्था
६. सर्व प्राथमिक दुग्ध संस्था ज्यांचे मागील वर्षात दैनिक सरासरी दुग्ध संकलन १०० लिटर पेक्षा कमी आहे.
७. सर्व प्राथमिक कुक्कुट, मत्स्य, सुकरालय आणि पशुधन सहकारी संस्था.
८. स्वयंव्यवसाय सहकारी संस्था, बेरोजगार तरुणांच्या सहकारी संस्था आणि ज्या संस्थांची नोंद सर्वसामान्य संस्था या वर्गीकरणात झालेली आहे अशा संस्था

प्राधिकरणाची भूमिका व धोरण

१. निवडणुका या पारदर्शक, मोकळ्या व भयमुक्त वातावरणात आणि निःपक्षपातीपणे घेणे.

२. अचुक, निर्दोष आणि व्यापक प्रसिध्दीसह मतदारयादी तयार करणे.
३. मतदानाची टक्केवारी वाढविण्याचा प्रयत्न करणे.
४. नवीन तंत्रज्ञान व विशेष ज्ञान यांचा वापर करून निवडणुका घेणे.
५. विद्यमान सहकारी संस्थेच्या संचालक मंडळाची मुदत संपणेपूर्वी निवडणुक प्रक्रिया पूर्ण करणे.

प्राधिकरणाने निवडणुक कार्यक्रम सुत्रबद्ध होण्यासाठी केलेली कार्यवाही व कामकाज -

१. मतदार यादी तयार करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या असून अहता दिनांक निश्चित केले आहेत.
२. निवडणुक निधी, परिश्रमिक व भत्ते ठरवून दिले आहेत.
३. निवडणुक प्रयोजनार्थ आचारसंहिता ठरविलेली आहे.
४. मतदार ओळख पटविणेबाबत आदेश निर्गमित केलेले आहेत.
५. निवडणुक घेण्यासाठी निवडणुक चिन्हे निर्धारित करण्यात आले आहेत.
६. निवडणुक खर्चाच्या (उमेदवारांसाठी व निवडणुक यंत्रणेसाठी) मर्यादा निश्चित करण्यात आलेल्या आहेत.
७. क्षेत्रीय स्तरावरील निवडणुकीच्या कामात सुसूत्रता आणणेसाठी जिल्हा निवडणुक अधिकारी व तालुका सहकारी निवडणुक अधिकारी यांची नियुक्ती केली आहे.

८. प्राधिकरणाने दिनांक १९.५.२०२२ रोजी स्वतःचे अधिकृत संकेतस्थळ कार्यान्वित केलेले आहे. (<http://scea.maharashtra.gov.in>)

कृषि उत्पन्न बाजार समिती

१) महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ चे कलम १४ अ(१) (अ) मधील तरतुदी अन्वये राज्य सहकारी निवडणुक प्राधिकरणास उक्त कायद्याच्या कलम १३ अन्वये गठित करावयाच्या बाजार समित्यांच्या निवडणुकीसाठी तयार करावयाच्या मतदार याद्यांचे अधीक्षण, निदेशन व नियंत्रण करण्याचे अधिकार विहित करण्यात आले आहेत.

२) शासनाने दिनांक १४.३.२०२० रोजी प्रसिध्द केलेल्या महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) (दुसरी सुधारणा) अधिनियम २०२० अन्वये महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ चे कलम १३(१)(क)(एक) व कलम १३(१ब)(क)(एक) व (दोन) मध्ये सुधारणा केलेली असून सुधारीत तरतुदीनुसार बाजार क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या कृषि पतसंस्था व बहुउद्देशीय सहकारी संस्थांच्या व्यवस्थापक समिती सदस्यांना व ग्रामपंचायत सदस्यांना मतदानाचे अधिकार प्रदान केलेले आहेत.

३) महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन)(दुसरी सुधारणा) अधिनियम २०२० अन्वये झालेल्या सुधारणेच्या अनुषंगाने राज्य सहकारी निवडणुक प्राधिकरणास प्राप्त अधिकारानुसार प्राधिकरणाने दिनांक २९.४.२०२१ रोजीचे आदेशान्वये जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था यांना त्यांचे जिल्हयातील कार्यक्षेत्रात मुख्यालय असलेल्या सर्व कृषि उत्पन्न बाजार समित्यांच्या निवडणुकीच्या प्रयोजनार्थ त्या जिल्हयांचे जिल्हा निवडणुक अधिकारी (कृ.उ.बा.स) म्हणून घोषित केलेले आहे.

४) सहकार,पणन व वस्त्रोद्योग विभागाकडील अधिसूचना दिनांक १८.१२.२०१७ अनुसार राज्यातील सर्व बाजार समित्यांच्या निवडणुक प्रक्रिया राबविण्यासाठी महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न बाजार समिती (समितीची निवडणुक)

नियम २०१७ हे नियम दिनांक १६.१२.२०१७ पासून लागू करण्यात आलेले आहेत.

दिनांक ३१.१२.२०२२ अखेर निवडणुकीस पात्र असलेल्या व निवडणूक पूर्ण झालेल्या कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांची निवडणूक स्थिती :-

अ.क्र.	वर्ष	एकूण कृउबास	पात्र	पुर्ण	चालू	शिल्लक
१)	२०१९	३०७	४७	९	०	३८
२)	२०२०	३०७	१२८	१	०	१२७
३)	२०२१	३०७	८८	०	०	८८
४)	२०२२	३०७	२८	०	०	२८
एकूण		३०७	२९१	१०	०	२८१

दिनांक ३१.०३.२०२२ अखेर निवडणुकीस पात्र व पूर्ण असलेल्या सहकारी संस्थांची स्थिती:-

वर्ष	पात्र	पूर्ण	चालू	अ./रद्द	शिल्लक	
३१.०३.२०१३	१८०८०	१६६६२	६	११८८	२२४	
३१.०३.२०१४	२१४३६	२०१०५	१	१२२३	१०७	
३१.०३.२०१५	२३४१६	२१४११	६९	११२७	८०९	
३१.०३.२०१६	२४८४६	२२३६१	१६८	१११५	१२०२	
३१.०३.२०१७	२९४९८	२२५६२	३४१	३४४९	३४४६	
३१.०३.२०१८	१६८९६	८८६५	४१८	१८५९	५७५४	
३१.०३.२०१९	१२५२६	९३२४	१७८९	९८	१३१५	
३१.०३.२०२०	३१४३४	१८७१८	१७४८	४०	१०९२८	
३१.३.२०२१	१९७५५	८९२	३६१२	०	१५२५१	
३१.३.२०२२	१३०८१	--	--	--	१३०८१	
एकूण		२१०९६८	१४०९००	८१५२	९७९९	५२११७

State Co-operative Election Authority Maharashtra State, Pune

Introduction:-

The 97th Amendment to the Constitution of India, as per Article 243-ZK & as per Maharashtra Co-operative Societies Act, 1960, under section 73CB the Government of Maharashtra & Co-operation, Marketing & Textile Department, by its Notification No. 43 dated 30th March, 2013 constituted "STATE CO-OPERATIVE ELECTION AUTHORITY MAHARASHTRA STATE, PUNE".

Maharashtra Co-operative Societies (Election to Committee) Rules, 2014 were notified *vide* gazetted Government Notification Part-4-B published on dt. 12.09.2014 and came into force on the said date.

Maharashtra Cooperative Societies (Election to committee) (First amendment) Rules 2017 were published in the Gazette *vide* notification part 4-B on 06/08/2018 & came in to force accordingly.

Structure of State Co-operative Election Authority:

As per Government Resolution savavi 3113/pra.kra.72/est.dt.31.10.2013, total 44 posts were sanctioned in which it is provided that 50% of the sanctioned posts shall be filled in by way of deputation from the department of Co-operation and remaining 50% shall be filled on contract basis from retired government personnel.

1. Commissioner : The Commissioner, SCEA was appointed by the State Government *vide* order dated 01.08.2019. The Commissioner shall be retired officer from Indian Administrative Service. As per notification of 7th September 2021, the post of the Commissioner of the Maharashtra State Cooperative Election authority shall be equivalent to the grade of an additional chief secretary of the Indian administrative service in the state. The tenure of 3 years for the post of Commissioner is completed on 6th August 2022. Now therefore by the notification dt.5th August 2022 the re-appointment of commissioner is done for a further period of 2 years with effect from 7th August 2022 or till he attains the age of 65 years, whichever is easier.

2. Secretary (1 Post) : The officer from co-operation department on deputation not below the rank of Additional Registrar Co-operative Societies.

3. Joint Co-operative Election Commissioner : 2 Posts

4. Deputy Co-operative Election Commissioner : 2 Posts

5. Legal adviser : 1 Post

6. Assistant Co-operative Election Commissioner : 6 posts

7. Account officer : 1 post

8. Statistical officer : 1 post

9. Higher Grade stenographer : 2 posts

10. Assistant Administrative officer : 12 posts

11. Clerk typist : 12 posts

12. Peon : 3 posts.

Co-Operative Societies classification for Election:

As provided under Rule 4 of Maharashtra Co-operative Societies (Election to Committee) Rules, 2014, all Co-operative societies are Classified as A, B, C and D for the election purpose. To conduct the elections of societies whose tenure of the committee is expired, the SCEA has issued various orders, circulars and guidelines.

Co-operative Societies Classification for Election purpose

A Type Societies:-

1. State level apex or Federal Co-operative societies.
2. State Co-operative Bank.
3. Maharashtra State Co-operative Agricultural and Rural Multipurpose Development Bank.
4. Maharashtra State Co-operative Housing Finance Corporation
5. Maharashtra State Tribal Development Corporation
6. Maharashtra State Cotton growers Marketing federation.
7. All Cooperative Sugar Factories
8. All District Central Co-operative Banks
9. All Cooperative Spinning mills.
10. All Cooperative milk federation or unions having milk collections of lac or more than 1 lac ltr. average per day in the previous financial year.

B Type Societies:-

1. All Urban Co-operative Banks.
2. All salary earners Co-operative Banks
3. All PACS and Adivasis societies.
4. All Cooperative credit Societies (Area of operation more than a district)
5. Salary earners Cooperative Credit Societies (Paid up share capital more than Rs.1Crore as on 31st March of previous year)
6. All Government Aided Processing Co-operative Societies excluding Sugar factories.

7. All Government Aided Industrial Co-operative societies or Industrial estates.
8. All District & Taluka Cooperative Sale Purchase Federation.
9. All District Central Consumer Co-operative Societies.
10. All Co-operative Hospitals and Co-operative Educational Institute.
11. All Cooperative Milk federation/Union having average per day milk collections less than 1lac ltr.during the previous financial year.
12. Any other taluka/district Cooperative federation or Unions which are not included in type A societies

C Type Societies:-

1. All Co-operative Credit Societies who extend operation area is for a district.
2. Salary earners employee's Co-operative Credit Societies (Paid up Share Capital not more than 1 crore on March 31 of the previous financial year).
3. Co-operative Housing Societies (more than 250 members) on 31st March of previous year.
4. All Primary consumer co-op. Societies.
5. All Primary Co-operative dairy societies, whose daily average milk collections is more than 100 liters or 100 liters in the previous year.
6. All Divisional and Distirct Co-operative corporation/ Societies.
7. All Primary Co-opertive Marketing Societies.
8. Other Agricultural co-operative societies.
9. Lift irrigation and water use cooperative Societies with more than 200 members in the previous year, on March 31.

D Type Societies:-

1. Lift irrigation co-operative societies Less than 200 members.
2. Labour, forest Co-operative Societies.
3. All unaided Cooperative Industrial Societies.
4. All unaided co-operative processing Societies, excluding sugar factories.
5. All types of primary weavers (handlooms and power looms) co-operative Societies.
6. All primary dairy societies whose daily average milk collection is less than 100 litrs in the previous financial year.

7. All primary poultry, fisheries and livestock co-opertive societies.
8. Self-employed co-operative societies, unemployed youth co-operatives and those societies which are registered in the general category.

Policy and role of SCEA

1. To conduct the elctions of co-operative socities in transparent manner in free and fearless environment.
2. To prepare the clear and accurate voters lists with wide publicity as per Maharashtra Co-operative Society Act 1960 under section 73CB.
3. To take efforts for increase in the voting percentage.
4. To conduct elections of co-operative societies with introduction of advanced technology and knowledge.
5. To conduct elections of co-operative societies before the expiry of them of existing managing committee.

Majors taken by SCEA for effective conduction of election programme :

1. SCEA has issued guidelines for preparation of voters list and also declared cut off dates for preparation of list of voters.
2. SCEA has determined the norms for Election fund, remuneration and allowance of election machinery.
3. SCEA has declard the Code of counduct.
4. SCEA has issued orders for identification of voters.
5. SCEA has declared Election symbols for candidates.
6. Norms for election expenditure (for election machinery and candidates) are declared.
7. In order to streamline the field process of elections, SCEA has ordered appointments of District Co-operative Election Officers & Taluka Co-opertive Election Officers.
8. State Cooperative Election Authority date 19.05.2022 has activated its official website (<http://scea.maharashtra.gov.in>)

Agricultural Produce Market Committee

1. Under the Provision of Section 14A(1) (a) of the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Developent and regulation) Act 1963, the State Cooperative Election Authority is empowered to

super- indence, Direction and control list of voters to be prepared for the election of Market Committees Constituted under section 13 of the said act.

2.Under the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Development and Regulation) (Second amendment) at 2020. Promulgated by the government on 14.03.2020 section 13 (C) (one) and 13 (1b)(c) (one) and (two) of the government agricultural produce marketing (Development and Regulation) act, 1963 has been amended as per the amended provision voting rights have been provided to the members of the managing committee of Agricultural Credit Societies and multipurpose Cooperative Societies and members of Grampanchayat operating in the market area.

3.The power vested with the State Cooperative Election Authority, pursuant to the amendment made under the Maharashtra Agricultural Produce Marketing(Development and Regulation) (Second amendment) act, 2020, the authority vide order dt.29.4.2021. The District Deputy Registrar of Co-operative society has been declared as District Election officer (A.P.M.C) , of that district. For the purpose of enlection of all Agricultural Produce Marketing Committees headquarters in their district jurisdiction.

4. The Maharashtra Agricultural Produce Marketing Committee (Election of Committee) rules, 2017 have come into effect from 16.12.2017 to implement the election process of all marketing committees in the state as per notification dt.18.12.2017

issued by the department of Cooperative,Marketing and Textile.

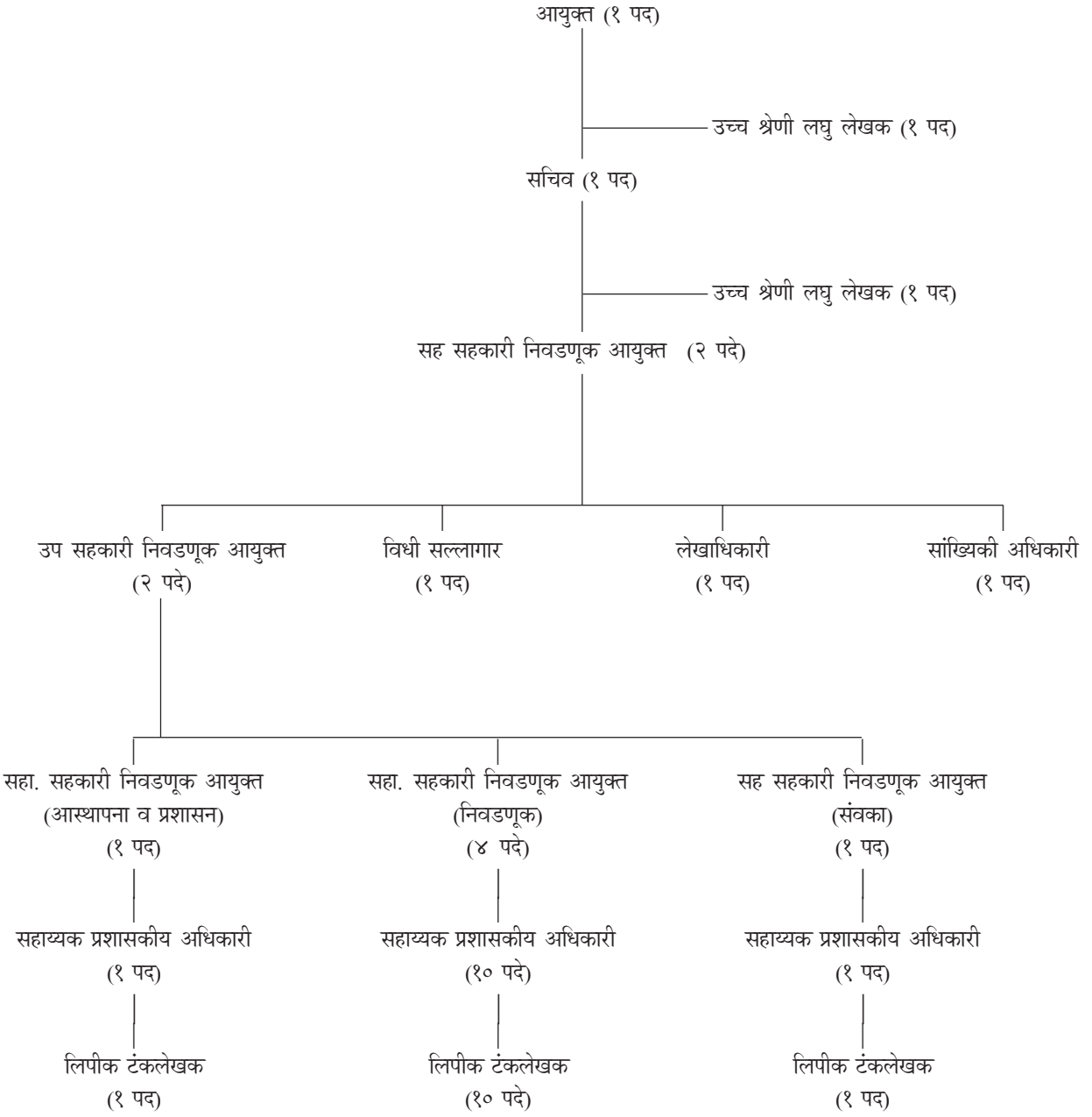
Status of elections of agricultural Produce Market Committee eligible for election and completed election as on 31.12.2022

S.No	Year	APMC	Qualified	complited	Progress	Balance
1.	2019	307	47	9	0	38
2.	2020	307	128	1	0	127
3.	2021	307	88	0	0	88
4.	2022	307	28	0	0	28
Total		307	291	10	0	281

Status of election of societies which were completed due on 31.03.2022

Year	Qualified	Completed	Progress	Liq/Can.	Balance
31.03.2013	18080	16662	6	1188	224
31.03.2014	21436	20105	1	1223	107
31.12.2015	23416	21411	69	1127	809
31.12.2016	24846	22361	168	1115	1202
31.12.2017	29498	22562	341	3149	3446
31.03.2018	16896	8865	418	1859	5754
31.03.2019	12526	9324	1789	98	1315
31.03.2020	13434	18718	1748	40	10928
31.03.2021	19755	892	3612	0	15251
31.3.2022	13081	--	--	--	13081
Total	210968	140900	8152	9799	52117

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण महाराष्ट्र राज्य, पुणे
पुणे मुख्यालय रचना

* शिपाई (३ पदे)

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

तक्ता एक TABLE I

(ii) Financial Requirements :

कार्यक्रम क्र. १३ Programme No. 13

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३		सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४					
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Committed Scheme	Committed Scheme	Total	Committed Scheme	Committed Scheme	Total	Committed Scheme	Committed Scheme	Total	Committed Scheme	Committed Scheme	Total
०१ वेतन	23094	..	23094	23147	..	23147	23147	..	23147	25462	..	25462
०३ अतिकालीक भत्ता	..	..	..	12	..	12	10	..	10	12	..	12
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	214	..	214	300	..	300	270	..	270	300	..	300
११ प्रवास खर्च	..	11	11	380	..	380	266	..	266	380	..	380
१३ कार्यालयीन खर्च	..	1312	1312	1007	..	1007	906	..	906	1057	..	1057
१६ प्रकाशने	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
१७ संगणक खर्च	..	1648	1648	442	..	442	309	..	309	464	..	464
२० इतर प्रशासकीय खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण	101	..	101	153	..	153	138	..	138	171	..	171
२६ जाहीरात व प्रसिद्धी	..	60	60	300	..	300	210	..	210	300	..	300
२८ व्यावसायिक सेवा	..	1576	1576	100	..	100	2336	..	2336	380	..	380
५० इतर खर्च	..	..	..	1	..	1	1	..	1	1	..	1
एकूण ...	31742	..	31742	28842	..	28842	33974	..	33974	33527	..	33527
												Total

(००)(०१) राज्य सहकारी निवडणुक प्राधिकरण (२०७००८८२)

(००)(०१) State Coop Election Authority (20700882)

पणन विभाग
Marketing Section

विभाग ४-कृषी, पणन संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या निर्णयाखालील विषय

प्रास्ताविक--

कृषी पणन संचालनालयाची स्थापना शासन निर्णय दिनांक ६ नोव्हेंबर, १९७१ अन्वये झाली. कृषी पणन संचालनालय हे पूर्वी सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली काम करित होते. शासन निर्णय दिनांक १२-१२-१९७९ अन्वये पणन संचालक यांना विभाग प्रमुख म्हणून घोषित करण्यात आले व पणन संचालक यांना आर्थिक व प्रशासकीय अधिकार देण्यात आले. सदर संचालनालयामार्फत पुढील कायदांतर्गत कामकाज केले जाते. (१) महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ व त्याखालील नियम १९६७ ची अंमलबजावणी (२) महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० व त्याखालील नियम १९६१ मधील तरतुदीनुसार सहकारी ग्राहक संस्था, सहकारी खरेदी विक्री संघ, सहकारी प्रक्रिया संस्था इत्यादीचे कामकाज (३) मुंबई वखार अधिनियम १९५९.

पणन संचालनालय महाराष्ट्र राज्य पुणे कार्यालयातील दैनंदिन कामकाजात पणन संचालक यांना मदत करण्यासाठी सहसंचालक, उपसंचालक, सहाय्यक संचालक व कर्मचारी इत्यादीची नियुक्ती केलेली आहे. विभागीय स्तरावर विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था, जिल्हा पातळीवरील जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था व तालुका पातळीवरील उपनिबंधक/ सहाय्यक निबंधक, सहकारी संस्था यांना खाते अंतर्गत काही अधिकार देऊन कामकाज केले जाते. पणन संचालनालय महाराष्ट्र राज्य पुणे या कार्यालयातील कर्मचारी वर्ग हा सहकार विभागातील आस्थापनेवरील आहे.

कृषी पणन संचालनालय खालील महत्वाचे विषयासंदर्भात काम पाहते :-

१. महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम, १९६३ व महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न खरेदी विक्री (विनियमन), नियम १९६७ चे अंमलबजावणी करणे.
२. कृषी उत्पन्न बाजार समितींच्या आवश्यकतेनुसार स्थापना करणे, उप बाजार आवारांची स्थापना करणे, कायद्या अंतर्गत विहित केलेल्या शेतमालाच्या नियमा संदर्भातील अधिसूचना जारी करणे.
३. बाजार समितीच्या मुख्य व उप बाजार आवारात सर्व सोयी, सुविधा निर्माण करण्याच्या दृष्टिने मार्गदर्शन व मदत करणे.
४. कृषिविषयक पाहणी व शिफारसीसाठी नियुक्त करण्यात आलेल्या रॉयल कमिशनच्या शिफारशीप्रमाणे या विभागाची कामाची सुरुवात १९३५ साली झाली या योजने अंतर्गत शेतमाला किंमतीत चढउताराची माहिती घेणे.
५. राज्यातील विपणनविषयक सेवांच्या कामकाजात सुसुत्रता आणण्यासाठी व कृषी मालाची विक्री व्यवस्था मजबूत करण्यासाठी विविध सुधारणांना चालना देणे या उद्देशाने शेतकऱ्यांकडील कृषी उत्पन्नाची थेट खरेदी करण्यासाठी विविध कंपन्या/संस्था यांना थेट पणनचे परवाने देणे, पणन व्यवस्थेत बदल करण्यासाठी खाजगी निर्धीची गुंतवणूक होण्याच्या दृष्टीकोनातून खाजगी बाजारांची स्थापना करणे, शेतकऱ्यांकडून थेट ग्राहकांना कृषी मालाची विक्री होण्यासाठी बाजार समितींच्या आवारात शेतकरी बाजाराची स्थापना करणे, एक किंवा अधिक बाजार आवारांमध्ये शेतमालाची थेट खरेदी करता यावी यासाठी एक परवाना (सिंगल लायसन) देणे, कराराच्या शेतोबाबत सर्व करारांची नोंदणी करणे.

(अ) पणन सर्वेक्षण व संशोधन योजना :-

तत्कालीन रॉयल कमिशन ऑफ अॅग्रीकल्चरच्या शिफारशीप्रमाणे शेतमाला किंमतीत चढउताराची माहिती घेणेची योजना १९३५ पासून कार्यान्वित आहे.

ही कर्मचारी योजना असून सदर योजनेची प्रमुख उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

(१) शेती व पशु उपज वस्तुची उत्पादन व विक्री यासंबंधी माहिती गोळा करून संकलन करणे व त्यावरून वस्तुनिहाय, राज्य निहाय सर्वेक्षण अहवाल १ ते १८ तक्त्यात तयार करणे.

(२) केंद्र व राज्य सरकार तसेच इतर अधिकारी यांचेकडून वेळोवेळी सूचित होणाऱ्या निरनिराळ्या विषयासंबंधी सर्वेक्षण अहवाल तयार करणे व वेळोवेळी लागणारी माहिती पुरविणे.

(३) खरीप रब्बी पिकांचे धोरण ठरविण्याबाबत शेतमालाची भाव विषयक माहिती तसेच शेतमालाची आवश्यक ती माहिती बाजार भाव समिती कक्ष कृषी विभाग मंत्रालय, मुंबई यांना पाठविली जाते.

(४) केंद्र शासनाने जाहीर केलेल्या निवडक शेतमालाच्या आधारभूत किंमती सर्व कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांना व संबंधितांना वेळोवेळी कळविल्या जातात.

ब) एकसूत्री बाजार वृत्तसंस्था योजना :-

मध्यवर्ती सरकारने सन १९५४ साली भारतातील अन्न धान्याच्या किंमतीविषयक अभ्यास करण्याकरिता "शेतीमाला किंमत चौकशी समिती" नेमली होती. या समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार मध्यवर्ती सरकारने शेतीमालाविषयी माहिती मिळविण्याकरिता नियंत्रित बाजारपेठा हे प्रमुख माध्यम असल्यामुळे त्यांचेमार्फत माहिती सरकारला त्वरित उपलब्ध होण्याकरिता सर्व राज्यातून एकसूत्रित बाजार वृत्तसंस्था योजना खालील प्रयोजनासाठी खाली दर्शविल्याप्रमाणे सुरु केली.

(१) आपल्या शेतमालाला चांगला भाव कोठे मिळू शकेल किंवा शेतमालाचे इतर बाजार पेठात काय भाव असतात याविषयी शेतकऱ्यांना परिपूर्ण ज्ञान असावे या दृष्टीने नियंत्रित बाजारपेठातील शेतमालाचे दैनिक घाऊक बाजार भाव प्रसारित केले जातात.

(२) महाराष्ट्रातील ५६ कृषी उत्पन्न बाजार समितीचे ३५ निवडक शेतमालाचे घाऊक दैनंदिन बाजारभाव भारत सरकारला सादर केले जातात.

(३) तसेच महाराष्ट्रातील निवडक ५९ कृषी उत्पन्न बाजार समितीने निवडलेल्या ४४ शेतमालाचे साप्ताहिक घाऊक बाजारभाव भारत सरकारला सादर केले जातात.

(४) तसेच प्राप्त झालेल्या शेतीमालाचे घाऊक बाजार भाव व आवक किंवदलमध्ये दरमहा कृषी खाते (बाजार भाव कक्ष मंत्रालय, मुंबई) व भारत सरकार यांना सादर केले जातात.

(५) महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ चे कलम ३९-अ अंतर्गत सन १९८४ साली राज्यातील बाजार समित्यांना

मार्गदर्शन करून त्यांचा विकास घडवून आणण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळाची स्थापना करण्यात आलेली आहे. कृषी पणन मंडळाच्या माध्यमातून बाजार समित्यांना बाजार समित्यांकडून त्यांचे उत्पनाच्या प्रमाणात अंशदान जमा करण्याचे अधिकार आहेत.

अ.क्र.	बाजार समितीचे उत्पन	अंशदानाचे दर
१	रु. १.७५ लाखापेक्षा कमी	१ %
२	रु. १.७५ लाख ते रु. ३.०० लाख	२ %
३	रु. ३ लाख ते रु. १० लाख	३ %
४	रु. १० लाखापेक्षा जास्त	५ %

मा. मंत्री (पणन) हे कृषी पणन मंडळाचे पदसिध्द अध्यक्ष असून मा. राज्य मंत्री (पणन) हे पदसिध्द उपाध्यक्ष आहेत. पणन मंडळाचे इतर सदस्य खालीलप्रमाणे -

१. सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
२. कृषी आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
३. नाबार्ड प्रतिनिधी.
४. भारत सरकारचे कृषि पणन सल्लागार किंवा त्यांचा प्रतिनिधी.
५. राज्य शासनाने महसूल विभागातील प्रत्येकी एक याप्रमाणे बाजार समितीच्या सभापतीमधून नामनिर्देशित करावयाचे ६ सदस्य.
६. अध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य बाजार समिती सहकारी संघ.
७. पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
८. कार्यकारी संचालक, म. रा. कृषि पणन मंडळ-सदस्य सचिव.

राज्यामध्ये एकूण ३०६ बाजार समित्या आहेत. शासनाचे दि. ०३.०२.२००१ व दि. २८.८.२०१४ च्या शासन निर्णयाप्रमाणे उत्पनावर आधारित खालील ०४ वर्गात बाजार समितींची वर्गवारी करून आस्थापना खर्चाची मर्यादा ठरवून दिलेली आहे. तसेच क व ड वर्गाय कृषि उत्पन बाजार समितीच्या आस्थापना खर्चामध्ये १०% वाढ करण्याबाबत कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ, पुणे यांना बाजार समित्यांची आर्थिक परिस्थिती तपासून निर्णय घेण्याचे अधिकार दिले आहेत. सन २०२१-२२ या वर्षातील बाजार समित्यांची वर्गनिहाय संख्या खाली नमूद केली आहे.

अ. क्र.	वर्गवारी	उत्पन मर्यादा	आस्थापना खर्चाची मर्यादा	बाजार समित्यांची संख्या
१)	अ	रु. एक कोटीचे वर	४५%	१४४
२)	ब	रु. ५० लाख ते रु. १ कोटीपर्यंत	५०%	७७
३)	क	रु. २५ लाख ते रु. ५० लाखापर्यंत	५०%	३९
४)	ड	रु. २५ लाखापेक्षा कमी उत्पन	६०%	४६
			एकूण	३०६

बाजार समित्यांच्या विकासाकरिता निधी उपलब्ध करून देण्याबरोबरच महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ खालील महत्त्वाची कामे करित आहे.

१) निर्यात सुविधा केंद्रावरून कृषिमाल निर्यात :-

राज्यातून फळे व भाजीपाला निर्यातीत वाढ होणेकामी आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील निकष पूर्तता करणारे ४५ निर्यात सुविधा केंद्राची उभारणी केंद्र व राज्य शासनाच्या सहाय्याने कृषि पणन मंडळामार्फत राज्यामध्ये करणेत आलेली आहे.

२) सदर सुविधा केंद्रावरून निर्यात व देशांतर्गत विक्रीसाठीही मालाची हाताळणी केली जाते. सन २०२३-२४ मध्ये सुविधा केंद्रावरून अंदाजित

१४००० मे. टन शेतमाल निर्यात करण्यात येईल. सदर शेतमाल नेदरलँड, अमेरीका, रशिया, थायलँड, इराण, मलेशिया, सिंगापूर, कॅनडा, जर्मनी, नेपाळ, जपान, यु.के., आखाती देश दुबई, श्रीलंका व युरोपीयन देश या देशांना निर्यात करण्यात येईल.

३. सदर सुविधा केंद्रावरून सन २०२३-२४ मध्ये देशांतर्गत विक्रीसाठी १२५०० मे.टन शेतमाल हाताळणी करण्यात येईल. सदर शेतमाल मुंबई,गोवा,कोलकता, पुणे,नाशिक,दिल्ली,बंगलुरु,हैद्राबाद व इतर महत्त्वाच्या बाजार पेठांमध्ये विक्रीसाठी पाठविण्यात येईल.

सदर केंद्राचे संचालनामुळे कुशल व अकुशल रोजगार निर्मिती होऊन सुविधा केंद्रावर १६० कुशल व ७०० अकुशल असे एकूण ८६० जणांना प्रत्यक्ष रोजगार मिळालेला आहे. तसेच अप्रत्यक्ष रोजगारही मोठ्या प्रमाणात स्थानिक ठिकाणी निर्माण होईल.

२. राज्याचे कृषि निर्यात धोरण :-

केंद्र शासनाच्या कृषि निर्यात धोरणामध्ये नमुद केलेनुसार राज्याचे स्वतंत्र कृषि निर्यात धोरण तयार करणेसाठी शासनामार्फत मा.आयुक्त, कृषी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात आली होती. सदर समितीने राज्याचे कृषि निर्यात धोरणाचा मसुदा तयार केला असून राज्य शासनास सादर करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्र राज्याच्या कृषि निर्यात धोरणाची उद्दिष्टे :-

- १) महाराष्ट्र राज्य हे कृषि निर्यातीचे प्रमुख केंद्र तयार करणे.
- २) कृषि निर्यातीमध्ये उद्योजकता विकास.
- ३) नवनवीन उच्चमुल्य व मुल्यवृद्धीत कृषिमालाची नवनवीन देशांमध्ये निर्यातवृद्धी करणे.
- ४) स्वदेशी, सेंद्रीय, पारंपारिक कृषी व अन्न पदार्थांची निर्यातवृद्धी.
- ५) कृषि निर्यातमधील विविध घटकांची क्षमतावृद्धी.
- ६) निर्यातवृद्धीकरीता पायाभूत सुविधा उभारणे व उपलब्ध सुविधांचा वापर वाढविणे.
- ७) बाजार विकास, सॅनिटरी व फायटोसॅनिटरी बाबी तसेच क्लस्टर अंमलबजावणीकरीता संस्थात्मक यंत्रणा तयार करणे.

राज्याच्या कृषि निर्यात धोरणांतर्गत पायाभूत सुविधा व वाहतुकीकरीता सहकार्य, निर्यातवृद्धीसाठी सर्वसमावेशक प्रयत्न, क्लस्टर विकास कार्यक्रम, आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेच्या मागणीनुसार पदार्थ विकास (मुल्यवृद्धी) सेंद्रीय कृषिमाल व आधारीत मुल्यवर्धीत पदार्थ व भौगोलिक मानांकन प्राप्त कृषिमालाची निर्यात, सर्व घटकांची क्षमता बांधणी, बाजार विकास, निर्यातीमध्ये खाजगी गुंतवणूकधारकांचा सहभाग, व्यवसायाचे सुलभीकरण व माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर, नाशवंत कृषिमालाकरीता समुद्र प्रोटोकॉल विकसीत करणे, राष्ट्रीय/अंतरराष्ट्रीय तज्ञांची नियुक्ती, पिकांच्या निर्यातक्षम प्रजातींची आयात, ट्रेसेबिलिटी, संशोधन व विकास, किडमुक्त क्षेत्र घोषित करणे इ. कामकाज प्रस्तावित करण्यात आलेले आहे.

राज्याचे कृषि निर्यात धोरणांची अंमलबजावणी करणेकरीता २१ क्लस्टरस व क्लस्टरनिहाय क्लस्टर फॅसिलिटेशन सेल अंतिम करणेत आलेला आहे. यामध्ये केळी,डाळींब, हापुस आंबा, केसर आंबा, संत्रा, द्राक्षे, कांदा, काजू, फुले, बेदाणा, भाजीपाला, बिगर बासमती तांदूळ, डाळी, तृणधान्ये, तेलबीया, गुळ, मसाले (लाल तिखट) हळद, दुग्धजन्य पदार्थ, मत्स्यजन्य पदार्थ,

प्राणिजन्य पदार्थ व मोसंबी या क्लस्टरस चा समावेश आहे. क्लस्टर पातळीवरील क्लस्टर फॅसिलिटेशन सेल निर्यात वाढविण्यासाठी आवश्यक असलेल्या कामकाजाची गरज समजून घेऊन अंमलबजावणी करेल. क्लस्टरनिहाय बैठका, प्रशिक्षणे व बायर सेलर मीटचे आयोजन करण्यात येत आहे.

३. निर्यात वृद्धीकरीता योजना :-

निर्यात विभागामार्फत राज्यातील विविध कृषिमालाच्या निर्यातवृद्धीकरीता योजना राबविण्यात येतात. सदर योजनांमध्ये दोन नव्याने योजना राबविण्यात येत आहे.

अ) महाराष्ट्रातील भौगोलिक /मानांकन प्राप्त कृषि उत्पादनांचे प्रचार व प्रसिध्दीसाठी उत्पादनांकरीता खालील ४(चार) अर्थसहाय्य योजना राबविण्यात येत आहे.

(१) भौगोलिक चिन्हांकन/मानांकन प्राप्त कृषि उत्पादनांचे प्रचार व प्रसिध्दीसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे आयोजनासाठी अनुदान योजना.

(२) भौगोलिक चिन्हांकन/मानांकन नोंदणीसाठी शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन देण्याकरीता नोंदणी शुल्कासाठी अनुदान योजना.

(३) भौगोलिक चिन्हांकन/मानांकन नोंदणी प्राप्त उत्पादनांचे मुल्यसाखळी विकसीत करण्यासाठी प्रोत्साहन अनुदान योजना.

(४) कृषि पणन मंडळाच्या फळे व कृषिमाल महोत्सव उपक्रमामधील भौगोलिक चिन्हांकन/मानांकन उत्पादनांच्या स्टॉलकरीता अर्थसहाय्य योजना.

ब) कृषि मालाच्या निर्यातीकरीता नव्याने खुल्या झालेल्या देशांकरीता समुद्रमार्गे वाहतुकीसाठी प्रती कंटेनर रु. ५०,०००/- करण्यात येते.

४. हॉर्टिकल्चर एक्सपोर्ट ट्रेनिंग कोर्स :-

मुख्यतः राज्यातील शेतकरी त्यांचे गट, सहकारी संस्था व शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना उत्पादित कृषिमाल निर्यात करता आला पाहिजे हे उद्दिष्ट समोर ठेऊन कृषि पणन मंडळामार्फत प्रती महिना हॉर्टिकल्चर एक्सपोर्ट ट्रेनिंग कोर्स चालविण्यात येत आहे. या हॉर्टिकल्चर एक्सपोर्ट ट्रेनिंग कोर्सच्या ६२ बॅचेस आयोजित करण्यात आल्या. सदर कोर्समार्फत १५२८ प्रशिक्षणार्थींना प्रशिक्षित करण्यात आले आहे. यामधून सुमारे २५० प्रशिक्षणार्थींनी कृषिमाल निर्यातीमध्ये कामकाज सुरु केले आहे. सन २०२३-२४ मध्ये एकूण १२ प्रशिक्षणाच्या माध्यमातून ३५० प्रशिक्षणार्थींना प्रशिक्षित करण्यात येईल.

शेतमाल तारण कर्ज योजना :

शेतकऱ्यांना असलेल्या आर्थिक गरजेपोटी तसेच स्थानिक पातळीवरील शेतमाल साठवणूकीच्या पुरेश्या सुविधा नसल्यामुळे शेतीमालाचे काढणी हंगामात मोठ्या प्रमाणात शेतीमाल बाजारपेठेत विक्रीसाठी येतो. साहजीकच शेतीमालाचे बाजारभाव खाली येतात. सदर शेतीमाल साठवणूक करून काही कालावधीनंतर बाजारपेठेत विक्रीसाठी आणल्यास त्या शेतीमालास जादा बाजारभाव मिळू शकतो. तेव्हा शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतीमालासाठी योग्य भाव मिळावा या दृष्टीकोणातून कृषि पणन मंडळ सन १९९०-९१ पासून शेतीमाल तारण कर्ज ही योजना राबवित आहे. या योजनेमध्ये तूर, मूग, उडिद, सोयाबीन, सुर्यफूल, चना, भात (धान), करडई, ज्वारी, बाजरी, मका, गहू, वाघ्या घेवडा (राजमा), काजू बी, बेदाणा, सुपारी व हळद या शेतीमालाचा समावेश करण्यात आलेला असून या योजनेअंतर्गत शेतकऱ्याला बाजारसमितीच्या गोदामात तारणात ठेवलेल्या शेतमालाच्या एकूण किंमतीच्या ७५ टक्के पर्यंत रक्कम ६ महिने (१८० दिवस) कालावधीसाठी ६ टक्के व्याज दराने तारण कर्ज देण्यात येते. या योजनेअंतर्गत राज्य अथवा केंद्रीय वखार महामंडळाच्या गोदाम पावतीवरही शेतकऱ्यांना तारण कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येते. सदर योजना बाजार समित्यांमार्फत राबविली जात असून सहा महिन्यांचे आत तारण कर्जाची परतफेड करणाऱ्या बाजार

समित्यांना १ किंवा ३ टक्के प्रोत्साहनपर व्याज सवलत अनुदान देण्यात येते. विहीत मुदतीत तारण कर्जाची परतफेड न केल्यास बाजारसमिती व्याज सवलतीस पात्र होत नाही. तारण कर्जासाठी १८० दिवसाचे पुढील सहा महिन्यासाठी ८ टक्के व त्या नंतर १२ टक्के व्याज दराने व्याजाची आकारणी करण्यात येते.

शेतमालाच्या प्रकारानुसार तारण कर्जाची मुदत व व्याजदर

अ.क्र. शेतमाल प्रकार	कर्जवाटपाची मर्यादा	मुदत	व्याजदर
१) सोयाबीन, तूर, मूग, उडिद, चना, भात (धान), करडई, सुर्यफूल, हळद, ज्वारी, बाजरी, मका व गहू	एकूण किंमतीच्या ७५ टक्के रक्कम	६ महिने	६%
२) वाघ्या घेवडा (राजमा)	७५ टक्के अथवा प्रति विंटल रु. ३०००/- यापैकी कमी असणारी रक्कम	६ महिने	६%
३) काजू बी व सुपारी	७५ टक्के अथवा प्रति १०० प्रति किलो यापैकी कमी असणारी रक्कम	६ महिने	६%
४) बेदाणा	कमाल ७५ टक्के किंवा जास्तीत जास्त रु. ७५०० /- प्रति विंटल यातील कमी असणारी रक्कम	६ महिने	६%

शेतमाल तारण कर्ज योजनेची प्रमुख वैशिष्ट्ये, अटी व शर्ती खालीलप्रमाणे

- शेतमाल तारण कर्ज योजनेअंतर्गत फक्त उत्पादक शेतकऱ्यांचाच शेतीमाल स्विकारला जातो. व्यापाऱ्यांचा शेतीमाल या योजनेअंतर्गत स्विकारला जात नाही.
- प्रत्यक्षात तारण ठेवलेल्या शेतमालाची किंमत ही त्या दिवसाचे बाजारभाव किंवा शासनाने जाहीर केलेली खरेदी किंमत यापैकी जी कमी असेल ती ठरविण्यात येते.
- तारण कर्जाची मुदत ६ महिने (१८० दिवस) असून तारण कर्जाचा वार्षिक व्याज दर ६ टक्के आहे.
- तारण कर्जाची १८० दिवस मुदतीत परतफेड केल्यास बाजार समितीस पणन मंडळाकडून १ टक्का किंवा ३ टक्के व्याज प्रोत्साहनपर अनुदान देण्यात येते. मुदतीत कर्ज परतफेड न केल्यास व्याज सवलत नाही.
- स्वनिधीतून तारण कर्जाचे वाटप करणाऱ्या बाजार समितीस तिन वाटप केलेल्या कर्ज रकमेवर १ टक्का किंवा ३ टक्के प्रोत्साहनपर व्याज सवलत अनुदान.
- ६ महिने (१८० दिवस) मुदतीनंतर सहा महिन्यापर्यंत ८ टक्के व्याज दर व त्याचे पुढील सहा महिन्याकरीता १२ टक्के व्याज आकारणी केली जाते.
- तारण ठेवलेल्या शेतमालाची साठवणूक, देखरेख व सुरक्षा बाजार समिती विनामुल्य करते.
- तारणातील शेतमालाचा विमा उतरविण्याची जबाबदारी संबंधित बाजार समितीची राहते.
- राज्य अथवा केंद्रीय वखार महामंडळाच्या गोदाम पावतीवरही बाजार समित्यांकडून तारण कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येते.

आंतरराज्य शेतमाल व्यापार : रस्ते वाहतूक अनुदान योजना :-

• फळे आणि भाजीपाला उत्पादनात महाराष्ट्र अग्रेसर आहे. महाराष्ट्रातून शेतमालाच्या आंतरराज्यीय व्यापारास चालना देण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळामार्फत आंतरराज्य शेतमाल व्यापार : रस्ते वाहतूक अनुदान योजना दिनांक ०९.१०.२०१८ रोजी सुरु करण्यात आलेली आहे. या योजने अंतर्गत दिनांक ३१ मार्च २०२३ पर्यंत देशांतर्गत रस्ते वाहतूक भाड्यामध्ये अनुदान (Transport Subsidy) देण्यात येणार आहे.

या योजने अंतर्गत प्रत्यक्ष वाहतूक केलेल्या अंतरानुसार खालीलप्रमाणे अनुदान देय असेल.

अ.क्र.	अंतर	देय अनुदान
१.	किमान ३५० ते ७५० कि.मी. पर्यंत	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. २०,०००/- यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम.
२.	किमान ७५१ ते १००० कि.मी. पर्यंत	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ३०,०००/- यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम.
३.	१००१ ते १५०० पर्यंत कि.मी.	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ४०,०००/- यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम.

अ.क्र.	अंतर	देय अनुदान
४.	१५०१ ते २००० कि. मी. पर्यंत	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ५०,०००/- यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम.
५.	२००१ किमी किंवा त्यापेक्षा जास्त अंतरासाठी	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ६०,०००/- यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम.
६.	सिक्कीम, आसाम, अरूणाचल-प्रदेश, नागालँड, मणिपूर, मिझोराम मेघालय व त्रिपुरा या राज्यासाठी	वाहतूक खर्चाच्या ५० टक्के अथवा कमालमर्यादा रु. ७५,०००/- यापैकी जी रक्कम कमी असेल रक्कम.

• सदर योजनेच्या अटी व शर्ती कृषि पणन मंडळाच्या www.msamb.com या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहेत. योजनेंतर्गत कामकाज सुरु करणेपुर्वी पणन मंडळाची पुर्वमान्यता घेणे आवश्यक असून प्रस्ताव महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळाच्या संबंधीत विभागीय कार्यालयाकडे सादर करणे आवश्यक आहे.

आशियाई विकास बँक अर्थसहाय्यित "महाराष्ट्र अॅग्रीबिझनेस नेटवर्क" (MAGNET) प्रकल्प

महाराष्ट्र शासनामार्फत आशियाई विकास बँक अर्थसहाय्यित महाराष्ट्र अॅग्रीबिझनेस नेटवर्क (मॅग्नेट) हा प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. राज्यातील डाळींब, केळी, संत्रा, मोसंबी, सिताफळ, पेरू, चिकू, स्ट्रॉबेरी, भेंडी व मिरची (हिरवी व लाल) या १० फलोत्पादन पिकांच्या व फुलांच्या मूल्यसाखळ्यांमध्ये खाजगी गुंतवणूक आकर्षित करून शेतकऱ्यांचे उत्पन्नात वाढ करणे, फळे व भाजीपाल्याचे काढणीपश्चात नुकसान कमी करणे व त्यांची साठवणुक क्षमता वाढविणे, मागणीनुसार मालाची मूल्यवृद्धी करणे, वितरण व्यवस्था कार्यक्षम करणे आणि शेतकरी उत्पादन संस्थांचा मूल्यसाखळीतील सहभाग वाढविणे ही प्रकल्पाची मुख्य उद्दीष्टे आहेत. मॅग्नेट प्रकल्प राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये राबविण्यात येत आहे.

प्रकल्प अंमलबजावणीचा कालावधी ६ वर्षांचा आहे. प्रकल्पाचे तीन मुख्य घटक असून यामध्ये घटक १ अंतर्गत निवडण्यात आलेल्या १० फलोत्पादन पिकांमध्ये व फूल पिकांमध्ये कामकाज करत असलेल्या शेतकरी उत्पादन संस्थांना उत्पादकता व गुणवत्ता वाढ, काढणी पश्चात हाताळणी, निर्यात व देशांतर्गत बाजारपेठेनुसार अन्नसुरक्षा आणि गुणवत्तांची पूर्तता करणे इ. विषयी प्रशिक्षण देण्यात येत आहेत. घटक २ अंतर्गत शेतकरी

उत्पादक संस्थांना आणि मूल्य साखळी गुंतवणुकदारांना काढणीपश्चात पायाभूत सुविधा उभारणीसाठी पात्र प्रकल्प किंमतीच्या कमाल ६० टक्क्यांपर्यंत अर्थसहाय्य देण्यात येत आहे. शेतकरी उत्पादन संस्था व मूल्य साखळी गुंतवणुकदार यांचे खेळते भांडवल व मध्यम मुदत कर्जाची गरज भागविण्यासाठी भागीदारी वित्तीय संस्थांमार्फत सवलतीच्या व्याजदरात कर्ज उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

घटक ३ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळाच्या सुविधांचे विस्तारीकरण/आधुनिकीकरण, नवीन सुविधांची उभारणी आणि राष्ट्रीय सुगीपश्चात तंत्रज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण करण्यात येत आहे. मॅग्नेट प्रकल्पाचा वित्तीय आराखडा एकूण १४२.९ दशलक्ष अमेरिकन डॉलर एवढ्या रकमेचा आहे. यामध्ये आशियाई विकास बँक ... १०० दशलक्ष अमेरिकन डॉलर एवढी रक्कम कर्ज स्वरूपात उलब्ध करून देणार असून राज्य शासनाचा वाटा ४२.९ दशलक्ष अमेरिकन डॉलर एवढा असणार आहे.

या प्रकल्पांतर्गत सन २०२१-२२ मध्ये रु. २८९१.१० लाख निधी खर्च करण्यात आलेला असून सन २०२२-२३ या चालू आर्थिक वर्षामध्ये अंदाजित रु. १४५४२.०० लाख निधी खर्च करण्यात येणार आहे. सन २०२३-२४ करीता सदर प्रकल्पास रु. २७२४४.०० लाख नियतव्ययाची मागणी करण्यात आलेली आहे.

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळाची स्थापना महाराष्ट्र राज्य वेअरहौसिंग कायदा १९६२ च्या अंतर्गत झालेली आहे. महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळाकडून राज्यात ठिकठिकाणी गोदामे बांधून शास्त्रोक्त पध्दतीने शेतमालाची, रास्त धान्य दुकानासाठी लागणाऱ्या धान्याची व रासायनिक खतांची साठवणूक केली जाते. महामंडळाचे अधिकृत भागभांडवल रु. १५०० लाख आहे. महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळाची प्रगती व कार्य खालील तपशीलाप्रमाणे आहे. वखार महामंडळाच्या गोदामात शेतकरी तसेच व्यापाऱ्यांचा माल साठविला जातो.

राज्य वखार महामंडळाची प्रगती व कार्य

(दिनांक ३१-३-२०२२ अखेर)

अ. क्र.	तपशील	(रु. लाखात)
१)	अधिकृत भागभांडवल	१५००.००
२)	राज्य शासनाचे भागभांडवल	४३५.५६
३)	केंद्रीय वखार महामंडळाचे भागभांडवल	४३५.५६
४)	साठवण क्षमता (मे.ट.)	२०.६५
५)	क्षमता वापर (मे.टन)	१४.४४
	एकूण (मे.ट.)--तपशील खालीलप्रमाणे	
	शासन (ला.मे.ट.) कृषी	०.४३
	कृषी सहकारी संस्था (ला.मे. ट.) खते	०.४३
	शेतकरी (ला.मे.ट.)	०.७३
	व्यापाऱ्यांची (ला.मे.ट.) इतर	५.२०
	खाजगी व्यक्ती (ला.मे.ट.)	१.५९
	शासन अंगिकृत (ला.मे.ट.)	६.०६
६)	निव्वळ नफा (रु.)	४८८६.१३
७)	लाभांश (रुपये)	२१६.००

सहकारी गोदामे--

सहकारी क्षेत्रात गोदामे बांधण्यासाठी खालील ३ प्रकल्प राबविण्यात आले.

(१) ग्रामीण गोदामांचे राष्ट्रीय जाळे--

सदर योजना १९८०-८१ पासून राबविण्यात आली होती. त्या योजनेखाली बांधकाम किमतीच्या ५०% रक्कम राज्य व केंद्र शासन यांचेकडून समप्रमाणात अनुदान स्वरूपात प्राप्त झाली. उर्वरित ५०% रक्कम संस्थांनी अर्थ पुरवठा करणाऱ्या संस्थेकडून कर्ज म्हणून उभे करावयाचे होते. सदरहू योजनेखाली ३०-६-९६ पर्यंत बांधलेल्या गोदामांचा तपशील खालीलप्रमाणे.

अ.क्र.	तपशील	गोदामाची संख्या	साठवणूक क्षमता (मे. टन लाख)
१)	प्राथमिक शेती सहकारी संस्था	०	०
२)	कृषी उत्पन्न बाजार समिती	०	०
३)	शिखर पणन संस्था	०	०
४)	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	८०२	१२.४५
	एकूण	८०२	१२.४५

उपरोक्त योजना दि.१-१-१९९२ पासून केंद्र शासनाने राज्य शासनास हस्तांतरित केली. त्यानंतर सदरहू योजनेखाली अर्थसहाय्य देण्यात आलेले नाही.

विदर्भ पणन महासंघ मर्यादित नागपूर :-

विदर्भातील पुढील ११ जिल्ह्यातील नागपूर, भंडारा, वर्धा, अमरावती, अकोला, बुलढाणा, यवतमाळ, गडचिरोली, गोंदिया आणि वाशिम या ११ जिल्ह्यातील पणन प्रक्रिया व इतर पणनशी निगडित संस्थांवर देखरेख, मार्गदर्शन व विकास, समन्वय इ. करिता विदर्भ को-ऑप मार्केटिंग सोसायटी लि. नागपूर ही संस्था कार्यरत आहे.

विदर्भ को-ऑप. मार्केटिंग सोसायटी लि., नागपूर या संस्थेची दिनांक ३१-३-२०२२ अखेरची आर्थिक परिस्थिती खालीलप्रमाणे दर्शविलेली आहे :

अ. क्र.	तपशील	(रुपये लाखात)
१.	भागभांडवल	५५.२२
२.	पैकी शासनाचे	०.००
३.	उलाढाल एकूण विक्री	७४७१३.८९
	अ) शेतीमाल	२९०००.८०
	ब) शेती उपयोगी माल	४५७१२.९२
	क) ग्राहकमाल	०.१७
४.	वर्षाचा नफा/तोटा	३,००६.८७
५.	एकूण संचित तोट्याची रक्कम	०.००

(३) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम गोदाम बांधकामाची योजना क्रमांक ३ :-

राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमाची ही योजना क्र. २ प्रमाणेच होती. ही जागतिक सहाय्याची योजना १९८७-८८ साली सुरु होऊन जून १९९२ च्या पुढे जागतिक बँकेकडून मुदतवाढ न मिळाल्याने १९९२-९३ मध्ये संपुष्टात आली. या योजनेअंतर्गत खालील तपशीलाप्रमाणे एकूण ६१८ गोदामे बांधून पूर्ण झालेली आहेत.

अ. क्र.	तपशील	गोदामांची संख्या	साठवणूकक्षमता मे. टन लाखत
१)	विविध कार्यकारी सेवा सहकारी संस्था	३०९	०.५३
२)	पणन सहकारी संस्था	१७९	०.६८
३)	साखर कारखाने	५२	३.२
४)	शिखर पणन संस्था	४७	०.९
५)	कापूस पणन महासंघ	३१	०.७३
	एकूण	६१८	६.०४

वरील तीनही अर्थसहाय्याच्या योजनेतून एकूण २८०६ गोदामे बांधून पूर्ण झाली असून त्यांची साठवणूक क्षमता २९.३० लाख मे. टन आहे.

दि. ३१-३-२०१६ अखेर केंद्र शासन पुरस्कृत ग्रामीण योजने अंतर्गत खालीलप्रमाणे सद्यःस्थिती आहे.

अ. क्र.	विषय	संख्या
१)	गोदाम उभारणीचे उद्दिष्ट	५०००
२)	गोदाम उभारणीचे तयार झालेले प्रस्ताव	४८२५
३)	बँकांकडे सादर केलेले कर्ज प्रस्ताव	४८२५
४)	बँकांनी मंजूर केलेले कर्ज प्रस्ताव	१३७०
५)	बँकांकडे प्रलंबित कर्ज प्रस्ताव	३४५५
६)	नाबार्ड अनुदान मंजूर केलेले प्रस्ताव	८०१

महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघास रासायनिक खते खरेदी करणे व त्यांचा पुरवठा करणे यासाठी येणाऱ्या अनुषंगीक खर्चासाठी अर्थसहाय्य (२४२५२३७३) संरक्षित खत साठा योजना (२४२५२३७३)

(अ) योजनेचे नाव :- महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघास रासायनिक खते खरेदी करणे व त्यांचा पुरवठा करणे यासाठी येणाऱ्या अनुषंगीक खर्चासाठी अर्थसहाय्य (योजनेतर)

(ब) संबंधीत अधिसूचना, शासन निर्णय इ.(१) कृषि व पदूम विभाग, शासन निर्णय क्रमांक राखते ३७०८/प्र.क्र.१९९/१७-अ, दिनांक १२ डिसेंबर २००८

(क) योजनेचा उद्देश व योजनेची मुद्देसूद माहिती :- राज्यामध्ये खरीप व रब्बी हंगामामध्ये विविध खतांची जी मागणी असते त्याप्रमाणे हंगामामध्ये आवश्यक ती खते उपलब्ध न झाल्याने ऐन हंगामामध्ये शेतकऱ्यांना खताची उपलब्धता न होता खताचा तुटवडा निर्माण होतो. त्यामुळे खताच्या तुटवड्यातील तुट भरून काढण्यासाठी केंद्र / राज्य शासनाच्या निर्देशानुसार विविध खत कंपन्यांकडून डी.ए.पी., एम.ओ.पी., संयुक्त खते व युरीया यांची उत्पादीत केलेली खते तसेच काही प्रमाणात खत उत्पादक कंपन्यांनी जी खते आयात केलेली असतात.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०३ लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघामार्फत शेतमालाची खरेदी करण्यासाठी लागलेल्या अनुषंगीक खर्चाची रक्कम अदा करण्यासाठी अर्थसहाय्य (२४२५ २५४२) :

योजनेचे नाव :- महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघामार्फत शेतमालाची खरेदी करण्यासाठी लागलेल्या अनुषंगीक खर्चाची रक्कम अदा करण्याकरिता अर्थसहाय्य (२४२५ २५४२) (अनिवार्य)

योजनेचा उद्देश आणि योजनेची माहिती :- राज्यात अनुकूल हवामान व समानधानकारक मान्सून झाल्यामुळे शेतमालाची आवक वाढून शेतमालाच्या किंमती कमी होतात. त्यामुळे शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतमालाला योग्य भाव मिळत नाही. शेतकऱ्यांच्या मालाला योग्य भाव देण्यासाठी केंद्र शासनाने जाहीर केलेल्या आधारभूत किंमतीने नाफेड च्या वतीने पणन महासंघ, मुंबई व विदर्भ पणन महासंघ, नागपूर यांच्याकडून कडधान्ये व तेलबिया खरेदी केली जाते. तदनंतरही बाजारामध्ये शेतमालाची आवक जास्त असल्यास बाजार हस्तक्षेप योजना राबवून राज्य शासन ठराविक प्रामाणात शेतमालाची खरेदी करतो. सन २०१६-२०१७ मध्ये तूरीसाठी प्रथमच बाजार हस्तक्षेप योजना राबवून राज्य शासनाने २५.२५ लाख क्विंटल तूरीची खरेदी केली आहे. यासाठी झालेल्या खर्चासाठी सन २०१७-२०१८ या आर्थिक वर्षात रुपये १५२८ कोटी आकस्मिकता निधीमधून उपलब्ध करून देण्यात आले आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०१ लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

सहकारी खरेदी-विक्री संघ :- महाराष्ट्र राज्यातील खरेदी विक्री संघाची द्विस्तरीय कार्यपध्दती आहे. दिनांक ३१-३-२०१२ अखेर जिल्हा स्तरावर १० खरेदी-विक्री संघ व तालुका स्तरावर ३३७ असे एकूण ३४७ खरेदी-विक्री संघ कार्यरत आहेत. या संघाचे कामकाज व्यवस्थित चालावे म्हणून त्यांचेवर देखरेख ठेवण्यासाठी मुंबई येथे महाराष्ट्र स्टेट को-ऑप. मार्केटिंग फेडरेशनची स्थापना करण्यात आली आहे.

राज्यातील खरेदी-विक्री सहकारी संघाची सद्यःस्थिती

दि. ३१.०३.२०२१ अखेर

अ.क्र.	विभाग	नफ्यात	तोट्यात	एकूण
१.	पुणे	१६	१०	२६
२.	कोल्हापूर	२९	१५	४४
३.	कोकण	३०	०६	३६
४.	नाशिक	३७	२१	५८
५.	औरंगाबाद	०७	२५	३२
६.	लातूर	१०	३४	४४
७.	अमरावती	१४	४२	५६
८.	नागपूर	२५	२६	५१
	एकूण	१६८	१७९	३४७

महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ मर्या.,
मुंबई संस्था १९८४ पासून कार्यान्वित
कापूस खरेदी योजना ठळक माहिती (३१-०३-२०२२ अखेरची)

कापूस प्रापण योजनेच्या कार्यान्वयनासाठी सिमांतिक रक्कम (६४२५ ००६४)

केंद्र शासनमार्फत जाहीर झालेल्या किमान आधार किमतीवर (MSP) राज्यात कापसाची खरेदी करण्यासाठी केंद्र शासनाच्या भारतीय कपास निगम (CCI) या मुख्य अभिकर्ता संस्थेचे उप अभिकर्ता म्हणून महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघाची नियुक्ती केली जाते. राज्यात किमान आधार किमतीवर (MSP) खरेदी केलेल्या कापसाचे चुकारे शेतकऱ्यांना वेळेत अदा करण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघास विविध वित्तीय संस्थाकडून कर्ज घेण्यासाठी राज्य शासनाद्वारे दुरावा निधीची (Margin Money) अर्थसंकल्पीय तरतूद "कापूस प्रापण योजनेच्या कार्यान्वयनासाठी सिमांतिक रक्कम ६४२५००६४" या लेखाशिर्षाखाली केली जाते. कापूस प्रापण योजनेच्या कार्यान्वयनासाठी सिमांतिक रक्कम ६४२५००६४ या लेखाशिर्षाखाली सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षासाठी एकूण रु. ५.०० कोटी अर्थसंकल्पीत तरतूद केली आहे.

कापूस खरेदी योजना ठळक माहिती (दिनांक ३१.३.२०२२ अखेर)

(रुपये प्रत्यक्षात)

१) सभासद संख्या	अ) शासन	०१
	ब) इतर	३३२
	क) नाममात्र	--
२) भागभांडवल	अ) सभासद	२१,८३,६०४
	ब) शासन	२,५८,५८,८००
	क) एन.सी.डी.सी	...

कापूस हंगाम २०२१-२०२२ मधील माहिती

(रुपये लाखात)

१. सुरू केलेले कापूस संकलन केंद्र	निरंक
२. एकूण कापूस खरेदी (लाख क्वि..)	निरंक
३. कापूस खरेदी किंमत (रु.कोटी)	निरंक
४. बांधलेल्या कापूस गाठी (लाखात)	निरंक
५. शासकीय कर्ज (रु.)	निरंक
६. शासन undertaking (इतर कर्ज)	निरंक
७. सहकारी बँक टेवी	निरंक

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. १०००.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

ग्रामीण/नागरी सहकारी ग्राहक संस्थांना अर्थसहाय्य, भागभांडवल व कर्ज

ग्रामीण सहकारी ग्राहक संस्थांना अर्थसहाय्य, भागभांडवल व कर्ज (३४५६०११२, ५४७५०१३२ व ७४७५०१२५)

नागरी सहकारी ग्राहक संस्थांना अर्थसहाय्य, भागभांडवल व कर्ज (३४५६ ०१२१, ५४७५ ०१४१ व ७४७५ ०१३४)

केंद्र पुरस्कृत योजनेखाली केंद्र शासनाकडून ग्राहक सहकारी संस्थांना नागरी भागात ग्राहक संस्थांमार्फत 'डिपार्टमेंटल स्टोअर्स उघडणे, ग्राहक संस्थांच्या शाखा उघडणे, तसेच राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम योजनेअंतर्गत ग्रामीण भागात जीवनोपयोगी वस्तुंचे वितरण करणे ' यासाठी भागभांडवल, कर्ज व अनुदान या स्वरूपात अर्थसहाय्य मिळत होते. सदर योजना केंद्र शासनाने दिनांक ०१ एप्रिल, १९९२ पासून बंद करून राज्य शासनाकडे हस्तांतरित केली. ग्राहकांना जीवनोपयोगी वस्तू रास्त भावात मिळण्यासाठी त्याचप्रमाणे उत्पादकांना त्यांनी उत्पादित केलेल्या ग्राहकोपयोगी उत्पादनांना योग्य भाव मिळण्यासाठी व ग्राहक संस्थामुळे बेरोजगारांना रोजगार उपलब्ध होणे इ. सर्व महत्त्वाच्या बाबींचा विचार करून सदर योजना राज्यस्तरावर राबविण्याचा शासनाने सन १९९४-९५ मध्ये निर्णय घेतला. त्याप्रमाणे नागरी क्षेत्रातील मध्यवर्ती / प्राथमिक ग्राहक सहकारी संस्थांच्या अर्थसहाय्याबाबतचे आदेश दिनांक ३०.५.१९९४ च्या शासन निर्णयानुसार निर्गमित करण्यात आले. याच धर्तीवर ग्रामीण भागातील ग्राहक सहकारी संस्थांच्या अर्थसहाय्याबाबतचे आदेश दिनांक १४.०३.१९९५ अन्वये निर्गमित झाले. सदर योजना आता पूर्णपणे राज्य शासनाच्या निधीतून राबविण्यात येत आहे.

२. सदर योजना ही सन १९९४, १९९५ पासून सन २००६-०७ पर्यंत शासन स्तरावरून राबविली जात होती, तथापि, शासन निर्णय दिनांक २३ डिसेंबर, २००७ अन्वये सदर योजना पणन संचालनालयाच्या स्तरावरून राबविण्यात येत आहे. सदर योजनेच्या अर्थसहाय्याचे सूत्र खालीलप्रमाणे आहे :-

अ) डिपार्टमेंटल स्टोअर्स

(रुपये लाखात)

ठाचा/पॅटर्न	भागभांडवल	फर्निचर व फिक्चर कर्ज	फिक्चर अनुदान	व्यवस्थापकीय अनुदान
१) ८ लाख व त्यावरील लोकसंख्या असलेली मेट्रोपोलिटन कक्षेतील भांडारे, उलाढाल १७५ लाख विक्रीची जागा १०,००० चौ. फूट	१२.००	३.००	१.००	१.०० (तीन वर्षात विभागून)
२) ३ ते ८ लाख लोकसंख्या असलेल्या शहरातील भांडारे उलाढाल ८० लाख विक्रीची जागा ४००० चौ. फूट	६.००	१.५०	०.५०	०.५० (तीन वर्षात विभागून)
३) १ ते ३ लाख लोकसंख्या असलेली शहरे उलाढाल ४० लाख ३.०० जागा २००० चौ. फूट		०.९०	०.३०	०.३० (तीन वर्षात विभागून)

किरकोळ विक्री केंद्रे

(रुपये लाखात)

अ.क्र.	आकारमान	भागभांडवल	फर्निचर व फिक्चर कर्ज	फिक्चर अनुदान	व्यवस्थापकीय अनुदान
१) मोठा		०.९०	०.२५	०.१०	१.०० (तीन वर्षात विभागून)
२) लहान		०.४५	०.०५	०.०५	०.५० (तीन वर्षात विभागून)

सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षात सदर योजनेच्या खालील लेखाशिर्षांतर्गत केलेली अर्थसंकल्पीय तरतूद पुढीलप्रमाणे आहे :-

(रुपये लाखात)

अ.क्र.	योजना	लेखाशिर्ष	अर्थसंकल्पीय तरतूद
१)	ग्रामीण सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य	३४५६ ०११२	०.०१
२)	नागरी सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य	३४५६ ०१२१	०.०१
३)	ग्रामीण सहकारी संस्थांना भागभांडवली अंशदान	५४७५ ०१३२	०.०१
४)	नागरी सहकारी संस्थांना भागभांडवली अंशदान	५४७५ ०१४१	०.०१
५)	ग्रामीण सहकारी संस्थांना कर्ज	७४७५ ०१२५	०.०१
६)	नागरी सहकारी संस्थांना कर्ज	७४७५ ०१३४	०.०१

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता अनुक्रमे रु. ०.०१ लाख व ०.०१ लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्था

महाराष्ट्र राज्यात अंदाजे ९०,०११ हेक्टर क्षेत्र फलोत्पनाखाली असून त्यात आंबा, द्राक्षे, केळी, डाळींब व चिक्कू इ. फळांचे उत्पादन केले जाते. राज्य शासनाच्या धोरणानुसार महाराष्ट्र राज्यातील फळे व भाजीपाला यांचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात करून उत्पादित मालाची प्रतवारी/आवेष्टन/ प्रिकुलिंग/ वाहतूक साठवणूक याद्वारे परदेशात निर्यात करून परकीय चलन मिळवणे तसेच उत्पादक शेतकरी व ग्राहक यांना योग्य तो भाव मिळावा या हेतूने फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांची नोंदणी झालेली आहे.

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांची कामे

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्था या सभासदांच्या उत्पादित मालाला योग्य भाव मिळावा या उद्देशाने काम करतात.

१. फळे, भाजीपाला व नाशवंत मालाची प्रतवारी, साठवणूक, पॅकींग व विक्री व्यवसाय.
२. खत व्यवसाय.
३. बी-बियाणे, औषधे इ. शेतीविषयक वस्तुंची विक्री.
४. उत्पादित मालाचे मार्केटिंग चांगल्या पध्दतीने करून शेतकऱ्यांना योग्य मोबदला मिळवून देण्याबरोबरच अशा संस्थांची बी-बियाणे, औत, रोपे लावण्याचा व्यवसाय करणे इ. कामे या संस्था अंगीकृत करतात. नोंदणी झाल्यापासून ३ वर्षांपर्यंत या संस्था प्रक्रिया विभाग करू शकत नाहीत. तथापि, जैविक खताचा व्यवसाय मात्र या संस्थांना करता येईल.

संस्थांना उत्पादित कार्यक्रमासाठी लागणाऱ्या अशा तसेच मार्केटिंग कामासाठी लागणाऱ्या अद्यावत सेवा पुरविण्याचे काम या संस्था उदा. टिश्यु कल्चर, पिकुलिंग इ. सेवा या संस्था करतात.

संस्थांना उत्पादित कार्यक्रमासाठी लागणाऱ्या अशा तसेच मार्केटिंग कामासाठी लागणाऱ्या अद्यावत सेवा पुरविण्याचे काम या संस्था उदा. टिश्यु कल्चर, पिकुलिंग इ. सेवा या संस्था करतात.

उत्पादित कृषी मालाची साठवणूक परदेशी निर्यात या बाबींच्या अनुषंगाने काही ठराविक कृषी पिकांचा जसे आंबा, द्राक्षे, डाळींब, केळी, संत्रा इ. या पिकांना योग्य तो मोबदला देण्यासाठी महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० चे कलम २०(१) अन्वये भागीदारी संस्थांची स्थापना झाली. त्यात महामँगो, महाप्रेप्स, महाबनाना, महाअनार, महाऑरेंज संस्थांचा समावेश आहे. या सर्व संस्था त्यांच्या संबंधित कृषी पिकांचा उत्पादनाला व निर्यातीला चालना देण्यासाठी प्रयत्नशील असतात.

फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना आर्थिक सहाय्य :

फळे व भाजीपाला संस्थांना उद्योग धंद्याच्या वाढीसाठी व भांडवली पाया बळकट करण्यासाठी निवडक पणन संस्थांना भाग भांडवल स्वरूपात आर्थिकसहाय्य उपलब्ध करून दिले जाते. सदरहू आर्थिक सहाय्य मंजुरीच्या वेळी संस्थेजवळ उपलब्ध असलेला पैसा, उद्योग विकासाचा आराखडा इ. गोष्टी विचारात घेतल्या जातात.

१) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत निवडक व कमकुवत पणन सहकारी संस्थांना भाग भांडवल अंशदान योजना :-

ही योजना दि. १९ मे, १९६४ पासून सुरु झाली. या योजने अंतर्गत निवडक पणन संस्थांना आर्थिक उलाढाल रु. २०.०० लाख असेल तर भाग भांडवल अंशदान व्यवसाय वाढीसाठी रु. ५०.०० लाख मंजूर करण्यात येते. वार्षिक उलाढाल रु. २०.०० लाखापेक्षा जास्त असल्यास त्यापटीमध्ये भाग भांडवली अंशदान मंजूर करण्यात येते. तसेच आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत परंतु व्यवसाय वाढीसाठी वाव आहे अशा संस्थांना रु. २.०० लाख ते रु. ५.०० लाखापर्यंत भाग भांडवल अंशदान मंजूर करण्यात येते.

२) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत योजने अंतर्गत फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना प्रिकुलिंग व कोल्डस्टोरेज बांधण्यासाठी आर्थिक सहाय्य :-

ही योजना दि. ०५-९-१९९१ पासून चालू असून फळे व भाजीपाला चांगल्या अवस्थेत राहण्यासाठी व विक्री ठिकाणी पोहचोपर्यंत ती सुस्थितीत राहण्यासाठी प्रिकुलिंग कोल्डस्टोरेज बांधण्यासाठी आर्थिक सहाय्य मंजूर केले जाते.

या योजने अंतर्गत राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमाकडून राज्य शासनास प्रकल्प किंमतीच्या ९० टक्के कर्ज दिले जाते. ते कर्ज राज्य शासनाकडून संस्थेस खालीलप्रमाणे वितरित करण्यात येते.

अ) कर्ज -	४० टक्के
ब) भाग भांडवल -	५० टक्के
क) संस्थेचा स्वभाग -	१० टक्के

३) राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम व राष्ट्रीय बागवानी बोर्ड योजने अंतर्गत फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना अर्थसहाय्य (कर्ज व अनुदान) :-

ही योजना दि. १६.०३.१९९१ पासून चालू झालेली असून उत्पादक शेतकऱ्यांना योग्य भाव मिळावा व ग्राहकांना कमीत कमी किंमतीत फळे व भाजीपाला उपलब्ध व्हावा हा या योजनेचा हेतू होता. या योजने अंतर्गत फळे व भाजीपाला सहकारी संस्थांना एका युनिटसाठी रु. ८.०० लाख आर्थिकसहाय्य प्राप्त होते. त्यापैकी ५० टक्के रक्कम म्हणजे रु. ४.०० लाख राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमाकडून कर्ज स्वरूपात व ५० टक्के रक्कम रु. ४.०० लाख हे राष्ट्रीय बागवानी यांच्याकडून अनुदान स्वरूपात मान्य केले जाते.

एका संस्थेत जास्तीत जास्त चार युनिटसाठी रु. १५.०० लाख कर्ज रु. १५.०० लाख अनुदान मान्य केले जाते. सदरची रक्कम ही खालील बाबींसाठी दिली जाते.

अ.क्र.	बाब	रक्कम (रु. लाखात)
१	ग्रेडिंग पॅकींग शेड	१.०० लाख
२.	किरकोळ विक्री केंद्रे (१०)	२.०० लाख
३.	पाच मे.टन क्षमतेचे वाहन (१)	२.०० लाख
४.	१० मे.टन वॉकिंग कुलर	२.०० लाख
५.	प्लास्टिक केट्स	१.०० लाख
	एकूण	८.०० लाख

या सर्व योजनेंतर्गत अर्थसहाय्य बाबतचे विहित अर्ज जिल्हा उपनिबंधक, सह. संस्था यांचेकडून उपलब्ध करून त्यांचेमार्फत विभागीय सहनिबंधक, सह. संस्था, पणन संचालक यांचेकडून मंजुरीसाठी शासनस्तरावर सादर करून शासनाकडून राष्ट्रीय विकास निगमची मंजुरी आल्यानंतरच संस्थेला अर्थसहाय्य मंजूर करण्यात येते.

कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्था

१) योजनेचे नांव : कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना कर्ज व भागभांडवल (४४२५०७५९, ४४२५०२९४, ६४२५०३१३)

राज्यातील कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्था आणि मका व ज्वारीपासून जैविक साखर (बायोशुगर) को-ऑप. इंडस्ट्रीज उद्योग तसेच स्थापित कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना वाढीव प्रकल्प किंमतीचे आणि खेळते भांडवलाचे प्रस्ताव राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम योजने अंतर्गत अथवा इतर वित्तीय संस्थांकडून १:९ या प्रमाणात शासन हमीवर अर्थसहाय्य मंजूर करणेबाबत.

आर्थिक सहाय्याचे स्वरूप : सर्व कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना त्यांच्या उत्पादनांना देशांतर्गत व देशाबाहेर योग्य बाजारपेठ मिळण्याच्या दृष्टीने कृषी उत्पादनाच्या प्रक्रिया उभारणीसाठी अर्थसहाय्य.

लाभार्थी : फळे प्रक्रिया, भाजीपाला प्रक्रिया, मका प्रक्रिया, काजू प्रक्रिया भात गिरण्या इतर सर्व प्रकारच्या कृषी प्रक्रिया करणाऱ्या सहकारी संस्था.

अर्ज कोणाकडे करावयाचा : तालुका उपनिबंधक/सहाय्यक निबंधक.

मंजूरीचे अधिकार : राज्य शासन.

उद्देश : सहकारी क्षेत्रातील कृषी प्रक्रिया संस्था सध्या प्राथमिक अवस्थेत आहेत. महाराष्ट्रामध्ये फळफळावळ, भाजीपाला, फुले व सर्व कृषी उत्पन्न तसेच वनफळे यांना योग्य मोबदला मिळण्यासाठी अशा उत्पादनांना देशांतर्गत व देशाबाहेर योग्य बाजारपेठ मिळण्याच्या दृष्टीने कृषी उत्पादनाच्या प्रक्रिया प्रकल्प उभारणीस मोठ्या प्रमाणावर वाव आहे. शेतीतील मालाच्या तोडणी नंतरच्या हाताळणीचे तंत्रज्ञान अप्रगत असल्याने उत्पादन चांगले होऊनही त्यापैकी बराच माल खराब होतो. हे टाळण्यासाठी कृषी प्रक्रिया उद्योगाची उभारणी होणे काळाची गरज आहे. महाराष्ट्र शासनाने कोल्हे समितीद्वारा यावर सांगोपांग अभ्यास केलेला आहे व कृषी प्रक्रिया उद्योग हा सहकारी माध्यमातून राबविण्याच्या दृष्टीने चालना देण्याचे सुचविले आहे.

विविध प्रकारच्या कृषी मालावर व फळांवर प्रक्रिया करणाऱ्या सहकारी संस्था स्थापन करण्यास प्रोत्साहन देण्याचे शासनाचे धोरण असून त्यादृष्टीने शासन अशा संस्थांना भाग भांडवल व कर्ज पुरवठा करते. त्याच बरोबर या संस्थांना प्रकल्प उभारणीसाठी राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमसारख्या वित्तीय संस्थेमार्फत सुध्दा अर्थसहाय्य मिळू शकते. अशाप्रकारचे अर्थसहाय्य मिळवून देण्यासाठी संबंधित संस्थांच्या प्रकल्प अहवालाची आर्थिक व तांत्रिकदृष्टीने कृषी पणन मंडळ, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचेकडून छाननी केली जाते. प्रस्तावित प्रकल्प आर्थिकदृष्ट्या व तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम होणार आहे किंवा कसे तसेच प्रकल्पामुळे रोजगारात किती वृद्धी होणार आहे याबाबीवर विचार करून निर्णय घेतला जातो.

फळ प्रक्रिया संस्थांमध्ये महाराष्ट्रात मुख्यतः पुढील प्रक्रिया संस्था कार्यरत आहेत.

१. संत्रा प्रक्रिया २. आंबा प्रक्रिया ३. काजू प्रक्रिया ४. लिंबू प्रक्रिया ५. कांदा प्रक्रिया ६. मिरची प्रक्रिया ७. तंबाखु प्रक्रिया ८. बेदाणे प्रक्रिया ९. द्राक्ष प्रक्रिया १०. टोमॅटो प्रक्रिया ११. केळी प्रक्रिया.याशिवाय इतर प्रक्रिया संस्था पुढील प्रकारच्या आहेत.

१. स्टार्च उत्पादक संस्था २. पार्टीकल बोर्ड ३. डाळ प्रक्रिया ४. मद्यार्क प्रक्रिया ५. पशु खाद्य ६. बिजोत्पादक ७. गहू, ज्वारी, तांदूळ प्रक्रिया.

एकंदरीत कृषी प्रक्रिया संस्था आर्थिकदृष्ट्या सक्षम झाल्याचे दिसून येत नाही.

पुरेशा मालाची उपलब्धता योग्य तांत्रिक क्षमता, अचूक आर्थिक नियोजन, आर्थिक शिस्त आणि आधुनिक बाजार विक्री तंत्र वापरल्यास कृषी प्रक्रिया संस्था यशस्वी होतील. व शेतकऱ्यांच्या शेत मालाला योग्य भाव देण्याचे मूळ धोरण यशस्वी होईल.

संस्था नोंदणी पूर्व मान्यतेचे अधिकार

प्रकल्प किंमत (रु. लाखात)	निबंधक
१०	जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था
२५	विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था
२५ ते १००	पणन संचालक
१०० पेक्षा जास्त	सहकार आयुक्त

संस्थांच्या प्रकल्पाची आर्थिक व तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम असल्याचे खात्री महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ, पुणे यांचेकडून करून घेण्यात येते.

शासनाने प्रक्रिया संस्थांसाठी कार्यान्वीत केलेल्या आर्थिक मदत देण्याच्या योजने खालीलप्रमाणे आहेत. अ) शा.नि.सहकार,पणन व वस्त्रोद्योग विभाग प्रक्रिया-११२००४/प्र.क्र.१६२(अ)/९ स, दिनांक १२.१०.२००७ अन्वये राज्यातील शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेल्या कृषि मालाला योग्य भाव मिळावा तसेच राज्यात वेगवेगळे आकृतीबंध न ठेवता राज्यातील सर्व कृषी प्रक्रिया सहकारी संस्थांना शासकीय भाग भांडवल व वित्तीय पुरवठ्याकरिता शासन हमीवर पुढीलप्रमाणे आकृतीबंध लागू करण्यात आलेला आहे.

१. राज्य शासनाच्या हमीवर रा.स.वि.नि. किंवा इतर वित्तीय संस्थांकडून कर्ज.	प्रकल्प किंमतीच्या ६०%
२. राज्य शासन भागभांडवल	३६%
३. संस्थेचे स्व भागभांडवल	४%
एकूण	१०० %

वरील आकृतीबंधानुसार कृषी प्रक्रिया संस्थांना १:९ या प्रमाणात कर्ज व शासकीय भागभांडवलासाठी शासन हमी देण्यात येईल. त्याचप्रमाणे रवा, आटा, मैदा व डाळी तयार करणाऱ्या प्रकल्पांना देखील हा निर्णय लागू राहील.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता अनुक्रमे रु. १५०.०० लाख व रु. १५००.०० लाख, २५००.०० लाख रु. ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

ब) जैविक साखर को-ऑप. इंडस्ट्रीज उद्योगाबाबत

राज्यातील मका, ज्वारी, बाजरी व तत्सम पिष्टमय पदार्थांपासून जैविक साखर (बायोशुगर) निर्मिती करणाऱ्या सहकारी संस्थांच्या प्रकल्पास राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम योजने अंतर्गत अथवा इतर वित्तीय संस्थेकडून मिळणाऱ्या कर्जासाठी खालील आकृतीबंधाप्रमाणे शासन हमी आणि शासनाकडून १:९ या प्रमाणात भागभांडवल मंजूर करण्यात येईल. मात्र प्रत्येकी प्रकल्पाची किंमत रु. २५ कोटी पर्यंतच मर्यादित राहील. या प्रकल्पात वीज निर्मितीचा सहप्रकल्प (Co-Project) समाविष्ट राहील. राज्यात प्रायोगिक तत्त्वावर सहा प्रकल्पासाठी प्रथमतः मान्यता देण्यात येईल.

		(रु. लाखात)			
अ.क्र.	योजनेचे नाव	लेखाशीर्ष	सन २०-२१ ची अर्थसंकल्पीत तरतूद	सन २१-२२ प्रत्यक्ष खर्च	सन २२-२३ चा अर्थसंकल्पीत तरतूद
१	२	३	४	५	६
१.	कृषि प्रक्रिया सह.संस्थांना भागभांडवल (कोल्हे समिती)	४४२५०७५९	२००.००	६०.८५	१००.००
२.	कृषि प्रक्रिया रासविनि योजनेअंतर्गत भागभांडवल	४४२५०२९४	६००.००	३१२.६५	३००.००
३.	कृषि प्रक्रिया रासविनि योजनेअंतर्गत कर्ज	६४२५०३१३	१५००.००	७८१.६४	५००.००

कृषि प्रक्रिया संस्थांचे अर्थसहाय्य प्रस्ताव रा.स.वि.नि.कडे नियोजन व वित्त विभागाच्या मान्यतेने शिफारस करण्यात येतात.

शासनाच्या आर्थिक गुंतवणूक असलेल्या कृषि प्रक्रिया सहकारी संस्थांच्या प्रकल्पासाठी लागणाऱ्या यंत्रसामुग्री खरेदी करण्यासाठी रु. ५०० लाखापेक्षा कमी असेल अशा प्रकल्पांना यंत्रसामुग्री खरेदीबाबत मंजूरी देण्यासाठी सहकार आयुक्त व निबंधक यांचे अध्यक्षतेखाली समिती गठीत केलेली आहे.

शासनाच्या आर्थिक गुंतवणूक असलेल्या कृषि प्रक्रिया सहकारी संस्थांच्या प्रकल्पासाठी लागणाऱ्या बांधकामाचे कंत्राट निश्चित करण्यासाठी तसेच बांधकामावर सनियंत्रण ठेवण्यासाठी शासनाने सहकार आयुक्त व निबंधक यांचे अध्यक्षतेखाली समिती गठीत केलेली आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता अनुक्रमे रु. १५०.०० लाख, रु. १५००.०० लाख, रु. २५००.०० लाख मागणी प्रस्तावित केली आहे.

ई-गव्हर्नन्स

ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१३०७२) (पणन) मागणी क्रमांक व्ही-२ (०२) ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (०२)(०५) ई गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१३०७२) (पणन) (कार्यक्रम) १७, संगणक खर्च या लेखाशिर्षाखाली सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाकरिता रुपये १,०००/- (रुपये एक हजार मात्र) इतक्या रकमेची तरतूद करण्यात आली आहे. सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षाकरिता रु. ०.०१ लाख ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (लेखाशिर्ष ३४५१३०७२) (पणन) करिता मागणी प्रस्तावित करण्यात आली आहे.

किमान आधारभूत किंमत योजनेतर्गत हमी भावाने कडधान्य व तेलबिया खरेदी

केंद्र शासनाकडून दरवर्षी खरीप व रब्बी हंगामासाठी किमान आधारभूत किंमती जाहीर केल्या जातात. हंगाम २०२२-२३ व रब्बी २०२३-२४ साठीच्या किमान आधारभूत किंमती पुढीलप्रमाणे आहेत :-

खरीप हंगाम २०२२-२३

(रुपये प्रति क्विंटल)

अ.क्र.	पीक	किमान आधारभूत किंमत
१	धान (साधारण)	२०४०
	(अे ग्रेड)	२०६०
२	ज्वारी (हायब्रीड)	२९७०
	(मालदांडी)	२९९०
३	बाजरी	२३५०
४	नाचणी	३५७८
५	मका	१९६२
६	तूर	६६००
७	मूग	७५५५
८	उडीद	६६००
९	भुईमूग	५८५०
१०	सूर्यफूल	६४००
११	सोयाबीन	४३००
१२	तीळ	७८३०
१३	निगारासीड	७२८७
१४	कापूस (मध्यम धागा)	६०८०
	कापूस (लांब धागा)	६३८०

रब्बी हंगाम २०२३-२४

(रुपये प्रति क्विंटल)

अ.क्र.	पीक	किमान आधारभूत किंमत
१	गहू	२१२५
२	बाली	१७३५
३	हरभरा	५३३५
४	मसूर	६०००
५	करडई	५४५०
६	मोहरी	५४५०

• स्टेट नोडल एजन्सीची नियुक्ती

राज्यात हंगाम २०१३-१४ पासून किमान आधारभूत किंमत योजनेतर्गत मार्च २०१४ च्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार हमीभावाने कडधान्य व तेलबिया प्रामुख्याने मूग, उडीद, सोयाबीन, तूर व हरभरा (चना) ची खरेदी करण्यांत येते. ऑक्टोबर २०१८ मध्ये केंद्र शासनाने योजनेच्या सुधारित मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. राज्यातील हमी भावाने कडधान्य व तेलबिया खरेदीसाठी खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय नोडल संस्था कार्यरत आहेत:-

- I. महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ, मुंबई.
- II. दि विदर्भ सहकारी पणन महासंघ, नागपूर.
- III. महाएफपीसी, पुणे शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे बळकटीकरण व्हावे.
- IV. पथाशक्ती फार्मर प्रोड्युसर कंपनी लि. अहमदनगर.
- V. वेंपको लि. नागपूर.
- VI. महाकिसान संघ कृषि प्रोड्युसर कंपनी लि. अहमदनगर
- Vii. महाकिसान वृद्धी अॅग्री प्रोड्युसर कंपनी लि. नाशिक
- Viii. महास्वराज्य फॉर्मर्स प्रोड्युसर कंपनी फेडरेशन देवळा, जि. नाशिक

Directorate of Agricultural Marketing Maharashtra State, Pune

INTRODUCTION :

Government of Maharashtra has established an independent Directorate of Agricultural Marketing under the Department of Co-operation in November 1971. Upto December 1979, the Directorate of Agricultural Marketing was under the administrative control of the Commissioner for Co-operation & Registrar of Co-operative Societies, Maharashtra State, Pune. From 12.12.1979 the Director of Agricultural Marketing has been declared as the head of the department and delegated with the administrative and financial powers. The Director is the head of the Agricultural Marketing Directorate. In day to day working he is assisted by Joint Directors, Deputy Directors, Assistant Directors and other necessary ministerial staff. The work at district and taluka level is looked after by the District Deputy Registrars and Deputy Registrar/Asstt. Registrars, Co-operative Societies at the district and taluka level on behalf of the Director. All the employees are transferable under the main Co-operation Department. The Directorate of Agricultural Marketing looks after the following subjects.

1. To administer the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Regulation) Act, 1963 and the Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Regulation) Rules, 1967.

2. As per the requirement and demand of the Agricultural Produce Market Committee to establish principal market and sub-markets so also to issue notification to regulate the various agricultural commodities.

3. To guide Agricultural Produce Market Committee to provide various facilities for the marketing in the principal market as well as in the sub-market yards.

4. The agricultural information system has been introduced on recommendation of the Royal Commission on Agriculture in the year 1935. Under that information centre the information of prices of selected regulated commodities in the market is collected.

5. To make various reforms in the field of agricultural marketing as it's beneficial for improving the standards of marketing services and facilities.

To give direct Marketing Licence to various companies, to encourage private sector investment in the field of agriculture marketing that leads to private markets development, to establish farmers market in the area of agricultural produce market committee so as to help farmers for directly selling their agricultural produce

to consumers, To provide single licence for working as a trader in one or more APMCs.

(A) Agricultural Marketing Survey and Research Scheme :

On recommendation of the Royal Commission on Agriculture in the year 1935, the scheme has been introduced. This is the mainly staffing scheme. The main object of the scheme are as under :-

(i) To collect the information of arrival and sale of regulated agricultural commodities of agriculture and animal husbandry in the prescribed forms No. 1 to 18 and to consolidate information and

(ii) To conduct survey and submit information to Government of India and State Government as per directions.

(iii) To Provide information to agricultural price section of Department of Agriculture in State Government for deciding the policy on support price of kharif/ rabi crops.

(iv) To Support Price of selected agricultural commodities declared by Central Government is sent to all agriculture produce market committee and other concern.

(B) Co-ordinated Market News Service :

Government of India in the year 1954 appointed a Committee to study the prices of the agricultural commodities. On recommendation of the said committee Government of India has taken a decision to collect the information of the prices of agricultural commodities under the scheme from the regulated Agricultural Produce Market Committees.

(i) The main object of the scheme is to broadcast the prices of various regulated agricultural commodities from different markets on to assist the agriculturists to enable them to take decision regarding where and when to sell his produce so as to fetch remunerative prices to his produce.

(ii) In Maharashtra the prices collection of 35 Agricultural commodities from the 56 Agricultural Produce Market Committees is consolidated and submitted to Government of India.

(iii) In addition to the above, the market prices of selected 44 Agricultural commodities in 59 Agricultural Produce Market Committees are collected weekly and submitted to Government of India.

(iv) The collected information of rates and arrival of various agricultural commodities from different markets is given to both Central and State Government authorities.

(v) The Maharashtra state agriculture marketing board is in corporate under section 39-A of the year 1984 Maharashtra Agricultural Produce Marketing (Development and regulation) Act 1963 to guide the various market committees in Maharashtra for their development. Loans are available to the market committees for various are made available to the marketing board the board has the powers to collect annual contribution from the market committees in proportion to their incomes. As per government policies the contribution to be collected from the market committees is as under -

Sr. No.	Income of the APMC	Contribution Rate (On Income)
1.	Less than Rs. 1.75 lakhs	1%
2.	More than Rs. 1.75 lakhs to Rs. 3.00 lakhs	2%
3.	Rs. 3 lakhs to Rs. 10 lakhs	3%
4.	More than Rs. 10 lakhs	5%

The Hon'ble Minister for Marketing is the ex-officio Chairman of the State Agricultural Marketing Board while the Hon'ble Minister of State for Marketing the ex-officio Vice-Chairman of the Marketing Board. The others member of the Marketing Board are as under.

1. Commissioner for Co-operation & Registrar of Co-operative Societies, Maharashtra State, Pune.
2. Commissioner Agricultural, Maharashtra State, Pune.
3. Representative of NABARD.
4. Agricultural Marketing Advisor to the Government of India or his representative.
5. Six members one each from the revenue divisions to be nominated from the Chairmen of the Market Committees in respect of revenue division.
6. Chariman, Maharashtra State Market Committees Co-operative Federation Ltd. Pune.
7. Director of Agriculture Marketing Maharashtra State, Pune.
8. Managing Director, MSAMB-Member Secretary.

There are in all 306 APMCs in Maharashtra. The Govt. of Maharashtra by G. R. dated 3-2-2001 and 28-8-2014 has laid down the classification of the limit of the Establishment expenditure to be incurred by the various APMCs and has authorized the Managing Director of Maharashtra State Agricultural Marketing Board to extend this limit for APMCs in C & D Categories up to 10% after verification of financial status of the APMC's

under each categories is mentioned below. As per Market Year 2021-22.

Sr. No.	Category	Limit of the Income	Limit of the Administrative Expenditure	No. of APMCs
1)	A.	More than Rs. 1 crore	45%	175
2)	B.	Rs. 50 lakhs to Rs. 1 crore	50%	56
3)	C.	Rs. 25 lakhs to Rs. 50 lakhs	50%	34
4)	D	Less than Rs. 25 lakhs	60%	41
Total				306

The Maharashtra State Agricultural Marketing Board also performs following below mentioned important functions along with disbursing funds to the APMCs for development.

1. Export of agricultural commodities from MSAMBs Export Facility Centers :-

In order to increase the export of fruits and vegetables from the Maharashtra state, 45 Export Facility Centers have been set up in the State through Maharashtra State Agricultural Marketing Board with the assistance of the Central and State Governments.

In 2023-24 around 14000 MT of agricultural commodities will be exported to Netherlands, USA, Russia, Thailand, Iran, Malaysia, Singapore, Canada, Germany, Nepal, Japan, UK, Gulf countries, Dubai Sri Lanka and European countries.

Agricultural products are also processed for domestic sale from these facilities in 2023-24 around 12500 MT of agricultural commodities were primary processed and sent to Mumbai, Goa, Kolkata, Pune, Nashik, Delhi, Bangalore, Hyderabad, etc. Due to the operation of these centers, skilled and unskilled employment has been created, a total of 860 people have got direct employment at the facility center out of which 160 are skilled and 700 are unskilled. Indirect employment has also been created in large numbers locally.

1. Agri. Export Policy (AEP) of Maharashtra State :

As mentioned in the Agricultural Export Policy of the Central Government, Maharashtra state was to develop its States Agri.Export Policy. For the same, the committee was constituted under the Chairmanship of the the Commissioner, Agriculture. The committee has drafted the states agricultural export pollicy and submitted it to the State Government.

Objectives :

The objectives of the state AEP are -

1. To make Maharashtra as an Agri. Export Hub.
2. Entrepreneurship development in Agri.Export.
- 3.To diversify export basket, destinations.
- 4.To promote novel, indigenous, organic, ethnic, traditional and non-traditional agro products exports from Maharashtra.
5. Creation of efficient export oriented infrastructure and utilization of existing infrastructure.
6. To provide an institutional mechanism to undertake export-oriented activities.
7. Skill development of the concerned stakeholders in the agri.export.

The activities enlisted under AEP are as below :

Implementation of Good Agricultural Practices, Strengthening of FPOs/Co-operatives, Integrated Pest and Disease management, Up-gradation of package of practices, Fruit Care, capacity Building of growers, exporters and staff of line department and other stakeholders on Post-harvest Management and Export, creation of export facility centers / collection centers/ pack house, Residue testing labs, exit level Infrastructure Buyer seller meets, Fairs / In-store Promotion / Branding, Participation in international Exhibitions, Developing Sea Protocols and trial consignments, Hiring of International Consultants for Post-harvest Management, Importing export oriented germplasm / planting material, its trials and propagation, implementation of effective traceability systems, declaration of pest free area for certain products and certain pests etc.

Cluster Development Program : After examining the export potential of the crops being in Maharashtra, recognizing their core competence and to develop a system of export promotion relating to different products in different regions was done and following 21 commodity specific clusters are identified.

Banana, pomegranate, Alphonso Mango, Kesar Mango, Orange, Grapes, Onion, Cashew, Floriculture, Raisin, Vegetables, Non Basmati Rice, Pulses, Cereals, Oilseeds, Jaggery, Spices (Red Chili, Turmeric) Dairy Products (Milk, Paneer, Skimmed Milk Powder, Casein etc) Fisheries, Animal products and sweet Lemon.

Cluster Facilitation Cell at cluster level will identify and implement the activities required to boost the export. The trainings buyers sellers meets are being conducted at cluster level.

3.Implementation of schemes for boost of the export :

1. The Export Department implements schemes for export growth of various agricultural commodities in the State. Following are the schemes are being implemented.

A) The following 4 subsidy schemes are being implemented for Geographically indicated agro products in Maharashtra.

(i) Scheme for organizing training program for promotion and publicity of agricultural GI products.

(ii) Subsidy scheme for registration fee to encourage farmers for registration as an authorized user for GI products.

(iii) Scheme for developing value chain of GI products.

(iv) Scheme for stalls of GI products in Fruit and Agricultural Commodities festival activities of MSAMB.

B) Subsidy scheme of Rs.50,000/- per container for sea transport to newly opened countries for export of agricultural commodities.

4. Horticulture Export Training Course (HETC)

The Horticulture Export Training Courses is being conducted every month by Maharashtra State Agriculture Marketing Board with the objective of enabling farmers, their groups, co-operatives and agro-producing companies to export their produce. The 62 batches of this Horticulture Export Training Course were organized. 1528 trainees have been trained through this course. Out of this, about 250 trainees have started working in agricultural exports. In 2023-24, 12 batches will be conducted in the year 2023-24, 350 trainees will be trained through 12 trainings.

AGRICULTURAL PLEDGE LOAN SCHEME

In harvesting season there is huge arrival of particular commodity in the market in very short period, which causes substantial fall in market prices of the commodity. Farmers do not have capacity to hold their stock so they have to sell their produce at a very meager rate in the market. Under the pledge loan scheme the farmer keeps his produce in the APMC godown and gets 75% of the value as loan. As the prices of the commodity rise in the market the farmer sells his produce in the market and repays his loan and thus fetches higher price for his produce at reasonable levels.

STRUCTURE AND IMPLEMENTATION OF THE SCHEME

Since 1990, the MSAMB has been implementing this scheme of pledge loan for the benefit of farmers of the State. The scheme of pledge loan is available for Moong, Tur, Udid, Soyabean, Paddy, Sunflower, Safflower (Kardai) and Gram (Chana), Jawar, Bajra, Maize, Wheat, Ghevda (Rajma), Turmeric, Regime (Bedana), Cashew nuts and Betal nuts (Supari) in this scheme.

Under this scheme, a farmer can store his produce in Godowns of APMC and can immediately get 75% cost of his produce at an interest rate of 6%. Farmer can avail the pledge loan facility by storing the produce in the godowns of state Warehousing Corporation or Centre Corporation. The APMCs maintain this pledged stock free of cost. The farmers can sell their produce when the prices are higher.

Under the scheme, the farmer gets agricultural pledge loan up to 75% of the value of produce prevailing in the market, an interest rate of 6%. The farmer is allowed to avail this facility upto a period of 180 days. Rebate of 3% on interest is given as promotional incentive to those APMCs who repay within 180 days. If APMC fails to repay within 180 days then APMC can not avail the incentive rebate of 3%. After 180 days interest rate will be 8% for next 6 months, after that interest rate will be 12% next 6 months.

Commodity wise loan Limit & Rate of Interest of Loan.

Sr. No.	Commodity	Limit of loan	Period	Rate of Int
1.	Soyabean, Tur, Mug Udid, Paddy, Safflower Sunflower, Turmeric and Gram, Jawar, Bajra Maize & Wheat	75%	180 of days Total cost	6%
2.	Ghevda (Rajma)	”	”	”
3.	Cashew nuts	”	”	”
4.	Raisin (Bedana)	”	”	”

Key features, terms and conditions of Agriculture Produce Pledge Loan Scheme

- under this scheme, only the producer farmers are eligible for the pledge loan. Traders are not eligible under this scheme.
- The cost of Produce is determined by the market price of the day of the MSP announced by the government, whichever is less.
- Period of pledge loan is 6 months (180 days) and interest rate of 6%
- Market Committee which makes repayment of loan within the prescribed period of 6 months (180 days) are applicable for 1% or 3% interest subsidies on loan amount from MSAMB.
- Market Committees are also eligible for 1% or 3% incentive subsidies on the loan amount which distributes the pledge loan from the self fund.
- Calculation of rate of interest on loan amount is -up to 180 days 6%, 180 days to 365 days 8%, and after 365 days 12%.

- The market committee takes responsibility of storage, monitoring and security of the mortgaged goods free of cost and the responsibility of the concerned market committee to insure mortgage of the goods.

- Mortgage loan is also provided by the market committees on receipt of warehouse receipts of State or Central Warehousing Corporation.

Inter state Agricultural Trade - Road Transport Subsidy Scheme -

Maharashtra is the leading producer of fruits and vegetables. Today domestic trade has also become important like exports due demand and better price realization. So to promote MSAMB started Transport Subsidy Scheme on 09.10.2018. Subsidy will be provide under this scheme up to 31st March 2023. The details of the subsidy are as follows -

Sr. Distance	Subsidy payable
1. Min.350 to 750 Km.	50% of the transportation cost or the Max limit of Rs.20000/- whichever is less
2. 751 to 1000 Km.	50% of the transportation cost or the Max limit of Rs.30000/- whichever is less
3. 1001 to 1500 Km.	50% of the transportation cost or the Max limit of Rs.40000/- whichever is less
4. 1501 to 2000 Km.	50% of the transportation cost or the Max limit of Rs.50000/- whichever is less
5. 2001 kms and above	50% of the transportation cost or the Max limit of Rs.60000/- whichever is less
6. For the state of Sikkim, Assam, Arunachal Pradesh, Nagaland, Manipur, Mizoram Tripura and Meghalaya.	50% of the transportation cost or the Max limit of Rs.75000/- whichever is less

The terms and conditions of this scheme are available on the MSAMBs website www.msamb.com of the MSAMB. However pre-approval is mandatory and proposal needs to be submitted to the respective divisional offices of MSAMB.

Asian Development Bank Assisted Maharashtra Agribusiness Network (MAGNET) Project :

Government of Maharashtra is implementing Asian Development Bank assisted Maharashtra Agribusiness Network (MAGNET) Project. 10 horticulture crops i.e. Pomegranate, Banana, Guava, Sapota, Orange, Sweet Orange, Custard apple Strawberry. Okra and Chili (Red and Green) and flowers are selected under MAGNET Project. The objectives of the project are to increase farmers income while promoting commercially attractive private investment in selected 11 horticultural value chains, reduce post-harvest losses and extension of the horticulture shelf-life, create demand-linked value addition and increase participation of farmers producer organizations (FPOs) in value chains. Project is being implemented in the entire state.

Project implementation period is 6 years. There are three main outputs of the project under output 1 capacity building of farmer producer organizations working in the selected 10 horticulture crops and floriculture is being done to increase productivity and quality of produce, post-harvest handling, to meet food security and quality requirement of export and domestic markets etc. Under output 2 financial assistance up to 60% of the eligible project cost is being provided to Farmer Producer Organizations (FPOs) and Value Chain Operators (VCOs) for erection of post-harvest infrastructure. To cater the working capital and term loan requirement of FPOs and VCOs, project is providing working capital and term loan to FPOs and VCOs through partner financial intermediaries at concessional rate of interest.

Under output 3 of the project modernization of Maharashtra State Agricultural Marketing Board's infrastructure facilities, erection of new facilities and strengthening of National Institute of Post-harvest technology is being done. Total project outlay is USD 142.9 million of which Asian Development Bank (ADB) will provide amount of USD 100 million in the form of loan and state government contribution would be USD 42.9 million.

MAGNET project expenditure incurred in the financial year 2021-22 was Rs. 2891.10 Lakh. anticipated expenditure in the current financial year 2022-23 is Rs.14542.00 Lakh. Demanded outlay for the financial year 2023-24 is Rs. 27244.00 Lakh.

Maharashtra State Warehousing Corporation :

The Warehousing Corporation has been established under the Maharashtra State Warehousing Act. The State Warehousing Corporation has constructed godowns at various places so as to enable needy person to store agricultural produce and consumer produce such as grains on scientific methods. In addition to the agricultural produce the agricultural inputs such as fertilisers and seeds are also stored in the godowns. The agricultural produce of agriculturists as well as the traders is stored in the warehouses. The authorised share capital of the Corporation is Rs.1500 lakhs.

The Progress and work done by the Corporation is as under (2021-22)

Sr. No.	Particulars	2021-2022 (Rs.in lakhs)
1.	Authorised Share Capital	1500.00
2.	State Government's Share Capital	435.56
3.	Central Warehousing Corporation's Share Capital	435.56
4.	Average capacity (Lakh M.T.)	20.65
5.	Average Utilization (Lakh M.T.)	14.88
	Total (M.Tons) - As per details	
	Government (M.Tons)	0.43
	Co-operative Societies (M.Tons)	0.43
	Farmers (M.Tons)	0.73
	Traders (M.Tons)	5.20
	Private persons (M.Tons)	1.59
	Public Undertaking (M.Tons)	6.06
6.	Net profits (Rs)	4886.13
7.	Dividend	216.00

Co-operative Storage :

The below mentioned 3 projects were implemented to construct godowns under the Co-operative Sector.

I. National Grid of Rural Godown :

The said scheme is implemented since 1980-81. Under the scheme subsidy to the extent of 50% was given on matching basis by the State Government and Central Government equally. Remaining 50% quantum of cost of the project was raised by way of a loan from financial institutions. The said scheme is transferred to State Government from 1.1.92. Afterward the assistance is discontinued under the scheme. The details of the godowns constructed under this scheme upto 30-6-96.

Sr. No.	Particulars	No. of godowns	Storage capacity (M. tons in lakhs)
1	Primary agricultural Co-operative societies	-	-
2	Agricultural Produce Market Committees	-	-
3	Apex Marketing Society	-	-
4	Maharashtra State Warehousing Corporation	802	12.45
		802	12.45

II. National Co-operative Development Corporation (Scheme No. 2) :

The said scheme is implemented during the period from 1981-82 to 1987-88. The said scheme is implemented by the Maharashtra State Co-operative Land Development Bank. Under this scheme the beneficiary societies were given financial assistance as under :

1.	Share Capital given by State Government from the Loan received from NCDC to State Government	-	25%
2.	Share capital from State Government	-	20%
3.	Owned capital to be raised by societies	-	5%
4.	Remaining 50% loan by Land Development Bank	-	50%

Under this scheme 1350 godowns were constructed as detailed below :

Sr. No.	Particulars	No. of godowns	Storage capacity (M. tons in lakhs)
1	Primary agricultural Co-operative societies	935	1.39
2	Marketing Co-operative Societies	372	4.73
3	Apex Marketing Society	43	1.19
Total		1350	7.31

The Central Government has included Rural Godown Scheme in the 10th Five Year Plan and the Scheme shall remain in vogue upto March 2008.

Agricultural Co-operative Marketing Societies :

There is one Apex bodies of marketing functioning in the State of Maharashtra viz. Maharashtra State Co-operative Marketing Federation Ltd., Mumbai. The financial position of Maharashtra State Co-operative Marketing Federation as on 31.3.2021 is as under :

Sr.No	Particulars	(Figures in Lakhs)
1.	Share capital of members	- 92.00
2.	Total share capital of which Government Share capital	- 1327.00
3.	Turnover	- 333329.00
	(i) Agricultural produce	- 325704.00
	(ii) Agricultural Requisites	- 7591.00
	(iii) Consumer goods	- 33.00
	(iv) Profit	- 455.00

NCDC provides financial assistance in the form of share capital to various marketing societies for strengthening their capital and increasing work efficiency besides assisting the farmers in getting remunerative price for their produce, distributing the consumer articles in rural areas, undertaking the business of sale of seeds, fertiliseres etc.

If the anticipated increase in turnover is increased by 20 lakhs, the society is eligible to receive Rs.5 lakhs, If the anticipated increase in turnover is more than Rs.20 lakhs, the proportionate amount of share capital is contributed by NCDC through the State Government. The marketing societies which are financially weak but having potential of increase of business, they are assisted according to the efficiency, to the extent of Rs. 2 to 5 lakhs per society. This scheme is implemented since 1987-88 and all the primary, district and state marketing societies are eligible to receive assistance. The assistance which is received is repayable in 14 equal installments starting from the 5th year. Government has stipulated condition for the societies receiving share capital to pay 12% dividend even though the society in loss. But now there is stay on that order there has been meeting held to release the condition to recover the dividend from the Kharedi Vikri Sangh which are in loss.

The schematic pattern is as under : In addition to the above scheme of NCDC the societies at Taluka and District level are eligible to receive assistance under the State Scheme implemented at District level through District Planning & Development Council.

When the supply of agricultural produce at any given sale centre is Rs.1 crore or less, the societies associated with such centre are eligible to receive maximum of Rs. 1 lakh share capital. If the supply of agricultural produce is Rs. 2 crores or more, societies associated with such centres are eligible to receive share capital maximum to the extent of Rs. 3 lakhs per unit. For the purpose of granting share capital regions are classified into A, B and C classes.

The (A) I class comprises of regions that have strong Co-operative movement and the Share Capital contribution by State Government is limited to 1:1. The (B) I class comprises of regions that have a fairly considerable Co-operative movement and the Share Capital contribution region of (C) I class comprises of the backward and under developed region of Maharashtra and the Government contribution in the ratio of 1:10. The powers to sanction this assistance are with the Divisional Joint Registrar, Co-operative Societies.

To supervise guide, develop and co-ordinate the business of all marketing, processing and other co-operatives engaged in any marketing activity of eleven Districts of Vidarbha i.e. Nagpur, Bhandara, Wardha, Chandrapur, Amaravati, Akola, Buldhana, Yavatmal, Gadchiroli, Gondia & Washim. The Vidarbha Co-operative Marketing Society Ltd. Nagpur function.

The information regarding the Vidarbha Co-operative Marketing Society Ltd., Nagpur is as under (31-3-2022)

Sr. No.	Particulars	Rs. in lakhs
1.	Share capital	55.22
2.	Out of which Govt. share capital	..
3.	Total turnover	2150.50
	a) Agricultural goods	450.00
	b) Agricultural Input	1700.00
	c) Consumer goods	0.50
4.	Amount of profit	260.00
5.	Accumuated loss	..

III. National Co-operative Development Corporation : (Scheme No. 3)

The said scheme is similar to the NCDC Scheme No. 2. However, this scheme is assisted by the World Bank. The said scheme is implemented since 1987-88 to June 1992. The scheme is discontinued from 1992-93 as the World Bank did not give extension. Under this scheme the co-operative sugar factories were also assisted but they were required to raise their own capital to the extent of 25%. Under this scheme 618 godowns have been constructed as detailed below.

Sr. No.	Particulars	No. of godowns	Storage capacity (M. tons in lakhs)
1.	Primary Agricultural Co-operative Societies	309	0.53
2.	Marketing Co-operative Societies	179	0.68
3.	Sugar factories	52	3.20
4.	Apex Marketing Society	47	0.90
5.	Cotton Marketing Federation	31	0.73
Total		618	6.04

Thus in all 2806 godowns having storage capacity of 17.54 lakh M.Tons. are constructed. The position of

proposals under centrally sponsored Rural Godowns Schemes as on 31-3-2017 is as under.

Sr. No.	Particulars	No.
1	Target of constructing Godowns	5,000
2	Proposals Received for Godown Constructions	4,825
3	Proposals filed with financing agencies	4,825
4	Proposals approved by financing agencies	1,370
5	Proposals pending with financing agencies	3,455
6	Proposals for which subsidy sanctioned by NABARD	801

Taluka kharedi vikri Sangh-(Co-operative sale and purchase union)

In Maharashtra two tier system of Co-operative sale and purchase union existing at the end of March 2022. Co-operative sale and purchase union are working on district level and 337 are working on Taluka level.

Maharashtra state Co-operative Marketing Federation established at Mumbai to help control and guide to the Co-operative sale and purchase union.

Sale and purchase of Co-operative sale and purchase union at the end of 31.3.2022

Sr. No.	Division	In Profit	In Loss	Total
1.	Pune	16	10	26
2.	Kolhapur	29	15	44
3.	Kokan	30	06	36
4.	Nashik	37	21	58
5.	Aurangabad	07	25	32
6.	Latur	10	34	44
7.	Amravati	14	42	56
8.	Nagpur	25	26	51
Total		168	179	347

The Main function of District Cooperative sale and purchase union and Taluka Cooperative sale and purchase union are under -

1. Sale of seed and fertilizers and insecticides and pesticides.

2. Sale of Rockel and food grains and sugar on behalf Government.

3. Petrol Pump.

4. Working as Adatadar etc.

The member of sale Cooperative Mahasangh are Cooperative sale and purchase union and Primary Agricultural Cooperative Societies. The State of Maharashtra by its resolution dt.20.12.2016 decided to develop economic situation of the Marketing Cooperative societies such as are Cooperative sale and purchase union, primary agricultural cooperative societies etc.

On Taluka, District and Division level as follows -

1. To give membership to 100% farmers of Vividh karykari co-operative societies.

2. To give membership to all Vividh karykari co-operative societies of Taluka Cooperative sale and purchase union.

3. To give membership of Cooperative sale and purchase union and agricultural processing cooperative societies of State cooperative marketing federation.

4. Operate programmes of State Cooperative Marketing Federation through Cooperative sale and purchase union.

5. Operate programmes of Cooperative sale and purchase union through Vividh Karykari Cooperative societies.

6. To recover defaulted amount from other societies.

7. To use fulfill capacity of godowns by other ways.

8. To increase working capital of the societies.

9. To purchase food grains and pulses from farmers in minimum support scheme through Cooperative sale and purchase union and Vividh Karykari Cooperative Societies.

10. Sale of production of Bhagirath fertilizers of Panan Mahasangh through these societies.

11. To increase sale of chemical and biological fertilizers, insecticides, seeds, agricultural implements through these societies.

12. To increase active participation in supply of healthy foods to primary school and Ashram schools in the State.

13. To sell agricultural food grains and pulses after cleaning and grading, Packing, labeling and branding through these societies.

14. To sell products of Self Help Group through these societies.

The general functions of cooperative sale and purchase union are to work as commission agents (Adat) to sell seeds, agricultural implements, pipes, oil engines etc. useful things in rural area to work as sub-agent in purchasing of food grains and pulses in minimum support scheme etc.

The Majority of Cooperative sale and purchase unions are in loss there is necessity to improve their financial status and make them strong financially. Contribution of Rs.5 lakh has been given to the agricultural marketing societies whose turn over in Rs.20 lakhs / year.

Directions to make action plan to make these societies strong financially are given to the Divisional Joint Registrar, Cooperative Societies and district deputy registrar, Cooperative Societies. This work is now under progress.

**Maharashtra State Co-operative Cotton Growers
Marketing Federation Ltd., Mumbai,
Established in 1984**

"Margin money for operation of cotton procurement scheme-64250064"

Maharashtra State Co-operative Cotton Growers Marketing Federation Ltd. (MSCCGMF) is appointed as Sub agent of Cotton Corporation of India (CCI) for operation of cotton procurement scheme at minimum support price (MSP) by Textile Ministry, Government of India. For making timely payment to the farmers against purchase of cotton based on minimum support price. the State Government provides Margin Money and Government Guarantee to MSCCGMF to take loan from various financial institution.

The Department has budgetary provision under Major Head-"Margin money for operation of cotton procurement scheme-64250064" to give margin money (Interestless loan) to MSCCGMF. The Department had budgetary provision of Rs. 91.9988 Crore for the last Season 2021-22. But due to higher market price of cotton than MSP in this season it was not become necessary to distribute provision to MSCCGMF.

Whereas, The Department has budgetary provision of Rs. 05.00 Crore for the Season 2022-23.

Cotton Season 2021-22 Information :-

(Rupees in lakhs)

Sr. No.	Particulars	Details upto 31.3.2022	
1.	Total membership	c) Govt.	01
		d) Others	332
		c) Nominal	--
2.	Share Capital	d) Member	21,83,604
		e) Govt.	2,58,58,800
		f) NCDC	--

Information regarding Cotton Season 2021-22 :

Sr. No.	Particulars	Details (in lacs)
1.	Cotton Collection Centre started by Government	Nil
2.	Total purchase of Cotton (lakh . qtl.)	Nil
3.	Price of Cotton purchase (Crore Rs.)	Nil
4.	Cotton Belis (in Lakh)	Nil
5.	Government loan (in Rs.)	Nil
6.	Government undertaking (Other loan)	Nil
7.	Deposit in Co-op. Bank	Nil

Proposed Demand of Rs. 10000.00 lakh is made under the scheme for the year 2023-24.

State Consumer Co-operative Society

SUBSIDY SHARE CAPITAL AND LOAN TO THE RURAL / URBAN COOPERATIVE CONSUMERS SOCIETIES

SUBSIDY, SHARE CAPITAL AND LOAN TO THE RURAL COOPERATIVE CONSUMER SOCIETIES

(34560112, 54750132 & 74750125)

SUBSIDY, SHARE CAPITAL AND LOAN TO THE URBAN CO-OPERATIVE CONSUMERS SOCIETIES

(34560121, 54750141 & 74750134)

Consumer Cooperative Societies in urban area were getting financial assistance in the form of Share Capital, Loan and grant for opening Departmental Stores, opening branches of Consumers Societies from the Central Government under the Central Government Sponsor schemes and similarly for the distribution of essential commodities in rural areas under the National Cooperative Development Corporation Scheme. Central Government has closed the said scheme from dt.01.04.1992 and transfer it to the State Government. The Government had took decision in the year 1994-95 to implement the said scheme on the State level by considering the important matters like getting essential commodities to the consumers in fair price and similarly getting right price to the producer for their consumer products and to get available the employment to the unemployed due to Consumer Societies. Accordingly the orders regarding financial assistance to the Central / Primary Consumer Co-operative Societies in urban area were issued under the Govt.Resolution dt.30.5.1994. On the same line the orders regarding financial assistance to the Consumer Cooperative Societies in Rural areas were issued on dt.14.03.1995. The said scheme is now totally implemented from the fund of the State Government.

The said scheme was impemented on the Government level from the year 1994-95 to the year 2006-07. however the said scheme is now implemented on the level of Marketing Directorate under the Govt.Resolution dt.23.12.2007. The formula of financial assistance of the said scheme is as follows -

(Rs.in lakhs)

Sr. No.	Name	Population	Share Capital	Furniture Fixtures	Managerial Subsidy	Land Required	Expected annual Turnover	
				Loan	Subsidy			
(A)	Departmental stores	1) 8 lakhs & more	12 lakhs	3.0	1.00	Divided into 3 years	10000 sq. ft.	175.00 lakhs
		2) 3 to 8 lakhs & more	6.00 lakhs	1.5	.. 5	Divided into 3 years	2000 sq. ft.	80.00 lakhs
		3) 1 to 3 lakhs & more	3.00 lakhs	0.9	0.3	Divided into 3 years	2000 sq. ft.	40.00 lakhs
(B)	1) Retail Outlets Large sized selling centres	--	0.90	0.25	0.10	Divided into 3 years	10000 sq. ft.	12.00 lakhs
	2) Small sized seeling centres	--	0.45	0.05	0.05	Divided into 3 years	400 sq. ft.	5.00 lakhs

In the economic year 2022-23 under the accounts head for the said scheme budgetary provision made shown as under

Sr. No.	Scheme	Head Estimated	Budget (Rs lakhs)
1	Subsidy to Rural Consumer Co-operative Societies	34560112	0.01
2	Subsidy to Urban Consumer Co-operative Societies	34560121	0.01
3	Share Capital Contribution to Rural Consumer Co-operative Societies	54750132	0.01
4	Share Capital Contribution to Urban Consumer Co-operative Societies	54750141	0.01
5	Loan to Rural to Rural Consumer Co-operative Societies	74750125	0.01
6	Loan to Urban to Urban Consumer Co-operative Societies	74750134	0.01

Proposed Demand of Rs. 0.01 lakhs, Rs. 0.01 lakhs & Rs. 0.01 lakhs is made under the scheme for the year 2023-24.

Fruit & Vegetable Co-operative Societies

Out of the total land, about 90011 hectares of land in Maharashtra State are under horticultural crops such as Mango, Grapes, Bananas, pomegranates, chikoos etc.

These Societies are registered with the objective of producing fruits and vegetables on a large scale following which the agricultural produce undergoes many stages such as storing. Grading, Pre-cooling, transportation through vehicles, so that it is fit for export to foreign countries, also so that the farmer gets a fair price for his produce and the customer also gets the fruits and vegetables at a reasonable price.

Aims objectives of fruit and vegetable societies :-

- 1) Grading, Stocking, Packing and sale of fruit and vegetable and other perishable produce.
- 2) Supplying fertilizers.
- 3) Sale of seeds, pesticides, and other farming related items.
- 4) Proper marketing of agricultural produce so as to give a fair price to the farmers, besides other agricultural related activities.

The Fruit and vegetable societies cannot carry out any business relating to fertilizers for a period of three years from date of Registration. However they can indulge in sale of organic fertilizers.

These societies can also provide services like tissue culture, pre-cooling and similar services, With the intention of export of certain agricultural produce such as Mangoes, Grapes, Bananas, Oranges etc., under section 20 (1) of Maharashtra Co-operative Societies Act 1960. some partnership firms such as Maha Mango, Maha Grapes, Maha Banana, Maha Orange were registered. All these societies are working towards getting more and more foreign exchange through export of their produces.

Financial Assistance to Fruit and Vegetable Societies :-

Financial Assistance is provided to select marketing societies in the form of share capital for expansion of business and strengthening their capital. While granting sanction to such societies, the business plan capital with society etc. are taken into consideration.

1) Share capital subsidy to select and weak marketing societies under National Co-operative Development Corporation sponsored schemes.

This scheme was started from 19th May, 1964. Under this scheme select marketing societies whose working capital is up to Rs. 20.00 lakhs, are provided with a subsidy of share capital of Rs. 5.00 lakhs.

If the working capital of a marketing society is more than Rs. 20.00 lakhs then the society gets a subsidy in share capital in multiples of excess amount.

Besides the above, financially weak societies but those who have scope for business expansion are provided with a subsidy of Rs. 2.00 lakh to Rs. 5.00 lakh in share capital.

2) Financial Assistance to fruit and vegetable societies for setting up pre-cooling and cold storage units under National Co-operative Development Corporation sponsored schemes.

This scheme was started on 5th September 1991. It was started with the intention to set up pre-cooling and cold storage units under National Cooperative Development Corporation sponsored schemes.

This scheme was started on 5th September 1991. It was started with the intention to set up pre-cooling and cold storage facilities so that the fruits and vegetables remain in good condition until they reach the markets.

Under this scheme, National Co-operative Development Corporation provides 90 % of the project cost to the State Government as loan. This loan is disbursed to the societies in the following funding pattern

- A) Loan - 40%
- B) Share Capital - 50%
- C) Society own Share -10%

3) Financial Assistance to fruit and vegetable societies under National Co-operative Development Corporation and NHB sponsored schemes :-

This scheme was started on 16th March, 1991. The aim was to enable the farmers to get a fair price for his produce and also that the customer should get fruits and vegetables at a reasonable price.

Under this scheme, for one unit fruit and vegetable societies get a financial assistance of Rs. 8.00 lakhs of

this 50 % amount ie Rs. 4.00 lakhs is given as loan by National Co-operative Development Corporation and 50% amount ie Rs. 4.00 lakhs is given as subsidy by National Horticulture Board.

A society can get a maximum of Rs.15.00 lakhs loan and a subsidy of Rs. 15.00 lakh for four units.

		Rs. in Lakh
No.	Items	Amount
1.	Grading, Packing shed	1 lakhs
2.	Retail shops (10)	2 lakhs
3.	5 M.ton capacity vehicle (1)	2 lakhs
4.	10 m. ton walking cooler	2 lakhs
5.	Plastic cates	1 lakhs
Total		8 lakhs

For benefitting from all the above schemes application for financial assistance has to be made in the specified format to District Deputy Registrar, Co-operative society and directed to the State Government through Divisional Joint Registrar and Director of Marketing. After the State Government makes its approval, the application is sent to National Co-operative Development Corporation for its final approval and then only the society is provided the financial assistance.

Agricultural Processing Cooperative Societies
Name of the scheme : Loan and Share Capital to the Agricultural Processing Cooperative Societies. (44250759, 44250294, 64250313)

In respect of to Sanction financial assistance on the Government Gurantee 1:9 under the scheme of National Cooperative Development Corporation or from other financial instute to the proposal of increasing project cost and share capital of the Agricultural Processing Cooperative Societies and Bio Sugar from Corn and Jowar Cooperative industries and also of the established Agricultural Processing Cooperative Societies.

2) Nature of Financial Assistance : Financial Assistance for raising processing units of Agricultural Products in view of to get proper market in the country and outside the country the products of all Agricultural Processing Cooperative Societies.

3) Beneficiaries : Fruit Processing, Vegetable processing, Corn Processing, Cashewnut Processing, Ricemill, and other all types of agricultural processing Co-operative societies.

4) To whom application to be made : Taluka Deputy or Assistant Registrar Co-operative Societies.

5) Sanctioning Authority : State Government.

6) Objects : Agricultural Processing Societies in Co-operative field are at present in the primary stage. There is wide scope in the raising the processing projects of Agricultural products in view of to get proper market in the country & outside the country to get appropriate consideration to fruit, vegetables, flowers and all agricultural products and also forest fruits. Since the technology of handling the farm products after its picking undeveloped most of the farm product get perished even after getting good production. To avoid this, it is the need of the time to raise the farm processing industry. The Government of Maharashtra has done elaborate study on this through the Kolhe Committee and suggested to give impetus to this in view of to run farm processing industry through the Cooperation.

It is the policy of the Government to give encouragement for establishing co-operative societies doing processing of the different types of farm products and fruits and in view of that the Government providing share capital and loan to such societies. Likewise this societies also get financial assistant from the financial institution like National Cooperative Development Coroperation for erecting the project. Scrutiny of the project report of the concerned societies in view of the financially and technically for affording such type of financial assistance is made by the Agricultural Marketing Board, Maharashtra State Pune.

The decision is taken by considering wether the proposed project is viable economically or technically and similarly how much employment increase due to the project.

Mainly following type of fruit processing units are in operation in Maharashtra State.

1. Orange Processing	2. Mango Processing
3. Cashewnut Processing	4. Lemon Processing
5. Onion Processing	6. Chillie Processing
7. Tobacco Processing	8. Grapes Processing
9. Tomato Processing.	10. Banana processing
11. Raisin Processing	

Beside this other types of Processing Societies are as follows.

1. Starch Product Society	2. Partical Board
3. Cereal Processing	4. Alcohol processing
5. Anmial food Processing	6. Seed production
7. Wheat Jawar Rice, Processing	

Altogether it seem that the Agricultural Processing Societies are not financially competent

1. Starch Product Society 2. Partical Board

(Rs.in Lakhs)

3. Cereal Processing 4. Alcohol processing 5. Annual food Processing 6. Seed production 7. Wheat Jawar Rice, Processing

Agricultural Processing Societies shall be successful if there is availability of sufficient stock, proper technical capacity, accurate financial planning, financial discipline and utilization of modern marketing sale technology and original policy to give fair price to the farm products of the farmers will be successful.

Power of pre-registration to the society

Project Cost	Registrar	(Rs. Lacs)
10	District Deputy Registrar	Co-operative Societies
20	Division Joint Registrar	Co-operative Societies
20 to 100	Director of Marketing	
More than 100	Commissioner for Cooperation	

The surety that whether the projects of the societies are economically and technically competent is made by the Maharashtra State Agricultural Marketing Board, Pune.

Proposed demand of respectively of Rs. 150.00 lakh, 1500.00 lakh and 2500.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

Schemes of giving assistance implemented by the Government for the Processing Societies are as follows.

A) To get proper price to the farm product produced by the farmers in the State and similarly by not keeping different pattern in the state, the Government share capital and financial distribution to all Agricultural Processing Cooperative Societies in the State.

1. Loan from State Cooperative Financial Institution	60% of Project cost
2. Share Capital of the State Govt.	36% of Project cost
3. Own share Capital of the Soc.	4% of Project cost
Total 100%	

The Govt guarantee shall be given for the loan in the ratio of 1:9 and Government Capital to the Agricultural Processing Cooperative Societies according to above pattern. Similarly this decision shall also be applicable to the project preparing meal, flour, pulses etc.

क्यूबी ४६६-८

Sr. No.	Account Head	Budget Estimate	Actual Exp	Budget Estimate
		2021-22	2021-22	2021-22
1.	44250759	200.00	60.85	100.00
2.	44250294	600.00	312.65	300.00
3.	64240313	1500.00	718.64	500.00

Economic Assistance proposals of Agriculture Processing Co-operative Societies have been recommended and submitted to State Cooperative Development Cooperation by Planning and Finance Department.

Under the chairmanship of Cooperative Commissioner and Registrar the committee has been constituted for given sanction to purchase of machinery required for projects of which requirement is less than Rs.500 Lacs to the projects organized by agriculture processing Cooperative societies under the scheme of Government Economic investment.

Government as constituted committee under the chairmanship of Cooperative Commissioner and Registrar for controlling the construction and the projects of agriculture processing co-operative societies which are organized under the scheme of Government economic investment.

Proposed demand of Rs. 150.00 lakh, Rs. 1500.00 lakh and Rs. 2500.00 lakh respectively is made under the scheme for 2023-24.

(B) Biosugar Co-operative Industries :

Financial assistance will be given to project of biosugar producing (from Starch, Sorghum, Bajara & allied produce) Co-operative societies under NCDC Scheme or loan from other financial institutions with government guarantee as per following pattern & Govt. Share capital in the ratio 1:9 but the limit for project cost is upto Rs. 25.00 crore. The project will include power generation co-project on experimental basis, 6 projects will be approved in the state.

E-GOVERNANCE PROGRAMME (34513072) (MARKETING)

Budget provision of Rs. 0.01 Lakh is proposed for scheme E-Governance (Marketing), Demand No. V-2 (02)(05) E-Governance (34513072), 17 Computer Expenses for financial year 2023-24.

Purchase of pulses and oilseeds at guaranteed price under Minimum support Price Scheme The central government announces minimum support prices for Kharif and Rabi seasons every year. The minimum support prices for season 2022-23 and Rabi 2023-24 are as follows.

Sr No	Crop	Minimum support price
1	Paddy (common)	2040
	(A Grade)	2060
2	Sorghum (hybrid)	2970
	(Maldandi)	2990
3	Millet	2350
4	Maize	1962
5	Ragi	3578
6	Tur	6600
7	Mung bean	7555
8	Udid	6600
9	Goundnut	5850
10	Soybeans	4300
11	Sunflower	6400
12	Nigaraseed	7287
13	Mole	7830
14	Cotton (medium yarn)	6080
	Cotton (long thread)	6380

Rabi season 2023-24

(Rs. per quintal)

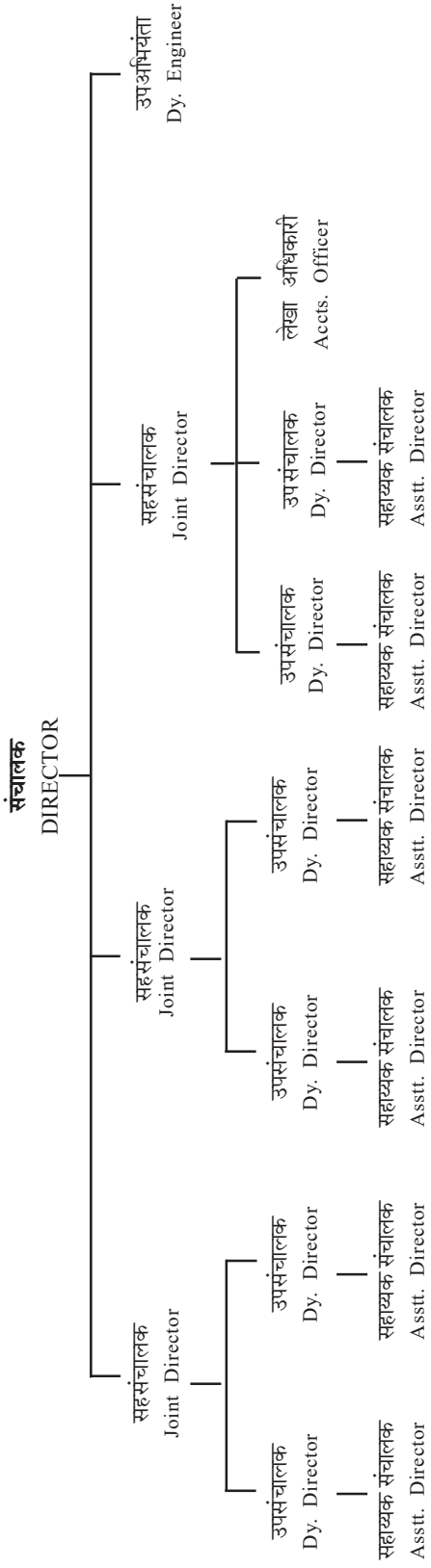
Sr No	Crop	Minimum support price
1	Wheat	2125
2	Barley	1735
3	Gram	5335
4	Lentils	6000
5	Kardai	5450
6	Mustard	5450

* Appointment of State Nodal Agency :-

In the state from the season 2013-14 under the minimum base price scheme as per the guidelines of March, 2014 pulses and oil seeds mainly Moong, Urad, Soyabeans, Tur & Gram (chickpea) are purchase with guaranteed price. In October 2018 the Central Government has issued revised guidelines of the scheme. The following state level nodal organisations are functioning for procurement of pulses and oil seeds at guaranteed prices in the state

1. Maharashtra State Co-operative Marketing Federation Mumbai.
2. The Vidharbha Co-operative Marketing Federation Nagpur.
3. MahaFPC, Pune farmer producer companies should be strengthened.
4. Pathashakti Farmer Produce Companies Ltd., Ahamadnagar.
5. WAPCO LTD., Nagpur.
6. Mahakisan Sangh Krushi producer Company Ltd., Ahamadnagar.
7. Mahakisan Vruddhi Agro producer Company Ltd., Nashik.
8. Mahaswarajya Farmer's producer Company Fedration Devla, Dist. Nashik.

पणन संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१
 DIRECTORATE OF MARKETING MAHARASHTRA STATE, PUNE-1

वस्त्रोद्योग आयुक्तालय
Textile Commissionerate

विभाग ५--वस्त्रोद्योग आयुक्तालय,

महाराष्ट्र शासन, नागपूर यांच्या नियंत्रणाखालील विषय

प्रास्ताविक :-

राज्यातील हातमाग उद्योगाच्या विकासाच्या दृष्टीने व आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या विणकरांना दारिद्र्य रेषेवर आणण्याच्या दृष्टीने तिडके समितीची स्थापना केली होती, समितीच्या शिफारशीनुसार दि. २ ऑक्टोबर, १९७१ रोजी स्वतंत्र हातमाग यंत्रमाग व वस्त्रोद्योग आयुक्तालयाची स्थापना करण्यात आली.

तसेच महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ व महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळाची निर्मिती १९७१-७२ मध्ये झाली. हातमाग कापडाच्या विक्रीची व्यवस्था राज्यात व राज्याबाहेर तसेच परदेशात करण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य हातमाग सहकारी महासंघाची स्थापना सन १९७७ मध्ये करण्यात आली. संदर्भ दि. ३१ मार्च २०२१ अखेर राज्यात हातमागाच्या ६५१ व यंत्रमागाच्या १६९३ संस्थांची नोंदणी झालेली आहे. सन २०२२-२३ करिता हातमागाच्या विकासासाठी योजनांतर्गत योजनेसाठी एकूण रु. ६१५.३१ लक्ष नियतव्यय मंजूर असून यंत्रमाग, सुतगिरण्या क्षेत्रासाठी अनुक्रमे रु.६७५०.०२ लक्ष व रु.१०१४५.७७ लक्ष नियतव्यय मंजूर आहे.

मागील तीन वर्षांचा खर्च खालील प्रमाणे आहे.

अ.क्र.	वर्ष	हातमाग	यंत्रमाग	सुतगिरण्या
१	२०१९-२०	९०.००	८९३.६३	४२५०.३३
२	२०२०-२१	९४७.८४	१६८१.००	२४८७.०७
३	२०२१-२२	१२५.००	४६७.३२	२५१.८२

आयुक्त व प्रशासन :

वस्त्रोद्योग आयुक्तालयाचे प्रमुख म्हणून आयुक्त (भा.प्र.से.) आहेत व आयुक्तांच्या अंतर्गत सहआयुक्त (प्रशासन), सहआयुक्त (तांत्रिक), उपसंचालक (नियोजन व सांख्यिकी), सहाय्यक संचालक (लेखा), वस्त्रनिर्माण तज्ञ, कार्यकारी अभियंता उपआयुक्त (सुतगिरणी), सहाय्यक आयुक्त, संशोधन सहाय्यक इ.पदे आहेत. विभागीय पातळीवर प्रादेशिक उपआयुक्त नागपूर, मुंबई, औरंगाबाद, सोलापूर ही पदे आहेत.

मंजूर पदांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे :

अ.क्र.	तपशील	पदसंख्या
१.	राजपत्रित अधिकारी (गट-अ व ब)	२३
२.	अराजपत्रित (गट क)	१५२
३.	अराजपत्रित (गट ड)	१५
एकूण		१९०

आयुक्तालयामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजना :

या आयुक्तालयामार्फत हातमाग यंत्रमाग व सहकारी सुतगिरणी अंतर्गत खालील योजना राबविल्या जातात.

अ. हातमाग : हातमाग उद्योगाच्या विकासाकरीता सुट व इतर अर्थसहाय्य (२८५१०११९)

१. जाहिराती व प्रसिध्दी योजना :

हातमाग उद्योगाला व उत्पादनाला विस्तृत प्रमाणात प्रसिध्दी मिळून विक्रीमध्ये वाढ व्हावी जेणेकरून हातमाग विणकरांना सातत्याने रोजगार उपलब्ध व्हावा, या उद्देशाने हातमाग कापड प्रदर्शनाच्या आयोजनाकरीता तसेच इतर राज्यात आयोजित होणाऱ्या प्रदर्शनात भाग घेण्याकरीता जाहिराती व प्रसिध्दी योजनेंतर्गत राज्य शासनाकडून अर्थसहाय्य देण्यात येते.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. २५०.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

२. हातमाग विणकरासाठी बक्षिसे :-

राज्यातील हातमाग विणकरांना प्रोत्साहन देण्याकरीता तसेच विणकरांनी उत्पादित केलेले उत्कृष्ट वाणाला वाव मिळावा या उद्देशाने सर्व गटातील हातमाग विणकाराकरीता विभागीय हातमाग कापड स्पर्धा आयोजित करून बक्षिसे देण्यात येतात. विभागीय स्पर्धेतील बक्षिस पात्र नमुन्यासाठी राज्यस्तरीय हातमाग कापड स्पर्धा आयोजित करून विणकरांना बक्षिसे देण्यात येते.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ४.५० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

३. महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळास भागभांडवल अंशदान : ४८५१००७९

महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळाची पतमर्यादा वाढवून खेळते भांडवल उभारणे व उत्पादन कार्यक्रम राबविणे शक्य व्हावे म्हणून हातमाग महामंडळाचे प्रस्ताव विचारात घेऊन भागभांडवल अंशदान मंजूर करण्यात येते. मंजुरीचे अधिकार शासनास आहेत.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु.०.०९ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

ब. यंत्रमाग :-

१. महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळास भागभांडवल अंशदान : (४८५१००९७)

महामंडळाची पतमर्यादा वाढवून खेळते भागभांडवल उभारणे व उत्पादन कार्यक्रम राबविणे शक्य व्हावे म्हणून यंत्रमाग महामंडळाचे कार्यक्रम व प्रस्ताव विचारात घेऊन त्या आधारे आर्थिक मदतीचे प्रमाण ठरविण्यात येते. मंजुरीचे अधिकार शासनास आहेत. यंत्रमाग महामंडळाच्या स्थापनेपासून मंजूर रुपये २०.०० कोटी इतक्या मंजूर भाग भांडवलापैकी रु. १७.५७ कोटी इतके भाग भांडवल आतापर्यंत उपलब्ध करून दिलेले आहे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. १००.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

२. यंत्रमाग संस्थांचे विकासासाठी राष्ट्रीय सहकारी विकास निगमची योजना :- (शासकीय भागभांडवल ४८५१ ०५४२, रासविनि कर्ज ६८५१०३५९)

प्राथमिक यंत्रमाग सहकारी संस्थांच्या विकासाकरीता राष्ट्रीय सहकारी विकास निगम पुरस्कृत योजना राबविण्यात येत आहे.

या योजनेचा तपशील :- मागावर घेण्याआधीचे अथवा नंतरचे प्रक्रिया/ तयार कपडे/विणार्ई केंद्राची स्थापना निगमाकडून राज्य शासनाकडून कर्ज ९० टक्के, राज्य शासनाकडून सहकारी संस्थेस कर्ज ५० टक्के, कर्ज ४० टक्के भाग भांडवल, १० टक्के सभासद वर्गणी या योजनेअंतर्गत मागील तीन वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

■रु. लाखात■

वर्ष	तरतूद		खर्च	
	भा.भा.	कर्ज	भा.भा.	कर्ज
२०१९-२०	१०००.००	१२००.००	२८३.००	५३०.६२
२०२०-२१	१२५०.००	६२५.००	६७६.००	६२५.००
२०२१-२२	२५००.००	२५५०.००	०.००	०.००

सदर योजनेसाठी अनुक्रमे सन २०२३-२४ करिता अनुक्रमे रु. १७००.००, २७००.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

३. साध्या यंत्रमागाला आधुनिकीकरण करण्यासाठी योजना राबविण्याबाबत. (२८५१ ६४५८)

केंद्र पुरस्कृत Pilot Scheme of In-Situ upgradation of Plan Powerloom For S. S. I. Sector ज्या योजनेस केंद्र शासनाने केलेले बदल विचारात घेऊन राज्य शासनामार्फत सदर योजना सुधारित स्वरूपात दि. ६-६-२०१८ च्या शासन निर्णयान्वये सुरु करण्यात आलेली आहे. सदर योजने अंतर्गत प्रत्येक यंत्रमागधारकास कमाल ८ यंत्रमागाकरीता खालील प्रमाणे अर्थसहाय्य अनुज्ञेय राहिल.

अ.क्र.	आधुनिकीकरणाचे प्रकार	प्रती यंत्रमाग	अनुदानाचा दर
	सर्वसाधारण प्रवर्ग (३५ टक्के)	अनुसुचित जाती (२० टक्के)	अनुसुचित जमाती (८ टक्के)
१.	साध्या यंत्रमागाचे सेमी ऑटोमेटिक शटललूम करणे	रु. १४०००/-	रु. ३२००/-
२.	सेमी ऑटोमेटिक शटललूमचे शटललेस रॅमीअर लुम करणे	रु. १७५००/-	रु. ४०००/-
३.	साध्या यंत्रमागाचे शटललेस रॅपीअर लुम करणे	रु. ३१५००/-	रु. ७२००/-

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०१ लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

४) साध्या यंत्रमाग धारकांनी घेतलेल्या कर्जाचे ५ टक्के व्याज राज्य शासनाचे पाच वर्षाकरीता अदा करणेबाबत (२८५१ ६६०९)

राज्यातील साध्या यंत्रमाग धारकांनी त्यांनी घेतलेल्या कर्जावरील व्याजात ५ टक्के सवलत अनुदान देण्याची योजना राज्य शासनाने शासन निर्णय क्र.संकिर्ण-२०१६/प्र.क्र.१६१/टेक्स-२, दिनांक ५.१२.२०१७ अन्वये अंमलात आणली आहे.

सदर योजने अंतर्गत ५ टक्के व्याजदर सवलत देण्याची कार्यपध्दती खालीलप्रमाणे आहे.

अ) राज्यातील यंत्रमाग धारकांपैकी साध्या यंत्रमाग धारकांनी शासन निर्णयापूर्वी बँका किंवा वित्तीय संस्थाकडून यंत्रमागाकरीता घेतलेल्या कर्जाच्या ५% व्याजदर सवलत निर्णयानंतर ५ वर्षे अथवा संबंधित यंत्रमागधारकांचे कर्जाची परतफेड होईपर्यंत यापैकी जे आधी घडेल तोपर्यंत राहिल. बांधकाम किंवा जमीनीकरीता घेतलेल्या कर्जाच्या रक्कमेवर ५% व्याजदर सवलत देण्यात येणार नाही.

साधारणपणे साध्या यंत्रमागाकरिता सुमारे रु. १४०००० ते १५०००० पर्यंत खर्च येतो व बँकेच्या धोरणानुसार येणाऱ्या खर्चाच्या ७५% रक्कम ही कर्ज म्हणून उपलब्ध करून दिली जाते. त्याप्रमाणे साध्या यंत्रमागाधारकांकडे असलेल्या एकूण लूमसाठी प्रति लूम कमाल रु. १५००००/- च्या ७५% प्रमाणे कर्ज हे प्रमाण विचारात घेऊन त्या मर्यादेत कर्जावरील ५% व्याज सवलत अनुज्ञेय राहिल.

ब) पाच वर्षाकरीता ५% व्याजदर सवलत लागू असलेल्या यंत्रमाग धारकांनी संबंधित बँका किंवा वित्तीय संस्था यांचे विहित कर्जाचे हप्ते विहित वेळेत भरणे आवश्यक आहे. जे यंत्रमाग धारक विहित हप्ते विहित वेळेत भरणार नाहीत तो पर्यंत त्यांना व्याजदर सवलत मिळणार नाही. नियमीत हप्ते भरणान्या धारकांनाच ५% व्याजदर सवलत देण्यात येईल.

क) सदर योजनेस पाच वर्षांनंतर कोणतीही मुदतवाढ देण्यात येणार नाही.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ५०.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

५ वस्त्रोद्योग संकूल उभारणे (२८५१ ५२६४)

जागतिक दर्जाच्या पायाभूत सुविधा वस्त्रोद्योग धंदयाकरीता उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने केंद्र शासनाचे सन २००५-०६ या वर्षापासून एस.आय.टी.पी. योजनेतर्गत टेक्सटाईल पार्क उभारणीची योजना अंमलात आणलेली आहे. सदर योजना सार्वजनिक व खाजगी तत्वावर आधारित आहे.

तसेच प्रकल्पाची अंमलबजावणी व्यावसायिक एजन्सीद्वारे करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत केंद्रशासन प्रकल्प किंमतीच्या ४० टक्के अथवा जास्तीत जास्त रु. ४०.०० कोटी पर्यंतचे ग्रॅन्ट/इक्विटी स्वरूपात अर्थसहाय्य मंजूर करण्याची तरतुद आहे. तथापि केंद्र शासन / राज्य शासन/औद्योगिक विकास महामंडळ यांचा एकत्रित वाटा ४९ टक्के पेक्षा अधिक नसावा अशी अट आहे.

राज्य शासनाव्दारे प्रकल्प किंमतीच्या ९ टक्के किंवा रु. ९.०० कोटी यापैकी जी रक्कम कमी असेल ती रक्कम भांडवली अनुदान म्हणून देण्यात येते.

प्रकल्पाची उर्वरित रक्कम संस्थेने स्वभांडवल/कर्ज स्वरूपात स्वबळावर उभारणी करावयाची आहे.

केंद्र शासनाकडून मंजूर करण्यात आलेले १४ टेक्सटाईल पार्कमध्ये विदर्भ-१, मराठवाडा-२, उत्तर महाराष्ट्र-३ व उर्वरित महाराष्ट्र-८ टेक्सटाईल्स पार्क चा समावेश आहे.

सदर योजने अंतर्गत मागील ३ वर्षात झालेला खर्च खालील प्रमाणे आहे.
(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	२५०.००	०००.००
२०२०-२१	३५०.००	३५०.००
२०२१-२२	८१३.३३	३७७.३२

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ७००.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

६. एकात्मिक प्रक्रिया विकास योजना (२८५१ ६४७६):

केंद्र पुरस्कृत एकात्मिक प्रक्रिया विकास योजनेतर्गत राज्यात मंजूर होणाऱ्या संकुलांना प्रकल्प किंमतीच्या २५ टक्के किंवा रु. ३७.५० कोटी यापैकी जी कमी रक्कम असेल तेवढे अनुदान देण्यास राज्य शासनाने शासन निर्णय क्र. टेक्सपा-२०१४/प्र.क्र.६१/टेक्स-४/ दिनांक १०.१२.२०१५ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. सदर योजनेअंतर्गत केंद्र शासनाने मंजूर केलेली प्रकल्प किंमत ही केंद्र, राज्य, लाभधारक व वित्तीय संस्था यांच्याकडून ५०:२५:१५:१० या प्रमाणात भागविण्याबाबत शासन निर्णयात नमूद आहे.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.
(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	०.०१	०.००
२०२०-२१	०.०१	०.००
२०२१-२२	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०१ लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

क) वस्त्रोद्योग धोरण

(१) वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत विदर्भ मराठवाडा व उत्तर महाराष्ट्रातील नवीन वस्त्रोद्योग प्रकल्पांना १० टक्के भांडवली अनुदान (२८५१ ५९९९)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत विदर्भ मराठवाडा व उत्तर महाराष्ट्रातील केंद्र पुरस्कृत टफ योजनेअंतर्गत मान्यता प्राप्त वस्त्रोद्योग प्रकल्पांना भांडवली गुंतवणुकीच्या १०% अनुदान देण्याच्या योजनेस शासनाने त्यांचे कडील शासन निर्णय क्रमांक धोरण-२०१२/प्र.क्र.२/टेक्स२, दिनांक ०१/३/२०१२ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. अर्थसहाय्य शासनस्तरावर

मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.
(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	२२००.००	२२००.००
२०२०-२१	७५०.००	७५०.००
२०२१-२२	५००.००	०००.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ४५०.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(२) वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत केंद्र पुरस्कृत टफ योजनेशी निगडित दीर्घ मुदती कर्जावर व्याज सवलत योजना (२८५१ ५९८१)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत केंद्र पुरस्कृत टफ योजनेशी निगडित दीर्घ मुदती कर्जावरील महाराष्ट्र राज्यात उभारण्यात आलेल्या प्रकल्पांना सवलत देण्याची नविन योजना सुरु करण्यास शासनाने मान्यता दिलेली आहे. (शासन निर्णय क्रमांक धोरण-२०१२/प्र.क्र.१/टेक्स-२ दिनांक १३/२०१२) दिनांक ३१.०३.२०११ किंवा त्यापुर्वी बँकेने मंजूर केलेले वस्त्रोद्योग घटकांचे प्रकल्प प्रस्ताव या योजनेसाठी पात्र ठरणार नाही. सदर योजनेअंतर्गत व्याज सवलत खाजगी व सहकारी तत्वावरील प्रकल्पांना अनुज्ञेय राहिल. अर्थसहाय्य शासनस्तरावर मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.
(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	२००००.००	५३९७.१
२०२०-२१	६०००.००	६०००.००
२०२१-२२	२००००.००	११६९५.०६

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ६५००.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(३) वस्त्रोद्योग धोरणांतर्गत २०११ ते २०१७ अंतर्गत अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती व अल्प संख्यांकी समाजाचे अस्तित्वातील यंत्रमाग घटकाचे आधुनिकीकरणासाठी १०% भांडवली अनुदान देण्याची योजना

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११ ते २०१७ अंतर्गत अनुसूचित जाती/जमाती व अल्प संख्यांकाच्या अस्तित्वातील यंत्रमाग घटकांच्या आधुनिकीकरणासाठी पात्र दीर्घ मुदती कर्जाचे १०% भांडवली अनुदान देण्याची नविन योजना शासन निर्णय क्रमांक धोरण २०१२/प्र.क्र.१०/टेक्स-२ दि १५.०३.२०१२ अन्वये कार्यान्वीत केलेली आहे. यात अनुसूचित जाती/जमाती तथा अल्पसंख्यांकाचे खाजगी व सहकारी तत्वावरील प्रकल्पांना अर्थसहाय्य दिले जाईल. प्रकल्पाची ८०% सभासद अनुसूचित जाती/जमाती तथा अल्पसंख्यांक असणे आवश्यक आहे.

सदर योजनेअंतर्गत मागील तीन वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे

अ) अनुसूचित जातीचे यंत्रमाग घटक (२८५१ ६०६४)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	०.०१	०.००
२०२०-२१	०.००	०.००
२०२१-२२	०.००	०.००

ब) अनुसूचित जमातीचे यंत्रमाग घटक (२८५१ ६११७)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	०.००	०.००
२०२०-२१	०.००	०.००
२०२१-२२	०.००	०.००

क) अल्पसंख्यांक समाजाचे यंत्रमाग घटक (२८५१ ६०४६)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	०.०१	०.००
२०२०-२१	०.००	०.००
२०२१-२२	०.०१	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(४) अनुसूचित जाती/जमाती व अल्पसंख्यांक समाजाच्या यंत्रमाग घटकांचे आधुनिकीकरणाचे प्रकल्प प्रस्ताव तयार करण्यासाठी अर्थसहाय्य.

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११ ते २०१७ अंतर्गत अनुसूचित जाती/जमाती व अल्पसंख्यांकाचे यंत्रमाग घटकांच्या आधुनिकीकरणासाठी दीर्घ मुदती कर्जाचे व्यावसायीक संस्था/डेप्टी यांचे कडुन शासनाने ठरविलेल्या अटी व शर्तीत अधिन राहुन प्रकल्प प्रस्ताव तयार करणे, ते प्रस्ताव बँकेकडे सादर करणे आणि बँकेकडुन कर्ज मंजूर करुन घेणे यासाठी व्यवसायीक संस्थांचे /व्यक्तींचे पॅनेल तयार करुन व्यावसायीक संस्थाना अनुज्ञेय सक्सेस फी ची रक्कम शासनमार्फत देण्याची योजना शासनाने कार्यान्वीत केलेली आहे.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षात पुढील प्रमाणे खर्च झालेला आहे.

अ) अनुसूचित जातीचे यंत्रमाग घटक (२८५१ ६०५५)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	०.०१	०.००
२०२०-२१	०.००	०.००
२०२१-२२	०.००	०.००

ब) अनुसूचित जमातीचे यंत्रमाग घटक (२८५१ ६१०८)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	०.००	०.००
२०२०-२१	०.००	०.००
२०२१-२२	०.००	०.००

क) अल्पसंख्यांक समाजाचे यंत्रमाग घटक (२८५१ ६०३७)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	०.०१	०.००
२०२०-२१	०.००	०.००
२०२१-२२	०.००	०.००

(५) वस्त्रोद्योगाच्या वेगवेगळ्या घटकांच्या / योजनांचा अभ्यास करणे, पाहणी करणे (२८५२ ०५०५) :

राज्यात वस्त्रोद्योगाच्या विकासासाठी उपलब्ध असलेले वेगवेगळे घटक विचारात घेवून राज्यात वस्त्रोद्योग विकासासाठी उपलब्ध असलेली क्षमता व साध्य (Achievements) या अनुषंगाने शासनास अहवाल सादर करण्यासाठी एजन्सी नेमणे, राज्यातील वस्त्रोद्योगातील क्षमतेचा पुर्णपणे व त्वरीत लाभ घेण्यासाठी असलेल्या विविध योजनेत सुधारणा / बदल सुचविणे त्याकरिता उपायायोजना सुचविणे. राज्यात सध्या उपलब्ध असलेले घटक व भविष्यात उदभवणारे घटक तसेच राज्यात उपलब्ध असलेला कच्चा माल, कामगार, पाणी, जमीन, शासन धोरण या विषयी अभ्यास करणे व त्या अनुषंगाने सदर एजन्सीने शासनास शिफारशी करणे अशी सदर एजन्सीचे कामे राहतील.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षात खालील प्रमाणे खर्च झालेला आहे. (रुपये लाखात)

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	५०.००	०.००
२०२०-२१	००.००	०.००
२०२१-२२	१००.००	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ५०.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(६) कौशल्य विकास कार्यक्रम (२८५१ ६००१) :

राज्य शासनाने शासन निर्णय क्र. धोरण २०११/प्र.क्र. ३३५/टेक्स-२, दिनांक ०२.०१.२०१२ अन्वये राज्याचे नवीन वस्त्रोद्योग धोरण जाहिर केलेले आहे. सदर वस्त्रोद्योग धोरणाअंतर्गत वस्त्रोद्योग क्षेत्रात उच्च तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यासाठी कुशल कामगारांची आवश्यकता आहे. त्यासाठी उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाच्या सहाय्याने कौशल्य विकास कार्यक्रम राबविण्याचे शासनाने ठरविलेले आहे. या योजनेतर्गत शासनाने सन २०१९-२० पासून खालीलप्रमाणे तरतूद केलेली आहे.

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	५०.००	०.००
२०२०-२१	००.००	०.००
२०२१-२२	००.००	०.००

७. प्रदर्शन, चर्चासत्रे, जाहीरात व इतर अनुषंगीक बाबींकरिता अर्थसहाय्य (२८५२ ०४९९)

दि.१-६-२०२० रोजीच्या मा. मंत्रीमंडळ बैठकीत घेतलेल्या निर्णयानुसार, सदर लेखाशीर्षातर्गत असलेल्या योजनेची अंमलबजावणी सन २०२०-२१ पासून बंद करण्यात आली असून सन २०२०-२१ च्या अर्थसंकल्पिय तरतुदीतून केवळ पूर्वीच्या प्रलंबित देयकांचे प्रदान करण्यात येणार आहे.

तसेच या लेखाशीर्षातील मागील ३ वर्षांच्या खर्चामधील सन २०१९-२० मधील खर्च रु. ८३.४८ लाख इतका दर्शविण्यात यावा व टीप मध्ये सन २०१८-१९ व सन २०१९-२० मधील तरतूद व खर्च या आयुक्तालयाचे स्तरावर उपलब्ध दस्तऐवजावरून घेण्यात आलेले आहे असे नमूद करावे.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

८. स्वअर्थसहाय्यातील वस्त्रोद्योग प्रकल्पांना भांडवली योजना (२८५१ ६५५६)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत स्वनिधीतून उभारलेल्या वस्त्रोद्योग घटकांना केंद्र पुरस्कृत TUFS योजनेअंतर्गत पात्र रकमेवर भांडवली अनुदान देण्याची योजना शासन निर्णय क्रमांक धोरण २०१५/प्र.क्र.१५१/टेक्स ५, दिनांक ०२.१२.२०१५ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. सदर अर्थसहाय्य शासन स्तरावर मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	२००.००	४०.५९
२०२०-२१	०००.००	००.००
२०२१-२२	१३००.००	५५४.९४

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. १२०.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

९. व्याज अनुदानाऐवजी भांडवली अनुदान योजना (२८५१ ६५६५)

राज्यातील वस्त्रोद्योग धोरण २०११-२०१७ अंतर्गत घटकांना केंद्र पुरस्कृत TUFS योजनेअंतर्गत दिर्घ मुदती कर्जावरील पात्र कर्जाच्या पात्र रकमेवर व्याज अनुदानाऐवजी भांडवली अनुदान देण्याची योजना शासन निर्णय क्रमांक धोरण २०१५ / प्र. क्र. ३६४/टेक्स ५ दि. १८-०४-२०१६ अन्वये मान्यता दिलेली आहे. सदर अर्थसहाय्य शासनस्तरावर मंजूर करण्यात येते.

सदर योजनेअंतर्गत मागील ३ वर्षात खालीलप्रमाणे खर्च झालेला आहे.

वर्ष	तरतूद	खर्च
२०१९-२०	२००.००	३८२.६०
२०२०-२१	०००.००	१२२३.१५
२०२१-२२	९०००.००	४५००.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. २९९००.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

ड) सुतगिरणी

(१) सहकारी सूतगिरण्यांना कर्ज - (६४२५ ०२१५)(६४२५ ०५६५)

अ) सहकारी सूतगिरण्यांना पुनर्वसनासाठी व निकडीप्रमाणे इतर कारणासाठी शासन कर्ज मंजूर करते.

आ) पुनर्वसनाचा प्रकल्प अहवाल मंजूर केल्यावर शासन अंशतः किंवा पूर्णतः कर्ज मंजूर करते.

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता अनुक्रमे रु. ६०८१.५० लाख व रु. २७७३.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(२) महाराष्ट्र राज्य सहकारी वस्त्रोद्योग महासंघास व्यवस्थापकीय अनुदान (२४२५ ०५९५)

शासनाने विहित केल्यानुसार महासंघात सुयोग्य कर्मचारी नेमण्यासाठी त्यांच्या वेतनावरील खर्च व संघाच्या व्यवस्थापकीय खर्च भागविण्यासाठी शासनाकडून दरवर्षी रु. ५०.०० लाख इतके अनुदान महासंघास वितरीत करण्यात येते.

(३) सहकारी सुतगिरण्यांना शासकीय भागभांडवल- (४४२५ ०३३८)

(४४२५ ०३४७) यामधील ४४२५ ०७०३ हे लेखाशीर्ष सन २०२०-२१ पासून सामाजिक न्याय विभागाकडे वर्ग करण्यात आले असून यापुढे सामाजिक न्याय विभागाच्या ४४२५ २२२३ या लेखाशीर्षातून मागास प्रवर्गातील सूतगिरण्यांसाठी निधी वितरीत करण्यात येणार आहे. त्यामुळे ४४२५ ०७०३ हे लेखाशीर्ष वाळण्यात यावे.

तसेच यामध्ये सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता अनुक्रमे रु. ३२२०९.४७ लाख व रु. १२२२.०० लाख ची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(४) सहकारी सुतगिरण्यांचे शेअर्स खरेदीसाठी अनुसूचित जाती व नवबौद्धांना अर्थसहाय्य- (२४२५ ०६०१)

अनुसूचित जाती/नवबौद्धांना सहकारी सुतगिरण्यांचे शेअर्स खरेदी करण्यासाठी शासनाकडून अर्थसहाय्य देण्यात येते. रु.२०००/- च्या प्रत्येक शेअरसाठी रु. १८००/- (९०% इतके अर्थसहाय्य देण्यात येते.)

(५) सहकारी सुतगिरण्यांनी वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जावरील कमाल १२% व्याजाचे प्रदान- (२०४९ २५५१)

सहकारी सुतगिरण्यांनी वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जावरील ५ वर्षांचे कमाल १२% पर्यंतचे व्याज संबंधित वित्तीय संस्थांना शासनातर्फे देण्यात येते.

(६) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जाच्या परतफेडीच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान (वस्त्रोद्योग)- (६००३ ०४६७)

राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जाच्या परतफेडीच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान करण्यासाठी सन २०२०-२१ पासून वस्त्रोद्योग विभागासाठी "मागणी क्रमांक व्ही ४. ६००३ (००) १०८-राष्ट्रीय विकास महामंडळाकडून मिळालेली कर्जे (००)(०३) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेली कर्जे (वस्त्रोद्योग) (अनिवार्य) भारत (६००३ ०४६७)" हे स्वतंत्र लेखाशीर्ष उघडण्यात आले आहे.

(७) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जावरील व्याजाच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान (२०४९ २७२९)

राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळालेल्या कर्जावरील व्याजाच्या वार्षिक हप्त्याचे प्रदान करण्यासाठी सन २०२०-२१ पासून वस्त्रोद्योग विभागासाठी "मागणी क्रमांक व्ही १. २०४९ (०१) देशांतर्गत ऋणांवरील व्याज (२००) देशांतर्गत इतर ऋणांवरील व्याज (०२) कर्जावरील व्याज, भारीत (०२) (०८) राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळाकडून मिळणाऱ्या कर्जावरील व्याज (वस्त्रोद्योग) (अनिवार्य) (२०४९ २७२९)" हे स्वतंत्र लेखाशीर्ष उघडण्यात आले आहे.

वृक्ष लागवड आणि संगोपन (वस्त्रोद्योग) (२४०६ A ४१६)

महसूल व वन विभागाच्या दिनांक १० ऑक्टोबर, २०१६ च्या शासन निर्णयानुसार "वृक्ष लागवड आणि संगोपन" (वस्त्रोद्योग) ही योजना वस्त्रोद्योग विभागामार्फत सुरू करण्यास मान्यता प्रदान केलेली आहे.

सन २०२२-२३ या वर्षाकरीता सदर योजनेकरीता रु. ०.०२ लक्ष इतकी तरतुद केलेली आहे.

मागील तीन वर्षांची तरतुद व खर्च बाबत माहिती खालीलप्रमाणे -
(रु. लाखात)

वर्ष	तरतुद	खर्च
२०२०-२१	१००.००	०.००
२०२१-२२	०.०२	०.००
२०२२-२३	०.०२	०.००

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. ०.०२ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(१) गांधी जयंती उत्सव कालावधीत खादीच्या सूती व लोकरी खादी कापडाच्या विविध प्रकारच्या किरकोळ विक्रीवर विशेष सूट देण्यासाठी खादी व ग्रामोद्योग महामंडळाला केंद्र सरकारकडून अर्थसहाय्य दिले जाते. सदर योजना ही खादी ग्रामोद्योग महामंडळाकडून राबविण्यात येते. सदर योजना केंद्र सरकारच्या अखत्यारीत येते. (२८५१ ०९६१)

(रुपये लाखात)

वर्ष	तरतुद	खर्च
२०२०-२१	०.०१	--
२०२१-२२	०.०१	--
२०२२-२३	०.०१	--

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(२) प्राथमिक हातकाम विणकर सहकारी संस्थेच्या कर्जाच्या परतफेडीसाठी सहाय्यक अनुदान कार्यक्रमांतर्गत योजना (२८५११३४९)

वर्ष	तरतुद	खर्च
२०२०-२१	०.०१	--
२०२१-२२	०.०१	--
२०२२-२३	०.०१	--

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये ०.०१ लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

(३) महाराष्ट्र राज्य हातमाग मंडळ मर्या. नागपूर यास कर्ज कार्यक्रमांतर्गत योजना (६८६१००९३) :- महाराष्ट्र राज्य हातमाग मंडळ ही शिखर संस्था असून हातमाग विणकरांकडून गुंथा पद्धतीने कच्चा माल देवून पक्का माल उत्पादित करून घेण्यात येतो. महामंडळास आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्याच्या दृष्टिने शासनातर्फे कर्ज स्वरूपात आर्थिक मदत देण्यात येते. महामंडळाचे कार्यक्रम, तांत्रिक निकड इत्यादि बाबतीत प्रस्तावाचा विचार करून कर्ज मंजूर करण्यात येते.

वर्ष	तरतुद	खर्च
२०२०-२१	०.०१	--
२०२१-२२	८२.०८	--
२०२२-२३	२००.००	--

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रुपये २००.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१ २९७१) (वस्त्रोद्योग) :

ई-गव्हर्नन्स अंतर्गत मागणी क्रमांक-व्ही-२(०२) ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (०२) (०४) ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रम (३४५१ २९७१) (वस्त्रोद्योग) (कार्यक्रम) १७ संगणक खर्च या लेखाशीर्षाखाली सन २०२२-२३ साठी रु. १००.३८ लाख इतक्या रकमेची अर्थसंकल्पीय तरतुद आहे. सदरच्या ई-गव्हर्नन्स कार्यक्रमांतर्गत वस्त्रोद्योग धोरणाच्या www.mahatextile.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर ऑनलाईन प्रणालीच्या देखभाली-करीता Maha IT (MAHARASHTRA INFORMATION TECHNOLOGY CORPORATION LIMITED) यांच्याकडून तांत्रिक मनुष्यबळाची नियुक्ती करण्याकरीता सदर तरतुद खर्च करण्यात येते.

मागील ३ वर्षांत तरतुद व खर्च बाबत माहिती खालीलप्रमाणे -

वर्ष	तरतुद	खर्च
२०२०-२१	५०.००	१७.८३
२०२१-२२	२५०.००	२.९५
२०२२-२३	१००.३८	-----

सदर योजनेसाठी सन २०२३-२४ करिता रु. १६३२.०० लाखाची मागणी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.

सहकारी सूत गिरण्या (कार्यक्रम क्र. ८)
CO-OPERATIVE SPINNING MILLS (Programme No. 8)

(एक) प्रास्ताविक :

(i) **Introductory :**

सहकारी क्षेत्रात शेती उद्योगाची सुरुवात झाल्यापासून त्याचा एक भाग म्हणून सहकारी सूतगिरण्या फक्त उत्पादकांचे मदतीसाठी नसून त्या हातामाग व यंत्रमागावरील विणकरांसाठी आहेत. शासन या सहकारी (उत्पादक व ग्राहक अशा दोन्ही प्रकारच्या) स्थापन करण्यात आलेल्या आहेत. सदरहू सूत गिरण्या या सूत गिरण्यांना भागभांडवल व कर्जपुरवणे मदत करते.

(दोन) **वित्तीय आवश्यकता :**

(ii) **Financial Requirements :**

तक्ता एक
TABLE I

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३		सुधारीत अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४		Particulars					
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--														
(एक) सूत गिरण्या	...	3750	25182	28932	28932	5000	1017003	1022003	3500	853452	856952	5000	1596966	1601966
एकूण अ	...	3750	25182	28932	5000	1017003	1022003	3500	853452	856952	5000	1596966	1601966	Total (A)
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण --														
(एक) सूत गिरण्या	...	3750	..	3750	5000	1	5001	3500	1	3501	5000	29963	34963	..
अनुदान	...	..	25182	25182	..	800001	800001	..	640801	640801	..	1550001	1550001	Share Capital Contribution
भागभांडवली अंशदान	...	..	..	..	..	200001	200001	..	200000	200000	..	2	2	.. Loan
एकूण-(एक)-स्थूल	...	3750	25182	28932	5000	1000003	1005003	3500	840802	844302	5000	1576966	1584966	Total—(i) Gross
वजा - भागभांडवली अंशदान परतावा	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Deduct—Refund of Share Capital Contribution.
एकूण-(ब)-निव्वळ	...	3750	25182	28932	5000	1000003	1005003	3500	840802	844302	5000	1576966	1584966	Total—(B) Net
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने--														
प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक	...	3750	..	3750	5000	1	5001	3500	1	3501	5000	29963	34963	C. Sources of Finance— Major Head Demand No. V 2
४४२५ व्ही २	...	..	25182	25182	..	800001	800001	..	640801	640801	..	1550001	1550001	4425 V 3
४४२५ व्ही ३	...	..	..	..	..	200001	200001	..	200000	200000	..	2	2	6425 V 5
४४२५ व्ही २	...	..	..	..	..	17000	17000	..	12650	12650	..	17000	17000	4851 V 3
२८५२ व्ही ३	...	3750	25182	28932	5000	1017003	1022003	3500	853452	856952	5000	1596966	1601966	Total (c) Gross
एकूण-(क)-स्थूल	...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Deduct—
वजा-परतावा	...	3750	25182	28932	5000	1017003	1022003	3500	853452	856952	5000	1596966	1601966	Total (c) Net

तक्ता क्र. १३

सन २०११ ते २०२१ रोजी असलेल्या प्राथमिक यंत्रमाग सहकारी संस्थेची आकडेवारी

(रु. लाखात)

तपशील	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९	२०२०	२०२१	२०२२	Particular
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	* 2022	
1	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
१) संस्थांची संख्या	1471	1589	2148	2213	2213	1572	1582	1604	1604	1606	1682	No. of Soc.
२) सभासदांची संख्या	526	568	49364	62643	62643	80172	77804	80734	80741	79952	81463	No. of Members
३) भरणा केलेले भाग भांडवल (लाख) ..	125	121	1582	3746	3716	3562	19283	20209	19911	17348	17614	Share Cap.
४) पैकी शासनाचे भांडवल ..	96	94	98	2650	2650	2492	13846	14578	14059	5909	5674	Of which Govt.Share Capital
५) स्वतःचा निधी ..	3012	404	457	1138	1137	1060	6938	7048	7357	7477	7285	owned Fund
६) खेळते भांडवल ..	55	56	1236	1130	1112	1100	107183	109159	20552	127998	1058170	Working Capital
७) एकूण यंत्रमाग ..	256	302	262	18003	18003	15664	14628	14199	14368	14399	14195	Total Looms
८) पैकी चालू यंत्रमाग ..	303	302	137	142	142	5283	8510	9067	8979	9462	5690	of which working Looms
९) उत्पादन (किंमत)..	6500	8500	5954	7024	7024	6830	7303	8227	8709	8999	6924	Product Value
१०) विक्री किंमत ..	0	45	732	7421	7421	1072	8378	9379	9872	10167	8243	Sale Value
११) नफ्यातील संस्था ..	403	406	1142	1187	1179	1083	164	150	154	150	134	Soc. Profit
१२) नफा(रु.लाख) ..	9	10	55	26	24	166	174	272	269	331	305	Profit
१३) तोट्यातील संस्था..	573	609	1086	1026	1034	489	1418	1443	1450	1476	1475	Soc. Loss
१४) तोटा (रु.लाख) ..	6	7	41	41	26	40	1742	1670	1748	1911	2436	Loss Rs.

- रुपये - लाखात

सभासद - शंभरात

यंत्रमाग संख्या - शंभरात

टीप :-सन २०२२-२३ ची अद्ययावत आकडेवारी उपलब्ध नसल्याने सन २०२१-२२ ची आकडेवारी घेण्यात आली आहे.

*अस्थायी आकडेवारी

सन २०१२ ते २०२२ रोजी असल्याप्रमाणे सहकारी सूत गिरण्यांची आकडेवारी

अ. क्र	तपशील	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९	२०२०	२०२१	२०२२*	Particular
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
१)	सहकारी सूत गिरण्याची संख्या .. (शासकीय अर्थसहाय्यातीत)	147	122	123	278	278	281	285	287	287	291	291	No. of spinning mills
२)	त्यापैकी शासकीय अर्थसहाय्यीत	147	122	123	124	130	132	135	137	140	140	140	Mills selected for Govt. financial assistance
३)	उत्पादनाखाली असलेल्या गिरण्या	62	64	65	66	67	67	67	69	69	69	69	Mills under Production
४)	सभासद संख्या	31646	32651	33146	33548	33712	39943	4891	4996	4996	5008	5023	Membership
५)	भाग भांडवल (कोटी)	384.74	1569.30	1683.34	1854.26	1909.89	2007.03	2189.58	2191	2191	2195	2198	Share Capital (cr.)
६)	पैकी शासनाचे भाग भांडवल	114	1412	1515	1682	1745	1807	1865	1915	1915	1953	1841	of which Govt.
७)	स्वतःचा निधी (रुपये)	113.55	156.93	168.33	171.69	180.27	200.46	200.79	201	201	201.07	201.07	owned Fund
८)	खेळते भांडवल (रुपये)	384.74	3016.82	3847.46	8367.79	8763.40	9092	9135.28	9138	9138	9140.04	9143	Working Capital
९)	उभारलेल्या चात्यांची संख्या	1390039	1423783	1460005	1468014	1483572	1478319	1511695	1540272	1540200	1560000	1595000	No. of Spindles installed
१०)	उत्पादन वजनात (कि.ग्रे)	115908	143541	147.971	150.209	142838000	111773505	129113854	136453627	125052312	68362283	68362283	Production in
११)	उत्पादन किंमत (लाखात)	2002.41	2511.98	2624.49	2403.34	1428.38	2274.58	2349.87	2875.08	2875.08	2441.4	2441.4	Weight (000 Tones) Production price (Rs. Lakhs)
१२)	विक्री किंमत (लाखात)	2318.16	2870.83	2999.42	2478.45	2856.76	1998.72	2582.28	2728	2376	2376	8	Sales Price (Rs. Lakh)
१३)	नफ्यातील गिरण्या	68	15	13	10	7	4	9	4	4	3	8	Mills in Profit
१४)	नफा (रुपये कोटी)	8.90	6.02	5.98	5.97	13.41	10.80	5.30	8.36	8.36	2.1	7.15	Profit (cr)
१५)	तोट्यातील गिरण्या	70	46	50	51	60	63	58	65	65	66	39	Mills in Loss
१६)	तोटा (रुपये कोटी)	865.10	868.45	1024.79	56263.56	1594.50	1970.73	1836.86	2101	2101	2119.31	303.6	Loss (Rs in cr)

टीप - रूपये -कोटी सभासद - शंभरात चात्याची संख्या - शंभरात वजन - हजार टनात

* अस्थायी

तक्ता क्र. १५

सन २०१२ ते २०२२ रोजी असलेल्या प्राथमिक हातमाग विणकर सहकारी संस्थेची आकडेवारी

(रु. लाखांत)

तपशील	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९	२०२०	२०२१	*२०२२	Particular
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	D	11	12	B
१) संस्थाची संख्या	670	704	700	662	604	604	644	644	644	644	644	No. of Society
२) सभासदांची संख्या	887	830	357	339	308	308	57080	58493	59978	59666	59660	No. of Members
३) भरणा केलेलेभाग भांडवल	7647	8000	8400	8000	8000	13272	783	780	813	813	805	Share Capital
४) पैकी शासनाचे भांडवल	481	600	500	642	642	790	174	172	172	172	169	of which Govt. Share Capital
५) स्वतःची निधी	76	766	787	1123	1123	1110	606	622	623	623	600	owned Fund
६) खेळते भाग भांडवल	2829	2968	3114	3370	3061	1456	597	621	867	907	904	Working Capital
७) एकूण हातमाग	240	326	257	242	219	225	3658	3675	3808	3815	3675	Total Looms
८) पैकी चालू हातमाग	264	270	252	237	215	165	1829	1717	1915	2038	2058	of which working Looms
९) उत्पादन (किंमत)	NA	NA	7500	7200	6200	6290	3581	3458	3671	3826	3025	Product Value
१०) विक्री (किंमत)	NA	3213	2411	2591	2601	2478	3628	4181	4392	4512	3412	Sale Value
११) नफ्यातील संस्था	338	460	383	500	528	340	239	240	238	239	216	Society Profit
१२) नफा (रूपये लाख)	5	7	5	5	5	16	138	231	219	208	180	Profit Rs.Lakh
१३) तोट्यातील संस्था	310	370	317	301	273	264	405	404	406	425	428	Society Loss
१४) तोटा (रूपये लाख)	16	14	11	12	11	39	635	652	657	695	712	Loss Rs.Lakh

टीप :- रूपये - लाखात

सभासद - शंभरात

हातमाग संख्या - शंभरात

*Provisional (In numbers)

*अस्थायी आकडेवारी

टीप : सन २०२२ ची अद्ययावत आकडेवारी उपलब्ध नसल्याने सन २०२१-२२ ची आकडेवारी घेण्यात आलेली आहे.

COMMISSIONERATE OF TEXTILES, GOVERNMENT OF MAHARASHTRA, NAGPUR.

For the Development of Handloom and upliftment of the weavers of backward classes the Government of Maharashtra has established the Directorate of Handloom, Powerloom and Textiles from 2nd October 1971 as recommended by the Tidke Committee.

Maharashtra State Handloom Corporation Ltd. Nagpur and Maharashtra State Powerloom Corporation Ltd. Mumbai have been established in 1971-72. Maharashtra State Handloom Co-operative Federation Ltd. Mumbai has been established in 1977 in order to sale the Handloom cloth in state, other states as well as foreign. As on 31.03.2021 total 651 Handloom Societies, 1693 Powerloom Co-op Societies are registered in the state. Under 2022-23 an Outlay for Handlooms scheme is of Rs.615.31 lakhs as well as for Powerloom and Spinning Mill Rs.6750.02 lakhs and Rs.10145.77 lakh respectively.

The Sector wise expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs.in Lakhs)

Sr. No	Year	Handloom	Powerloom	spg.mills
1	2019-20	90.00	893.63	4250.33
2	2020-21	947.84	1681.00	2487.07
3	2021-22	125.00	467.32	251.82

Commissionerate and Administration:

This Commissionerate headed by the Commissioner I.A.S. of Handlooms, Powerlooms and Textiles and he is assisted by the Joint Commissioner (Administration), Joint Commissioner (Technical), Executive Engineer, Special Auditors, Assistant Director (Accounts), Deputy Director (Planning and Statistics), Deputy Commissioner (Spinning), Textiles Expert, Assistant Commissioner and other complimentary staff at the head quarter. In the field he is assisted by the Regional Deputy Commissioner stationed at Nagpur, Solapur, Aurangabad and Mumbai.

The position of sanctioned post of officers and staff is summarized below-

Sr. No.	Particulars	Post
1.	Gazetted Officers (Group A & B)	23
2.	Non Gazetted (Group C)	152
3.	Non Gazetted (Group D)	15
Total		190

This Commissionerate implements following scheme for Handloom, Powerloom and Spinning Mills sector.

State Level Schemes:

A) Handloom: Rebate and other subsidy for development of handloom industry (28510119)

1. Publicity and Propaganda :

The Scheme envisages wide publicity for handloom industry and handloom products of state by means of providing financial assistance for organization of handloom cloth exhibitions. Similarly financial assistance are given to state agencies, for participation in the exhibitions of other state which are being organized under central sponsored scheme. It helps marketing of handloom products, which provides production cycle and regular employment to weavers.

Proposed demand of Rs.250.00 lakh is made under the scheme for 2023-24.

2. Award to Handloom Weavers-

The Scheme is implemented with a view to give direct incentive to the handloom weavers by awarding prizes for their outstanding products through organization of handloom cloth competition, at regional as well as at State level.

Proposed demand of Rs. 4.50 lakh is made under the scheme for 2023-24.

3. Share capital to Maharashtra State Handloom Corporation : 48510079

The Share capital assistance is given to increase the borrowing capacity of Maharashtra State Handloom Corporation and to build the working capital for its production programme. Sanctioning authority is Govt of Maharashtra.

Proposed demand of Rs.0.01 lakh is made under the scheme for 2023-24.

B) Powerloom:

1. Share capital to Maharashtra State Powerloom Corporation Ltd.:(48510097)

The Share Capital assistance is given to increase the borrowing capacity of the Powerloom Corporation to build its working capital and implement its production programme. The quantum of Govt. assistance is determined with reference to the programme and the proposal of the Corporation. Sanctioning authority is Government of Maharashtra. From the establishment of the Corporation out of sanctioned share capital of Rs. 20.00 crore Rs.17.57 crore has been disbursed so far.

Proposed demand of Rs.100.00 lakh is made under the scheme for 2023-24.

2. National Co-operative Development Corporation scheme for Powerloom Co-operation Society :-(Govt. Share Capital 48510542 NCDC Loan 68510359)

For the Development of powerloom Co-operative Society the said Scheme is implemented with following parameters -

Sr. No.	Details of Scheme	Loan to state Scheme Government for NCDC	Loan to Co-op. Societies From the State Govt.
1.	Establishment pre-post loom processing garment knitting units	90% loan	50% loan 40% share capital 10% member contribution

■■■■ ■■ ■■■■■

Year	B.Provision		Expenditure	
	S.C.	Loan	S.C.	Loan
1. 2019-20	1000.00	1200.00	283.00	530.62
2. 2020-21	1250.00	625.00	676.00	625.00
3. 2021-22	2500.00	2550.00	000.00	000.00

Proposed demand of Rs.1700.00 & 2700.00 lakh is made under the scheme for 2023.24 respectively.

3. Pilot Scheme of In-situ Upgradation of Plain Powerlooms (28516458) :- Under Centrally sponsored Pilot Scheme for in-situ Upgradation of plain powerloom for SSI Sector. The financial assistance is provided by the State Govt. to the beneficiary who have already sanctioned GoI Share. The ratio of financial assistant from State Government vide GR dt.6.6.2018 is as under.

Sr.No.	Type of Upgradation	प्रती यंत्रमाग अनुदानाचा दर		
		G C. Quan (35%)	S.C. Quan (20%)	S.T.Quant (8%)
1.	From Plain loom to Semi automatic Shuttle loom	Rs.14000/-	Rs.8000/-	Rs.3200/-
2.	From Semi automatic Shuttle loom to Shuttleless rapier loom	Rs.17500/-	Rs.10000/-	Rs.4000/-
3.	From Plain loom to Shuttless rapier loom.	Rs.31500/-	Rs.18000/-	Rs.7200/-

Proposed demand of Rs.0.01 lakh is made under the scheme for 2023.24.

4) 5% Interest Subsidy for 5 years to the Plain Powerloom holders who have taken loan from banks (28516609)

Government of Maharashtra vide G.R. Dated 5.12.2017 has decided to provide the 5% subsidy on Interest to the Plain Powerloom holders who have taken loan from banks for their Powerloom business.

The Procedure to provide 5% subsidy on interest is as follows.

क्यूबी ४६६-९

A) The Plain Powerloom holders who have taken loan from bank or financial institution before the G.R.date will be eligible under the scheme 5% subsidy on interest will be provided till 5 years from the date of G.R. or till the repayment of loan whichever is early 5% subsidy interest will not be eligible for purchase of land and construction.

Generally the cost of plain powerloom ranging from Rs.1,40,000/- to 1,50,000/- and 75% of the amount is provided by the banks to the powerloom holders as loan. Accordingly considering 75% of the loan amount.

B) The eligible powerloom holder has to repay the loan installment to the concerned bank/financial institution within the time limit. Those plain powerloom holders who will fail to do so will not be eligible to avail the 5% subsidy on interest of Govt. of Maharashtra.

C) The Scheme will not be continued after 5 years.

Proposed demand of Rs.50.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

5. Scheme for Integrated Textiles Park (28515264) :

Integrated Textile Park Scheme is a centrally sponsored SITP scheme and implemented from the year 2005-06. The main object of the scheme is to provide the world class basic infrastructure facilities. The scheme is based on the Public Private Partnership and Industry association/Groups of entrepreneurs would be the main promoters of the ITPs.

Central Government provides assistance of 40% of the total project cost or Rs. 40.00 crore whichever is less. However, the combine equity stake of GOI/State Govt./ Industrial Development Corporation, if any would not exceed 49%.

The Government of Maharashtra is providing grant of 9% of the project cost or Rs. 9.00 crore whichever is less.

Rest of the amount must be raised by the Textile Park as own fund/in the form of loan.

In the state Central Govt. has sanctioned 14 Textile Park out of which Vidarbha-1, Marathwada-2, North Maharashtra-3, and rest of Maharashtra-8.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under-(28515264)

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2019-20	250.00	000.00
2020-21	350.00	350.00
2021-22	813.33	377.32

Proposed demand of Rs.700.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

6. Integrated Processing Development Scheme(IPDS) (28516476)

The Govt. of Maharashtra has accorded the approval vide G.R. Dated 10.02.2015 to provide the financial assistance in term of subsidy to the extent of 25% or Rs.37.50 crore whichever is less.

The project cost shall be borne by the Central Govt., State, Govt, Beneficiary, Bank loan in the ratio of 50:25:15:10

The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2019-20	0.01	0.00
2020-21	0.00	0.00
2021-22	0.01	0.00

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023.24.

(C) Textile Policy

(1) 10% capital subsidy to new textile unit in Marathwada Vidarbha and North Maharashtra under Textiles Policy-2011-2017.(28515999)

Govt of Maharashtra, vide its G.R. No. Policy -2012/ C.R. 2/ Tex-2, Dated 01.03.2012 gives its approval to the new scheme for giving 10% capital subsidy on the eligible capital investment to the new textiles units approved under the centrally sponsored TUF scheme and setup in Vidarbha, Marathwada and North Maharashtra under Textiles Policy 2011-2017 in the State.

Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra. The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2019-20	2200.00	720.00
2020-21	750.00	750.00
2021-22	500.00	000.00

Proposed demand of Rs. 450.00 lakh is made under the scheme for 2023.24

(2) Scheme for Interest subsidy on long term Loans to Textiles projects/Units setup in Maharashtra during 2011-17 linked with centrally sponsored TUF Scheme. (28515981)

Govt of Maharashtra, vide its G.R.No. Policy-2012/ C.R.1/ Tex-2, Dated 01.3.2012 gives its approval to the scheme of interest subsidy on long term loans, in connection with the centrally sponsored TUF scheme.

For the purpose of this scheme, either 12.5% or Banks prime lending rate or the rate of interest actually charged, whichever rate is less, will be taken as applicable of interest.

Sanctioning authority is Govt of Maharashtra

The expenditure incurred during the last 3 years is as under

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2019-20	20000.00	5397.51
2020-21	6000.00	6000.00
2021-22	20000.00	11695.06

Proposed demand of Rs.6500.00 lakh is made under the scheme for 2023.24.

(3) 10% Capital subsidy for Modernization of Powerloom units for scheduled caste/scheduled tribe and minority communities under textiles policy 2011-2017.

Govt of Maharashtra, vide its G.R. No Dhoran-2012/ Pra.Kra.10/ Tex-2, dt.15.03.2012 gives its approval to the scheme of 10% Capital subsidy for Modernization of Powerloom units for scheduled caste/scheduled tribe and minority communities. Under this scheme, the co-operative or private powerloom units of scheduled caste/ scheduled tribe and minority communities will be financed.

Sanctioning authority is Govt. of Maharashtra

Under this scheme 80% members of the society must be scheduled caste or scheduled tribe or minority communities.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

a) Powerloom unit of scheduled caste (28516064)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	0.01	0.00
2020-21	0.00	0.00
2021-22	0.00	0.00

b) Powerloom units of scheduled tribe (28516117)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	0.00	..
2020-21	0.00	..
2021-22	0.00	0.00

c) Powerloom units minority communities (28516046)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	0.01	0.00
2020-21	0.00	0.00
2021-22	0.01	0.00 ..

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023.24.

(4) Scheme for preparation of project reports of modernization of powerloom units for scheduled caste/scheduled tribe and minority communities:

To prepare the proposal of modernization of powerloom units by professional agencies or chartered accountant for scheduled caste/Schedule tribes & minorities communities and submit the proposal to bank for sanctioning the loan the Govt. of Maharashtra has given approval to this scheme.

For this Govt of Maharashtra vide its G.R.No.Dhoran-2012/Pra.Kra. 19/Tex-2 dated 08/1/2013 has given approval to the panel of 13 professional agencies/chartered accountants to prepare the above proposals.

Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under -(Rs. In lakhs)

a) Powerloom units of scheduled caste (28516055)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	0.01	0.00
2020-21	0.00	0.00
2021-22	0.00	0.00

b) Powerloom units of scheduled tribe (28516108)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	0.00	0.00
2020-21	0.00	0.00
2021-22	0.00	0.00

c) Powerloom units minority communities (28516037)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	0.01	0.00
2020-21	0.00	0.00
2021-22	0.00	0.00

(5) To study the various schemes of textiles (28520505) :

An agency is to be appointed for the Development of textiles field which will study the different capacities and achievements made in the field and accordingly submit the proposal to the Government. For quick benefit of textile field by studying different sources for textiles, agency will suggest and recommends the different scheme for textiles and to study availability of raw material, labour, water, land, and Government Policies. Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under-

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	50.00	0.00
2020-21	00.00	0.00
2021-22	100.00	0.00

Proposed demand of Rs. 50.00 lakh is made under the scheme for 2023-24.

(6) Skill Development Programme(28516001):

Government of Maharashtra has formulated the skill development programme for skilled labour by adopting high technology in textile field.

Sanctioning Authority is Govt of Maharashtra.

The expenditure incurred during the last 3 years is as under

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	50.00	0.00
2020-21	00.00	0.00
2021-22	00.00	0.00

(7) Publicity and Propaganda (28520499)

For the Development of textile to organize exhibitions, meetings and participate therein, to give wide publicity to the several scheme and participate therein the Govt of Maharashtra has given approval to the scheme vide its GR No.Sutgi-1511/Pra.Kra-153/Tex-1(B), dt.22.1.2013

The expenditure incurred during last three years is as under-

(Rs. in Lakhs)

Year	Provision	Expenditure
2019-20	400.00	206.79
2020-21	500.00	83.48
2021-22	00.00	0.00

According to the decision taken in cabinet meeting dt.9.6.2020. This budget head is closed since 2020-21 Only expenditure of previous pending bill under this head should be done from the budgeted grant from 2020-21. Expenditure for 2019-20 should be shown as Rs.8348.00 lakhs.

(Note : The Provision and Expenditure in the year 2018-19 has been taken on available records in this Directorate level)

(8) Providing Capital subsidy to self finance textile projects (28516556)

Government of Maharashtra vide its GR No. Policy 2015/CR-151/Text-5 dated 02/12/2015 gives its approval to the new scheme for giving Capital subsidy on eligible capital investment to the new textile unit approved under the centrally sponsored TUFSS scheme. Sanctioned authority is Govt. of Maharashtra.

The expenditure incurred during last three years is as under-

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2019-20	200.00	200.00
2020-21	000.00	00.00
2021-22	1300.00	554.94

Proposed demand of Rs.6000.00 is made under the scheme for 2023.24.

(9) Providing Capital subsidy in lieu of Interest subsidy to textile projects (28516565)

Government of Maharashtra vide its GR No. Policy2015/CR-364/Text-5 dated 18/4/2016 gives its approval to the new scheme for giving Capital subsidy in lieu of Interest subsidy eligible turn loan amount to the new textile unit approved under the centrally sponsored TUFSS scheme. Sanctioned authority is Govt. of Maharashtra.

The expenditure incurred during last three years is as under-

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2019-20	2500.00	1605.75
2020-21	1223.15	1223.15
2021-22	9000.00	4500.00

Proposed demand of Rs.29900.00 lakh is made under the scheme for 2023-24.

D) Co-operative Spinning mills (64250215) (64250565) :

(1) Loan to Co-Operative spinning Mills :

1. State Government provides Loan to the Co-operative Spinning Mills under production for their rehabilitation as per their needs.

2. Government sanctions partial or full loan to the Co-operative Spinning Mills after sanctioning the project report for rehabilitation.

Proposed demand of Rs. 6081.50 & 2373.00 lakh respectively is made under the scheme for 2023-24.

(2) Managerial Subsidy to Maharashtra State Cooperative Spinning Mills Federation Ltd. (2425 0595)

Maharashtra State Cooperative Textile Federation Ltd., Mumbai is assisted by State Government the form of Marginal Subsidy to manage its activities and salaries of federation employees. The Marginal Subsidy of Rs.50.00 lacks sanctioned every year by the State Government.

(3) Share Capital to Cooperative Spinning Mills

(44250338) (44250703) (44250347)

Government Contribution towards share capital to the Cooperative Spinning Mills of Open Category and Backward class for their project of 25200 spindles in the ratio of 1:9 keeping the ratio of loan and share capital as 1:1 as per the project cost determined by the Government. Also the spinning Mills are provided term loan by National Co-operative Development Corporation.

Proposed demand of Rs.32209.47 & 1222.00 lakh is made under the scheme for 2023.24 respectively.

(4) Financial Assistance to the Scheduled castes and Nav Buddhas for Purchase of Shares of Co-operatives Spinning Mills :- (24250601)

Financial assistance is provided to the Scheduled castes and Nav Buddhas for Purchasing Shares of Co-operatives Spinning Mills. Out of Rs. 2000/- of each share. Rs. 1800/- (90%) amount is sanctioned by Government as financial assistance.

(5) Payment of maximum 12% interest on the loan taken by Co-operative Spinning Mills from various financial institutes (20492551) :- Maximum 12% interest is paid by Government to respective financial institutes for 5 years on the loan taken by Co-operative Spinning Mills.

(6) Repayment of loan taken by Co-operative Spinning Mills from NCDC (60030467) :-

Since 2020-21, Seperate Budget Head "Demand No. V-4. 6003. Internal Debts of State Government (00) 108, Loans from National Co-operative Development Corporation (00) (03) Loans from National Co-operative Development Corporation (Textiles) (Committed) (6003) No. V-4. 6003. Internal Debts of State Government (00) 108. Loans from National Co-operative Development Corporation (00) (03) Loans from National Co-operative Development Corporation (Textiles) (Committed) (60030467)" is taken for Textile Division for the purpose of repayment of yearly instalment of loan taken from NCDC.

(7) RePayment of Interest on loan taken by Co-operative Spinning Mills from NCDC (2049 2729):

Since 2020-21, Seperate Budget Head "Demand No. V-1.2049. Internal Payments.01. Interest on Internal Debt 200 - Interst on other Internal Debts (02) Interest on Loans Charged (02) (08) - Interest on Loans from National Co-Operative Development Corporation (Textiles) (Committed) (2049 2729)" is taken for Textile Division for the purpose of payment of yearly instalment of Interest on the laon taken from NCDC.

**Tree Plantation and Conservation (Textile)
(2406A416):**

Revenue and Forest Department Sanctioned "Tree Plantation and Conservation" scheme for Textile department as per G.R. dated 10 Oct. 2016.

For Year 2021-22 allotted Rs. 0.02 Lakh provision to this Scheme.

The Provision and expenditure incurred during the last 3 years is as under

(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2020-21	0.00	00.00
2021-22	0.02	00.00
2022-23	0.02	00.00

Proposed demand of Rs.0.02 lakh is made under the scheme for 2023.24.

(1) Funding to khadi and village industries Board for special discount on retail sale of various types of khadi cotton and woolen khadi fabrics during Gandhi Jayanti Celebrations (28510961)

The scheme provides financial assistance to Khadi and village Industries Corporation for providing special discounts retail sales of various types of Khadi Cotton and Woolen Khadi Cloths during the Gandhi Jayanti Celebrations. This scheme implemented Khadi and village Industries Corporation. The said scheme come under the jurisdiction of the Central Government

(Rs. in lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2020-21	0.01	--
2021-22	0.01	--
2022-23	0.01	--

For the said scheme for the year 2023-24 a demand of Rs. 0.01 lakh is being placed.

(2) Scheme under Grant in Aid program for Repayment of loans of Primary, Handloom Weavers Co-operative Society (28511349)

(Rs. in lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2020-21	0.01	--
2021-22	0.01	--
2022-23	0.01	--

Proposed demand of Rs. 0.01 lakh is made under the scheme for 2023-24

(3) Loan for Maharashtra State Handloom Corporation Limited (68600093)

Maharashtra State Handloom Corporation is an apex organization and handloom weavers provide the raw material to produce the finished goods. In order to enable the corporation financially the government provides financial assistance in the form of loans. The loan is sanctioned after considering the proposal in case of corporate program technical urgency etc.

(Rs. in lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2020-21	0.01	--
2021-22	82.08	--
2022-23	200.00	--

proposed demand of Ps 200 lakh is made under the scheme for 2023-24.

**E-Governance Programme (Textile)
(34512971):**

E-Governance Scheme is to provide Computer office expences. Also for the maintenance of departmental website www.mahatextile.maharashtra.gov.in the provision has been made to hire technical persons from Maha IT.

The Provision and expenditure incurred during the last 3 years is as under

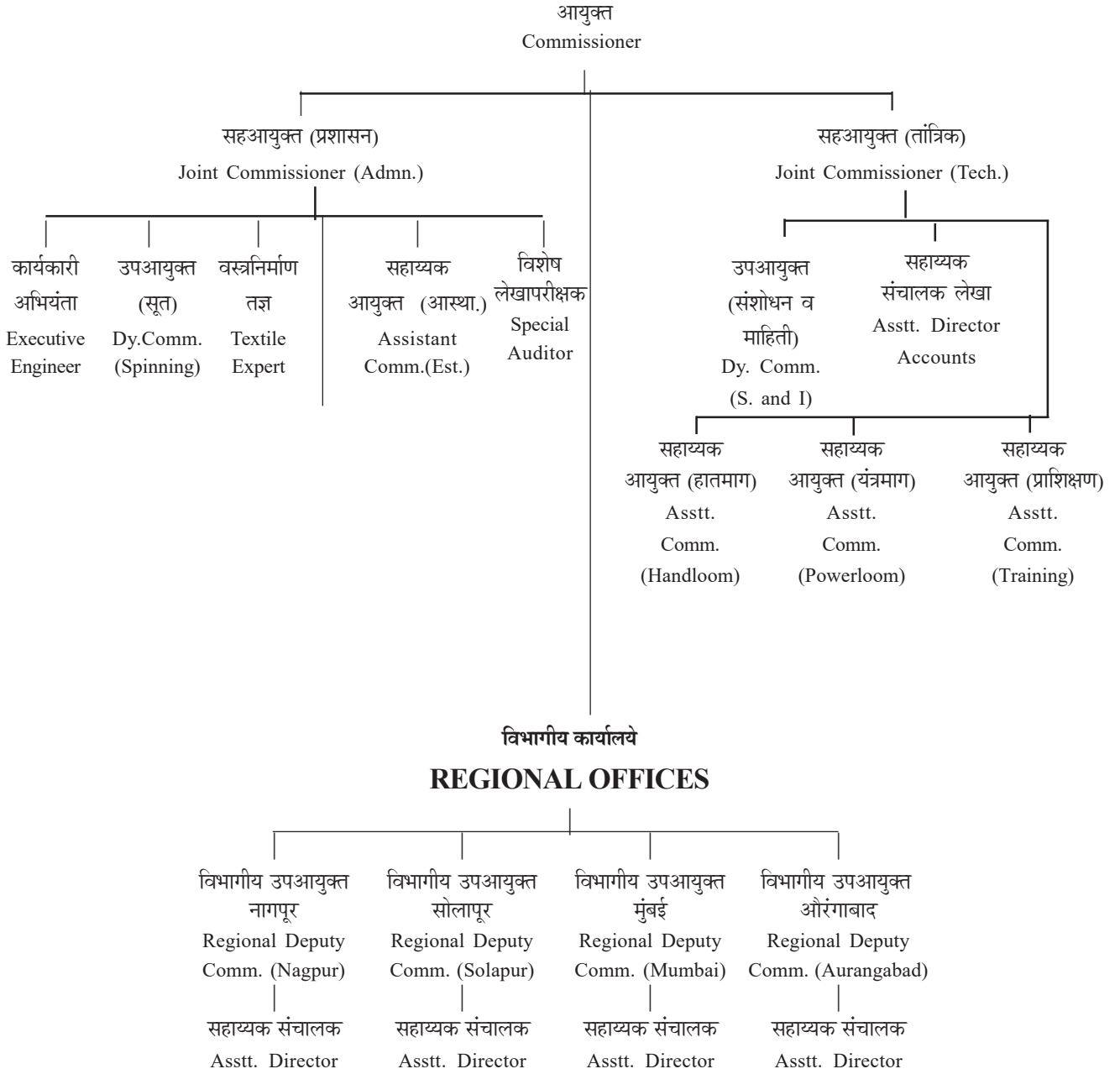
(Rs. in Lakhs)		
Year	Provision	Expenditure
2020-21	18.78	17.83
2021-22	250.00	2.95
2022-23	100.38	-----

For the financial year 2023-2024, Provision of Rs. 432.00 Lakhs is proposed.

विवरणपत्र चार
CHART No. IV

वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
COMMISSIONERATE OF TEXTILES, M. S., NAGPUR

रेशीम संचालनालय महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

प्रस्तावना :

"रेशीम शेती उद्योग" हा कृषीवर आधारित असून ग्रामीण भागातील लोकांकरिता रोजगारांची प्रचंड क्षमता या रेशीम उद्योगात आहे. ग्रामीण भागातील लोकांचे शहराकडे होणारे स्थलांतर थांबविणे या उद्योगामुळे शक्य आहे. समाजातील सर्व वर्गातील व वयोगटातील लोकांना रोजगाराची संधी देणारा हा एकमेव खात्रीचा रेशीम उद्योग आहे. उत्पनाची शाश्वती असणारा हा शेती उद्योग असून शेतकऱ्यांची आर्थिक ओढाताण थांबविण्याची क्षमता या शेती उद्योगात आहे. ग्रामीण भागाचा चेहरा मोहरा बदलविण्याचा वाव या रेशीम उद्योगात आहे. कमी भांडवलामध्ये जास्त मासिक उत्पन, ग्रामीण रोजगार क्षमता व हमखास बाजारपेठेची उपलब्धता अशी रेशीम शेती उद्योगाची खास वैशिष्ट्ये आहेत.

रेशीम उद्योगाचे महत्त्व विचारात घेता महाराष्ट्र शासनाने दिनांक १ सप्टेंबर १९९७ रोजी वस्त्रोद्योग व सहकार विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली स्वतंत्र रेशीम संचालनालयाची स्थापना केलेली असून त्याचे मुख्यालय नागपूर येथे आहे. राज्यामध्ये २७ जिल्हा रेशीम कार्यालयांमार्फत रेशीम उद्योग विकासाची कामे करण्यात येत असून त्यावर नागपूर, अमरावती, औरंगाबाद आणि पुणे येथील विभागीय कार्यालयांमार्फत नियंत्रण ठेवण्यात येते.

अ.क्र.	विभागाची नांवे	तुती	टसर	एकूण
१.	रेशीम संचालनालय, मुख्यालय नागपूर	-	-	१
२.	प्रादेशिक रेशीम कार्यालये (औरंगाबाद,पुणे, अमरावती व नागपूर)	०३	०१	०४
३.	जिल्हा रेशीम कार्यालये	२३	४	२७
४.	अंडीपुंज निर्मिती केंद्रे	१	२५	२६
५.	रेशीम पथदर्शक तथा प्रशिक्षण केंद्रे	१०	१४	२४
६.	रेशीम धागा निर्मिती केंद्रे तथा कोष खरेदी केंद्रे	२१	०४	२५

रेशीम उद्योगाची व्याप्ती :

महाराष्ट्र राज्यात तुती रेशीम व टसर रेशीम अशा दोन्ही प्रकारचे रेशीम चे उत्पादन घेतले जाते. गडचिरोली, चंद्रपूर, भंडारा व गोंदिया जिल्ह्यात वंशपरंपरेने आदिवासी जंगलामध्ये टसर कोषाचे उत्पादन मागील २५० वर्षांपासून करीत आहेत. ठाणे जिल्ह्यात टसर कोष उत्पादन सुरु करण्याची

रेशीम उद्योगाची प्रगती :-

तुती रेशीम :

अ.क्र.	तपशील	एकक	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२२-२३ (३१ डिसेंबर, २०२२ अखेर)
१.	लागवड क्षेत्र	एकर	१५८९७	१४९०६	१३८३५
२.	लाभार्थी	संख्या	१५०७३	१४२९६	१३०३०
३.	अंडीपुंज पुरवठा	लक्ष	४५.८२	५१.४०	३८.४०
४.	कोष उत्पादन	(मे.टन)	२७५४	३३५७	२६३०.४००
५.	सूत उत्पादन	(मे.टन)	४२४	५१६	४०४.७००
६.	रोजगार निर्मिती	लक्ष मनुष्य दिवस	४६.६०	५६.८१	४४.५०

कार्यवाही झालेली आहे. तसेच राज्यातील २७ जिल्ह्यामध्ये तुती रेशीम शेती उद्योग सुरु आहे. राज्यात सन २०२१-२२ मध्ये एकूण १४२९६ शेतकऱ्यांकडे १४९०५.५० एकर क्षेत्र तुती लागवडी खाली असून ३३५६.५६१ मेट्रिक टन कोषाचे उत्पादन घेण्यात आले व त्यापासून ५१६.३९४ मे.टन तुती रेशीम सुताचे उत्पादन झाले आहे व त्याद्वारे ५६.८१ लक्ष मनुष्य दिवस रोजगार निर्मिती झालेली आहे. तसेच टसर वन्य रेशीम उद्योगामध्ये १५३७ लाभार्थ्यांनी ६१८४ हेक्टर ऐन व अर्जून खाद्य वृक्षांचा उपयोग करून १३२.०५ लक्ष कोषाचे उत्पादन झाले असून ७.१९ मे.टन कच्चे रेशीम उत्पादन झाले असून त्याद्वारे १०.७९ लक्ष मनुष्य दिवस रोजगार निर्मिती झाली आहे.

संचालनालयाचे धोरण :

राज्यात रेशीम उद्योगाच्या सर्वांगीण विकासासाठी संचालनालय कार्यरत असून खालील धोरण आहेत.

१. महारेेशीम अभियान राबवून राज्यात तुती लागवड क्षेत्र मोठ्या प्रमाणात वाढविणे.
२. रेशीम शेती उद्योगाला मोठ्या प्रमाणात प्रचार व प्रसिध्दी देणे.
३. शेतकऱ्यांना सुधारित जातीचे तुती बेणे व अंडीपुंज पुरवठा करणे.
४. शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण आणि विनामूल्य तांत्रिक मार्गदर्शन करणे.
५. शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेल्या कोषाला बाजारपेठ तसेच कोषोत्तर प्रक्रिया उद्योग उपलब्ध करून देणे.
६. शेतकऱ्यांना आर्थिक व तांत्रिक मदत विविध शासकीय यंत्रणेकडून उपलब्ध करून देणे.
७. टसर कोष उत्पादनासाठी ऐन व अर्जून वृक्षांचे रोपवन वन आणि राजस्व खात्याकडून अदिवासींना उपलब्ध करून देणे.
८. रेशीम शेतीला लोकप्रिय करून दारिद्र्य कमी करणे. ग्रामीण भागात रेशीम उद्योगाद्वारे स्थानिक पातळीवर रोजगार निर्मिती करून लोकांचे खेड्याकडून शहराकडे जाणारे लोंढे थांबविणे व त्यांना स्वयंपूर्ण करणे.

संचालनालयाचे कामकाज :

- १) रेशीम शेतकऱ्यांची नोंदणी करणे
- २) चॉकी सेंटर धारकांची नोंदणी करणे
- ३) रिलर्सची नोंदणी करणे.
- ४) रेशीम तुती व टसर शेतकरी / लाभार्थी यांना तांत्रिक सेवा उपलब्ध करून देणे.

(ब) टसर रेशीम :

अ.क्र.	तपशील	एकक	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२२-२३ (३१ डिसेंबर, २०२२ अखेर)
१.	ऐन व अर्जुन वृक्षाचा वापर	हेक्टर	१४२७२	६१८४	४७९८
२.	लाभार्थी संख्या	संख्या	१३१७	१५३७	१०५०
३.	अंडीपुंज पुरवठा	लक्ष	४.२७	६.३२	४.८२
४.	कोष उत्पादन	लक्ष	८१.२५	१३४.५०	१६०.३६
५.	सूत उत्पादन	(मे.टन)	४.४४	७.३३०	८.७३९
६.	रोजगार निर्मिती	लक्ष मनुष्य दिवस	६.६७	१०.९९	१३.११

महा रेशीम अभियान

रेशीम उद्योगाची राज्यात मोठ्या प्रमाणात प्रचार व प्रसिध्दी व्हावी व त्याद्वारे राज्यातील रेशीम उद्योगात वाढ होणेसाठी **महारेशीम अभियान २०१७, महारेशीम अभियान २०१८ व महारेशीम अभियान २०१९ व महा रेशीम २०२० व महा रेशीम २०२१** राबविण्यात आलेले असून त्याला मोठ्या प्रमाणात प्रतिसाद मिळालेला असून आतापर्यंत एकूण ६७८५ गावांमधील १६१४०२ शेतकऱ्यांना प्रत्यक्ष माहिती दिलेली आहे.

कोष बाजार पेठ सुविधा

१) **जालना कोष खरेदी मार्केट राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत** जालना येथे संचालनालयाचे १ हेक्टर जागेवर बाजारपेठेसाठी रु.६६१.७६ लक्ष निधी प्राप्त झाला असून त्यापैकी रु.६२८.५७ लक्ष खर्च झालेला आहे. बाजारपेठेचे कामकाज अंतिम टप्प्यात असून इलेक्ट्रिक फिटिंग व फर्निचरचे काम बाकी आहे.

२) **सोलापूर कोष बाजारपेठ उभारणी - राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत** मौजे हिरज जिल्हा सोलापूर येथे संचालनालयाचे ४ हेक्टर जागेवर कोष बाजारपेठेसाठी रु.६९४.२७ लक्ष निधी प्राप्त झालेला आहे. त्यापैकी रु.६६२.०६ लक्ष खर्च झालेला आहे. सोलापूर कोष बाजारपेठेचे बांधकाम पूर्ण झाले आहे. हॉट एअर कन्व्हेअर ड्रायरची प्रतिष्ठापना बाकी आहे. **सद्यस्थितीत कृषि उत्पन्न बाजार समितीमार्फत जालना, बारामती, पुर्णा जि.परभणी व पाचोड, ता.पैठण, जि.औरंगाबाद, जयसिंगपूर, जि.कोल्हापूर व बीड येथे रेशीम कोष खरेदी विक्री सुरु आहे.** सदर बाजारपेठांमध्ये अद्याप पर्यंत रु.२७.०७ कोटीची विक्री झालेली आहे. कृषि उत्पन्न बाजार समिती बडनेरा, जि.अमरावती येथे कोष खरेदी / विक्री मार्केट सुरु करण्यात येत आहे. तसेच कोषोत्तर प्रक्रिया मध्ये जालना येथे ०२, परभणी येथे ०१, सांगली येथे ०१ तसेच भंडारा येथे ०१ असे एकूण ०५ ऑटोमॅटीक रिलिंग युनिट सुरु आहेत.

रेशीम संचालनालयामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या योजना -

१) **जिल्हास्तरीय योजना** : या योजनेअंतर्गत जिल्हास्तरीय योजनेअंतर्गत खालीलप्रमाणे रेशीम विस्तार व विकासात्मक बाबींचा समावेश आहे.

- (१) बेणे पुरवठा रु.१५०० प्रती टन व वाहतूक खर्च (तुती)
- (२) अंडीपुंज पुरवठा ७५ % अनुदान (तुती / टसर)
- (३) शेतकरी प्रशिक्षण रु.१००० प्रती लाभार्थी (तुती / टसर)
- (४) शेतकरी अभ्यास दौरा रु.१०० व प्रवास खर्च (तुती / टसर)
- (५) रेशीम उद्योग प्रचार व प्रसिध्दी रु.५०,०००/- (वार्षिक प्रती जिल्हा)
- (६) तुती रोपे खरेदी रु.०.५० प्रती नग.
- (७) शासकीय फार्म व रिलिंग केंद्र देखभाल व दुरुस्ती खर्च (तुती व टसर)

८) शासकीय अंडीपुंज निर्माती केंद्र अंतर्गत खर्च (तुती / टसर)

९) कोष उत्पादनावर प्रोत्साहनात्मक अनुदान-सी.बी.वाणासाठी रु.३०/- प्रती किलो व बायव्होल्टाईन वाणासाठी रु.५०/- प्रती किलो प्रमाणे अनुदान.

१०) रेशीम धागा उत्पादनावर प्रोत्साहनात्मक अनुदान -ऑटोमॅटीक रिलिंग मशीनवर सूत उत्पादनासाठी रु.१५०/- व मल्टीएंड रिलिंग मशीनवर सूत उत्पादनासाठी रु.१००/- प्रती किलो प्रमाणे तसेच टसर रिल्ड यार्न उत्पादनासाठी रु.१००/- प्रती किलो प्रमाणे अनुदान देण्यात येत आहे.

२) योजनेतर योजना :

अंडीपुंज उत्पादन अंतर्गत बीज कोष खरेदी तसेच पगार व इतर खर्च.

३) प्रचार प्रसिध्दी योजना : (२८५१६५७४)

रेशीम उद्योगाचे फायदे व शासकीय योजनांची माहिती शेतकऱ्यांना देण्यासाठी सन २०१८-१९ मध्ये सदरची योजना सुरु झालेली आहे.

४) रेशीम विकास कार्यक्रम पायाभूत सुविधा निर्मिती व अस्तित्वातील सुविधांचे बळकटीकरण योजना : (२८५१६५८३)

राज्यात रेशीम उद्योगामध्ये पायाभूत सुविधा निर्माण करणे व अस्तित्वातील सुविधांचे बळकटीकरण करून रेशीम विस्तार व विकास करण्यासाठी योजना सन २०१८-१९ मध्ये सदरची योजना सुरु झालेली आहे.

५) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना -

अ) मनरेगा अंतर्गत रेशीम उद्योग विकासांतर्गत एक एकर तुती लागवडीकरीता जमीन तयार करणे, नर्सरी रोपे करून तुती लागवड किटक संगोपन, किटक संगोपन साहित्य, कोष उत्पादन व किटक संगोपन गृह सर्वकष बाबींना मान्यता देऊन योजना संपुर्ण राज्यात लागू करण्यात आली आहे. या योजनेअंतर्गत शेतकऱ्यांना एकर तुती लागवडीसाठी रु.२.३६ लक्ष इतके अनुदान तीन वर्षांत विभागून दिले जाते व किटक संगोपन गृह (१००० चौ.फुट) बांधकामासाठी रु.१.०६ लक्ष असे एकूण रु.३.४२ लक्ष इतके रक्कम अनुदान देण्यात येत आहे.

ब) टसर खाद्य वृक्ष लागवड - ऐन व अर्जुन वृक्ष लागवड व साहित्याकरीता रु. २.२६ लक्ष इतके अनुदान चार वर्षांत विभागून दिले जाते.

६) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना (RKVY) : (२८५१६५९२)

या योजनेअंतर्गत रेशीम कोष / धागा खरेदी विक्री शासकीय बाजारपेठ जालना येथे उभारणी करीता रु.६६१.७६ लक्ष मंजूर करण्यात आले असून त्यापैकी ६२८.५७ लक्ष खर्च झाले आहे. तसेच रेशीम कोष / धागा खरेदी विक्री शासकीय बाजारपेठ सोलापूर येथे उभारणी करीता रु.६९४.२७ लक्ष मंजूर झालेले आहे. त्यापैकी ६६२.०६ लक्ष खर्च झाले असून बाजारपेठेचे बांधकाम पूर्ण झाले आहे.

७) नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी (पोकरा) योजना : नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी योजना (पोकरा) अंतर्गत जिल्हयातील निवडक गावांमध्ये सर्वसाधारण आणि अनुजाती, अनुजमाती लाभार्थ्यांना एका एकरासाठी खालीलप्रमाणे अनुदान योजना आहे.

- १) तुती रोपे तयार करण्यासाठी सहाय्य रु.११२५००/- (सर्वसाधारण) रु.११२५०० (अ.जाती / अ.जमाती)
- २) तुती लागवड विकास कार्यक्रम - रु.३७५००/- (सर्वसाधारण) / रु.४५०००/- (अ.जाती / अ.जमाती)
- ३) किटक संगोपन साहित्य पुरवठा सहाय्य - रु.५६२५०/- (सर्वसाधारण) रु.६७५००/- (अ.जाती/अ.जमाती)
- ४) किटक संगोपन गृह बांधकाम सहाय्य
  - अ) (१००० चौ.फुट) रु.१२६४७९ (सर्वसाधारण) / रु.१५१७७५ (अ.जाती / अ.जमाती) किंवा
  - ब) (६०० चौ.फुट) - रु.७१३९७ (सर्वसाधारण) / रु.८५६७७ (अ.जाती / अ.जमाती)

८) केंद्र पुरस्कृत- केंद्रीय रेशीम मंडळ बेंगलोर यांचेकडील सिल्क समग्र योजना -२ (ISDSI)

महाराष्ट्र राज्यात सन २०२२-२३ ते २०२५-२६ पर्यंत केंद्र पुरस्कृत सिल्क समग्र-२ योजनेअंतर्गत प्रामुख्याने कोषपुर्व व कोषोत्तर प्रक्रिया योजना साठी अर्थसहाय्य योजना राबविण्यात येणार आहे. त्या योजनेची किंमत त्यासाठी सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थी चा केंद्र हिस्सा ५०%, राज्य हिस्सा २५% व लाभार्थी हिस्सा २५% हा आहे. अनुसूचित जाती व जमाती करीता केंद्र हिस्सा ६५% व राज्य हिस्सा २५% व लाभार्थी हिस्सा १०% इतका आहे.

१. लाभार्थी लागवड विकास कार्यक्रमांसाठी १५० अंडीपुंज ०१ एकर करीता - प्रती एकर रुपये ०.६० लक्ष.
२. तुती लागवड विकास कार्यक्रमांसाठी १५० अंडीपुंज ०१ एकर करीता- प्रती एकर रुपये ०.६० लक्ष.
२. किटक संगोपन साहित्य रु.०.४५ लक्ष
३. तुती बागेसाठी पाणी देण्याच्या सुविधा पाणी संवर्धन व त्यांच्या तंत्राला सहाय्य योजना ०१ एकरीसाठी - रु.०.०६० लक्ष
४. किटक संगोपन गृह बांधकाम (६०० स्क्वे.फु) ०.१ एकरसाठी रु.३.२५ लक्ष
५. किटक संगोपन साहित्य / शेती अवजारे साहित्य पुरवठा सहाय्य आधुनिक माउंटेज सहित १ एकर करीता -०.७५ लक्ष
६. दर्जेदार निर्जंतुकीकरण औषध व पीक संरक्षण उपाय सुविधा शेतकऱ्यांना पुरवठा करण्यासाठी सहाय्य रु.०.०५ लक्ष
७. बाल्य किटकांच्या बागेची देखभालीसाठी मदत करणे. बाल किटक संगोपन केंद्राचे बांधकाम व बाल किटक संगोपन साहित्य उपलब्ध करण्यासाठी मदत करणे - रु.१३.०० लक्ष
८. तुती लागवड विकास कामासाठी २५० अंडीपुंज ०२ एकर करीता प्रती एकर रु.१.२० लक्ष.
९. तुती बागेसाठी पाणी देण्याच्या सुविधा - पाणी संवर्धन व त्यांच्या तंत्राला सहाय्य योजना - ०२ एकरसाठी रु.१.२० लक्ष
१०. तुती बागेसाठी पाणी देण्याच्या सुविधा-पाणी संवर्धन व त्यांच्या तंत्राला सहाय्य योजना - ०२ एकरसाठी रु.१.०० लक्ष
११. किटक संगोपन गृह बांधकाम (१००० स्क्वे.फु) ०२ एकरसाठी रु.४.५० लक्ष.

१२. किटक संगोपन साहित्य / शेती अवजारे साहित्य पुरवठा सहाय्य आधुनिक माउंटेज सहित २ एकर करीता ०.७५ लक्ष.
१३. बाल मजुरी हटविण्यासाठी मोटार चलित चरखा सयंत्र उभारण्यासाठी आर्थिक सहाय्य - रु.०.३० लक्ष.
१४. अस्तित्वात असलेल्या कॉटेज बेसीन मशिनचे उन्नतीकरण करण्यासाठी रु.२.४० लक्ष.
१५. मल्टीएड (१०बेसीन युनिट) उभारणीस आर्थिक सहाय्य - २०.७६ लक्ष
१६. स्वयंचलित रिलिंग युनिट (१२० एड) उभारणीसाठी सहाय्य-३९.१५ लक्ष
१७. स्वयंचलित रिलिंग युनिट (२०० एड) उभारणीसाठी सहाय्य ८५.९० लक्ष.
१८. स्वयंचलित रिलिंग युनिट (४०० एड) उभारणीसाठी सहाय्य १४९.६६५ लक्ष.
१९. बुनियादी रिलिंग मशिन खरेदी करणे - ०.०९७५ लक्ष.
२०. उन्नती रिलिंग मशीन खरेदी करण्यासाठी मदत - ०.२७३ लक्ष
२१. मोटार चलित तथा पायाने चालविणे जाणारे कताई यंत्र उभारणीची मशीन - ०.०८०५० लक्ष.
२२. मोटार चलित रिलिंग कम व्टिसटींग मशीन साठी मदत-०.२५३५० लक्ष.
२३. टसर रिलिंग मशीनरी पॅकेज - रु.१३.८७ लक्ष.
२४. गरम हवा देऊन कोष सुकविण्यासाठी यंत्र खरेदीची योजना - १००० कि.ग्रॅ.क्षमतेसाठी रु.१६.७७ लक्ष.
२५. गरम हवा देऊन कोष सुकविण्यासाठी यंत्र खरेदीची योजना - २००० कि.ग्रॅ.क्षमतेसाठी रु.२४.२७ लक्ष.

रेशीम संचालनालयाचे पुढील ध्येय :-

१. राज्यामध्ये उत्पादीत झालेले तुती व टसर चे कोष राज्यामध्येच प्रक्रिया होऊन त्याद्वारे राज्यामध्येच स्थानिक रोजगार निर्माती होऊन आर्थिक उलाढाल वाढीसाठी कोषोत्तर प्रक्रिया मधील मशिनरीचा समावेश असणारी तसेच अंडीपुंज निर्माती केंद्र इ.सर्वकष बाबींचा समावेश असलेली राज्य योजना प्रस्तावित करण्यात येत आहे.
२. नवीन जातीच्या तुतीची लागवड २५००० एकर क्षेत्रावर करणे.
३. ग्रामिण भागात रोजगार निर्माती व उच्च मुल्यांकित पीक रचना या सर्व गोष्टींचा विचार करून महात्मा गांधी ग्रामिण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत जास्तीत जास्त क्षेत्र तुती लागवडीखाली आणणे.
४. रेशीम शेतीचे शेतकऱ्यांना तांत्रिक प्रशिक्षण देऊन स्वयंपुर्ण करणे.
५. शेतकऱ्यांना दुबार जातीचे रेशीम किटक अंडीपुंज बीज पुरवठा करून कोषाचे उत्पादन वाढविणे आणि त्यांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा घडवून आणणे.
६. तांत्रिक कर्मचाऱ्यांना अद्ययावत तंत्रज्ञान अवगत होणेसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविणे.
७. शासकीय व खाजगी रिलिंग युनिट पुर्ण क्षमतेने सुरु करणे.
८. स्वयंचलित रेशीम धागा निर्माती केंद्र सुरु करून कोष विक्रीची समस्या सोडविणे. तसेच त्याद्वारे स्थानिक रोजगार निर्माती करणे.
९. कोषोत्तर (Post Cocoon Activity) प्रक्रियेमध्ये खाजगी उद्योजकांचा सहभाग वाढविणे.

१०. सहकारी क्षेत्रामध्ये कोषांच्या बाजारपेठ स्थापित करणे.
११. रेशीम उत्पादकांसाठी किमान खर्चाचे तंत्रज्ञान विकसीत करणे.
१२. गडचिरोली, चंद्रपूर, भंडारा व गोंदिया ह्या जिल्हयाव्यतिरीक्त महाराष्ट्रातील कोल्हापूर, सांगली, यवतमाळ, पालघर, ठाणे, नाशिक, धुळे आणि नंदुरबार या जिल्हयातही टसर रेशीम उत्पादन विकसीत करणे.
१३. ऐन व अर्जुन वृक्षाची लागवड करून टसर कोषाचे उत्पादन वाढविणे.
१४. टसर लाभाध्यांची संख्या ४००० पर्यंत वाढविणे.
१५. मराठवाडा विभागात औरंगाबाद येथे सिल्क टुरीझम प्रकल्प राबविणे.
१६. अमरावती येथील दाभा रेशीम पार्क मध्ये शेतकऱ्यांसाठी प्रशिक्षण केंद्राचे बळकटीकरण करणे.
१७. नागपूर येथे रेशीम भवनाची उभारणी करणे.
१८. टसर, सेरी टुरीझम आगरझरी, जि. चंद्रपूर येथे प्रकल्प राबविण्याकरीता ५०.८६ लक्ष सार्वजनिक बांधकाम विभागाला देण्यात आले.
१९. कृषि उत्पन्न बाजार समितीमध्ये कोष खरेदी विक्री बाजारपेठ सुरु करणे.
२०. टसर रेशीम मध्ये केंद्रीय रेशीम मंडळ यांच्या मदतीने बाजारपेठ सुविधा उपलब्ध करून देणे.
२१. राज्य योजनेअंतर्गत सर्वकष रेशीम शेती उद्योग विकासासाठी योजना राबविणे.
२२. बडनेरा जिल्हा अमरावती व बीड येथे कोष बाजारपेठ सुरु करणे.
२३. बारामती, जिल्हा पुणे येथे कोष मार्केट व कोषोत्तर प्रक्रिया प्रकल्प तथा पथदर्शक प्रशिक्षण केंद्र उभारणे.

रेशीम उद्योगाचा विकास - कार्यक्रम क्र. १
Development of Silk Industry-Programme No.1
कार्यक्रम अंदाजपत्रक २०२३-२०२४ भौतिक उद्दिष्टे व साध्य
Performance Budget 2023-2024 Targets & Achievement

अ. क्र. Sr. No.	तपशिल Particulars	एकक Unit	२०२०-२०२१	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३		२०२३-२०२४	
			साध्य Achievement 2020-2021	साध्य Achievement 2021-2022	Target	Achievement ending sept.30 2022-2023	उद्दिष्टे Target 2023-2024	
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	
(अ) तुती रेशीम								
(१)	तुती लागवड	...	एकर	४७८०	३८१२	५५००	३४५७	५०००
(२)	लाभार्थी शेतकरी	...	संख्या	४७५४	३७६४	५५००	३३९३	५०००
(३)	अंडीपुंज पुरवठा	...	लक्ष	४५.८२	५१.४०	७०.००	३८.४०	७५.००
(४)	कोष उत्पादन	...	मे. टन	२७५४.२००	३३५६.६००	४२९०.००	२६३०.४००	३७५०
(५)	कच्चे रेशीम उत्पादन	...	मे.टन	४२३.७००	५१६.४००	६५०.००	४०६.७००	६५०
(६)	शेतकरी प्रशिक्षण	...	संख्या	४७५४	३७६४	५५००	३३९३	५०००
(ब) टसर रेशीम								
(१)	ऐन व अर्जुन वृक्षांचा वापर	...	हेक्टर	४२७२	६१८४	१२६५०	४७९८	६८८०
(२)	अंडीपुंज पुरवठा	...	लक्ष	४.२७	६.२२	१२.६०	४.८२	६.८८
(३)	कोष उत्पादन	...	लक्ष	८१.५५	१३४.५०	५६०	१६०.३६	२७५.००
(४)	कच्चे रेशीम सुत उत्पादन	...	मे.टन	४.४४	७.३३०	२८.११	८.७३९	१५.००
(५)	लाभधारक कुटुंबे							
	(अ) कीटक संगोपन	...	कुटुंबे	१३१७	१५३७	२९७०	१०५०	१३८०
	(ब) कताई, पिंजाई व विणकाम	...	कुटुंबे	१००	१००	१००	१००	१००

टिप : १) तुती लागवड व लाभार्थी शेतकरी संख्या ही ज्या त्या वर्षात साध्य झालेली नवीन तुती लागवडीची आकडेवारी नमूद केली आहे.

२) ऐन व अर्जुनवृक्ष क्षेत्राचा नैसर्गिक आपत्ती, विषाणूजन्य रोगाचा प्रादुर्भाव, वन्यप्राण्यांमुळे व वनविभागाच्या प्रतिबंधामुळे उत्पादन कमी झाले आहे.

रेशीम संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

सन २०१९-२०२० ते २०२२-२०२३ या कालावधीत प्राप्त तरतूद व प्रत्यक्ष खर्चाचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र

(आकडे लक्ष रुपयात) (Rs. in Lakhs)

Sr. No.	Plan Name	वर्ष २०१९-२०२० Year 2019-2020		वर्ष २०२०-२०२१ Year 2020-2021		वर्ष २०२१-२०२२ Year 2021-2022		मंजूर नियतव्यय Year 2022-2023		शेरा Remark
		तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual	तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual	मंजूर तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual	मंजूर तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual	
1		2	3	4	5	6	7			
१) योजनेतर योजना										
<i>Non Plan</i>										
०१	वतन	1686.65	1686.65	1553.5	1553.5	1669.16	1669.16	2224.5	2224.5	
०३	अतिकालीकभत्ता	1.80	1.80	0.79	0.79	1.56	1.56	2.5	2.5	
०६	दूरध्वनी वीज व पाणीशुल्क	12.70	12.70	8.70	8.70	12.42	12.42	17.40	17.40	
१०	कंत्राटी सेवा	11.42	11.42	53.28	53.28	..	..	0.01	0.01	
११	देशातगत प्रवास खर्च	27.06	27.06	9.99	9.99	18.18	18.18	35.00	35.00	
१३	कार्यालयीन खर्च	38.47	38.47	25.74	25.74	45.73	45.73	53.15	53.15	
१४	भाडे, पट्टी व कर	32.95	32.95	16.51	16.51	58.34	58.34	33.01	33.01	
१७	संगणक खर्च	1.31	1.31	0.00	0.00	1.29	1.29	1.88	1.88	
२४	पेट्रोल तेल व वंगन	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	
२६	जाहिरात व प्रसिध्दी	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	
२८	व्यावासायिक सेवा	0.00	0.44	0.00	0.00	0.97	0.97	0.01	0.01	
३०	कंत्राटी सेवा	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	
३४	शिष्यवृत्ती	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	
५०	इतर खर्च (कोष खरेदी)	108.88	108.88	56.78	56.78	61.67	61.67	150.00	150.00	
		1921.24	1921.24	1725.29	1725.29	1869.32	1869.32	2517.5	2517.5	
२) योजना										
<i>वेरीज</i>										
४) राज्यस्तरीय योजना (राज्य हिस्सा)		96.93	96.93	158.61	158.61	97.36	97.36	125.00	125.00	
व प्रत्यक्ष खर्च										
ब) जिल्हास्तरीय योजना १) सर्वसा.		687.06	687.06	146.01	146.01	536.52	536.52	745.79	745.79	
		783.99	783.99	304.62	304.62	633.88	633.88	870.79	870.79	
२) विद्ययो.		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
३) वैधानिक विकास मंडळ										
अ) विदर्भ वैधानिक विकास		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
ब) मराठवाडा वैधानिक विकास		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
क) उर्वरीत मह. वैधानिक विकास		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
वेरीज		199.27	199.27	320.66	320.66	200.90	200.90	250.00	250.00	
४) केंद्र पुरस्कृत योजना-केंद्र सहभाग		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
५) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना		5356.25	5356.25	5355.87	5355.87	4367.12	4367.12	5800	5800	
६) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार										
हमी योजना		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
७) महारेशीम अभियान २८५१०११९		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
८) रेशीम विकास पायाभूत सुविधा २८५१६५८३		125.19	125.19	34.94	34.94	12.56	12.56	100.00	100.00	
९) रेशीम उद्योग प्रचार प्रसिध्दी २८५१६५७४		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
१०) राष्ट्रीय कृषी विकास योजना २८५१६५९२		0.00	0.00	5.00	5.00	5.00	5.00	0.00	0.00	
११) ई गव्हनस ३ ४५१२९७९										

कार्यक्रम क्र. २
PROGRAMME No. 2

लघुउद्योग, कुटीरोद्योग, रेशीम व हस्तकला व्यवसाय यांचा विकास
Development of Small Scale Industries, Cottage Industries, Silk & Handicraft

(रुपये हजारत)
(Rs. in Thousand)

अ. क्र.	तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प २०२३-२०२४		विवरण Particulars
		अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	एकूण Total	अनिवार्य Committed	कार्यक्रमांतर्गत Scheme	
१)	दत्तमत्त									
	विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग									
	विभाग									
	अनिवार्य									
	प्रधान शिर्ष : २४२५ सहकार									
	गोणशिर्ष : ००१ संचालन व प्रशासन	१८६९५८	०००	१८६९५८	२५१७५०	२१०१४८	२५१७५०	२१०१४८	२५१७५०	२४१६९२
	उपशिर्ष : ००१ (०१) (१३)									
	रेशीम संचालनालय									
	(२४२५ १३४९)									
	मागणी क्र. : व्ही - २									
	एकूण बेरीज --	१८६९५८	०००	१८६९५८	२५१७५०	२१०१४८	२५१७५०	२१०१४८	२५१७५०	२४१६९२
२)	भारीत									
	विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग									
	विभाग									
	अनिवार्य									
	प्रधान शिर्ष : २४२५ सहकार									
	गोणशिर्ष : ००१ संचालन व प्रशासन	०००	०००	०००	०००	०००	०००	०००	०००	०००
	उपशिर्ष : ००१ (०१) (१३)									
	रेशीम संचालनालय									
	(२४२५ १३९५)									
	मागणी क्र. : व्ही - ५									
	एकूण बेरीज	०००	०००	०००	०००	०००	०००	०००	०००	०००

कार्यक्रम क्र. २--चालू Programme No. 2—Contd

रुपये लाखत (Rs. in Lakhs)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२		अर्थ संकल्प २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३		अर्थ संकल्प २०२३-२०२४		विवरण Particulars			
	Actuals 2021-2022	एकूण Total	Budget Estimates 2022-2023	अनिवार्य Committed	Revised Estimates 2022-2023	एकूण Total	Budget Estimates 2023-2024	अनिवार्य Committed				
१) दत्तमत	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग												
विभाग												
कार्यक्रम												
प्रधान शिर्ष : २८५१ ग्रामोद्योग												
व लघुउद्योग												
गौणशिर्ष : ११० समिश्र ग्रामोद्योग व	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
लघुउद्योग आणि सहकारी	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
संस्था												
उपशिर्ष : ११० (०२) (४५)												
रेशीम उत्पादकविकास खादी												
व ग्रामोद्योग												
(२८५१ १२० ४ दत्तमत)												
मागणी क्र. : व्ही - २												
एकूण बेरीज	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१) दत्तमत												
विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग												
विभाग												
कार्यक्रम												
प्रधान शिर्ष : २८५१ ग्रामोद्योग												
व लघुउद्योग												
गौणशिर्ष : ११० समिश्र ग्रामोद्योग व												
लघुउद्योग आणि सहकारी												
संस्था												
उपशिर्ष : ११० (०२) (४६)												
विशेष घटक योजना रेशीम उत्पादक												
विकास खादी व ग्रामोद्योग												
(२८५१ १२१ ३)												
मागणी क्र. : व्ही - २												
एकूण बेरीज	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३

कार्यक्रम क्र. २--चालू Programme No. 2—Contd

रुपये लाखात (Rs. in Lakhs)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२		अर्थ संकल्प २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३		अर्थ संकल्प २०२३-२०२४		विवरण Particulars			
	Actuals 2021-2022	एकूण Total	Budget Estimates 2022-2023	अनिवार्य Committed	Revised Estimates 2022-2023	अनिवार्य Committed	Budget Estimates 2023-2024	अनिवार्य Committed				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
१) दत्तमत												
विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग												
कार्यक्रम												
प्रधान शिर्ष : २८५१ ग्रामोद्योग व लघुउद्योग												
गौणशिर्ष : ११० समिश्र ग्रामोद्योग व लघुउद्योग आणि सहकारी संस्था	..	20090	20090	..	25000	25000	..	25000	25000	..	35000	35000
उपशिर्ष : ११० (०२) (४९) रेशीम उद्योगाचा विकास (२८५१ १२६ ९)												
मागणी क्र. : व्ही - २												
एकूण बेरीज	..	20090	20090	..	25000	25000	..	25000	25000	..	35000	35000
प्रधान शिर्ष : २५५१ डोंगराळ क्षेत्र - ०१ - पश्चिम घाट पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना												
गौणशिर्ष/उपशिर्ष : हातमाग, यंत्रमाग व वस्त्रोद्योग (००) (०८) १०७ रेशीम उद्योग (२५५१ ०१६ १)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
मागणी क्र. : ओ - ५												
एकूण बेरीज	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

1) Voted

Department : Co-operation
& Textile Deptt.

Plan

Major Head : 2851 Village
& Small Industries

Minor Head : 110, Composit
Village & Small Industries
& Co-operatives

Sub Head : 110 (02) (49)
Development of
Sericulture
(2851 126 9)

Demand No. : V-2

Major Head : 2551, Hill
areas 01 Western Ghat
Scheme in the Five Year
Plan State Sponsored
Scheme.

Minor Head/Sub Head :
Handloom, Powerloom
& Textile (00)(08) 107
Sericulture Industry
(2551 016 1)

Demand No. : O-5

DIRECTORATE OF SERICULTURE MAHARASHTRA STATE, NAGPUR

Introduction :-

The “Silk Industry” is an agro based cottage industry having vast potential in generating employment particularly in rural areas thereby checking the migration of rural population to urban areas. It is a promising and up-coming industry that can employ all age group and class of society. It can be described as guaranteed income and employment generating industry, which has capacity to reduce the drudgery of farmers. It can also change the face of rural economy. Low investment with high monthly returns and marketing guarantee are its special features.

On the backdrop of the above, the Government of Maharashtra has established an independent Directorate for sericulture under the administrative control of Department of Textile on September 1, 1997 and is headquartered in Nagpur. Silk industry development works through 27 District Silk Offices in the State, which is controlled by the Divisional Offices at Nagpur, Amravati, Aurangabad and Pune.

Scope Of Sericulture In Maharashtra State:-

Both types of Tasar and Mulberry Silk is produced in Maharashtra State. Traditionally tribal farmers are produced Tasar silk in Gadchiroli, Chandrapur, Bhandara and Gondia districts since last 200-250 years. Recently Tasar sericulture is introduced on experimental basis in Thane and Yavatmal Districts of the state. Mulberry and Tasar sericulture is practiced in 27 districts of the state.

In the year 2021-22, a total of 14296 farmers in the state have 14905.50 acres of land under Mulberry cultivation and 3356.561 MT Cocoon was produced out of which 516.394 MT of Mulberry Silk yarn has been produced and it has created 56.81 lakh man days of employment. Also, In Tasar Wild Silk industry, 1537 beneficiaries used 6184 hectares of Ain and Arjuna food trees to produce 132.05 lakhs Cocoons and 7.19 MT of Raw Silk has been produced which has created 10.79 lakh man-days of employment.

Objectives of DOS : -

Directorate of Sericulture is working for overall development of Mulberry & Tasar sericulture in the State and has the focus on following objectives.

1. To increase area under mulberry plantation in the state on a large scale by implementing of Mahaheshim Abhiyan.

2. To promote the silk industry on a large scale.

3. To supply improved varieties of mulberry and disease free laying to the farmers.

4. Imparting training and free technical guidance to the Sericulturists.

5. Providing market for the cocoons produced by the farmers.

6. Providing financial & technical assistance to the farmer from various Govt. Agencies.

7. Providing Ain and Arjuna tree plantations from the Forest and Revenue Department to the tribal on lease basis for the production of Tasar Cocoon.

8. Reducing poverty by making sericulture most popular, employment generation in rural areas, make them self-sufficient and reduce migration of rural people to urban area in search of employment.

A) Mulberry :-

Sr. No.	Details	Year		
		2020-21	2021-22	2022-23 (by 31 Dec. 22)
1.	Mulberry Plantation (Acre)	15897	14906	13835
2.	Beneficiaries (Nos.)	15073	14296	13030
3.	Dfls supply (lakh No.)	45.82	51.40	38.40
4.	Cocoon production (M.T.)	2754	3357	2630.40
5.	Raw Silk production (M.T.) Departmental	424	516	404.70
6.	Employment Generation (man days in lakh)	47	57	44.50

B) Tasar :-

Sr. No.	Details	Year		
		2020-21	2021-22	2022-23 (by 31 Dec. 22)
1.	Utilization of Ain and Arjun Plantation (ha)	4272	6184	4798
2.	No of Beneficiaries (Nos)	1317	1537	1050
3.	Dfls supply (lakh)	4.27	6.22	4.82
4.	Cocoon production (lakh No.)	82	134.50	160.36
5.	Raw Silk production	4.44	7.330	8.739
6.	Employment Generation (man days in lakh)	6.67	10.99	13.11

Functions of Directorate -

1. Registration of Silk farmers.
- 2.Registration of Chowki Center holders.
- 3.Registering Realers.
- 4.To Provide technical service to silk mulberry and Tasar farmers / beneficiaries.

Maha Reshim Abhiyan -

The Silk Industry should be widely promoted and publicized in the State and through this MahaReshim Abhiyan 2017, MahaReshim Abhiyan 2018, Maha Reshim Abhiyan 2019, Maha Reshim Abhiyan 2020, Maha Reshim Abhiyan 2021 have been implemented for the growth of the silk industry in the State. So far 161402 farmers in 6785 villages have given information.

Cocoon Market Facility -

1.Jalna Cocoon Purchase Market - Under the Rashtriya Krishi Vikas Yojna a project has been sanctioned for the market on 1 hector land of the Directorate at Jalna Rs.661.76 lakh has been received out of which Rs.628.57 lakh has been utilized. The work of the Market is in the final stages and electrical fittings and furniture work is pending.

2. Solapur Cocoon Purchase Market - Under Rashtriya Krishi Vikas Yojna a project has been sanctioned for the market on 4 hector land of Directorate at Hiraj, Dist.Solapur and Rs.694.27 lakh has been received Out of which 662.06 lakh has been utilized. The construction has completed installation of hot air conveyer dryer is pending. At present Jalna, Baramati, Purna Dist.Parbhani and pachod taluka Paithan, Dist. Aurangabad, Jaysingpur Dist.Kolhapur buying/ selling of Silk cocoon has started. The total cost of cocoon that was sold in this market till now is Rs.27.07 crore. Also Agricultural Produce Market Committee at Badnera district Amravati, Beed has been approved. Also in the post cocoon process at Jalna 02, Parbhani 01, Sangli 01 and Bhandara 01, total 05 automatic reeling units have been started.

Schemes Implemented by the Directorate -

1. District Level Schemes :-

Under this scheme, the district level scheme covers silk extension and developmental matters as follows -

- 1.Tuti Bene supply Rs.1500 per tonne and transportation cost (mulberry)
- 2.DFLS supply - 75% subsidy (Mulberry / Tasar)
3. Farmer Training - Rs.1000/- Per beneficiary (Mulberry / Tasar)
4. Farmer study tour - Rs.100/- and Travel Expenses

क्यूबी ४६६-१०

(Mulberry / Tasar)

5. Promotion and publicity of Silk industry Rs.50000/-per year
- 6.Purchase of Mulberry Seedlings - Rs.0.50 / per unit.
- 7.Government Farm and Reeling Center maintenance and Repair Expenses (Mulberry / Tasar)
8. Expenditure under Government DFLS Production center (Mulberry / Tasar)
9. Incentive Grants on cocoon production - C.B.variety Grant of Rs.30/- per kg.and Rs.50/-per kg.bivoltine variety.
10. Incentive subsidy - Rs.150/- for production of yarn on automatic reeling machine and Rs.100/- per Kg on MRM. Incentive subsidy of Rs.100/- also given in Tasar yarn production.

2. Non Plan Scheme - Purchase of Seed cocoon under DFLS production, salary and other expenses.

3. Publicity Scheme - A Scheme to inform the farmers about the benefits of silk industry and government schemes. The scheme has been started in the year 2018-19.

4. Creation of basic Infrastructures and strengthening of existing Infrastructures - Plans for expansion and development of silk in the state by creating infrastructure in the silk industry and strengthening of existing facilities. The Scheme has been started in year 2018-19.

5) Mahatma Gandhi National Rural Employment Gurantee Scheme - A) Under MGNREGA, under silk industry development one acre of land has been prepared for mulberry cultivation, mulberry cultivation by nursery seedlings, insect rearing, insect rearing equipment, cocoon production and insect rearing house have been approved and implemented in the entire state. Under this scheme farmers are given a subsidy of Rs.2.24 lakhs per acre for mulberry cultivation in three years and for construction of insect rearing house (1000 sq.ft) is Rs.1.06 lakh. A total subsidy of Rs.3.42 lakh is given. B) Tasar food tree plantation - A grant of Rs.2.26 lakhs for Ain and Arjuna tree planting and materials is given in four years.

Rashtriya Krushi Vikas Yojana (RKVY)

Under this scheme Rs.661.76 lakh has been received for Jalna cocoon market out of which 628.57 lakh has been spent and Rs.694.27 lakh has been received for Solapur cocoon market out of which 662.06 lakh has been spent. The market is expected to be completed.

6. Nanaji Deshmukh Krishi Sanjivani Project (Pokra) Scheme - The following is the grant scheme for one acre for the beneficiaries of Scheduled Castes / Scheduled Tribes and General category.

1. Assistance for making mulberry nursery - Rs.112500/- (General) / Rs.112500 (SC / ST)

2. Mulberry Cultivation Development Program. - Rs.37500 (General) / Rs.45000 (SC /ST)

3. Insect Rearing Construction House Materials Supply Assistance - Rs.56250 (General) / Rs.67500 (SC/ ST)

4. Insect Rearing Construction House - A) 1000 Sq.Ft- Rs.126479 (General) / Rs.151775 (SC / ST)

B) 600 Sq.Ft. -Rs.71397 (General)/Rs.85677 (SC/ ST)

8. Centrally Sponsored Scheme-Silk Samagra-2

In the State of maharashtra from the year 2022-23 to 2025-26 under the centrally sponsored silk Samagra-2 scheme, financial assistance scheme will be implemented mainly for pre-funding and pre-funding process scheme. 25% for schedule cast and schedule tribe the central share is 65% and the state share is 25% and the beneficiary share scheme is 10%.

1. Beneficiary empowerment programme funding scheme Rs.0.07 lakhs per beneficiary.

2. For Mulberry plantation development programme for 150 eggs per 1 acer Rs.0.60 lakhs per acer.

3. Irrigation facilities for Mulberry orchard, water conservation and its technical support scheme for 01 acer - Rs.0.060 lakhs.

4. Insect rearing house construction (600 Sq.feet) for 01 acer Rs.3.25 lakhs.

5. Insect rearing materials / agricultural implements materials supply with modern mounting Rs.0.75 lakhs for 1 acer.

6. Assistance for supply of quality disinfection drugs and crop protection measures facilities to farmers Rs.0.05 lakhs.

7. To assist in maintenances of nursery gardens, construction of nursery centers and provision of childcare materials. - Rs.13 lakhs.

8. For Mulberry Cultivation development programmes 250 eggs for 2 acers - Rs.1.20 lakhs per acer.

9. Irrigation facility for Mulberry garden water conservation and technical support scheme for 2 acer Rs.1.20 lakhs.

10. Irrigation facility water conservation and technical

support scheme for Mulberry or chart of for 2 acer - 1 lakh.

11. Insect rearing house construction 1000 sq.ft. for 2 acer Rs.4.50 lakhs.

12. Insect rearing material / agricultural implements material supply assistance for 2 acers with modern mountings - 0.75 lakhs.

13. Financial assistance for setting up motorized spinning mills to eliminate child labour Rs.0.30 lakhs.

14. To upgrade the existing cottage basin machine - 2.40 lakhs.

15. Financial assistance for construction of multiend (10 basin unit) 20.76 lakhs.

16. Assistance for construction of automatic reeling unit 120 end - 39.15 lakhs.

17. Assistance for construction of automatic reeling unit (200 end) 85.90 lakhs.

18. Assistance for construction of automatic reeling unit (400 end) 149.665 lakhs.

19. Procurement of basic reeling machine - 0.0975 lakhs.

20. Assistance for purchase of advance reeling machine - 0.273 lakhs.

21. Motorized and foot operated spinning machine for irrecting machines - 0.08050 lakhs.

22. Allowance for motor driven reeling cum spinning machine - 0.25350 lakhs.

23. Tussar reeling machinery package Rs.13.87 lakhs.

24. Scheme for purchase of hot air drying machine for 1000 kg.capacity Rs. 16775 lakhs.

25. Scheme for purchase of hot air drying machine for 2000 kg.capacity Rs.24.27 lakhs.

The Next goal of the Directorate of Sericulture :

1. A state plan is being proposed to cover the mulberry and Tasar produced in the state by processing it in the state itself, thereby generating local employment in the state and increasing the economic turnover.

2. Cultivation of new variety of mulberry on an area of 25000 acres.

3. To bring maximum area under mulberry cultivation under Mahatma Gandhi National Rural Employment Gurantee Scheme considering rural employment generations and high value crop design.

4. To make silk farmers self -sufficient by imparting technical training to them.

5. To increase the cell production and improve the

economic condition of the farmers by supplying double breed silkworm DFSL and seeds.

6. Implement training programme for technical personal to be aware of the latest technology.

7. Commencement of Government and private Reeling Units at full capacity.

8. To solve the problems of cocoon sale by starting an automated silk thread production center and there by creating local employment.

9. To increase the participation of private entrepreneurs in the post cocoon activity process.

10. Establishment of Cocoon market in cooperative sector.

11. To develop low cost technology for silk producers.

12. In addition to Gadchiroli, Chandrapur, Bhandara and Gondia district, to develop Tasar silk production in Kolhapur, Sangli, Yavatmal, Palghar, Thane, Nashik, Dhule and Nandurbar district of Maharashtra.

13. To increase the production of Tasar by planting Ain and Arjuna trees.

14. Increase the number of Tasar beneficiaries to 4000.

15. Implementation of Silk tourism project at Aurangabad in Marathwada Division.

16. Strengthening of training center for farmers at Dabha Silk Park, Amravati.

17. Construction of Reshim Bhavan at Nagpur.

18. Implementing the project of Tasar-Seri tourism at Agarzhari, Dist.Chandrapur.

19. To start a DFSL buying and selling market in the Agricultural produce Market Committee.

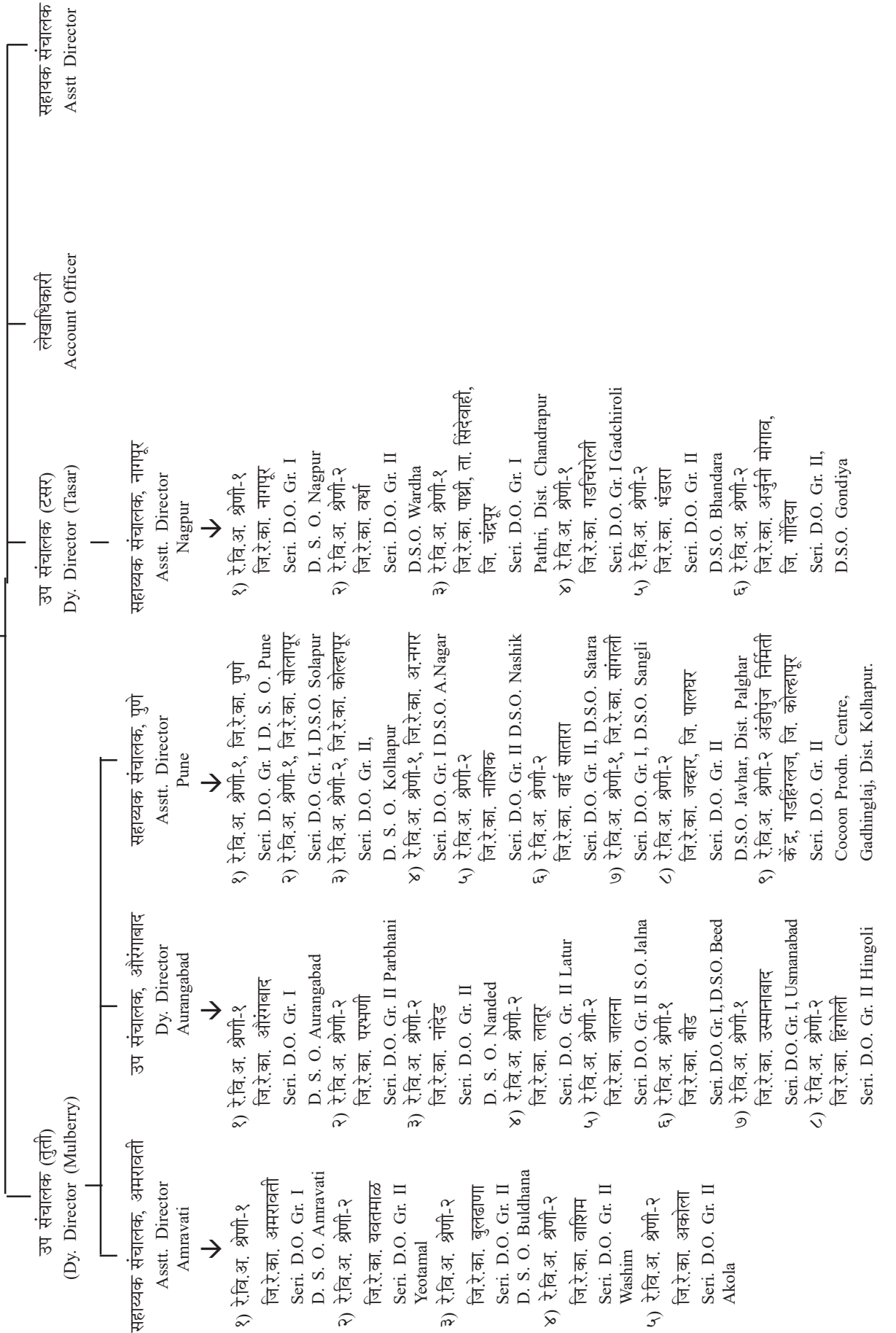
20. To provide market facilities in Tasar Silk with the help of Central Silk Board.

21. Implementation of plans for overall silk farming industry development under the state plan.

22. To start Cocoon market at Badnera, Dist. Amravati.

23. Setting up of cocoon Market and Post cocoon Processing Project and Pathfinder Training Center at Baramati Dist.Pune.

रेशीम संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
Directorate of Sericulture, M. S. Nagpur
संचालक (Director)

विवरणपत्र 'अ' STATEMENT 'A'

एकूण अर्थसंकल्प २०२१-२०२२ (कार्यक्रमनिहाय) Total Budget Estimates 2021-2022 (Programmewise)

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

अ. क्र. Sl. No.	कार्यक्रमाचे नाव Name of Programme	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२ Actuals 2021-2022		अर्थसंकल्प तरतूह २०२२-२०२३ Budget Estimates 2022-2023		सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimates 2022-2023		अर्थसंकल्प अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024					
		महसुली Revenue	एकूण Total	महसुली Revenue	एकूण Total	महसुली Revenue	एकूण Total	महसुली Revenue	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
१	संचालन व प्रशासन												
	अनिवार्य	7923269	..	7923269	3532518	..	3532518	7197095	..	7197095	3783781	..	3783781
	कार्यक्रमांतर्गत	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-स्थूल	7923269	..	7923269	3532518	..	3532518	7197095	..	7197095	3783781	..	3783781
	वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-निव्वळ	7923269	..	7923269	3532518	..	3532518	7197095	..	7197095	3783781	..	3783781
२	लेखापरीक्षा												
	अनिवार्य	1749482	..	1749482	2115450	..	2115450	1992612	..	1992612	2292369	..	2292369
	कार्यक्रमांतर्गत	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-स्थूल	1749482	..	1749482	2115450	..	2115450	1992612	..	1992612	2292369	..	2292369
	वजा वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण निव्वळ	1749482	..	1749482	2115450	..	2115450	1992612	..	1992612	2292369	..	2292369
३	सहकारी पतसंस्था												
	अनिवार्य	546	..	546	1000	..	1000	700	..	700	1000	..	1000
	कार्यक्रमांतर्गत	10295280	..	10295280	5680011	..	5680011	66486979	..	66486979	7279659	..	7279659
	एकूण-स्थूल	10295826	..	10295826	5681011	..	5681011	66487679	..	66487679	7280659	..	7280659
	वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-निव्वळ	10295826	..	10295826	5681011	..	5681011	66487679	..	66487679	7280659	..	7280659
४	वखार व पणन												
	अनिवार्य	123837	7500	131337	183972	..	183972	190875	..	190875	184413	..	184413
	कार्यक्रमांतर्गत	532414	..	532414	150010	..	150010	2932474	..	2932474	3361053	..	3361053
	एकूण-स्थूल	656251	7500	663751	333982	..	333982	3123349	..	3123349	3545466	..	3545466
	वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-निव्वळ	656251	7500	663751	333982	..	333982	3123349	..	3123349	3545466	..	3545466

विवरणपत्र 'अ'-चालू STATEMENT 'A'-Contd.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
५ सहकारी साखर कारखाने . . .														
अनिवार्य		100000	100000	..	50000	50000	50000	..	35000	35000	..	50000	50000	50000
कार्यक्रमांतर्गत	354240	..	354240	712480	..	712480	1927880	..	1927880	789935	..	789935	..	789935
एकूण-स्थूल	354240	100000	454240	712480	50000	762480	1927880	35000	1962880	789935	50000	839935	50000	839935
वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-निव्वळ	354240	100000	454240	712480	50000	762480	1927880	35000	1962880	789935	50000	839935	50000	839935
६ औद्योगिक सहकारी संस्था . . .														
(हातमाग व यंत्रमाग या व्यतिरिक्त)														
अनिवार्य	..	..	155	..	155	..	..	..	..	171	..	171	..	171
कार्यक्रमांतर्गत	12500	..	12500	25451	..	25451	17815	..	17815	25451	..	25451	..	25451
एकूण-स्थूल	12500	..	12500	25606	..	25606	17815	..	17815	25622	..	25622	..	25622
वजा वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	12500	..	12500	25606	..	25606	17815	..	17815	25622	..	25622	..	25622
७ औद्योगिक सहकारी संस्था . . .														
(हातमाग व यंत्रमाग)														
अनिवार्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यक्रमांतर्गत	1758699	..	1758699	4722507	..	4722507	4440188	..	4440188	5235010	..	5235010	..	5235010
एकूण-स्थूल	1758699	..	1758699	4722507	..	4722507	4440188	..	4440188	5235010	..	5235010	..	5235010
वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-निव्वळ	1758699	..	1758699	4722507	..	4722507	4440188	..	4440188	5235010	..	5235010	..	5235010
८ सहकारी सूत गिरण्या . . .														
अनिवार्य	3750	..	3750	5000	..	5000	3500	..	3500	5000	..	5000	..	5000
कार्यक्रमांतर्गत	25182	..	25182	1017003	..	1017003	853452	..	853452	1596966	..	1596966	..	1596966
एकूण-स्थूल	28932	..	28932	1022003	..	1022003	856952	..	856952	1601966	..	1601966	..	1601966
वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-निव्वळ	28932	..	28932	1022003	..	1022003	856952	..	856952	1601966	..	1601966	..	1601966
९ शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या														
सहकारी गृहनिर्माण संस्था														
अनिवार्य	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
कार्यक्रमांतर्गत	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

विवरणपत्र 'अ'-समाप्त STATEMENT 'A'-Concl'd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
१०	इतर सहकारी संस्था . . .												
	अनिवार्य	398	..	398	1518	..	1518	1442	..	1442	1226	..	1226
	कार्यक्रमांतर्गत	17466	..	17466	20000	..	20000	14000	..	14000	80000	..	80000
	एकूण-स्थूल	17864	..	17864	21518	..	21518	15442	..	15442	81226	..	81226
	वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-निव्वळ	17864	..	17864	21518	..	21518	15442	..	15442	81226	..	81226
	Total--Net												
११	शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण . . .												
	अनिवार्य	..	..	..	3532	..	3532	29	..	29	32	..	32
	कार्यक्रमांतर्गत	5619	..	5619	5000	..	5000	6970	..	6970	13500	..	13500
	एकूण-स्थूल	5619	..	5619	8532	..	8532	6999	..	6999	13532	..	13532
	वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण निव्वळ	5619	..	5619	8532	..	8532	6999	..	6999	13532	..	13532
१२	व्याज प्रदाने . . .												
	अनिवार्य	186912	..	186912	18278	..	18278	138059	..	138059	127602	..	127602
	कार्यक्रमांतर्गत	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-स्थूल	186912	..	186912	18278	..	18278	138059	..	138059	127602	..	127602
	वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-निव्वळ	186912	..	186912	18278	..	18278	138059	..	138059	127602	..	127602
१३	राज्य शासनाचे देशांतर्गत ऋण . . .												
	अनिवार्य	111122	..	111122	106869	..	106869	104552	..	104552	23110	..	23110
	कार्यक्रमांतर्गत	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-स्थूल	111122	..	111122	106869	..	106869	104552	..	104552	23110	..	23110
	वजा-वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	एकूण-निव्वळ	111122	..	111122	106869	..	106869	104552	..	104552	23110	..	23110

विवरणपत्र 'ब' STATEMENT 'B'

एकूण प्रत्यक्ष खर्च २०२१-२०२२, अर्थसंकल्प व सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ आणि अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ दर्शविणारे विवरणपत्र

Statement showing the total actuals for 2021-2022, Budget Estimates and Revised Estimates for 2022-2023 and Budget Estimates for 2023-2024

(रुपये हजारत) (Rs. in thousands)

प्रधान शीर्ष व कार्यक्रम क्रमांक	प्रत्यक्ष खर्च, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३		सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४		Major Head and Programme No.					
	Actuals 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024							
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
२४३५-इतर कृषिविषयक कार्यक्रम	..	3933088	3933088	..	1996107	1996107	..	58565086	58565086	..	562653	562653	2435-Other Agricultural Programmes	
एकूण-स्थूल	..	3933088	3933088	..	1996107	1996107	..	58565086	58565086	..	562653	562653	Total—Gross	
एकूण-वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Total—Deduct	
एकूण-निव्वळ	..	3933088	3933088	..	1996107	1996107	..	58565086	58565086	..	562653	562653	Total—Net	
२०४९-ज्याज प्रदाने	..	186912	..	186912	120732	139010	138059	..	138059	127602	..	127602	2049-Interest Payment	
एकूण-स्थूल	..	186912	..	186912	120732	139010	138059	..	138059	127602	..	127602	Total—Gross	
एकूण-वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Total—Deduct	
एकूण-निव्वळ	..	186912	..	186912	120732	139010	138059	..	138059	127602	..	127602	Total—Net	
२४२५-सहकार	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	2425-Co-operation	
१	762369	..	792369	3532518	..	3532518	7197095	..	7197095	3783781	..	3783781	1	
२	1749482	..	1749482	2115450	..	2115450	1992612	..	1992612	2292369	..	2292369	2	
३	..	546	6362192	1000	3683901	3684901	700	7921891	7922591	1000	6717003	6718003	3	
४	123837	7500	131337	183972	10003	193975	190875	622073	812948	184413	121646	306059	4	
५	..	346740	346740	..	564477	564477	..	1789477	1789477	..	600254	600254	5	
८	3750	..	3750	5000	1	5001	3500	1	3501	5000	29963	34963	8	
१०	398	17466	17864	1518	20000	21518	1442	14000	15442	1226	80000	81226	10	
११	..	5619	5619	3532	5000	8532	29	6970	6999	32	13500	13532	11	
एकूण स्थूल	..	9801282	6739517	16540799	5842990	4283382	10126372	9386253	10354412	19740665	6267821	7562366	13830187	Total—Gross
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Total—Deduct	
एकूण निव्वळ	..	9801282	6739517	16540799	5842990	4283382	10126372	9386253	10354412	19740665	6267821	7562366	13830187	Total—Net

विवरणपत्र 'ब'-चालू STATEMENT 'B'-Contd.

(₹. हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
२२३०-कामगार व सेवा योजना	2230—Labour & Employment											
१०	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
२८५१-ग्रामीण व लघुउद्योग	2851-Village & Small Industries											
२	10060	..	10060	11519	..	11519	14782	..	14782	15808	..	15808
६	..	12500	12500	1155	25450	25605	..	17815	17815	171	25450	25621
७	..	1749699	1749699	16078	4102506	4118584	..	3957187	3957187	..	4785008	4785008
एकूण स्थूल	10060	1762199	1772259	27752	4127956	4155708	14782	3975002	3989784	15979	4810458	4826437
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	10060	1762199	1772259	27752	4127956	4155708	14782	3975002	3989784	15979	4810458	4826437

विवरणपत्र 'ब'-चालू STATEMENT 'B'-Contd.

(₹. हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
४२५०-इतर सामाजिक सेवावरील भांडवली खर्च												
१०	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
४४२५-सहकारावरील भांडवली खर्च												
३	..	..	..	..	2	2	..	1	1	..	2	2
४	..	37350	37350	..	40001	40001	..	756201	756201	..	165001	165001
५	..	7500	7500	..	98001	98001	..	78401	78401	..	40001	40001
८	..	25182	25182	..	800001	800001	..	640801	640801	..	1550001	1550001
एकूण स्थूल	..	700032	700032	..	938005	938005	..	1475404	1475404	..	1755005	1755005
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	700032	700032	..	938005	938005	..	1475404	1475404	..	1755005	1755005
४८५१-ग्रामीण व लघु-उद्योगांवरील भांडवली खर्च												
४	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
६	..	..	..	..	1	1	..	..	..	..	1	1
७	..	9000	9000	..	280001	280001	..	143001	143001	..	180001	180001
एकूण स्थूल	..	9000	9000	..	280002	280002	..	1430001	1430001	..	180002	180002
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	9000	9000	..	280002	280002	..	1430001	1430001	..	180002	180002

विवरणपत्र 'ब'-चालू STATEMENT 'B'-Contd.

(रु. हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
५४७५-सर्वसाधारण												
आर्थिकसेवावरील												
भांडवली खर्च												
४	..	..	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
एकूण स्थूल	..	..	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
६२१६-गृहनिर्माणकरिता कर्जे												
९	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
६२५०-इतर सामाजिक												
सेवाविषयक कर्जे												
१०	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण स्थूल	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
६४२५-सहकारासाठी कर्जे												
३	..	..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
४	..	78164	78164	100000	100000	100000	100000	100000	100000	350000	350000	350000
५	..	..	..	50002	50002	50002	50002	2	2	49680	49680	49680
८	..	..	..	200001	20001	20001	200000	200000	200000	2	2	2
१०	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण स्थूल	..	78164	78164	350004	350004	350004	300003	300003	300003	399683	399683	399683
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	78164	78164	350004	300003	350004	300003	300003	300003	399683	399683	399683

विवरणपत्र 'ब'-चालू STATEMENT 'B'-Contd.

(₹. हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
६८६०-ग्राहकोपयोगी उद्योगधंद्यांना कर्जे												
७	..	..	..	20000	..	20000	..	20000	20000	..	1	1
एकूण स्थूल	..	..	..	20000	..	20000	..	20000	20000	..	1	1
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	..	20000	..	20000	..	20000	20000	..	1	1
६८५१-ग्रामीण व लघु-उद्योगासाठी कर्जे												
४	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
६	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
७	..	..	..	320000	320000	320000	..	320000	320000	..	270000	270000
एकूण स्थूल	..	..	..	320000	320000	320000	..	320000	320000	..	270000	270000
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	..	320000	320000	320000	..	320000	320000	..	270000	270000
७४७५-सर्वसाधारण आर्थिक सेवासाठी कर्जे												
४	..	..	..	2	2	2	..	..	..	..	2	2
एकूण स्थूल	..	..	..	2	2	2	..	..	..	..	2	2
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	..	..	..	2	2	2	..	..	..	..	2	2
६००३-राज्य शासनाचे देशांतर्गत ऋण												
१२	11122	..	11122	106869	..	106869	104552	..	104552	23110	..	23110
एकूण स्थूल	11122	..	11122	106869	..	106869	104552	..	104552	23110	..	23110
एकूण वजा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण निव्वळ	11122	..	11122	106869	..	106869	104552	..	104552	23110	..	23110

विवरणपत्र 'ब'-चालू STATEMENT 'B'-Contd.

(₹. हजारत) (Rs. in thousands)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
४८६०-ग्राहकोपयोगी वस्तु												
उद्योगावरील भांडवली खर्च												
७												
एकूण स्थूल	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२
एकूण वजा	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२
एकूण निव्वळ	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०	१५४८३०
२०७०-इतर प्रशासकीय सेवा व्ही-२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२	३१७४२
२०४९ व्याज प्रदाने व्ही-१	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२	१८६९१२
२२३० कामगार व सेवायोजन व्ही-२	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९
२२३५ सामाजिक सुरक्षा व कल्याण व्ही-२	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९	१२३९
२४२५ सहकार व्ही-२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२	९८०१२८२
२४३५ कृषि विषयक कार्यक्रम व्ही-२	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८	३९३३०८८
२४०६ वनीकरण व वन्य जीवन व्ही-२	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०
२८५१ ग्रामोद्योग व लघुउद्योग व्ही-२	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०	१००६०
२८५२ उद्योगासाठी कर्ज व लघुउद्योग व्ही-२	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३
३४५१-सचिवालय आर्थिक सेवा व्ही-२	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३	१५४९९३
३४५६-नागरीपुरवठा व्ही-२	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६	३४५६
४२५० इतर सामाजिक-सेवांवरील भांडवली खर्च	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०	४२५०
४४०८ अन्न, साठवण व वखार साठवण यांवरील भांडवली खर्च	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८	४४०८
४४२५ सहकारावरील भांडवली खर्च	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५	४४२५
४४३५ इतर कृषिविषयक कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५	४४३५
४८५१ ग्रामोद्योग व उद्योग यांवरील भांडवली खर्च	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१	४८५१

विवरणपत्र 'ब'-समाप्त STATEMENT 'B'-Concl'd.

	(रु. हजारत) (Rs. in thousands)												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
४८६० ग्राहकोपयोगी वस्तु व्ही-३ उद्योगावरील भांडवली खर्च	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	V-34860 Capital outlay on Consumer Industries
५४७५ इतर सर्वसाधारण व्ही-३ आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च ऋण शीर्षावरील खर्च	..	..	..	..	2	2	..	..	..	..	2	2	V-3-5475 Capital outlay on Other General Economic Services. Expenditure under Debt Heads
६००३ राज्य शासनाचे देशालगत ऋण	111122	..	111122	106869	..	106869	104552	..	104552	23110	..	23110	V-4-6003 Internal Debt of the Government
६२१६ गृहनिर्माणासाठी कर्जे	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	V-5-6216 Loans for Housing
६२५० इतर सामाजिक सेवांसाठी कर्जे	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	V-6250 Loans for Other Social Services
६४२५ सहकारासाठी कर्जे व्ही-५	..	78164	78164	..	350004	350004	..	300003	300003	..	399683	399683	V-5-6425 Loans for Co-operation.
६८५१ ग्रामोद्योग व लघु व्ही-५ उद्योगासाठी कर्जे	..	..	..	..	320000	320000	..	320000	320000	..	270000	270000	V-5-6851 Loans for Village and Small Industries.
६८६० ग्राहकोपयोगी वस्तु व्ही-५ उद्योगासाठी कर्जे	..	..	..	..	20000	20000	..	20000	20000	..	1	1	V-5-6860 Loans for village Consumer Industries
७४७५ इतर सर्वसाधारण व्ही-५ आर्थिक सेवाकरिता कर्जे	..	..	..	..	2	2	..	..	..	..	2	2	V-5-7475 Loans for other General Economic Services
७६१० शासकीय कर्मचारी इ. कर्जे उद्योगासाठी कर्जे व्ही-६	98518	..	98518	129525	..	129525	127591	..	127591	128195	..	128195	V-6-7610- Loans to Government servant
२८५२ उद्योग व्ही-२	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	V-2-2852-Industries

क्यूबी ४६६-६०० पु.-३.२०२३

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर.

